

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİNİN
“TALEP REPERTUARI”NIN İNŞASINDA
BARTHOLOMEOS DÖNEMİ**

Doktora Tezi

Tezi Hazırlayan:
Yusuf GOCUK

İSTANBUL, 2020

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİNİN
“TALEP REPERTUARI”NIN İNŞASINDA
BARTHOLOMEOS DÖNEMİ**

Doktora Tezi

Tezi Hazırlayan:
Yusuf GOCUK

Öğrenci No:
150715014

Danışman:
Prof. Dr. Levent ÜRER

İSTANBUL, 2020

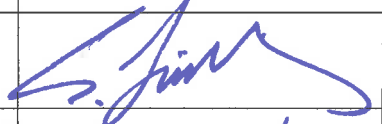
YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin “Talep Repertuarı”nın İnşasında Bartholomeos Dönemi** ” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 27.01.2020

Yusuf GOCUK

TEZ ONAYI

Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü *Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora* öğrencisi **150715014** no'lu **Yusuf GOCUK**'un hazırladığı *"Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin "Talep Repertuarı"nın İnşasında Bartholomesos Dönemi"* konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca 27.01.2020 günü saat 14.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin **KABULU**'ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU'yla karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Levent ÜRER (Danışman) (Beykent Üniversitesi)	KABUL	
Doç. Dr. Zeki Gültekin SÜMER (Üye) (Beykent Üniversitesi)	KABUL	
Prof. Dr. Celil Uğur ÖZGÖKER (Üye) (İstanbul Arel Üniversitesi)	KABUL	
Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (Üye) (İstanbul Üniversitesi)	KABUL	
Doç. Dr. Ateş USLU (Üye) (İstanbul Üniversitesi)	KABUL	

Adı ve Soyadı : Yusuf GOCUK
Danışmanı : Prof. Dr. Levent ÜRER
Türü ve Tarihi : Doktora, 2020
Alanı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anahtar Kelimeler : Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, Talep Repertuarı, Kültürel Analiz, Kimlik, Tehdit

ÖZ

FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİNİN “TALEP REPERTUARİ”NİN İNŞASINDA BARTHOLOMEOS DÖNEMİ

Bu çalışma Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin temel dört talebinin Lozan tartışmalarından bugüne geçirdikleri dönüşümü, yaygınlaştırma ve meşrulaştırma stratejilerini kimlik-tehdit bağlamında incelemektedir. Çalışmanın amacı Patrik Bartholomeos tarafından her fırsatta dile getirilen Patrikhane talep repertuarının Cumhuriyet Dönemi’nde geçirdiği tarihsel süreci detaylandırarak politik iktidarın bu taleplere olumlu yanıt vermemesinin nedenlerini karşılaştırmalı politikaların kültürel analiz metodu ile ortaya koymaktır. Patrikhane imparatorluk zamanlarında; siyasi, dinî ve hukuki bakımdan en üst düzeyde himaye görmüştür. Sonrasında milliyetçilik akımları ve ulus-devlet inşasının bir sonucu olarak Lozan tartışmalarının ardından az sayıda Ortodoks inancına sahip insanın dinî temsilciliği misyonu ile içine kapanmıştır. Bartholomeos, Sovyetler Birliği’nin dağılmasını değerlendirmiş, Avrupa Birliği ve ABD’nin açık desteği ile ülke içinde ve özellikle uluslararası kamuoyunda Patrikhanenin görünürlüğüne artırmış, ancak temel dört talebin gerçekleşmesinde iktidar sahibinin tam desteğini alamamıştır. İşte bu noktada Türk siyasal yaşamı kültürel kimlik kodları tarafından geçmişte tehdit olarak kaydedilen Sevr gibi travmaların, karar vericilerin hafızasında hâlâ bir miras olarak sürdüğü, yine ulus-devlet inşasının temelinde kullanılan milliyetçilik harcının günümüz politikalarında izinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Name and Surname : Yusuf GOCUK
Supervisor : Prof. Dr. Levent ÜRER
Degree and Date : PhD., 2020
Major : Political Science and International Relations
Key Words : Greek Orthodox Patriarch of the Phanar, Demand Repertoire,
Cultural Analysis, Identity, Threat

ABSTRACT

BARTHOLOMEW PERIOD DURING THE CONSTRUCTION OF THE “DEMAND REPERTOIRE” OF THE ECUMENICAL PATRIARCHATE

This study investigates the transformation of the four major demands of Greek Orthodox Patriarch of the Phanar since Lausanne Peace Treaty with their generalization and legitimization process in terms of identity-threat context. The aim of the study is to elaborate the transformation process of the Demand Repertoire of the Patriarchate, which is mentioned by the Patriarch Bartholomew on every occasion, throughout the Republic Era and to reveal the reasons why the governments do not meet those demands with the help of cultural analysis method. One of the ancient institutions in the history, The Patriarchate was highly favored in political, religious and legal terms by the Ottoman Empire. As a result of nationalism and nation state building and after Lausanne Peace Treaty, it became the religious representative of only a small amount of Orthodox people. Patriarch Bartholomew I takes the advantage of disintegration of the Soviet Union and makes the Patriarchate gain fame with the direct support of European Union and the United States of America throughout the international public and in Turkey. However, he failed to gain the full support of the Government of Turkey to be able to meet the four major demands. Therefore, it is understood that political traumas like The Treaty of Sevres still have effect on the decisions made by the government as a cultural legacy and nationalism is still the fundamental ingredient in today's politics.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

KISALTMALAR.....v

GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE İÇERİĞİ.....	5
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE, TEMEL KAVRAMLAR VE TEORİK ALTYAPI

1. TALEP REPERTUARI, DEMOKRASİ VE SEÇİLMİŞ TRAVMA	7
1.1. Talep Repertuarı.....	7
1.2. Çoğulcu Demokrasi.....	11
1.3. Seçilmiş Sevr Travması Anlatısı.....	13
2. TALEP REPERTUARINI DOĞURAN SİYASİ SİSTEMİN TEMEL UNSURLARI.....	16
1.1. Millet	16
1.2. Milliyetçilik.....	18
1.3. Ulus-Devlet	22
3. TALEP REPERTUARI ANALİZİNDE YÖNTEM OLARAK KARŞILAŞTIRMALI POLİTİKALAR.....	28
3.1. Yapısalcı Yaklaşım Analizi	29
3.2. Rasyonel Seçim Analizi	31
3.3. Kültürel Yaklaşım Analizi	32
4. TALEP REPERTUARI MANEVRA ALANININ GENİŞLEMESİNDE KÜRESELLEŞME, MEDYA VE HABER.....	34
4.1. Medya ve Söylem.....	38
4.2. Egemen Aktör ve Ötekinin Medyada İnşası	39
4.3. Çerçeveleme Teoremi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi Yaklaşımı.....	40
4.4. Haber ve Gerçeklik İlişkisi	41
4.5. Propaganda, Algı Yönetimi ve Psikolojik Savaş	42
4.6. Kamuoyu Oluşturma	43

İKİNCİ BÖLÜM

FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİ TARİHSEL SÜRECİ

1. DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ PATRİKHANE	45
2. MİLLET SİSTEMİ VE OSMANLI DÖNEMİ PATRİKHANE	55
3. BARTHOLOMEOS ÖNCESİ TARİHSEL DÖNEMEÇLER	58
3.1. Lozan Barış Antlaşması'nda Patrikhane	59
3.2. Mübadele Sözleşmesi (30 Ocak 1923).....	63
3.3. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası (13 Ocak 1928).....	65
3.4. 1934 Trakya Olayları	66
3.5. Yirmi Kur'a* İhtiyatlar Olayı - Nafia Askerleri (22 Nisan 1941)	67
3.6. Varlık Vergisi (11 Kasım 1942).....	69
3.7. 6-7 Eylül 1955 Olayları.....	72
3.8. İstanbul Rumlarının Sürgün Edilmesi (16 Mart 1964)	74
3.9. Patrik Athenagoras Dönemi	76
3.10. Patrik Dimitrios Dönemi	77
3.10.1. Patrikhane Binasının Onarımı	78
3.10.2. Patrik Dimitrios'un ABD Gezisinin Yansımaları.....	80
3.10.3. Patrik Dimitrios'un Ölümü (2 Ekim 1991)	85
3.11. Bartholomeos Seçilmeden Önce Türk Kamuoyunda Patrikhane Gündemi...87	
3.11.1. Atina Türk Basın Ataşesi Yardımcısı Çetin Görgü'nün 17 Kasım Örgütü Tarafından Öldürülmesi (7 Ekim 1991)	87
3.11.2. Patrikhane Binası Önünde Oturma Eylemi	89
3.11.3. Yakovos'un Beklenen Adaylığı	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİ TALEP REPERTUARI

1. PATRİKHANE'NİN EKÜMENİK SIFATININ TANINMASI	98
1.1. Ekümenik, Ekümeniklik ve Ekümenik Hareket.....	98
1.1.1. Ekümenik Sıfatı	98
1.1.2. Ekümeniklik Kavramına Teorik Bakış	99
1.1.3. Ekümenik Hareket	99
1.2. Patrikhanenin Tüzel Kişiliği	100
1.2.1. Patrikhanenin Hukuki Durumuna Dair Yargıtay'ın 2007/5603 Sayılı Kararı.....	100

1.3. AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu ve Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu).....	101
1.4. Ekümeniklik Bağlamında Patrikhanenin Ortodoks Kiliselerle İlişkileri	103
1.4.1. Kudüs Patrikhanesi ile Anlaşmazlık ve Kudüs Ziyareti.....	103
1.4.2. Yunanistan Kilisesi ile Yetki Krizleri	105
1.4.3. Moskova Kilisesi ile İlişkiler.....	108
1.4.4. Ukrayna Kilisesinin Bağımsızlığı.....	110
1.4.5. Bartholomeos ve Vatikan Katolik Kilisesi İlişkileri	113
1.5. Patrikhanenin Gerçekleştirdiği Faaliyetlerde Ekümeniklik Tartışmaları.....	119
1.5.1. Çevre ve Vahiy Sempozyumu (23 Eylül 1995).....	119
1.5.2. Sümela Manastırında Ayin (15 Ağustos 2010)	120
1.5.3. Pan Ortodoks Konseyi (17 Haziran 2016).....	122
1.6. Patrikhanenin Ekümenikliğine Dair Medyaya Yansıyanlar.....	123
2. PATRİK SEÇİMİNDE SINIRLAMALARIN KALDIRILMASI.....	128
2.1. Bartholomeos'un Patrik Seçilmesi (22 Ekim 1991)	130
2.2. Bartholomeos'un Biyografisi	131
2.3. Kutsal Sinod'a Altı Yabancı Uyruklu Üyenin Atanması (Mart 2004)	135
2.4. Metropolitlere Türk Vatandaşlığı Verilmesi (24 Şubat 2010)	137
3. HEYBELİADA RUHBAN OKULUNUN YENİDEN AÇILMASI.....	139
3.1. Heybeliada Ruhban Okuluna Dair Umut ve Kaygı	139
3.2. Heybeliada Ruhban Okulunun Açılmasına Yönelik Çağrılar	140
3.3. Heybeliada Ruhban Okulu İçin Yapılan Diplomatik Girişimlerin Yoğunlaşması	144
4. VAKIF MALLARI MESELESİ.....	148
4.1. AB Uyum Yasaları Çerçevesinde Azınlık Vakıfları Düzenlemeleri	150
4.2. 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu	151
4.3. Büyükaada Yetimhanesinin İadesine Esas AİHM Kararı (8 Temmuz 2008)..	152
4.4. Vakıflar Meclisi Cemaat Vakıfları Temsilcilerinin Görüşleri	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PATRİKHANE TALEP REPERTUARINI MEŞRULAŞTIRMA VE YAYGINLAŞTIRMA STRATEJİLERİ

1. MEŞRULAŞTIRMA STRATEJİSİ OLARAK GÜVENLİK/TEHDİT ALGISI.....	164
1.1. Güvenlik/Tehdit Kavramları	164
1.1.1. Güvenlik, Tehdit ve Devlet	166

1.1.2. Güvenlik ve Küreselleşme.....	174
1.1.3. Güvenlik ve Kimlik	177
1.2. Toplumsal Güvenlik ve Kopenhag Okulu	179
1.2.1. Kopenhag Okulunun Toplumsal Güvenlik Yaklaşımı	180
1.2.2. Toplumsal Güvenlik ve Medya	183
1.2.3. Kopenhag Okuluna Göre Söyleme Dayalı Güvenlikleştirme	183
2. PATRİKHANE TALEP REPERTUARINI YAYGINLAŞTIRMA	
STRATEJİLERİ	185
2.1. Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporları	185
2.2. Uluslararası Dinî Özgürlükler Faaliyet Raporları	190
2.3. Bartholomeos'un Uluslararası Temasları.....	192
2.4. Bartholomeos'un Medyada Yer Alan Demeçleri.....	198
2.5. Talep Repertuarının Uluslararasılaşması	205
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	212
KAYNAKÇA.....	216

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFP	: Agence France Press
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AP	: Associated Press
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
BYEGM	: Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CPC	: Sistematik, Sürekli, Dikkat Çekici
DKİHB	: Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu
ESÇ	: Eleştirel Söylem Çözümlemesi
HRO	: Heybeliada Ruhban Okulu
IRFA	: Uluslararası Din Özgürlüğü Kanunu (ABD)
IRIS	: Uluslararası İlişkiler ve Strateji Enstitüsü
İÖ	: İsa'dan Önce
İS	: İsa'dan Sonra
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KTC	: Kıbrıs Türktür Cemiyeti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NWIO	: Yeni Dünya Bilgi Düzeni
ODIHR	: Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu

PYD	: Demokratik Birlik Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
TURMEPA	: Deniz Temiz Derneği
TÜSEV	: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USCIRF	: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
YPG	: Halk Koruma Birlikleri veya Halk Savunma Birlikleri

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin dört temel talebinin Lozan tartışmalarından bugüne geçirdiği değişimi, dönüşümü, meşrulaştırma ve yaygınlaştırma stratejilerini kimlik-tehdit bağlamında karşılaştırmalı politikaların kültürel yaklaşım analizi ile ortaya koymaktır. Günümüzde Fener Rum Ortodoks Patriği I. Bartholomeos tarafından sıklıkla dile getirilen dört temel talep şu maddelerden oluşmaktadır: Patrikhanenin ekümenikliğinin ve hukuki yapısının tanınması, patrik seçilmesine ilişkin sınırlamaların kaldırılması, Heybeliada Ruhban Okulunun (HRO) yeniden faaliyete geçirilmesi ve vakıf mallarının iadesi meselesidir. Tezin birinci bölümünde açıklanacağı üzere bu dört temel talep, Charles Tilly’in eylem repertuarı kullanımından esinlenerek “talep repertuarı” biçiminde kavramsallaştırılmıştır.

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin talep repertuarı, Türkiye’nin ulusal güvenliği perspektifinden bakıldığında bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Yunan milliyetçiliği, Megali İdea (büyük ülkü), Doğu Roma İmparatorluğunun tekrar eski topraklarına kavuşması ve İstanbul’un “Konstantinopolis” adıyla bu toprakların başkenti yapılmak istenilmesi, Ortodoks kilisesinin bu emellerin beslenmesinde ve nesilden nesile aktarılmasında başrol oynaması vb. hususlar Cumhuriyet Dönemi boyunca konunun ele alınma biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin talep repertuarının Türk-Yunan ikili ilişkilerini aşan bir hale geldiği, Vatikan’ın devletleşme süreci model alınarak, Papalığın sahip olduğu konuma benzer bir yapının ortaya konulmasını kuvvetlendirdiği ileri sürülmektedir. Bu durumda, küreselleşmenin yarattığı elverişli ortamda uluslararası aktörlerin konuya ilgi duymaları ve onların bu somut taleplerin sözcülüğünü yapmalarının etkisi olduğu iddia edilmektedir. Bu husus araştırmanın son bölümünde etraflıca incelenecektir.

Diğer taraftan güvenlik/tehdit algısı kapsamında Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin bakış açısı ele alındığında, Patrikhanenin toplumsal güvenlik perspektifine başvurduğu görülmektedir. Patrikhanenin “biz” kimliğine yönelik tehdit olarak değerlendirdiği konular arasında; Patrik seçimine yönelik engellerin varlığı, Heybeliada Ruhban Okulunun kapalı olması sebebiyle patrik adaylarının yetişmediği, hatta Bartholomeos’un son Patrik olacağı, Patrikhanenin ekümenik unvanının ve hukuksal yapısının tanınmaması nedeniyle işlevini yerine getiremeyeceği gibi hususlar yer almaktadır. Varlığın korunması ve sürdürülmesi amacını taşıyan davranışlar bütünü olarak tanımlanan güvenlik yaklaşımı, Patrikhane tarafından talep repertuarını meşrulaştırma stratejisi olarak kullanılmaktadır.

Patrikhane gerek Doğu Roma İmparatorluğu gerekse Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde siyasi, dinî ve hukuki bakımdan üst düzeyde himaye görmüştür. Sonrasında milliyetçilik akımları ve ulus-devlet inşası sonucunda, Lozan’la birlikte Türkiye’de Ortodoks inancına sahip az sayıda insanın dinî temsilciliği görevine devam etmiştir. Soğuk Savaş’ın bitimi ile birlikte yeniden şekillenen uluslararası sistemde ulus aşan bir aktör olmuştur. Patrikhanenin talep repertuarı dönemler itibarıyla Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Yunanistan vb. uluslararası aktörlerin çeşitli kurumları, politik figürleri ile yazılı ve görsel medya organları tarafından gündeme getirilmektedir. Kitle iletişim ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler bu repertuarın uluslararasılaşma ve yaygınlaştırma stratejilerini güçlendirmektedir.

Bu bağlamda Türkiye, her yıl Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporuna ilişkin karara ve ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (USCIRF) tarafından açıklanan Uluslararası Dini Özgürlükler raporlarına konu olurken, diğer taraftan Patrikhanenin talep repertuarının meşrulaştırılması, uluslararasılaştırılması ve bu yolla yaygınlaştırılması hedefine de ulaşılmaktadır. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında Türkiye için Patrikhane ve türev konuları ABD, AB gibi uluslararası aktörlerle ilişkilerde her zaman bir pazarlık unsuru olma potansiyelini taşımakta, hem Türkiye’nin hem de Patrikhanenin güvenlik/tehdit algılarını dönüştürmektedir.

Öyleki doksanlı yılların ilk yarısında Bartholomeos'un yüksek düzeyde karşılandığı ve dönem açılış konuşmasını yaptığı Avrupa Parlamentosu ziyareti sonrasında gündeme getirdiği Strazburg veya Brüksel'de bir temsilcilik açma talebinin TBMM'de sağ partilerin çatısı altında siyaset yapan bir grup milletvekili tarafından meclis araştırması konusu yapılması süreci ele alındığında tarafların güvenlik/tehdit algısının ne derece hızlı değiştiğini bize göstermektedir.

Söz konusu meclis araştırmasının içeriğine bakıldığında, Patrikhanenin Lozan Antlaşması'nın ilgili hükümleri uyarınca dinî faaliyetleri haricinde diğer faaliyetlerinin yasaklanmasına rağmen, siyasi faaliyette bulunduğu hususunun önemle altının çizildiği görülmektedir. Ayrıca Patrikhanenin Megali İdea hayalinin merkezinde mi olduğu, 1994 yılı Nisan ayındaki Avrupa Parlamentosu toplantısına "ekümenik patrik" sıfatıyla mı katıldığı, Patriğin tüm dünya Ortodokslarını Fener Rum Patrikhanesi çatısı altında toplamaya mı çalıştığı ve Ayasofya Müzesi'nin çevresindeki taşınmaz malların Patrikhane tarafından satın mı alındığı sorularına meclis araştırmasında rastlanılmaktadır. Yine İstanbul'da 1994 yılında gerçekleştirilen "Barış ve Tolerans" konferansının esas amacının ne olduğu ve konferansın kapanış bildirgesinin Patrik tarafından "ekümenik patrik" sıfatıyla mı imzalandığı vb. hususlar burada gündeme getirilen konular olarak dikkat çekmektedir. Tüm bu sorular özellikle Türkiye'nin, sorunu zaman zaman "ulusal güvenliği"ne tehdit olarak algılamasına yol açtığına işaret etmektedir.

Patrik Bartholomeos'un sıklıkla gerçekleştirdiği uluslararası ziyaretlerin talep repertuarını meşrulaştırma ve yaygınlaştırma stratejilerini yansıttığı söylenebilir. Rusya'nın Moskova Patrikhanesi üzerinden Doğu Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyetin önüne geçilmesinin, ABD ve AB desteğindeki Patrikhanenin talep repertuarını hayata geçirmesi ile mümkün olabileceği değerlendirilmektedir. Patrikhanenin talep repertuarının bir kesim tarafından Kıbrıs, Ege, Batı Trakya vb. sorunlar gibi Türkiye'nin ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen hayati önemi haiz bir konu olarak görüldüğü, diğer taraftan bu repertuarın gerçekleşmemesinin Patrikhanenin varlığını tehlikeye atan yaşamsal bir tehdit olarak toplumsal güvenlik bağlamında ele alındığı bilinmektedir.

Türkiye'nin kurucu belgesi olan Lozan Antlaşması'nın 37 ilâ 45'inci maddeleri arasında yer alan hükümleri uyarınca düzenlenen azınlık haklarının yorumlanması günümüz modern dünyasında önemli oranda değişmiştir. Başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olmak üzere Türkiye'nin imzaladığı uluslararası insan hakları belgeleri ile diğer uluslararası bağitlar azınlık haklarını yeniden ele almaktadır. Geçmişteki azınlık hakları anlayışı ile bugünün uluslararası insan hakları felsefesinin farklılık gösterdiği açıktır. İleri demokrasinin temel taşlarından çoğulculuk, sadece azınlık haklarını korumayı değil; çoğunluk içerisinde kültürel çeşitliliği korumayı da incelemektedir.

Araştırmanın analiz düzeyi belirlenirken kurum seviyesinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ile devlet düzeyinde Türkiye aktör olarak ele alınmıştır. Kurum-kurum karşılaştırılması şeklinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ile Diyanet İşleri Başkanlığının neden birlikte ele alınmadığı sorusu akıllara gelebilir. Türkiye'de Lozan Antlaşması'nın maddelerini takip etmekle yükümlü kuruluş yürütme adına Dışışleri Bakanlığıdır. Mecliste Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili yürütmeyi muhatap olarak verilen yazılı soru önergelerinde, cevaplar yürütme adına Dışışleri Bakanlığının eşgüdümünde verilmektedir.

Birinci bölümde çerçevesi ortaya konulan kültürel yaklaşım analizi ile araştırma derinleştirilmiş, Patrikhanenin talep repertuarının tarihsel olaylardan nasıl etkilendiği, ne derece dönüştüğü, Türkiye'de politik iktidarın bu talep repertuarı karşısında hangi kültürel hafıza dinamiklerini devreye soktuğu ve hangi saiklerle hareket ettiği gibi hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tarihsel tecrübeler ve yaşanmışlıklara bağli olarak, Cumhuriyet döneminin büyük bölümünde Patrikhaneye ilişkin düşünceler birbirine benzer şekilde derin endişeleri ve güvensizliği içermektedir. Patrikhane her ne kadar bir Türk Kurumu olarak değerlendirilse de kendisinden duyulan kuşkuların önüne geçmekte başarılı olamamıştır. O halde içinde bulunduğumuz coğrafyanın jeopolitik ve jeostratejik değerleri göz önüne alındığında, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Ekümeniklik" tartışmaları tarihî, siyasi, dinî ve hukuki bakımdan sıklıkla üzerinde konuşulmuş, hem Türkiye hem de Patrikhanenin güvenlik/tehdit algıları öne çıkarıldığında hâlâ da konuşulmaya devam etmektedir.

Dolayısıyla yukarıda sıralanan tespitler çerçevesinde, Türkiye’de var olan “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Ekümeniklik” tartışmalarında yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmanın, azınlıklar meselesi, dinî özgürlüklerin sınırları, din eğitimi gibi meselelere karşı Türk kamuoyunda oluşan milli ve dinî hassasiyetlerin oluşturduğu endişelerin giderilmesine olumlu katkı yapacağı varsayılmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE İÇERİĞİ

Lozan tartışmalarından Bartholomeos dönemine ve buradan günümüze uzanan zaman sınırlılığında Patrikhane üzerine yürütülen tezlerin, tarafların kırılganlıkları ile güvenlik/tehdit algıları çerçevesinde ortaya konulması araştırmanın dönemsel ve tematik kapsamını oluşturmaktadır. Yapılan tüm incelemelerde; Patrikhanenin gündeme getirdiği ekümeniklik kavramı ile ilişkili olarak Patrikhanenin hukuki statüsü, ona bağlı eğitim kurumu Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması, Patrik seçimi ve vakıf mallarının iadesinden oluşan dört temel talep tespit edilmiştir. Bu talep repertuarının dile getirilmesinde ve karşılanmasında belirleyici olan aktörler tanımlanmış, kurumsal düzeyde tarihsel dönüşümü ve değişimi, ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel yayınlar ile kaynaklara bağlı kalınarak tartışılmıştır.

Ayrıca Cumhuriyet dönemi süresince tarafların tanıklık ettiği Mübadele Sözleşmesi, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, 1934 Trakya Olayları, Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül 1955 Olayları, 1964 Sürgünü gibi tarihsel kırılımlara değinilmiştir. Yine Patrik Birinci Dimitrios döneminde yaşanan Patrikhane binasının onarımı, sonuçları itibarıyla olaylı geçen Amerika gezisi ve Patrikhane binasının aşırı milliyetçi Türkler tarafından kuşatılması konuları, ulusal ve uluslararası metinler aracılığıyla ortaya konulmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmaya konu olan Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin talep repertuarının dönüşümü ile meşrulaştırma ve yaygınlaştırma stratejilerinin analizi için tarihsel, betimleyici, analitik bir yöntem benimsenmiş, karşılaştırmalı politikaların kültürel yaklaşım analizinden yararlanılmıştır. Tarihsel olarak Lozan tartışmalarından Bartholomeos dönemine ve buradan günümüze gelen süreç ele alınmıştır. Tarafların yaşadıkları kırılگانlıkların etkisi, seçilen tarihi örneklerle betimlenerek çalışma kapsamında zaman zaman sunulmuştur. Her iki taraf ile ulusal ve uluslararası aktörlerin sorunlara yaklaşımı analitik olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Karşılaştırmalı politikaların alt başlıklarından kültürel yaklaşım analizi, aktörler tarafından benimsenen politikaların ve sergilenen tutumların, tarihsel kültürel kodların ve toplumsal yargıların izini taşıdığını öne sürmektedir. Karar vericilerin siyasi tercihlerinde kimi zaman tarihsel kurumsal reflekslerini devam ettirdiklerine kimi zaman da bireysel veya kurumsal çıkarlarını maksimize etmek istediklerine rastlanmaktadır. Bu çalışmada yapısalcılık ve rasyonel seçim yaklaşımlarına sınırlı düzeyde başvurulmuş, ağırlıklı olarak kültürel yaklaşım analizi kullanılmıştır.

Medya dilinde sıkça vurgulanan “Algı en az olgu kadar önemlidir.” önermesinden yola çıkılarak araştırma konusunun dönemsel ve tematik çerçevesinde ulusal-uluslararası metinlerde karşılaşılan örnekler verilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. “Şüyu vukuundan beter” atasözü ile anlatılan, yani istenilmeyen bir olayın gerçekte olmamasına rağmen gerçekmiş gibi gösterilmesi durumunun o olayın gerçekleşmesinden çok daha kötü olduğunun kabulü, ele alınan araştırma konusunun her dönem taşıdığı kırılگانlığına işaret etmektedir. 6-7 Eylül 1955 Olaylarının bir yönü de bu sözün anlamını teyit eder şekilde cereyan etmiştir.

Yabancı dildeki Almanca, Yunanca ve Rusça kaynakların tercümesi Rhea Kiriaki tarafından yapılmıştır. Diğer yandan özellikle Latin alfabesinin kullanılmadığı dillerde çevirmene olan ihtiyaç çeşitli zorluklara sebep olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE, TEMEL KAVRAMLAR VE TEORİK ALTYAPI

1. TALEP REPERTUARI, DEMOKRASİ VE SEÇİLMİŞ TRAVMA

1.1. Talep Repertuarı

Charles Tilly, toplumsal hareketleri incelerken müzik ve tiyatro terminolojisinden yola çıkarak, yazım diline kazandırdığı “repertuar” terimini, örgütlerin ortak menfaatleri doğrultusunda yaptıkları miting, gösteri vb. araçlar ile sahiplendikleri uyum ve dayanışma metodunu açıklamak için “eylem repertuarı” şeklinde bir kavrama dönüştürerek kullanmayı tercih etmiştir.¹ Toplumsal hareketlerin derinlemesine inilmeden yüzeysel açıklanması, neden repertuar kavramının seçildiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Devlet-toplum ilişkisi çerçevesinde kitlelerin birlik haline gelerek kolektif eylemlerle siyasetin belirleyicisi haline gelmesinde, devletin denetim sahasında daha önce farklı amaçlarla var olan toprak, sermaye, mal ve hizmetleri kendi kontrolü altına almasıyla bu durumdan belirgin biçimde çıkarları etkilenen halkın olumsuz düşüncelerinin varlığı sebep olmuştur.²

Gücün merkezde tek elde toplanması, tahakküm altına alınan kitlelerin standartlaştırılarak kontrol edilme çabaları, kitlelerin toplumsal varoluşlarının temellenmesindeki kimlikleri tehdit etmeye yöneldiğinde kitlesel direnişler vücut bulmaya başlamıştır.³ Tilly 1760 yılına kadar herhangi bir gösterinin dünya tarihinde kayıtlarda yer almadığını, bu tarihten sonra bilinen gösterilerin kolektif hak ve taleplerin yönetenlere iletilen yürüyüş, imza kampanyası gibi faaliyetler olduğunu vurgulamaktadır.⁴

¹ Charles Tilly, *Les Origines du Répertoire de l'Action Collective Contemporaine En France et En Grande-Bretagne. Vingtième Siècle, Revue d'Histoire*, Sayı: 4, 1994, s. 89.

² Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Yayınevi, Ankara, 2001, s. 173.

³ Tilly, a.g.e., ss. 178-179.

⁴ Charles Tilly, *Toplumsal Hareketler 1768-2004*, Çev. Orhan Düz, Babil Yayınları, Erzurum, 2008, s. 313.

Toplumsal bağları işaretleyen kimlikler ve mücadeleler bağlamında sürdürülen bu hareketler, topluluk bilincini ve dayanışmasını, savunulan değer yargılarını geliştirmektedir. Tilly, toplumsal hareketler kavramının geçmişini 18. yüzyıla kadar dayandırsa da gerçekte 20. yüzyıldaki modernizm ve toplumsal intizamın sürmesine ilişkin yaklaşımlarda izini bulmak mümkündür. Memnun olunmayan durumlara karşı sürekli ve organize gayretleri ifade eden toplumsal hareketler, yöneten eliti ve kamuoyunu hedefine koymaktadır.⁵

Tarrow'un bakışı ile toplumsal hareketlerin dört boyutunun altı çizilmektedir: Ortak arzulara ulaşma, sosyal dayanışmayı destekleme, politik egemenlerle etkileşime dayanma ve kolektif karşı çıkıştır.⁶ Tilly ise toplumsal hareketin üç faktörün birleşimi üzerinde konumlandığını öne sürmektedir. Bunları hedef siyasi elite karşı gerçekleştirilen ortak talep repertuarı araçları (kampanya, miting, demeç, gösteriler vb.), uygun bir amacın varlığı ve bağlılık özelliği olarak sıralamaktadır.⁷ Sistem içinde hak talebinde bulunanların bilhassa kamu siyasetine etki edebilme kabiliyetiyle toplumsal harekete dönüşebileceği bunun da kimlik, duruş ve programdan müteşekkil üç unsuru olduğu varsayılmaktadır.⁸

Patrikhanenin dört temel talebinin “talep repertuarı” biçiminde kavramsallaştırılmasında, Charles Tilly'nin toplumsal hareketler literatüründe kullandığı “eylem repertuarı” terminolojisinden yararlanıldığı bilgisi giriş bölümünde yer almıştır. Patrik Bartholomeos, Patrikhanenin talep repertuarının inşasında kullandığı, “*Hükûmetimizden, dünyanın herhangi bir devletinde her vatandaşın hakkı olandan fazlasını istemiyoruz.*”⁹, “*Türk vatandaşları olarak fazla bir şey istemiyoruz. Eşitlik istiyoruz.*”¹⁰ şeklindeki söylemlerinde “vatandaşlık” kavramına vurgu yaptığı görülmektedir.

⁵ Yavuz Yıldırım, *Yeni Toplumsal Hareketlerin Siyasal Olanı Belirlemedeki Rolü: Avrupa Sosyal Forumu ve Hareketlerin Avrupasını Kurmak*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012, s. 22.

⁶ Sidney Tarrow, *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, ss. 4-5.

⁷ Tilly, a.g.e., s. 17.

⁸ Charles Tilly ve Sidney Tarrow, *Contentious Politics*, Paradigm, Chicago, 2007, ss. 79-85.

⁹ <https://www.ab.gov.tr/41703.html> Erişim Tarihi: 18.02.2018.

¹⁰ https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=120737 Erişim Tarihi: 18.02.2018.

“Ulusal azınlık” kavramı jenerik olarak dikkate alındığında, bir devletin sınırları dahilinde, o devletle “vatandaşlık” ilişkisi kuran etnik, dinsel veya dilse azınlıkları da içerecek biçimde ele alınmıştır.¹¹ Bartholomeos talep repertuarını dile getirirken bu vatandaşlık bağına gönderme yapmaktadır.

Patrikhanenin talep repertuarının benzerlerine dünyanın birçok bölgesinde rastlamak mümkündür. Türkiye’nin bir bölümü ile yer aldığı Avrupa’da da bu konu kapsamında örnekler bulunmaktadır. Ingmar Karlsson’un “Avrupa’nın Üvey Evlatları” isimli kitabında etraflıca bu konu ele alınmıştır.

Güney Bulgaristan’ın Yunanistan sınırına yakın Rodop Dağları bölgesinde yaşayan Pomaklar’ın talep repertuarı araştırma konumuza bir örnek teşkil edebilir. Pomaklar hakkında birçok azınlık topluluğunda görüldüğü gibi tarihsel köklerine dair farklı yaklaşımlar öne sürülmektedir. Türkler tarafından Pomaklar, Osmanlı öncesinde Peçenekler, Avarlar, Kumanlar gibi Balkanlar’a gelip yerleşen Türk kavimlerinin torunları olarak görülmektedir. Yunanistan ise Pomakları önce Helenleştirilmiş, daha sonra Latinleştirilmiş, arkasından Slavlaştırılmış ve Hristiyanlaştırılmış, en sonunda da İslamlaştırılmış eski Trakların devamı şeklinde değerlendirmiştir. Nihayetinde Pomaklar, Bulgarlar tarafından din bakımından yoldan çıkmış kendi vatandaşları olarak öne sürülmüştür. Pomaklar Osmanlı idaresinde Hristiyan-Bulgar topluluklarla saygı çerçevesinde uzun süre birbirine karşı anlayış içinde davranmışlardır. Ancak 1800’lü yılların ortasından itibaren Ortodoks milliyetçiliğinin etkisi ile 1876 yılında bastırılan Bulgar ayaklanmasında Pomaklar dindaşlarının yanında yer almışlardır. 1878 yılında Rusya’nın desteği ile bağımsızlığına kavuşan Bulgaristan bunun ödünü Pomaklardan almıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Pomakların yaşadıkları topraklar Bulgaristan ve Yunanistan tarafından paylaşılmıştır. Yeni Bulgar devletinde yapılan nüfus sayımında Pomaklar yok sayılmış, kurulan ulus-devlete entegrasyonları Bulgar politikasının temel amacı olmuştur.

¹¹ Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları* (İkinci Baskı), Su Yayınları, İstanbul, 2001, s. 41.

Pomaklarda Bulgar etnik bilincini yerleştirmek amacıyla 1937 yılında Rodina (Anavatan) örgütü kurulmuştur. Kur'an Bulgarcaya çevrilmiş, camilerde Bulgarca okunmaya başlanmıştır. Geleneksel kıyafet kullanımının önlenmesi, çocukların sünnet edilmesinin yasaklanması, Pomak kadının toplumdaki rolünün değiştirilmesi, Pomak gençlerinin yükseköğrenime yönlendirilerek Bulgar-Müslüman eliten inşa edilmesi, Müslüman adların 1942 yılında değiştirilmesi gibi hususlarla Pomaklar asimile edilmeye çalışılmışlardır. 1944 yılına gelindiğinde Pomakların üçte ikisinin adlarını değiştirdikleri görülmüştür. Komünist rejim döneminde (1948) Bulgaristan'ın ulusal güvenliğine tehdit bahanesiyle gündeme gelen olaylarda 30 bin kişi yer değiştirmek zorunda kalmıştır. 1971-73 yılları arasında ve 1989 yılında Jivkov döneminde Müslüman adların Bulgarlaştırılması baskısı devam etmiştir.¹² Pomakların kimliklerini korumak, değiştirilen adlarını tekrar geri alabilmek, çeşitli yıllarda konulan seyahat yasaklarının kaldırılması gibi konular Pomakların talep repertuarını oluşturmuştur.

Talep repertuarının bir azınlık grup tarafından ortaya konulmasına diğer bir örnek Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan Müslüman Türk azınlığın durumudur. Burada söz konusu grubun talep repertuarını oluşturan husus "müftülük seçimi" konusudur. 1923 tarihli Lozan Antlaşması imzalandığında Batı Trakya nüfusunun yüzde doksanı Müslüman Türk'tür. Antlaşma metni, Türkiye'de Müslüman olmayan azınlıklar ile Yunanistan'daki Müslüman azınlığı konu edinmektedir. Antlaşmanın 45'inci maddesi, *"Bu Kesimdeki hükümlerle Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır."* hükmünü içermektedir. Yunanistan, Batı Trakya'da etnik azınlık bulunduğu (Türk azınlık) fikrine karşı çıkmakta, dinî azınlık (Müslüman azınlıklar) olarak Pomak, Çingene ve Türk topluluklarının varlığını iddia etmektedir. Batı Trakya'da hayatlarını idame ettiren Müslüman Türk azınlığının talep repertuarını oluşturan unsurlardan bir tanesi kendi dinî liderlerini seçmede karşılaştıkları engellemelerin kaldırılması meselesidir.¹³

¹² Ingmar Karlsson, *Avrupa'nın Üvey Evlatları* (Birinci Basım), Çev. Turhan Kayaoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, ss. 9-13.

¹³ Turgay Cin, *Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığının Din ve Vicdan Özgürlüğü* (Birinci Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 127.

Batı Trakya Müslüman Türk azınlığının müftülükler sorunu olarak da adlandırılan konu çerçevesinde müftüler daha önce Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan antlaşmalar ile 2345 sayı 1920 tarihli Kanun uyarınca Müslüman Türk azınlığa mensup kişiler tarafından seçilir, Yunan makamları tarafından atanırdı. Seçilen müftülerin görev süreleri ölünceye kadar devam etmekteydi. Fakat 2 Haziran 1985 tarihinde Gümülcine Müftüsü hayatını kaybedince, Batı Trakya’da Müslüman Türk azınlığın dinî lider seçimi sorunu tekrar gündeme gelmiştir.¹⁴ Yunan hükûmeti seçimi beklemeden keyfi bir şekilde müftü ataması gerçekleştirmiştir. Bu konu ikinci bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

1.2. Çoğulcu Demokrasi

Demokrasinin en basit yaygın tanımı “bir siyasal topluluğun kendi kendini yönetimi” şeklinde bilinmektedir. Ne tür bir demokrasi (liberal, çoğulcu, temsili, halk demokrasisi veya sosyalist demokrasi) olursa olsun katılım unsuru, kendi kendini yönetim formülasyonunun bir koşulu olarak demokrasinin kırmızıçizgisidir.¹⁵ Yani olmazsa olmazdır.

Charles Tilly “Demokrasi” adlı kitabında, demokrasinin ve demokratikleşmenin izleyicilerinden yola çıkarak anayasal, tözel, prosedürel ve süreç yönelimli dört tanımdan bahsetmiştir. Anayasal yaklaşımın bir rejimin politik düzenlemelere ilişkin çıkardığı yasalara odaklandığı, bunların derinlikli tarihsel kıyaslar yoluyla önceki sistemlerin yürürlükteki yasalarıyla karşılaştırıldığı, böylelikle demokrasiler içinde federal yapıya karşılık üniter yapı, anayasal monarşiler, başkanlık sistemleri ve parlamentoyu esas alan uygulamalar arasında bir ayrımın yapılabileceğine işaret etmiştir. Tözel yaklaşımın dikkate aldığı husus belli bir rejimin sahiplendiği politikalarla desteklediği yaşam şartlarıdır. Anayasasının içeriğine bakılmadan bu rejim bireylerin konforunu, kişisel özgürlüğü, güvenliği, sosyal adaleti, toplumsal eşitliği, çatışmaların barışçıl yollarla çözümünün tercih edilmesi gibi hususları öncüllediğine odaklanılır.

¹⁴ Cin., a.g.e., s. 255-256.

¹⁵ Muharrem Varol, “Kuramda ve Gerçeklikte Yurttaş”, Bilgin, N. (Ed.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* (Birinci Basım), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 131-139.

Prosedürel yaklaşımı benimseyenler ilgi odaklarına seçimi yerleştirirler. Seçimlere etkin katılım oranı, seçimlerin iktidarın politikalarında meydana getirdiği değişimler, seçimlerin belli bir düzeyde rekabeti içermesi, seçim kampanyalarının kitle iletişim araçlarıyla kamuya açık gerçekleştirilmesi vb. hususlar bu yaklaşımda takip edilmektedir. Süreç yönelimli yaklaşımlarda yukarıda sıralananlardan farklı olarak bir yapıya demokratik diyebilmek için dinamik yapıda asgari süreç zincirleri tanımlanır. Robert Dahl beş süreç yönelimli ölçütü demokrasi için vazgeçilmez görmüştür. Gönüllülüğün temel olduğu bir dernek organizasyonunda bu işleyişi şöyle tanımlamaktadır. Bir politikanın belirlenmesinde üyelerin etkin katılımı, son karara ulaşırken üyelerin oy kullanmak için eşit fırsata sahip olması, alternatif politika ve sonuçlarının her üye için uygun bir zamanda öğrenilebilir olması, gündemin belirlenmesine ve meselelerin ele alınmasına katılımda üyelere eşit fırsat hakkı tanınması, yetişkinlerin tam yurttaşlık haklarına sahip olması şeklinde sıralanabilir.¹⁶

Çoğulcu demokrasi için kısaca bir tanımlama yapılmak istenilirse, “*Toplumsal grupların karar alma süreçlerine organizasyonel biçimde dâhil olduğu ve bu yolla toplumsal/politik hayatı kendi lehlerine etkileme imkânını buldukları sistemlerdir.*” şeklinde bir cümle kurulabilir. Demokrasi teorisinde özgür, eşit ve sorumlu yurttaşın varlığına vurgu yapılmaktadır. Diğer taraftan özgürlük ve eşitlik hem demokrasi hem de yurttaşlıkla ilişkilendirildiğine göre demokrasinin var olması; ancak yetkin ve sorumlu yurttaşlarla mümkündür. Türkiye’de yaşanan depolitizasyon süreçlerinde yurttaş ürkek, korkak, yönetime katılmayan, toplum ve siyaset dışı bir varlığa dönüşmektedir. Oysa çoğulcu demokraside yurttaş kendini özgür bir birey olarak tanımlayabilmelidir. Sorumlu yurttaşlığın örgütlü katılım imkânı açısından ortadan kaldırılması, çoğulcu demokrasiyi de tahrip etmektedir.¹⁷ Bireyin devlet ile ilişkilerinin sorumlu yurttaş çerçevesinde ilerleyebilmesi için devletin şu hususlara azami önem göstermesi gerekmektedir. Devlet her türlü toplulukları istisnalar dışında ötekileştirerek özgürlüğünü aşındırmamalıdır. Devletin kamusal-kolektif eylemin odağı olma meşruiyeti demokratik kalması ile doğru orantılıdır. Siyasal rejim ortak hincin muhatabı olmamak için ortak kimliğin önemli boyutlarını tahrip etmemelidir.

¹⁶ Charles Tilly, *Demokrasi* (2. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara, Şubat 2014, s. 23.

¹⁷ Varol, a.g.e., ss. 132-137.

En temelde insan hakları ihlalleri ve türevleri birlikte yaşamının motivasyonunu temelden yok eder. Yurttaşlık açısından en az özgürlük kadar önemli diğer bir mesele de eşitliktir. Sosyo-ekonomik eşitsizlikler yurttaşların ulusal bağlanma düzeylerini kökten etkilemekte, farklı arayışlara yönlendirmektedir.¹⁸

1.3. Seçilmiş Sevr Travması Anlatısı

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde sömürge imparatorlukları dışındakiler yıkılmış, dağılan imparatorlukların hayatları, biçim değiştirerek dahi olsa kıtada devam etmiş; ancak Türklerin sadece imparatorluk hali değil soy ve ulus olarak da Avrupa'da kalmasına tahammül edilmemiş, üstelik yaşamalarına da kastedilmiştir.¹⁹ Tarihte tekerrür ettiği üzere uluslararası kamuoyu önünde başka toplumları kontrol altına almanın etkili metotlarından birisi uygarlığın ve insan haklarının savunulması şeklindedir. Sevr'e giden yolda azınlıklar başlığı altında Türkiye'ye karşı son derece katı bir tutum sergilenmiştir. Hatta farklı ülkelerdeki (Bulgaristan, Yunanistan vb.) Türk azınlık içinde aynı hassasiyet gösterildiği izlenimi verilmesine rağmen sonuçta Türkiye'deki azınlıkların korunma sistemi çok daha güçlü kurgulanmıştır. Tüm mesele azınlıklar konusu üzerinde cereyan ettiği görüntüsüne rağmen tartışmalar ekonomik bir konu üzerinde gerçekleşiyorsa, bu noktada bir menfaat varsa, gerçekleştirilen görüşmeler azınlık meseleleriyle kıyaslanmayacak oranda ses getirici olmuştur.²⁰

Türkiye'nin konumlandığı coğrafya itibarıyla taşıdığı güvenlik kaygısı, zaman içerisinde farklılıklar arz etse de dış politikasını belirleyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Ulus-devlet Türkiye'nin kuruluşundan günümüze özgürlüğünü ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmek, sürdürülebilirliğini sağlamak, karşı karşıya kaldığı tehditleri önlemek ve yok etmek şeklinde var olan güvenlik kaygısının arka planında coğrafi ve tarihsel kodların olduğu tartışılmaz bir gerçekliktir. Türkiye'nin güvenlik kaygısının ilk basamağında hayatını sürdürdüğü coğrafya ve Osmanlı'dan kendisine intikal eden jeopolitik ve jeostratejik miras bulunmaktadır. Bu bakımdan,

¹⁸ Varol, a.g.e., ss. 137-138.

¹⁹ Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru* (Birinci Baskı), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. XI.

²⁰ Olcay, a.g.e., ss. XXVI-XXVII.

Osmanlı'ya benzer şekilde, ulus-devlet *Türkiye'nin de iki cepheli ve dolayısıyla iki statükolu (Doğu ve Batı statükolu)* bir yapısı olması, onu üst düzeyde güvenlik problemlerinin içine itmektedir. Türkiye'ye Osmanlı'dan kalan bu stratejik miras onun güvenlik algıları üzerinde hassas etki yaratmaktadır. Türkiye'nin güvenlik kaygısının ikinci basamağında ise, yakın çevresinde güvenlik içerikli geçmişte yaşadığı sancılı tarihsel tecrübeler yer almaktadır. 1900'lü yılların birinci çeyreğinde, imparatorluk noktasından tarihten silinme mertebesine inilmesinin ve ardından Anadolu'nun ve ulusal bağımsızlığın muhafazası için fakirlik ve yokluk içinde direnişin derin izlerini hafızasına nakşeden bu tarihsel tecrübeler "*Türkiye'nin ulusal felsefesi, halkının karakteri ve liderlerinin bilinçleri üzerinde güçlü etkiler bırakmıştır. 'Sevr fobisi/sendromu' olarak da adlandırılan ve sürekli olarak dış güçler tarafından bölünme, parçalanma, kuşatılma, yok edilme korkusunu oluşturan bu "güvensizlik psikozi", şüphesiz Türk dış politikasının tarihsel belleğinde de kendisine yer bulmuştur.*"²¹

2004 yılında Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi Sen Sinod'una altı yabancı uyruklu üyenin atanması üzerine Türk medyasında Lozan'ın yok sayıldığı, Türkiye Cumhuriyeti yönetimini yabancıların devralacağı, hatta İstanbul'da bir hilafet makamının ihdas edileceği ve bunların postmodern Sevr anlamına geldiğini içeren haberler peş peşe çıkmıştır²². Etnik ilişkilerin psikolojik temeli üzerine araştırmalar yapan Vamık Volkan, "seçilmiş travma" kavramına dikkat çekmektedir. Seçilmiş travma, bir kitlenin tarihsel süreçte başka bir kitle tarafından kendini yıkıma uğratılmış hissetmesine sebep olan bir olayın kültürel hafızada sabitlenip nesilden nesile aktarılmasıdır. Ermeniler için yaşanan 1915 tehciri, Yahudilerin İkinci Dünya Savaşı döneminde, Avrupa'da uğradıkları Holokost (Yahudi soykırımı) örnek olarak verilebilir.²³ Baskın Oran, seçilmiş travmayı milletlerin kimi zor dönemlerinde inşa ettikleri ve sıkıca sarıldıkları "mukaddes korku" olarak nitelemekte ve Türkiye

²¹ Bülent Şener, *Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye'nin Güvenlik Endişesini Anlamak Üzerine Düşünceler*, Turkish Studies, Cilt: 9 Sayı:5, Ankara, Bahar 2014, ss. 1835-1847.

²² Baskın Oran, *Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar* (Yayına Hazırlayan: Ülkü Özen). İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

²³ Ozan Örmeci, *Vamık Volkan'dan Etnik Çatışmalara Psikolojik Görüş Açısından Yaklaşım*, Uluslararası Politika Akademisi, 28.03.2016. <http://politikaakademisi.org/2016/03/28/vamik-volkandan-etnik-catismalara-psikolojik-gorus-acisindan-yaklasim/> Erişim Tarihi: 26.10.2019.

Cumhuriyeti’ndeki müşahhas halinin de “Sevr paranoyası”nda vücut bulduğunu ileri sürmektedir.²⁴ Buna benzer “Sevr sendromu” kavramsallaştırması da Birinci Dünya Savaşı sonunda kitlesel bir travma yaşayan toplumun halet-i ruhiyesini anlatmak için kullanılmıştır.²⁵

Taha Baran ise bu büyük korku anlatısının, şiddetin yükseldiği zamanlarda siyasal elitler tarafından etnik, dinsel ve ideolojik gerilimleri anlamlandırma çerçevesi olarak kullanıldığı kanısındadır. Baran tarafından meclis çatısı altında dile getirilen Sevr anlatılarında birçok misalde teyit edildiği üzere kâbuslara ve ölüme referans yapıldığı, bu söylemlerde Sevr anlatısının, çoklukla hortlamak yahut dirilmek kavramlarıyla desteklendiği belirtilmektedir. Ona göre bir bakıma bu fiillerle mezarından çıkan bir ölünün, bireyler üzerinde oluşturduğu korkuyu hatırlatarak bir sonuç üretilmek istenilmektedir. Bu nitelemelerin Sevr’in uygulanması halinde yaratacağı dehşete işaret ettiği hususuna değinilmektedir. Kitleleri birleşmeye teşvik etmede kullanılan Sevr anlatısı sayesinde geniş kitlelerin yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalılabileceğine dikkat çekilmektedir. Baran, *“Sevr anlatısını geniş toplumsal kesimleri harekete geçiren travmatize edilmiş tarihin günümüzdeki dehşet gölgesi olarak görmek mümkündür. Bu açıdan Sevr anlatısı, toplumsal ve politik grupları güvenlikleştiren, güvenlikçi kodlamayı meşrulaştıran bir anlatı biçimidir. Sevr anlatısı, mevcut durumu acil olarak kodlayarak siyasal elitlerin olağanüstü önlemler almasını meşrulaştırmaktadır”* şeklindeki çıkarımların altını çizmektedir.²⁶

Sevr Antlaşması ile İzmir ve çevresi Yunanistan’ın jandarmalığına verilmiştir. 1921 yılında ilerlemesini durdurmak zorunda kalan Yunanların diplomasi kanallarıyla çekilmesi mümkünken bir yıl sonra Anadolu’dan süngü ile çıkartılmıştır. Bu durumda İngiltere’nin Ortadoğu politikasının çok büyük payı olmuş, Yunanistan ve Rumların bedel ödemesine sebebiyet vermiştir.²⁷

²⁴ Oran, Türkiye’li Gayrimüslimler....

²⁵ Onur Atılğan, *Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerinde Rum Azınlıklar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010, s. 8.

²⁶ Taha Baran, *Türkiye’de Güvenlik Söyleminin Kuruluşu: TBMM Tutanakları Üzerinden Bir İnceleme (1978-2002)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2018, s. 222.

²⁷ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu* (6. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 75-77.

Osmanlı İmparatorluğu döneminin temel düzeni olan Millet Sistemi, tebaayı “Millet-i Hâkime” ve “Millet-i Mahkûme” olarak ikiye ayırırken eşitsizlik terazisinde gayrimüslim tebaaya önemli ölçüde hareket serbestisi tanımıştır. Çok milletli ve çok dinli Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılıp yerine tek bir dinî kimliğin referans alınarak inşa edildiği ulus-devlet Türkiye Cumhuriyeti’nde azınlıklar için otonomi kaybolurken müsavatsızlık devam etmiştir. Ancak “Sevr travma”sı bir miras olarak hem Türk toplumunun hem de içinden çıkardığı politika yapıcılarının belleğine seçilerek nakşedilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet Dönemi’nin büyük bölümünde Patrikhaneye ilişkin düşünceler birbirine benzer şekilde derin endişeleri, tehdit algısı ve güvensizliği içermektedir. Doğal olarak Patrikhanenin talep repertuarının karşılanmasında politik egemen karar verirken rasyonel seçim yerine daha çok miras olarak aldığı bu kültürel kodlarla hareket etmektedir.

2. TALEP REPERTUARINI DOĞURAN SİYASİ SİSTEMİN TEMEL UNSURLARI

1.1. Millet

Millet, Benedict Anderson tarafından “*sınırlı ve egemen muhayyel bir siyasi topluluk*” olarak ifade edilmektedir. Siyasi topluluğun sınırlı olması aslında beraberinde ‘öteki’nin var oluşunu da zaruri kılmaktadır. Aynı şekilde egemenlik kelimesinin “öteki’nin var oluşunu zorunlu hale getirdiği gibi. Gerçek veya tahayyül edilen olmasına bakılmaksızın ötekinin kapsamı altında kalan yerler, bizden olmayanın var olduğu alandır. Bizim için bu nokta bir sınırdır ve bu sınırla ötekinin varlığı bizim tarafımızdan zımnen kabul edilmiş sayılır.²⁸

Etnisite teriminin ilk defa 1953 senesinde Amerikalı sosyolog David Riesman tarafından kullanıldığı ifade edilse de Yunanca “ethnos” kelimesinden geldiği bilinmektedir. Etnisite kavramının kullanılması daha çok “biz” kavramının ifadesinde

²⁸ Herkül Millas, “Millî Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan)”, Bora, T. (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Milliyetçilik* (3. Baskı), İletişim Yayınları, Cilt 4, İstanbul, 2008, ss. 193-201.

gündeme gelirken, ırkçılık “onlar”ın ötekileştirilmesinde öne çıkmaktadır.²⁹ Toplumsal yapıdaki dinamizm “etnisite”, “etnik” ve “etnik grup” gibi kavramların kullanılmasını 60’lı yıllardan sonra hızlandırmıştır. “Kabile” kelimesinin etnik gruba dönüşmesi sadece şekilsel bir değişimi ifade etmemekte, karşılıklı alışverişe işaret eden bir teması öne koymaktadır. Kimlikler karşılıklı bir etkileşimle yani toplumsal ilişkiler yoluyla gelişmektedir.³⁰ Osmanlı’da bir etnisiteye, dine veya dile dayanarak toplumu homojenleştirme fikri bulunmamaktadır.³¹

Etnik köken, ön-millet tanımına uygun olarak geniş teritoryal yapılarda, birbirinden bağımsız, dağınık şekilde merkezi ortak bir yönetime tabi olmadan yaşayan insanları birbirine bağlayan bir kavramdır. Bu kavramın, modern milletin nüvesi ulus-devletin şekillenmesi ile bir ilgisi yoktur. Hatta kabile etnik kökenine sahip halkların ister milli içerikli ister başka temalı modern bir devletin oluşumunun kendilerine dayatılması olsun, buna karşı çıktıkları bilinmektedir.³²

Batı’da Romalılardan bu yana “nation” yani etnik millet kavramı kullanılagelmiş, etnik kimliğe öncelik verilmiştir. Farklı kavim-milletlerden oluşan Avrupa Roma Kilisesi’nin yönetiminde din temelli bir yapı kurmuşsa da bu birlik yıkılmaktan kurtulamamıştır. Sadece Hristiyanlığı temsil eden Papalık ayakta kalmıştır. Nihayetinde, Şarلمان yönetimindeki Kutsal Roma İmparatorluğu’nun dağılması ile birlikte yüzyıllar boyu süren bir Papalık-Prensler iktidar savaşı başlamıştır. Dinî irade (Papalık) ile halk iradesinin (prensler ve krallar) kavgasında kazanan “millet” olmuş, bu kazanım 1789 Fransız ihtilali laiklik yolu ile pekişmiştir. Ardından devlet (millet), milliyetçiliği (millet sevgisini) halka aşılamıştır. Fransız milliyetçiliğinin kökeni ne ırka ne de dine dayanır. Daha çok sanat, edebiyat ve ilme dayanır.³³

²⁹ Thomas Hylland Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik* (Birinci Baskı), Avesta Sosyal Bilim, İstanbul, 2004, ss. 15-17.

³⁰ Eriksen, a.g.e., s. 24.

³¹ Ahmet Efiloğlu, *İttihat ve Terakki’nin ve Yunanistan’ın Mübadele Politikaları*, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Yıl: Bahar 2011, Sayı: 12, ss. 47-70.

³² Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik* (Dördüncü Basım) Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010, s. 85.

³³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, ss. 18-19.

Osmanlı Devleti'nde tebaanın sınıf olarak adlandırılması, bireylerin din ve mezheplerine göre yapılmış, onların sahip oldukları etnik kökenleri dikkate alınmaksızın Müslüman, Hristiyan veya Musevi olarak tasnif edilmişler bu topluluklara da “millet” denilmiştir.³⁴ Osmanlı'da Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi milletinden müteşekkil dört millet, Milel-i Erbaa olarak isimlendirilmiştir. Protokolde Millet-i Hâkime olarak Müslüman milleti ilk sırada, Rum milleti ikinci sırada ve Millet-i Sadıka olarak anılan Ermeni milleti üçüncü sırada gelmektedir. Gayrimüslim Osmanlılar ise Millet-i Mahkûme nitelendirmesine tabidir.³⁵

Bizans İmparatorluğu'nun jeopolitik mirasçısı Osmanlı, bir taraftan İslâm dininin mihrmandarlığını yaparken, diğer taraftan enteresan bir şekilde Katolıklara karşı Ortodoks Hristiyanlığın hamiliğini yapmıştır. Osmanlı savaşlar karşısında Avusturyalılar ve Ruslar lehine sınırlarının daralması ve kendi topraklarında karşılaştığı bağımsızlık hareketleri neticesinde iki merkezkaç eğilim arasında sıkışıp kalmıştır: Ortodoksların Batı'ya yönelimi ve Arap dünyasının İslami bakış açısında yenilenme sürecine girmeleri. Bu durumu bertaraf etmek adına Osmanlı tarafından Batılılaşma süreci ve Panislamist bir akım başlatılmış ancak merkezkaç kuvvetlerin gücü karşısında bu girişimler başarısızlığa uğramıştır. Batı bir taraftan kendi ekonomik ve ideolojik sahasını oluşturmak bakımından bu merkezkaç kuvvetleri desteklemiş, ancak diğer taraftan çok etnili ve dinli bir yapının ortadan kalkması ile oluşacak boşluğun belirsizliğinden tedirgin olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı'nın haritada kalmasına ve acı çekmesine bu ikilem sebep olmuştur.³⁶

1.2. Milliyetçilik

Oral Sander “Milliyetçilik” kavramı için “Ulusçuluk” kullanımını tercih etmiş, ulusçuluğu tüm unsurlarını kapsayacak bir şekilde nitelendirme yapmanın zor olduğunu belirterek tanımını; “*Ulusçuluk, yönetsel bir birime sahip olmak isteyen*

³⁴ Gülnihâl Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)* (Birinci Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 9.

³⁵ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama* (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 105.

³⁶ Yerasimos, *a.g.e.*, ss. 18-20.

herhangi bir coğrafi grubun, bağımsız tek bir devlet kurma hakkıdır.” biçiminde kurgulamıştır.³⁷ Ernest Gellner bu kapsamda Türk ulusuna eski bir toplumsal gerçeklik fenomeni olarak bakmamış, Türk milliyetçiliğinin ve Türk devletinin buluşu olan siyasi ve duygusal bir modern kolektif şeklinde değerlendirmiştir.³⁸ Benedict Anderson ise birbirlerini tanımayan ancak ulusları ve birbirleri için canlarını feda etmeye hazır Türk ulusu bileşenlerinin sonuçları bakımından gerçek bir “*hayali cemaat*”in üyeleri olduğu kanısına sahip olmuştur.³⁹

Anderson, Gellner, Hobsbawm, Suny ve özellikle Smith gibi milliyetçilik çalışan yazarlar milliyetçiliği bir etnik kategorinin devlet aygıtı desteği ile toplumsal yapıda merkezileştirilerek egemen kılınması ve bu aşamada öteki etnik kategorilerin dışlanması şeklinde tanımlamışlardır. Ancak bazı devletler “millet”i modern ve hayali bir cemaat olmasının yanında, bu tahayyülün odağında ayrıca etnik bir kategorinin varlığını şart koşmamışlardır. “Millet”in ve “öteki”nin tanımlanmasında din, dil, mezhep, sınıf, ideoloji gibi diğer ölçütler de dikkate alınmıştır.⁴⁰

Osmanlı Devleti’nden 15. yüzyılın sonlarına doğru, tebaasının büyük çoğunluğu Hristiyan halklardan meydana gelen bir Balkan İmparatorluğu olarak bahsetmek mümkündür. Osmanlı görünüşü itibarıyla sağlam durmuş, ancak ciddi problemlerin varlığını yansıtmamıştır. Bu aşamada Osmanlı için en büyük dönüm noktası öncelikle 1815 yılında gerçekleşen Viyana Kongresi, bundan sonra da Mora ve Yunan isyanları olmuştur. Fransa’nın yaptığı devrim ile ilk defa Batı’dan gelen bir etki, beraberinde Osmanlı’dan kopmayı meydana getirmiştir.

Osmanlı, milliyetçiliği ilk olarak Balkanlar’da hissetmiştir. O günden sonra savaşların yerini ideolojiler almış, Osmanlı sadece Batı’nın askeriyle değil aynı zamanda düşüncesiyle de savaşmak zorunda kalmıştır. Balkanlar’da Sırlar, Yunanlardan önce hareketlenmeye başlamış, Balkanlar’da milliyetçilik denildiğinde öne çıkan Sırlar olmuştur. Osmanlı’nın bu dönemde Sırp tebaası için verdiği tavizler,

³⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, (31. Baskı) İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 189.

³⁸ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, Basil Blackwell Publisher, 1983, ss. 48-49.

³⁹ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 20-22.

⁴⁰ Şener Aktürk, *Etnik Kategori ve Milliyetçilik*, Doğu Batı, Sayı: 38, 2006, ss. 23-56.

Balkanlar'daki ilk milliyetçilik kıvılcımına ödediği bedeldir.⁴¹ Rusya'nın kışkırtmaları neticesinde 1821 yılında Mora'da büyük bir Yunan ayaklanması ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanma Avrupalı devletlerin de destek vermesi nedeniyle, Osmanlı içerisinde çıkmış olan ayaklanmaların en planlı ve sürekli olanıdır.

Milliyetçilik 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransız devriminin ardından çok hızlı bir şekilde etrafını etkilemeye başlamıştır. Bu hareketlenmenin ardında yer alan üç unsur şunlardır: Birincisi burjuva sınıfının gelişmesi, ulusçu edebiyat ve kültürün oluşmasıdır. Osmanlı'da burjuva sınıfının olmadığı söylene de Balkanlar'da yapılan ticaret aynı zamanda Batı'dan burjuva sınıfının alınmasına yol açmıştır. Milliyetçiliğin sembolü olan burjuva, Yunan, Sırp ve Bulgar milliyetçiliğinde çok önemli bir yere sahiptir.

İkinci unsur ise 18. yüzyılda doruğuna ulaşan aleni merkezileşme sürecidir. Osmanlı'da o dönemde mevcut olan eyalet sistemi, monarşide olmayan biçimiyle ortaya çıkınca Osmanlı'da büyük ses getirmiştir. Osmanlı'ya karşı isyanların çıkmasının altındaki en büyük nedenlerin başında refahın kaybolması ve güvenliğin sağlanamamasıdır. Balkanlar'daki Türk olmayan nüfus, kendi ırklarından bir yönetici değil onun aksine güvenliğini sağlayacak ve eski konforuna kavuşturacak bir lider arayışında olmuştur.⁴² Osmanlı'dan bu sorunların çözülmesi beklenilmiş, çözülemyorsa da başka bir yönetim bulunsun denilmiştir. Bulgarlar veya Sırlar, bir devlet kurmanın peşinde olmamışlardır. Osmanlı güvenliği sağlayamadığı için ayrı bir sınıf ortaya çıkmış, Osmanlı'dan ayrı olarak başka bir vergi almaya başlamıştır. Hem Osmanlı'ya hem de oradaki sınıfa vergi verilmesi tebaayı çok zorladığı için başka bir yol arayışına girmişlerdir. Aslında insani refleksler doğrultusunda oluşan bir milliyetçilik yaşanmıştır. Balkanlar denmesinin bir nedeni de bu bölgenin çok fazla rengi bir arada tutması özelliğinden kaynaklanmaktadır. Balkanlar'da Ruslar Panslavizm ve Ortodoksluk üzerinden, Osmanlı Türklük ve Müslümanlık üzerinden, Avusturya-Macaristan ise Katoliklik üzerinden insanları ve toplumları etkilemiştir.

⁴¹ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü* (6. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 183.

⁴² Georges Castellan, *Balkanların Tarihi* (Birinci Basım), ONK Ajans, İstanbul, 1993, s. 254.

Üçüncü unsur olarak sayılan Avrupa müdahalesinden, Balkanlar'da Osmanlı'nın, Rusya'nın veya Avusturya-Macaristan'ın kısmen kullanılmaya yahut bölünmeye çalışılmış olması anlaşılmalıdır.⁴³ Avrupa müdahalesi sözünden homojen tek bir müdahale anlaşılmalıdır. İngiltere'nin, Fransa'nın veya Almanya'nın beklentileri farklı olduğu gibi bu beklentiler de her an değişiklik gösterebilmektedir.

Tüm Avrupa'yı kökten sarsan ve karıştıran ilk olgu Napolyon hareketi olmuştur. Viyana kongresi bir bakıma Napolyon korkusunu dengelemiştir. Ancak bu kongreden çok da doğru olmayan sonuçlar alınmıştır. Avrupa uyumu denen şey, çok başarılı bir olgu olmadığı gibi, bir düşünce olarak da geride kalmıştır. Osmanlı bu döneme kadar Avrupa satranç tahtasının dışında bir aktör gibi görünürken bu dönemle birlikte Avrupa'nın içinde yer almıştır. Osmanlı parçalansın mı parçalanmasın mı tartışmaları sırasında İngiltere'nin düşüncesi 1800'lü yıllar boyunca da parçalanmasın yönünde gitmiştir. Bunun temel nedeni ise Osmanlı'nın parçalanmasından sonra sıranın Avusturya-Macaristan'a gelmesi ve böylelikle Rusya'nın çok önemli bir güç haline geleceğinden korkulmasıdır. Kırım savaşı bunun en büyük örneklerinden birisidir. Bu savaş Osmanlı'nın Batı tarafından korunduğunu ve Batı'nın tamamının Osmanlı'nın yanında olduğunu gösteren bir savaştır.

Balkan odaklı ele alındığı için milliyetçiliğin sadece Balkanlar'da olduğu sanılmamalıdır. Aynı şekilde Araplarda da benzer etkiler uyanmıştır. Başta Lübnan olmak üzere o coğrafyada ciddi ayaklanmalara şahit olunmuştur. Eşanlı olarak Rusya Balkanlar'da Osmanlı ile uğraşırken bu akımların etkisiyle Kırım ve Kazan'da Türk milliyetçilik hareketleri meydana gelmiştir. Aslında o dönemde milliyetçilik herkesin sorunu olmuştur. Ancak şöyle bir farklılık vardır; Osmanlı içindeki gelişmelere çok fazla dış aktör yön verirken Kazan'daki veya Kırım'daki ayaklanmalara Osmanlı tarafından bir müdahale olmamıştır. Araplara böyle dışardan bir destek gelmediği için Balkanlar'daki kadar ses getirmemiştir. Ancak Balkanlar'da olduğu gibi Ortadoğu'da da Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Osmanlıyı paylaşma çabaları olmuştur.

⁴³ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000* (Birinci Baskı), Mozaik Yayınevi, İstanbul, 2003, s. XVII.

Yaygın milliyetçiliğin bir dışı vurumu olarak Lozan Antlaşması'nın Azınlıkların Korunması başlığı altındaki ilgili maddelerin ihlâli sayılabilecek birçok vaka Cumhuriyet Dönemi boyunca yaşanmıştır. 1924 yılında çıkarılan Avukatlık Kanunu'nun uygulanması neticesinde İstanbul Barosu'na kayıtlı Rum avukatların sübjektif bir biçimde yüzde yetmiş beşinin avukatlık mesleğine devam edemeyeceğine karar verilmesi, yine 1924 yılında desteklenen Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi'nin Galata'da Patrikhanenin üç kilisesine el koyması, “Vatandaş, Türkçe Konuş!” kampanyalarının 20'li ve 30'lu yıllarda düzenlenmesi, 1925-1932 yılları arasında Gayrimüslimlerin İstanbul dışına çıkışlarının izne tabi olması, 1926 yılında çıkarılan Devlet Memurun Kanunu'na göre memuriyete girişte “Türk” olmanın zorunlu olması, 1927 yılında çıkarılan yasa ile Gökçeada ve Bozcaada'da Rumca eğitimin yasaklanması, 1934 Trakya Olayları, 1942 Varlık Vergisi Kanunu, 6-7 Eylül 1955 Olayları ve Kıbrıs Krizleri örnek olarak sıralanabilir.⁴⁴ Türk milliyetçilik hareketini etkileyen ve tahrik eden unsurların başında Balkan milliyetçiliği gelmektedir. Balkan Savaşı'nda Sırp, Bulgar, Yunan ve Karadağ ordularının Müslümanları katliama uğratması, kendilerinin saydıkları topraklardan Müslümanların büyük travmalarla korkutup kaçırmaları İttihat Terakki'de tepkisel bir etki yaratmıştır.⁴⁵ Bu konuya aşağıdaki bölümde tekrar değinilecektir.

1.3. Ulus-Devlet

Ulus-devleti kurumsal olarak tanımlamak gerekirse, “Sınırları çerçevesiyle bir teritoryal üzerinde, yönetilen grupları ve bunların taşıdığı kimlikleri, tarihsel hafızasını dirilterek ortak kültür, simgeler ve benimsenen toplumsal değerler kapsamında benzeştirmeye gayret gösteren ve bu yolla bir bütün biçiminde genelleştirilmiş üstün kimlik çerçevesinde onları organize eden siyasi varlıklardır.” denilebilir. Ancak bunun başarılması için siyasi egemen ile toplumsal bilincin uyumu ve tam bir dayanışma ruhu içinde hareket etmesi gerekmektedir.⁴⁶

⁴⁴ Baskın Oran, *Azınlıklar*, <https://baskinoran.com/makale/Azinliklar-BaskinOran-IstAnsiklopedisi.pdf>, Erişim Tarihi: 15.09.2019.

⁴⁵ Ergün Aybars, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulusal Kimlik Oluşumu ve Batının Etkisi”, Bilgin, N. (Ed.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* (Birinci Basım), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 159-163.

⁴⁶ Erol Kurubaş, *Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki*, Doğu Batı Cilt: 11 Sayı: 44, İstanbul, 2008, ss. 11-39.

Uluslararası sistemin barışçı ve demokratik bir karakterde, kapitalist ekonomik sistemin tüm unsurlarının hâkim olduğu bir yapıya dönüşmesi ile eşdeğer anlama gelen “dünyanın demokrasi için güvenli bir yer konumuna getirilmesi” sloganı, Avrupa’da politik katılımı destekleyen bir ulus-devlet modelinin gündeme alınmasını sağlamıştır. Bu stratejik hedefin kılavuzluğunda Avrupa’da çok uluslu büyük imparatorlukların haritadan silinmesi ile bu kıtada hem mevcut statüko muhafaza edilebilecek hem de ne ABD ne Britanya’ya rakip bir güç odağı olabilecektir.⁴⁷

Çok dinli ve çok milletli imparatorlukların yerine etnik bakımdan türdeş devletlerin ikame edilmesi gayreti yoğunlaştığında, 1919-1920 Paris Barış Antlaşması ve 1923 Lozan Antlaşması ile ortaya konulan homojen ulus-devlet modeli çerçevesinde “kendi devleti”ni arzulayanların beklentileri karşılanacakken, ne yazık ki bu antlaşmalar neticesinde homojen ulus-devletler, hâkim etnik grubun “ulusun kaderini tayin hakkını” kendinde görmesiyle yaratıldılar ve öteki etnik gruplar ise azınlık statüsünde bu yeni devletin ancak birer parçası olabildiler.⁴⁸

Şener Aktürk ulus-devletleri kategorize etmek istediğinde 172 devletin etnik politikalarını incelemiş, neticesinde üç farklı ulus-devlet modeline ulaşmıştır. İlki Türkiye’ye de ilham kaynağı olan ve ilk kez tarih sahnesine çıkan Fransa’nın asimilasyoncu anti-etnik rejimidir. Kökeni 1789 Fransız devrimine dayanmaktadır. Bu yapıda devlet farklı etnik yapıdaki bireylerin vatandaş olmasını öngörür; ancak bu üyelerin etnik bağlarından kaynaklanan ötekiliklerini “ifade” etmelerine müsamaha göstermez. Fransa ile birlikte İtalya, Portekiz, Hollanda, İsveç gibi ülkelerin yer aldığı Batı Avrupa devletleri bu klasman içindedir. Doğu Avrupa’da bu ulus-devlet modelini tamamen benimseyen tek ülke Türkiye’dir. Türkiye’nin Fransız tipi asimilasyoncu ulus-devlet modelini seçmesinde en büyük etken Osmanlı elitlerinde olduğu gibi Cumhuriyeti kuran asker ve sivil elitin de büyük bir bölümünün modern düşüncüyü ve milliyetçiliği Fransa ve Fransızca aracılığıyla içselleştirmiş olmalarıdır. Galatasaray Lisesinde geçen öğrencilikte dahi karşılaşılan bu siyasi eksen ileriki eğitim yıllarında

⁴⁷ Levent Ürer, *Woodrow Wilson’un “İdeal” Dünya Tasarımının, Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş Felsefesine Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, İstanbul, Sayı: 28, 2003, s. 9.

⁴⁸ Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* (Birinci Basım), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 79-80.

hatta Jön Türkler'in de içinde bulunduğu kesimin Fransa sürgününü yaşadığı zamanlar dâhil hep keşişilen nokta olmuştur. Bu tercih Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel yaşam sürecinde diğer yabancı dillere ve ulus devlet ekollerine göre daha etkin olmuştur. Türkiye'de ulus devlet üretim aşamasında İttihat Terakki önde gelenleri üzerinden Alman siyasi etkisi görülse de bu Fransız etkisinin önüne geçememiştir. İkincisi üstte açıklanan birinci modele tepkisel bir yaklaşımla 1871 yılında Almanya'nın birleşerek ulus-devlet biçiminde ortaya konulan tek etnili ulus-devlet modelidir. Avantajlar sadece tek bir etnik yapıya hak olarak görülürken diğer hiçbir etnik yapının kendini ifade etmesine imkân tanınmamaktadır. Göç ve vatandaşlık kanunları ile yapılan bu ulus-devlet modeline örnek olarak Almanya, İzlanda, Bulgaristan, Letonya, Çekya, Danimarka, Estonya, Yunanistan, Romanya, Litvanya, İrlanda ve Polonya gibi ülkeler gösterilebilir. Üçüncüsü etnik köken ile ulus kimliğinin oluşumu arasındaki dengeyi gözeten yaklaşım, 1922 yılında Sovyetler Birliği'nin kurulması aşamasında ortaya çıkan çok etnili ulus-devlet modelidir.⁴⁹

Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçerken varlığına dair iç ve dış tehditleri bünyesinde hissetmiş, askeri sahada ezeli düşmanları Rusya ve Avusturya'ya karşı güç ve toprak kaybetmeye başlamıştır. Diğer taraftan İngiltere, Fransa gibi büyük devletlerin şiddetli tacizleri ile karşı karşıya kalmıştır. Sanayi devrimi ile rekabet edemeyen Osmanlı, büyük oranda tarıma ve zanaata dayalı ekonomisi ile çok dinli ve dilli tebaasını bir arada tutmakta zorlanmıştır. Fransız devriminin özgürlük ve eşitlik fikirleri Osmanlı gayrimüslimlerinin bu konudaki taleplerini gündeme getirmiştir. Balkanlar'da bu talepler bireysel karakterden daha çok kolektif bir özelliğe dayanmıştır. Yani gayrimüslim tebaanın “Osmanlı boyunduruğu”ndan* kurtulup kendi ulusal devletlerini kurma talebi günden güne güçlenen bir dalgaya dönüşmüştür. İkinci Mahmut bu dalgaanın seti olmak üzere tüm Osmanlı tebaasının din ve dil farklılığına bakılmaksızın eşitliğini sağlayacak “Osmanlıcılık” fikrini ortaya çıkarmıştır.⁵⁰

⁴⁹ Şener Aktürk, *Türkiye'de Ulus Devletin Dönüşümü: Çok Kültürcü Açılımların Sebepleri ve Sonuçlar, 2004-2013*, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, 2018 Yaz, ss. 74-101.

* 19 ve 20. yüzyıl Bulgar yazar İvan Minçov Vazov'un çok ünlü Pod İgoto (1889-90; Boyunduruk Altında) isimli eserinde yer alan “Osmanlı boyunduruğu” tanımlamasına neredeyse Balkan tarihi anlatan tüm kitaplarda rastlanmaktadır.

⁵⁰ Barış Ünlü, *Türklük Sözleşmesi* (3. Baskı), Dipnot Yayınları, Ankara, 2018, ss. 80-84.

1839-1876 yılları arasını kapsayan dönemde birçok yeniliğin yanında gayrimüslimler gelişen bürokraside dinlerini muhafaza ederek kendilerine hayat bulmuşlar, 1856 tarihli Islahat fermanı ile de Müslüman-gayrimüslim eşitliği güçlü bir biçimde ortaya konulmuştur.

1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasası Kanun-i Esasi birçok bakımdan gayrimüslimlere müsavat tanınmanın doruk noktasıdır. Din ve mezhebine bakılmaksızın tüm tebaa Osmanlı olarak görülmüştür. Gayrimüslimler ilk Osmanlı meclisinde yüzde otuzdan daha fazla bir oranla temsil edilmişlerdir. Fakat devlet içindeki farklı görüş ve menfaat beklentisine sahip politik aktörlerin, hukukilik, eşitlik ve laiklik konularındaki taahhütlerini yerine getirmemesi, milliyetçilik duyguları ile hareket eden gayrimüslim tebaanın bireysel haktan daha çok modern ulusa dönüşme talepleri, büyük devletlerin Doğu Sorunu'nu çözmemesi, İmparatorluk Müslümanlarının eşitlik ideali karşısında gayrimüslim tebaaya yönelik taşıdığı hınç duygusu vb. hususlar sayılabilir.

İlerleyen yıllarda Osmanlı basını ile Osmanlı kamuoyunun ortaya çıkması, modern okulların açılması ve Batı'dan gelen fikirlerin etkisi neticesinde 1860'lı yıllarda bir Osmanlı aydını doğmuş, bu kitle Osmanlı'nın kurtuluşuna, ilerletilmesine ve değişimin hangi yönde olacağına dair fikirler yürütmüştür. Yeni Osmanlılar diye adlandırılan bu grup modernleşme, özgürlük ve ilerleme gibi Batı'nın değerlerini benimserken diğer taraftan bu kavramları İslâm'a dayalı bir bakış açısı ile yeniden yorumlamışlardır. Bir bakıma Osmanlı içindeki Müslümanları düşünen ilk İslâmcılar olmuştur. Aşağıdan yükselen bu İslami refleks İkinci Abdülhamit eliyle devletin kararlılıkla uyguladığı bir ideale dönüştürülmüştür. 1820-1920 yılları arasında Osmanlı'nın Balkanlar'da ve Kafkaslarda Hristiyan uluslara karşı kaybettiği topraklar ve bu topraklardan Anadolu'ya doğru gerçekleşen milyonlarca Müslüman göçü bu yaklaşımı destekleyen unsurlardır.⁵¹

⁵¹ Ünlü, a.g.e., s. 85-91.

Justin McCarthy'e göre 1827-1922 yılları arasında Yunanistan, Kırım, Kafkaslar ve Balkanlar'da yaklaşık beş milyon Müslüman öldürülmüş, beş milyon dört yüz bin civarında Müslüman ise Osmanlı'ya sığınmıştır. Yunan ve Balkan milliyetçiliği ile Rus emperyalizminin kurbanlarının büyük bir bölümünü etnik kökeni Türk olanlar oluşturmuştur.⁵² Osmanlı Müslümanlarının ümmet özelliğini kaybetmesi ve modern millet yani ulus-devlet haline dönüşmeleri devletin Türkleşmesi neticesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Müslümanları üzerinde Batı milliyetçiliğinin tesirinden çok daha önce bu Türkleşmenin nüfuzu başlamıştır. Mustafa Reşit Paşa devletin dört temelinden birisi olan yönetimin her zaman Türk olduğunun altını çizmiştir.⁵³

1908'de siyasal iktidarın bir parçası olan İttihat Terakki merkezi bir ulus-devlet meydana getirme idealini taşıyordu.⁵⁴ 1912-1913 Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki Osmanlıcılık politikasına son vermiştir. Osmanlı'nın her bakımdan büyük önem atfettiği Avrupa topraklarındaki son kısımların da kaybedilmesi özellikle İttihat ve Terakki liderlerinin büyük bir bölümünün doğduğu topraklar olması hasebiyle derin yaralar açmıştır. Bu kayıpları Makedonya'da ve Batı Trakya'da var olan Hristiyanlara bağlayan İttihat ve Terakki liderleri aynı hataya düşmemek için Müslümanları ama özellikle içindeki Türkleri önceleyip, öteki olarak gördüğü gayrimüslimleri çeşitli uygulamalarla ülkeden atma kararı almıştır. Bu dönemde iki Türkçülük perspektifi ortaya çıkmıştır. Birincisi maksimalist Türkçülük, yani Osmanlı, Rusya ve Orta Asya Türklerini bir araya getirecek Türk İmparatorluğu düşüncesi, diğer bir deyişle Turan düşüncesidir. İkincisi ise Anadolu'da yaşayan Müslümanları Türklük çatısı altında birleştirmeyi amaçlayan minimalist Türkçülük yaklaşımıdır. 1915-1922 yılları arasında Anadolu'da hâkim olan Müslümanlık temelli bakış açısı başarılı olmuş Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı, Batı Anadolu'da Yunanlara karşı verilen Kurtuluş Savaşı kazanılmış, Anadolu gayrimüslim unsurlardan arındırılmıştır. Böylelikle Müslüman bir ülke, Müslüman bir toplum ve Müslüman bir devlet yeniden doğmuştur.⁵⁵

⁵² Hale, a.g.e., s. 5.

⁵³ Karpat, a.g.e., s. 33.

⁵⁴ Taner Akçam, "Hızla Türkleşiyoruz", Bilgin, N. (Ed.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* (Birinci Basım), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 143-158.

⁵⁵ Ünlü, a.g.e., ss. 119-156.

Ancak Müslümanlık temelli bakış açısı ile kurulan ulus-devletin lider kadrosu Türklük perspektifini öne çıkarmıştır. Buradan anlaşılan Türkiye’de güvenli ve ayrıcalıklı yaşamının teminatı için sadece Müslüman olmak yeterli değildir. Aynı zamanda Türk olmanın da gerekliliği söz konusudur. Örneğin Lozan görüşmeleri esnasında Yunanistan ve Türkiye arasında bağtlanan 30 Ocak 1923 tarihli Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol’den Türk sayılmak için Müslüman olmanın koşul olduğu anlaşılmaktadır. Protokol maddelerinde “Türk topraklarında yerleşik Rum Ortodoks dininden Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşik Müslüman dininden Yunan uyrukluların, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlamak üzere, zorunlu mübadelesine başlanacaktır” hükmü yer almaktadır. Yani Yunanistanlı bir kişi Yunanca diline sahip etnik bir Yunan olsa bile Müslüman olduğu için Türk sayılacaktır.⁵⁶

Tek Parti döneminde ulus-devlet Türkiye Cumhuriyeti’nin doğum ve büyüme çağlarını açıklayan özelliklerden birisi azınlıkları Türkleştirme politikasıdır. Bu politika ülkenin gerçek kurucuları arasında gayrimüslimlerin bulunmadığını savunması nedeniyle bir takım paradoksları bünyesinde barındırmaktadır. Politikanın hedefinde ise, Osmanlı’dan sonra arta kalan coğrafyalar olan Doğu Trakya ve Anadolu topraklarında can bulan Türkiye Cumhuriyeti’nde hayatlarını sürdüren farklı etnik kökene sahip Müslümanlar ile gayrimüslimleri “Türk millî kimliği” çatısı altında homojenleştirerek bir araya getirmek ve tekrar birer Türk vatandaşı olarak üretmek vardır. Dönemin siyasi elitlerinin isteği kim olursa olsun herkesin Türk dilini, Türklük idealini ve kültürünü samimiyetle içselleştirmesi ve bu değerler altında kenetlenmesi olmuştur. Bir ulus-devletin kuruluş aşamasında böyle istekler son derece “makul” ve “anlaşılabilir” görünmektedir. Fakat ilk etapta bu anlamda değerlendirilebilen istekler ilerleyen yıllarda bilhassa gayrimüslim vatandaşlara şiddet içeren tutumlara dönüşmüştür.⁵⁷

⁵⁶ Ünlü, a.g.e., s. 167.

⁵⁷ Rıfat N. Bali, *Vatandaş Türkçe Konuş*, Birgün, 23.06.2006.

3. TALEP REPERTUARI ANALİZİNDE YÖNTEM OLARAK KARŞILAŞTIRMALI POLİTİKALAR

Tüm bilim alanlarında olduğu gibi siyaset bilimi de alt kategorilere ayrılmış durumdadır. Karşılaştırmalı siyaset, uluslararası ilişkiler ve siyaset teorisi, siyaset bilimi disiplininin lokomotif sahalarıdır. Karşılaştırmalı siyasetin teorik bakımdan güçlü oluşu, çok öne çıkmasa da bu alanda nedensellik bağlantıları üzerine gözlemle deneyimlenebilen, doğal olarak yanlışlanabilen ve geliştirilebilen iddialar üretilebilmektedir. Karşılaştırmalı siyasetin incelenen konular, takip edilen yöntem ve teorik alan bakımından uluslararası ilişkiler, sosyoloji gibi diğer disiplinlerle ortak bir zeminde hareket edebilme yetisi olmasına karşın müstakil bir sahası bulunmaktadır. Karşılaştırmalı siyasetin öncelikli muhteviyatı, ülkelerin siyasi haritasında cereyan eden olay, olgu ve aktörlerin birbiri ile nasıl etkileşim içinde olduğudur. Bir ülkedeki siyasal sistem içerisinde mevcut olan bu etkileşimlere ilişkin değişkenler zamanla farklı değerler alabildiği gibi çeşitli ülkelerde de değişik sonuçlar üretebilmektedir. Böylelikle araştırma sorunsalının odağında yer alan bağımlı değişkenin zaman içinde farklı değerler alması bir karşılaştırma yapma imkânını doğurmaktadır. Birden fazla ülkede farklı vakaların kıyaslanması mümkünken aynı siyasal sistemin farklı zamanlarında aynı değişken üzerinden alınan değerlerin karşılaştırılması yapılabilmektedir.⁵⁸ Bu çalışmada ikincisi tercih edilecektir.

Karşılaştırmalı siyasetin farklı bağlamlarla farklı anlamlandırmaların yapılabildiği çok sayıda alt kırılımları vardır. Yapısal işlevselcilik, kurumsalcılık, rasyonel seçim, kültürcü perspektif veya kültürel yaklaşım analizi gibi alt başlıklar öne çıkmaktadır. Çalışmada temel bakış açısı kültürel yaklaşım olmakla beraber yapısalci ve rasyonel seçim yaklaşımlarına değinilecektir. Üzerinde durulacak bu üç yaklaşımın politik değişimler karşısında takındığı tavırların değişime ilişkin dinamik/statik, belirsiz/ilerlemeci veya devrimci/değişimci gibi unsurların neresinde konumlandığı hatırlatılacaktır. Dolayısıyla değişim olgusuna karşılaştırmalı politikalar yaklaşımlarının bakışı önem arz etmektedir. Araştırmamızın bir madalyonun iki yüzü

⁵⁸ Hüseyin Alptekin, *Toplumsal ve Siyasal Değişim Kavramı Üzerinden Karşılaştırmalı Siyaset Teorilerinin Analizi*, İnsan & Toplum, 2019, ss. 1-24.

gibi birbirinden ayrılmaz olarak görünen göbekten bağı iki tarafı vardır. Bir tarafı Lozan tartışmalarından günümüze uzanan Cumhuriyet dönemi boyunca Patrikhanenin talep repertuarında meydana gelen değişimler, diğer tarafı ise bu talep repertuarının karşılanmasında Türkiye Cumhuriyeti ulus-devleti yönetici elitlerinin benimsedikleri tutumların çözülmesi meselesidir. Öz olarak, çalışma konusunda siyasi yapı (kurumlar), politik karar vericilerin rasyonel tercihleri ve toplumsal tarihsel hafızanın (kültürel kodlar) izdüşümlerine bakılacaktır.

3.1. Yapısalcı Yaklaşım Analizi

Karşılaştırmalı politikalar yapısalcı yaklaşım çerçevesinde en çok kurumlara ve kurumların siyasi kararlardaki etkisine odaklanmaktadır.⁵⁹ Olaylar ve olgular arasındaki değişimi pek öngörmeyen yaklaşımların başında tarihsel kurumsalcılık gelmektedir. Kurumsal yaklaşım değişimi dört noktada ele alır: Birincisi kurumların değişmediği ancak üstünde konumlandıkları bağlamın değişmesi ile kurumların bu değişime direnç göstermesi sonucunda değişmeyen kurumların etkilerinin değiştiği söylenebilir. İkinci noktada yapısı muhafaza edilen kurumların uyguladıkları kurallara yeni düzenleyici özellikler adapte edilir. Üçüncüsü işlevsel ömrünü tamamlamış verimsiz kurumlar yönetici elit eliyle değiştirilir. Sonuncusu, artık yaşamayan kurumlar gömülür yerine yenileri ihdas edilir.⁶⁰

Tarihsel kurumsalcılık değişen olgulardan çok değişmeyi analiz etmekte mahirdir. Üç yaklaşımın değişimin mümkün olup olmadığı, eğer değişim olabiliyorsa bu sürecin ani veya tedricî bir karakter mi taşıdığı, son olarak da değişimin yönüyle ilgili determinist bir biçimde gelecek ufuklu mu yoksa belirsiz mi sorularına verdiği cevaplara baktığımızda, tarihsel kurumsalcılığın değişim imkânı bakımından daha çok statik (değişime kapalı) – dinamik (değişime açık) arası bir yaklaşıma yakın durduğu gözlenmektedir. Tarihsel kurumsalcılığın değişimin doğrultusu noktasında değişim daha ileriye olmalı savına inançsızlığı nedeniyle yeri belirsiz bir noktadır. Değişim sürecinin hızı ve kütlesiyle ilgili bölümlendirmede değişimin tedricî/ani mi,

⁵⁹ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *Political Science and the Three New Institutionalism*, *Political Studies*, Cilt: 44, 1996, s. 936-937.

⁶⁰ Alptekin, a.g.e., s. 7.

evrimle/devrimle mi mümkün olduğu sorusunda tarihsel kurumsalcılık izlek bağımlılığının kısıtları nedeniyle tedricî, dönüşümün radikal bir farklılaşma olması hasebiyle değişimi devrimci olarak görmektedir.⁶¹

Tezin Bartholomeos Öncesi Tarihsel Dönemeçler bölümünde yer verilen İstanbul Rumlarının Sürgün Edilmesi Dönemi alt başlıklı konuyla ilgili Baskın Oran'ın 27 Mayıs 2019 tarihli kaleme aldığı yazısında; bu sürgünleri tetikleyen hususun arka planında Kıbrıs meselesinin mi yoksa siyasi elitin takip ettiği bir prensip meselesinin mi var olduğu sorunsalı üzerinden tarihsel bir dönem analizini ulus-devletin azınlıklar siyaseti bağlamında yaptığı görülmektedir. Makalede ulus-devletin, ulusal devletten (national state) farklı olarak tek kimlik üzerinden inşa edilirken ülkedeki hâkim etnik-dinsel kimlikler dışındaki alt kimliklerin bazı araçlarla bertaraf edildiğinin önemle altı çizilmektedir. Türkiye'de 1913 yılından bu tarafa kullanılagelen ve başlıca üç bölüme ayrılabilen asimilasyon, etno-dinsel temizlik ve karma yöntemden müteşekkil araçlar bütününden bahsetmektedir. Araştırma konusuyla ilgili etno-dinsel temizlik uygulamasında arındırma, ayrımcılık ve ürkütme yöntemlerinin kullanıldığı vurgulanmaktadır. Bu üç yöntemden ayrımcılığı, “*Lozan İhlâlleri ve Yargı Kararları Yoluyla Dinsel Ayrımcılık*” bağlamında ele alan Oran, gayrimüslimlere bazı mesleklerin yasaklanmasından başlayarak, Rumların Lozan'ın 40'ncı maddesine aykırı olarak 1924 yılında Türk Ortodoks Kilisesi eliyle Fener üzerinden baskıya uğratıldığı, yine Lozan'ın 38 ve 39'uncu maddelerine muhalif bir şekilde gayrimüslimlerin Türkçe konuşmaya zorlandığı, 1941-42 yıllarında gayrimüslimlere düzenleme dışı askerlik öngörüldüğü, 1942 yılında Varlık vergisinin ihdas edildiği gibi bir dizi uzayan başlığı sıralamaktadır. Bu sıralanan uygulamaların Kıbrıs meselesi ile ilişki düzeyinin sadece “tetikleyen unsur” olarak görülebileceği, asıl sebebin ulus devletin bir prensip meselesi olarak “sistem” yani “yapı” olduğunu öne çıkarmaktadır.⁶²

⁶¹ Alptekin, a.g.e., s. 9-16.

⁶² Baskın Oran, *1964 Sürgünleri: Kıbrıs Meselesi mi, «Prensip» Meselesi mi?* 27.05.2019, <https://yakindoguyazilari.com/baskin-oran-1964-surgunleri-kibris-meselesi-mi-prensip-meselesi-mi/> Erişim Tarihi: 25.08.2019.

Yine Baskın Oran'ın yaklaşımına benzer bir tespiti Rıdvan Akar'ın “Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları” adlı kitabının ikinci baskısının önsözünde rastlıyoruz. Burada Akar, azınlıkların Cumhuriyet döneminde izlenen resmî siyasetin turnusol kâğıdı görevi yaptığını, demokrasi inancı, çoğulculuğa duyulan saygı, standart birey üretme ideolojisi, ulus-devletin Türk-müslüman ve özellikle sünni tek tip bir toplum yaratma planının bu laboratuvarında test edildiğini, bu açıdan hükûmetler, rejimler, siyasi elitler ve karar vericilerin değişmesine rağmen izlenen azınlık siyasetinde pek de yapısal bir farklılığın oluşmadığını, liderler ve hükûmetlerin adeta bir bayrak koşucusuna benzer biçimde bu sahada devlet politikalarını takip etmeyi devam ettirdiklerini satırlarına yansıtmıştır.⁶³

3.2. Rasyonel Seçim Analizi

Rasyonel seçim yaklaşımı, karşılaştırmalı politikalarda 1980'li yıllardan beri ağırlığını koymaktadır. Ekonomi orjinli bu model ekonomik birey, faydanın maksimize edilmesi, bireycilik vb. konularda karşılaştırmalı politikalara ışık tutmuştur. Rasyonel seçim yaklaşımı daha çok statik olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşımdır. İncelemelerini mikro düzeyde birey seviyesinde, istikrar ve süreklilik üzerine bina etmiştir. Statik verili bir yapı olarak gördüğü seçimleri ve bu oyunda oy veren seçmenlerin (birey seviyesi) davranış değişiklikleri bu yaklaşımın odaklandığı hususlardan bazılarıdır.

Denge varsayımını öne çıkartan rasyonel seçim yaklaşımı, tüm değişen şartlara karşın denge durumunda aktörlerin tercihini değiştirme güdüsüne veya motivasyonuna sahip olmadığını vurgulamaktadır. Bireyler bu yaklaşımın öngörüsüne göre, kolektif ortak faydaya, başında katkı sağlamaktan daha ziyade sonucundaki avantaja bedavacılık dürtüsüyle ortak olmayı tercih ederler. Rasyonel yaklaşım değişimin yönünü determinist zeminde ileri olarak değerlendirir. Değişim sürecinin hızını ve miktarını ise tedricî bir yapı olarak görür.⁶⁴

⁶³ Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları* (İkinci Baskı), Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7.

⁶⁴ Alptekin, a.g.e., ss. 7-11.

Rasyonel seçim yaklaşımında aktörler kendi avantajlarını çoğaltmanın peşinde koşarlar, bu yaklaşımda analiz düzeyi birey aktöründe başlar alanı genişleyerek grup hareketlerini ve seçimleri anlamlandırmakta kullanılır.⁶⁵

3.3. Kültürel Yaklaşım Analizi

Kültürel yaklaşım analizinin ruhu, farklı toplumları incelemesinde saklıdır. Bunun nedeni toplumların hafızasını oluşturdukları yani kültürel kodlarını edindikleri ve yaşamlarını idame ettirdikleri devleti, öteki toplum ve devletlerden ayrı olarak davranmaya itmeleridir. Bu etkileşimi analiz etmek için kültür kavramına bir vurgu yapmak gerekir. Kültür, bireylerin güncel hayat akışlarında sıklıkla başvurdukları bir “anlamlandırma” mekanizmasıdır.⁶⁶ Gellner’e göre toplumsal yaşamın odağında yer alan iletişimin kurulduğu kültürün içinde, bu iletişimi içselleştirmiş bir birey için, o kültür, o bireyin kimliğinin merkezi olur.⁶⁷

Kültürel yaklaşım analizinin en belirgin özelliği, siyasal sistemde baskın olan tarihsel toplum kültürünün, yaşanan siyasal olayları ve verilen kararları etkileme kabiliyetini ele almasıdır. Oysa yapısalcı yaklaşım analizinde, gözlemlenen politik olaylar yaşandığı siyasal sistemde faaliyette olan kurumların yapısıyla anlamlandırılır. Tercih edilen analiz tipi rasyonel seçim olsaydı, bu defa karar verici elitin bireysel yahut örgütsel rasyonel çıkarını çoğaltmak üzere takip ettiği seçenekler yoluyla anlamlandırılmış olacaktır.

Kültürel yaklaşım analizi değişimi tamamen reddetmemekle birlikte sürekliliği öncüller. Dolayısıyla bu analiz tipi tarihsel kurumsalcılık da olduğu gibi dönüşümleri, değişimleri değil, değişmeyenleri açıklamakta etkindir. Her iki yaklaşımın merkezine aldığı husus bağımlı değişkenin, farklı siyasi olaylarda farklı değerler almasıdır. Zaten

⁶⁵ Barbara Geddes, “Uses and Limits of Rational Choice”, Smith, P. (Der.), *Latin America in Comparative Perspective*, Westview, Boulder, 1995, ss. 81-108.

⁶⁶ Marc Howard Ross, “Culture and Identity in Comparative Political Analysis”, Lichbach, M. I. & Zuckerman, A. S. (Der), *Comparative Politics – Rationality, Culture and Structure* (1. Baskı), Cambridge University Press, Cambridge, 1994, ss. 42-81.

⁶⁷ Ernest Gellner, “Bir Kültürel Homojenizasyon Mantığı”, Roger, A. (Ed). *Milliyetçilik Kuramı*, Çev. A. Ufuk Kılıç, Versus Yayınları, 2008, İstanbul, s. 21.

karşıt durumda değişim mevzu bahis olmayacağından nedensellik izahları yapılamayacaktır. Bugün kültürel yaklaşım analizi, kültürleri değişmeyen bir nüve üzerinden anlamlandırmaktan vazgeçse de kültür hâlâ değişime kapalıdır. Yani statiktir. Ancak statik olması zamanın tamamen durduğu anlamına gelmemekte, değişimin görece sınırlı ve tedricî olduğu vurgulanmaktadır.⁶⁸

Yukarıda değinildiği gibi kültür, hem toplumsal hafızanın şekillenmesinde hem de toplumu oluşturan bireylerin politik davranış ve tutumlarında etkileme gücüne sahiptir. Türkiye’de toplum bileşenlerinin yani bireylerin siyasal olgu ve olaylara yaklaşımında kültürün bir parçası olarak adlandırılabilen milliyetçiliğin rehberliği söz konusudur. Ancak diğer taraftan soyut bir kavram olan kültür ile bireyin bütün tutum ve davranışlarını anlamlandırmak mümkün değildir. Kültürün birey üzerindeki etkileşim koordinatları elbette vardır; ancak sayısallaştırılması olanaklı değildir. Birey üzerinde kültür etkisi nerede başlar ve nerede biter sorusunun cevabı bir muammadır, yani belirsizdir. Buradan kültürün izini sürmenin ne denli zor olduğu anlaşılabilir da kültürün birey tutum ve davranışları üzerindeki etkisi de yadsınamaz bir gerçekliktir. Bunun için kültürel yaklaşım analizini savunanlar bu kültürel etkinin masaya yatırılması ve irdelenmesi konusunu önemsemektedirler.⁶⁹

Kültürel yaklaşım analizinin araştırma konusunu aydınlattığı ve kapsadığı sahaya bakıldığında bağımlı değişken olarak Patrikhanenin talep repertuarının aynı siyasal sistemde, farklı tarihsel dönemlerde aldığı değerleri yani değişimi/değişmezliği anlamlandırmak, diğer taraftan tarih sahnesinden sancılı bir şekilde silinen Osmanlı’nın ardılı yeni doğan ulus-devlet Türkiye’nin toplumuna ve elitlerine miras bıraktığı kültürel kodların, korkuların ve travmaların söz konusu talep repertuarının karşılanmasında engel teşkil etme görevini özellikle AK Parti dönemine değin sürdürmedeki katılığını ve günümüz Türkiye’inde tüm müspet gelişmelere karşın bu katılığın tam anlamıyla çözülememesini açığa kavuşturmak bakımından aşağıdaki saptamaların yapılması zorunluluk arz etmektedir.

⁶⁸ Alptekin, a.g.e., ss. 9-16.

⁶⁹ Ross, a.g.e., s. 43-44.

Osmanlılık yaklaşımının bertaraf olmasının nedenlerinden birisi de yukarıda değinildiği üzere dönemin önde gelen devletleri tarafından Osmanlı tahakkümünden kurtulup bağımsızlık kazanmaya çalışan gayrimüslim tebaaya verilen destektir. Bu büyük devletlerin ve misyonerlerin gayrimüslim Osmanlılara olan yakınlığı Osmanlı Müslümanlarında yaşadıkları toprakların ellerinden alınacağına dair büyük bir korku yaratmıştır. Buna benzer bir korkunun Türk ulus-devleti inşasında da temellendiği, Cumhuriyet dönemi boyunca toplum ve yöneticilerin nezdinde kültürel kod olarak izini devam ettirdiği gözlenmiştir. Müslümanların Hristiyanlara karşı taşıdığı hınç, öfke ve korku dolu tarihsel, toplumsal ve otantik duygular yukarıdan dayatılan yapay düşünceler olmayıp, 19. yüzyılda Müslüman tebaanın Hristiyan tebaa ile etkileşimleri ve çatışmaları⁷⁰ neticesinde hafızalara yerleşmiş ve Cumhuriyet dönemi toplumsal yapısına sirayet etmiş büyük kaygılardır. Türk toplumsal yapısına hâkim bu kültürel kod dönemin İngiliz elçisi tarafından 1926 yılında da gözlenmiştir. Ayhan Aktar'ın belirttiğine göre İngiliz elçi, Türkiye Cumhuriyeti'nin gayrimüslim unsurlara yönelik derin bir kaygıyı taşıdığı, bu kaygıda Avrupa devletlerinin Türkiye'ye karşı yüz yıldan beridir uyguladığı siyasetin çok büyük payının olduğu, yeni kurulacak devletin etrafına Türkler tarafından Çin Seddi inşa edilmek istendiği ve bu sınırlar içinde yükselecek devlette kişilerden hatta ticaret erbabından bile gelse hiçbir yabancı katkının istenilmeyeceği konusunda azimli olunduğunun görüldüğü, acımasız ve kararlılıkla sürdürülen bu politikanın nüfusun tamamı tarafından sahiplenildiği bilgisini paylaşmaktadır.⁷¹

4. TALEP REPERTUARI MANEVRA ALANININ GENİŞLEMESİNDE KÜRESELLEŞME, MEDYA VE HABER

Küreselleşme, *“Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak dünya toplumlarının ekonomik, politik ve kültürel düzeyde çok yönlü iç içe girdiği ve dünyanın bir ucunda oluşmakta olan olayların, kararların, çalışmaların ve etkinliklerin, yöresel ve ulusal sınırlar ötesinde toplumları etkileyebilmesidir.”* şeklinde tanımlanmaktadır.⁷²

⁷⁰ Ünlü, a.g.e., ss. 89-97.

⁷¹ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 59.

⁷² Nadir Suğur, *Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Birikim Dergisi, 1995, S:73, ss. 56-65.

Küreselleşme, çok iyi bir biçimde kurgulanmış, devamlı olarak yoğunlaşan özel yapılara ve güçlere avantaj sağlayan, onları koruyan bir süreçtir. Birbirlerine temelden bağlı az sayıda güçlü devlet ile çok uluslu şirketlerin ekonomik çıkarlarını yeniden ürettikleri bir yapıdır. Örneğin 1960’larda, sömürgelerden çekilen güçlü devletlerin çıkarlarının kollanması için yeni bir tür sömürge mekanizması oluşturmak gereği ortaya çıkmıştır. G-7 gibi oluşumlar gündeme gelmiştir.⁷³ Küreselleşmeyi anlama çabaları ilk olarak iletişim kuramlarından Marshall McLuhan’ın 60’lı yıllarda yaptığı analizlerde görülmektedir. McLuhan “worldwide web” kavramının içerdiği anlamı kullanarak, kavram henüz ortaya çıkmadan otuz yıl önce 1964 yılında *Understanding Media - The Extensions of Man* adlı kitabında internetin ortaya çıkaracağı örgütsel yapı ile küresel ve küresel köy kavramlarından ilk defa bahsetmektedir.⁷⁴

Yine McLuhan *The Gutenberg Galaxy* adlı diğer bir kitabında gelişen tüm iletişim araçlarının insanlığın varoluşunu ve örgütlenişini nasıl etkilediğini anlatmaktadır. McLuhan, iletişim araçları sayesinde coğrafi mesafelerin anlamını kaybettiğini, gelişen iletişim teknolojileri aracılığı ile gittikçe daha çok sayıda insanın bulunduğu coğrafi bölgeden bağımsız olarak daha fazla bilgiye ulaşabildiğini, bu durumda bulunan bölgenin kişinin bilgiye erişimini engellemesinin önüne geçildiğini, böylelikle bulunan yerin anlamsızlaştığını vurgulamaktadır. İletişim teknolojileri sayesinde farklı coğrafyalarda yaşanıyor olmasına karşın aradaki uzaklığın ortadan kalkması ile aynı topluluk içinde yaşanıyor gibi sayılabileceği belirtilmektedir.

McLuhan’ın değindiği ikinci konu, erişilen bilgi ve bilginin algılanmasıyla ortaya çıkan yargıların aynılaşması durumudur. Aynı bilgi aynı şekilde yorumlanır ve anlamlandırır hale gelmekte, yani sahip olunan değerler aynılaşmaktadır. McLuhan cemaatleşme olgusunu küresel köy olarak nitelemektedir. İnsanlık küresel bir cemaatin veya köyün içinde konumlanmaktadır. Tarihte matbaanın keşfi ve

⁷³ Noam Chomsky, *Medya, Küreselleşme ve Şiddet Üzerine*, Virgül Dergisi, No:31, Haziran – 2000, ss. 9-10.

⁷⁴ Marshall McLuhan, *Understanding Media - The Extensions of Man*, McGraw-Hill, London and New York, 1964. <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> Erişim Tarihi: 02.11.2018.

kullanılması bireyden topluma geçişte oldukça büyük bir etki meydana getirmiştir. Elektronik karşılıklı bağımlılıkla da bilgisayarın kullanılması birey toplum arasında yeni bir örgütlenme biçimini oluşturacak, bu toplumsal örgütlenme biçimi ne tamamen bireysel ne de tamamen toplumsal olacaktır. Aynı araçlarla kimi zaman aynı, kimi zaman farklı şekilde insanın kendini ifade edeceği yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi meydana gelecektir. Bilgisayarla bir tür kabile gibi yaşanacak, devlet vatandaşı, Müslüman, herhangi bir siyasi görüşte olunmasının önemi kalmayacaktır. İletişim araçlarının kullanılma şekli örgütlenmede çok önemli hale gelecektir.⁷⁵ İletişim teknolojilerinin en çok geliştirdiği şey tüketim maddeleriyle ilgili fiyat bilgisine erişimin artmasıdır. En objektif bilgiye hangi kaynaktan ulaşılabileceği tartışmasını McLuhan başlatmıştır. Bu aslında ilk kavramsallaştırma çabası olarak görülmektedir.

İletişimde küreselleşme, ekonomik küreselleşme ile başlamıştır. Sermaye piyasalarının ulus devletlerden bağımsızlaştığı, ulusal ölçekte yapılan üretimin dünya pazarına bağımlılığının söz konusu olduğu bir yapı olarak tanımlanmaktadır. İletişimde küreselleşme birbiri ile ilintili iki anlamı içermektedir. Bir şirketin ulus aşırı ekonomik girişimi veya diğer bir firma ile birleşerek ekonomik faaliyetlerinin uluslararasılaşmasıdır.⁷⁶

Uluslararası iletişimde küreselleşme terimi, her ne kadar “*iletişimin küresel düzeyde ve hızlı akışı, ulusal pazarların dış ticarete serbestleşmesi, sermayenin serbestçe dolaşımı*” gibi konuları anlatmak için kullanılsa da, enformasyonun iletişim ağlarıyla dünya ölçeğinde serbestçe dolaşması aracılığıyla ülkeler ve toplumlar arasında eşitliğin sağlanabildiğini ortaya koymak olası değildir.⁷⁷ Egemen aktörler tarafından yüceltilen küreselleşme kavramı gerçekte bir bakıma onların arzuladığı yukarıdan küreselleşmedir. Oysa bu kavramın karşısına adaletli bir yapıyı öngören aşağıdan küreselleşme yani insani küreselleşme kavramı betimlenmektedir.⁷⁸ Richard

⁷⁵ Marshall McLuhan, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Kanada, 1962 ss. 31-32. <https://books.google.com.tr/books?id=y4C644zHCWgC&printsec>
Erişim Tarihi: 2.11.2018

⁷⁶ İrfan Erdoğan, *Uluslararası İletişim, Dünyanın Çarpık Düzeni*, Kaynak Yayınları İstanbul, 1995, s. 60.

⁷⁷ Güliz Uluç, *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı, Olanaklar-Sorunlar-Tartışmalar* (Birinci Basım), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 215.

⁷⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 218.

Falk aşığıdan küreselleşmenin arzu edilen, mümkün ve gerekli olduğı konusuna vurgu yapmaktadır. Küreselleşmenin sadece ekonomi ile ilgili değil kültür, siyaset ve ahlak kavramları ile de bağıntısına gönderme yapar. Bu bakımdan küreselleşmenin tek iktisatçılara bırakılmaması gereken bir alan olduğuna inanır.⁷⁹

İnsani küreselleşme savunucularına göre küreselleşmenin iletişim alanında meydana getirdiğı olumsuzlukların önüne geçmek için, çok uluslu yayın kuruluşlarının ve onların yerel bağlantılarının dışında, halkın bağımsız medya kanallarını oluşturmasını desteklemenin, sivil toplum kaynaklı yapılanmaların güçlendirilmesinin ve seslerini duyurulmasının sağlanmasının, yine modern medyaların işlevleri konusunda tüm kurumlar düzeyinde iyileştirici çalışmalarda bulunmanın gerekliliğı ortaya konulmaktadır.⁸⁰

Los Angeles Amerika'nın Pasifik'te yer alan, daha çok Güney Amerika ve Asya kökenlilerin oluşturduğu, film ve müzik stüdyoları, bulvarları, alışveriş merkezleri ve yıldızları ile dünyanın sinema merkezi olan Hollywood'u barındıran bir eğlence devletidir. Aynı zamanda Amerika'nın yaşam biçimini ve kültürünü ürettiğı filmleri aracılığı ile ihraç ettiği bir merkezdir. Hollywood Pentagon'un pazarlayamadığını hiçbir güçlkle karşılaşmadan kolayca gerçekleştirebilmektedir. Hollywood sinema endüstrisi aracılığıyla Amerikan yaşam tarzını dünyanın en ücra köşesine kadar ulaştırabilmektedir. Hollywood'un yön verdiği sinema sanatı küresel ölçekte kitlelerin bir afyonu gibi olmuştur.⁸¹ Amerikan medya sektörünün haber üretme ve pazarlama alanındaki becerisi özellikle Hollywood tarafından da teşvik görmüştür. Hollywood Amerikan hayat biçiminin 20. ve 21. yüzyıllarda yayılmasında ve küreselleşmesinde belirleyici olduğu kadar Amerikan firmalarının da kayda değer bir gelir kaynağı olmuştur.⁸²

⁷⁹ Richard Falk, *Yırtıcı Küreselleşme*, çev. Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 4-6.

⁸⁰ Erdoğan, a.g.e., ss. 221-222.

⁸¹ Ersin Nazif Gürdoğan, *New York'tan Los Angeles'a Yeni Roma* (3. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 67.

⁸² Yavuz Bayram, *Küreselleşme Sürecinde Medya Sektörünün Değişen Doğası ve Türk Medya Sektörüne Yansımaları*, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 2, Yıl: 2013, Sayı: 3, s. 243.

4.1. Medya ve Söylem

Osmanlı İmparatorluğundan ilk ayrılan milletin Yunanlar olduğu, bu durumun gerçekleşmesinde Ortodoksluk dininin ve Helen dilinin etkisinin bulunduğu bilinmektedir. Diğer taraftan basının milli tezlerini sürekli gündemde tutmasının da etkisi olduğu öne sürülmektedir. Yunanca ilk gazete, 1784 yılında Viyana’da sadece iki ay basılmış; ancak günümüze örnek bir nüshası ulaşmamıştır. 1790-1797 yılları arasında yine Viyana’da basılan Efimeris gazetesinin, Osmanlı İmparatorluğu içinde ve dışında yaşayan Yunanların yegâne haber kaynağı olduğu, Fransız devriminden etkilenen Yunan milliyetçilik düşüncelerini yaydığı söylenebilir. Yunan gazetesinin doğmasında Yunan dostu yabancıların rolü olmuştur. İlk Yunan gazetelerin finansörü olan Lord Byron, Ellinika Hronika ve Ellinikos Tilegrafos adlı gazetelerin basımında da maddi katkı sağlamıştır. Yunan isyanının mücadele döneminde el yazması olarak 27 Mart 1821 tarihinde yayımlanmaya başlayan Efimerida tu Galaksidiu gazetesi, 1821 yılının Ağustos ve Eylül aylarından itibaren Efimeris Etoliki gazetesi ve henüz o tarihe kadar Osmanlı’da hiçbir gazete yayımlanmamışken, 24 Mart 1821’de İzmir’de yayımlanan Spectateur Oriental gazetesinden bahsedilebilir.⁸³ Literatürde Shoemaker ve Reese medya içerikleri üzerindeki etkinin açıklanmasında en içteki halkanın bireysel düzeye işaret ettiğine değinmişlerdir. Bunlar gazetede hangi haberlerin yayınlanacağına, televizyon kanalında hangi haberin veya filmin yer alacağına karar veren ve hazırlanmasında emekleri olan medya çalışanlarıdır. İkinci düzey medya rutinleri düzeyidir. Yayın periyodu, zaman kısıtlılığı, yer darlığı, haber yazım kuralları, haber değerleri, objektiflik ve kaynağa olan bağlılık vb. hususlar bu düzeyin kapsam alanında yer almaktadır. Örgüt kuramından hareket eden yaklaşım, ekonomi-politik yaklaşımlar kurumsal amaçlardan kaynaklanan etkileri içeren üçüncü düzeye gönderme yapmaktadır. Baskı grupları, hükûmetler ve siyasi kişilikler gibi yapıların kurum dışından gelen etkilerin oluşturduğu dördüncü düzeydir. Son olarak bu dört düzeyin üzerinde bir filtre gibi görev yapan ideolojik etkilerden oluşan beşinci düzey yer almaktadır.⁸⁴

⁸³ N. Nisa Bayramoğlu, *Türk-Yunan Yakınlaşmasında (1996-2000) Yunan Medyasının Rolü?* (Birinci Baskı), Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 30.

⁸⁴ Yüksel, E., a.g.e. s. 211.

4.2. Egemen Aktör ve Ötekinin Medyada İnşası

Medyada öteki için üretilen haberler, tehdit algısını Türk toplumu ve politik aktörlerin zihninde iyice yerleşmesine aracılık etmektedir. Aynı vaziyetin yansıması daha ileri boyutta Yunanistan'da söz konusudur. Gündelik hayatta yaşanan bu “karşılıklılık”, Patrikhanenin talep repertuarının gerçekleşmesinde siyasiler tarafından da kullanılan bir araçtır. Atina'daki Fethiye Camii'nin açılması ve Batı Trakya'daki müftülük seçim şeklinin revizyonu karşılığında Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılabilmesi pazarlığı bu araçlara örnek olarak verilebilir. Barış Çoban'ın ifade ettiği gibi, siyasal karar verici kendi düşünce yapısına uygun davranan yani makbul vatandaş olarak tanımlanan kitlelerin desteği veya suç ortaklığı ile baskıyı hayatın olağan akışında söylem ve uygulamalarda sıradanlaştırarak yeniden üretir. Toplumsal bilinç iktidarın kendi düşüncesi doğrultusunda yeniden yapılandırılır, sıradan insan farklı olan düşünceden, inanandan, etnik yapıya sahip olandan, kısaca “öteki”den korkar, hatta nefret eder hale gelir. İktidar tehdit olarak algıladığı bu yapılardan, söyleme ve şiddete dayalı eylemler aracılığı ile kurtulmak ister.⁸⁵

ABD, 1984 yılında bazı gerekçelerin yanında özgür bilgi akışının sözde tehdit edildiğini ileri sürerek Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nden (UNESCO) ayrılmış, bu durumun gerekçesi UNESCO'nun Yeni Dünya Bilgi Düzeninden (NWIO) yana tavır alması olarak öne çıkmıştır. Yeni Dünya Bilgi Düzeninin özünde hükûmetin medyayı kontrol etmesi ve gazetecilere izin verilmesi söz konusu iken, ABD kendini koşulsuz iletişim özgürlüğüne adanmış olduğunu iddia etmiştir. Uluslararası haber akışının uzun süredir Batı medyası ve haber ajanslarının hegemonyası altında olduğu bilinen bir gerçektir. Üçüncü Dünya'nın önde gelen aktörleri Batı medyasında yer alan haberlerde ülkelerine objektif bakılmamasına büyük tepki göstermişler, iki yönlü ve dengeli haber akışı isteğinde bulunmuşlardır.⁸⁶

⁸⁵ Mutlu Binark, “Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, Çomu, T. (Ed), *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (Birinci Baskı), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 11-54.

⁸⁶ Edward S. Herman, *Medyada İkiyüzlülük Propaganda Çağında Haberleri Deşifre Etmek* (Birinci Baskı), Çev. Nur Nirven, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, Ekim 2004, s. 53.

4.3. Çerçeveleme Teoremi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi Yaklaşımı

Çerçeveleme Teoremi basının, bilhassa da haberlerin, alımlayıcı kitleye belirli konular üzerine nasıl bakmaları gerektiğinin söylediğini vurgulamaktadır. Çerçevelerin en başta yer alan görevi belirli olayları belirli şekillerde anlamlandırmak ve onun ötesinde olaylar arasında bağlantılar kurgulayarak olayları birbirine sabitlemektir.⁸⁷ Çalışma boyunca medyaya yansıyan haberlerin analizinde ve aktarılmasında Çerçeveleme Teoremi ve aşağıda açıklanan Eleştirel Söylem Analizi'nden istifade edilecektir.

Van Dijk 80'li yıllardan itibaren Eleştirel Söylem Çözümlemesi (ESÇ) yaklaşımını çoğunlukla yazılı medya ve bilhassa da haber metinlerine uygulamış, haberi bir “tür” biçiminden ziyade, bir “söylem” olarak ele almıştır. Zaten gücü de buradan gelmiştir. Avrupa'daki azınlıkların ve etnik yapıların öne çıkarıldığı haberlerde, onların nasıl temsil edildiği, etnik önyargının ve ırkçılığın nasıl yeniden üretildiği gibi sorular Van Dijk'in merak konusunu oluşturmuş, onun araştırmalarını bu yönde yoğunlaştırmasına sebep olmuştur.⁸⁸ ESÇ'nin kökleri araştırıldığında karşımıza Gramsci, Althusser, Habermas dâhil olmak üzere Frankfurt Okulu, Foucault, Bakhtin, Voloşinov gibi isimler çıkmaktadır. Althusser'in ideoloji kavramsallaştırması ve Foucault'un söylem üzerine yaklaşımları ESÇ'ye kaynaklık etmektedir.⁸⁹ ESÇ'nin, toplumsal sorunlarla ilgilendiği, iktidar ilişkilerinin söylemsel olduğu, söylemin toplumu ve kültürü inşa ettiği, ideolojik olarak işlediği ve tarihsel olduğu, metin ve toplum arasındaki bağlantının dolayımlandığı, ESÇ'nin yorumlayıcı ve açıklayıcı olduğu, söylemin toplumsal eylemin bir formu olduğu varsayılmaktadır.⁹⁰ Bu bakımdan toplumsal konular ve iktidar ilişkilerini ele alan ESÇ tezin genel perspektifine uygun düşmektedir.

⁸⁷ Burak Özçetin, Işıl Demir, “Mağdurun Sesi Duyuluyor mu? Kanal D Analizi”, Disk Basın-İş Medya Analiz Raporu, *Medyada 10 Ekim Katliamı* (Birinci Baskı), Ankara, 2016, ss. 65-74.

⁸⁸ Tezcan Durna, Çağla Kubilay, “Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümleri”, Durna, T. (Ed.), *Medyadan Söylemler* (1. Baskı), Libra Kitap, İstanbul, 2010, ss. 47-82.

⁸⁹ Durna, Kubilay, a.g.e., s. 59.

⁹⁰ Durna, Kubilay, a.g.e., ss. 62-63.

4.4. Haber ve Gerçeklik İlişkisi

Haber üreten mecranın hedefi kamuoyunu bilgilendirmek olmalıdır. Fakat bilginin medyada yer aldığı şekliyle diğer bilgi içeren metinlerdeki hali arasında fark bulunmaktadır. Günümüzde “bilgi” kelimesinin yerine “enformasyon” kelimesinin daha fazla kullanıldığına tanıklık etmekteyiz. Birbirinin yerine kullanılan bu kelimeler arasında bir ayrımın varlığından söz etmek mümkündür. Bir araştırma sonucunda elde edilen bilgi, ihtiyaç olmadan gelen ise enformasyondur. Bilgi bir farkındalık oluşturur ve bilme edimini meydana getirir. Enformasyon ise genellikle bir karmaşaya yol açar. Düşünce üreten bilgi süreç hakkında bilgilendirirken, sonucu aktaran enformasyon hükmü ortaya koyar. Neden ve niçin sorularını soran bilgi, net ve yalındır. Kim ve ne sorularına cevap arayan enformasyon, büyük oranda tekrar içerir. Enformasyon diğer taraftan beyinsel etkinin yerini duygusal etkiye bırakan bir veri olup, daha geniş kitlelere pazarlanabilen bir özelliğe sahiptir. Bu bakımdan medyada yer alan bilginin enformasyon olarak tanımlanması daha doğrudur. Çünkü enformasyon bir taraftan az bilgilendiren ama kolay iletilebilen diğer taraftan bilginin medyatik biçiminde sunulan halidir.⁹¹

Günümüz küresel dünyasında ABD, İngiltere ve Fransa’da da insanlar gerçeği, medya kanalıyla olduğu gibi şeffaf biçimde öğrenemedikleri tespitlerine rastlamak mümkündür. Gelişmiş demokrasilerine rağmen toplumun ve medyanın gerçeği arasında zaman zaman önemli addedilebilecek ayrışmalar meydana gelmektedir. Ancak Türkiye ile kıyaslandığında Batı’da medya meslek ahlakının daha sıkı uygulanıp kontrol edilmesi, kamuoyunun medya/kültür/egitim alanlarında belli bir bilinç düzeyine sahip olunması gibi nedenlerden dolayı her iki gerçek arasındaki fark daha azdır. Hâl böyle iken Batılı kuramcılarının ve teorisyenlerin haber çarpıtma (désinformation) ve haber gizleme (misinformation) teknikleri üzerinde kayda değer çalışmalar yaptıkları da bilinmektedir. Yanlış bilgilendirme sonucu elde edilen yanlış fikir, bireylerin, toplumların siyasi, ideolojik ve kültürel davranışlarının bilgi kaynağının istediği biçimde şekillenmesine sebep olmaktadır.⁹²

⁹¹ Erkan Yüksel, *Medya ve Habercilik*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Nisan 2010, ss. 11-12.

⁹² Herman, *a.g.e.*, s. 10.

Işık veya ateş, haber medyasının değer verdiği alanları farklılaştırmak adına sıklıkla kullandığı mecazlardır. Işık daha çok aydınlanmak, konulara bütüncül ve bilgilendirici yaklaşımla bakmak için gerekli iken, halka sunulan daha çok ateş yani sansasyon ve modadır. Haber medyasının tarafgirliği hakkında birçok iddia ve karşı iddia bulunmakla beraber en sık rastlanan alan muhtemelen politikadır.⁹³

4.5. Propaganda, Algı Yönetimi ve Psikolojik Savaş

Kandırılmak, hepimizin doğasında olan, yatkınlığımız sebebiyle manipülasyona açık olduğumuz bir husustur. Bu bakımdan algıların iyi niyet taşımayan kişi veya odaklar tarafından yönlendirilmesi hatta suiistimal edilmesi çok sık karşılaşılan bir durumdur. Bazı kişilerin, grupların daha fazla açık ve savunmasız olmaları nedeniyle kandırılmaya daha müsait olduğu araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur. İnsanın sahip olduğu unutkanlık, duygusallık ve düşünme yetkinliğindeki zafiyeti gibi özelliklerin onu aldatılmaya daha meyilli hale getirdiği söylenebilir. İnsanın aceleciliği, çıkar hedefleri gibi unsurların da payı küçümsenmeyecek orandadır.⁹⁴

İlk insan hikâyesinin bir kandırılma üzerine kurulduğu, Hz. Âdem'in şeytan tarafından yanıltılması ile insanlık tarihinin başladığı kabul edilen bir gerçektir. Algı yönetimi ve manipülasyona karşı koymanın insanın eleştirel düşünme becerisine sahip olması ile yakın bağlantısı vardır. Amacı, yön bilinci belli olan ve kötülük gelecek yerin farkında olan insanın korku ve kaygılarını yönetmesi algı yönetimi ve manipülasyona direnmesinin ön koşuludur. Burada her şeyden önce farkına varmak gelmektedir. Algı yönetmenleri ve manipülatörler için korku ve kaygının kontrol edilmesi son derece önemlidir. İnsanın eğitim hayatında öğrendiği bilgilerin onu yaşanan dünyanın sosyal ve psikolojik tehlikelerinden korumaya yetmeyeceği, sosyal yaşamdaki tehditleri çözümülemesi için yeterli bir araç olamayacağını öngörmek zor bir mesele değildir. Bu bağlamda sonuçların önceden öngörülmesi, niyetlerin açığa

⁹³ Benjamin Radford, *Medya Nasıl Yanıltıyor?* (Birinci Basım), Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 79.

⁹⁴ Mücahit Gültekin, *Algı Yönetimi ve Manipülasyon (1. Baskı)*, Pınar Yayınları, İstanbul, Mayıs 2016, s. 253.

kavuşturulması ve gerçek amacın ayırt edilmesinde eleştirel düşünmenin katkısı hiç şüphesiz yadsınamaz. Eleştirel düşünceyi, negatif tutum olarak algılamak veya muhalif olmak gibi bir kavram olarak göremeyiz. Eleştirel düşünmenin temelinde ayırt etme durumu vardır. Eleştirel düşünen kişi doğruya tutkundur, açık fikirlidir, esnektir, sabit fikirli değildir. Eleştirel düşünceye sahip olan kişi kendinin farkındadır, iddialara, argümanlara hemen inanmak yerine kanıt arar. Belirsizlik içeren konularda sonuna kadar sistemli bir şekilde ilerler. Bir düşünce içindeki örtülü varsayımları ayırt edebilir. Eleştirel düşünen kişiler kendilerine ulaşan bilgilerin/haberlerin kaynağını sorgular, gözlemlerin ve kaynağın güvenilirliğini yargılar. Olgudaki olanla görüş arasındaki farka karşı duyarlıdır. Akıl yürütme ile çıkarımların doğruluk gücünü değerlendirebilir ve son olarak eleştirel dinleyebilir, okuyabilir ve sorgulayabilir.⁹⁵

Henry Kissinger’a referans verilen *“Bir şeyin gerçek olması pek o kadar önemli değildir; fakat gerçek olarak algılanması çok önemlidir”* cümlesi günümüzü yansıtmaları açısından dikkate alınması gereken bir tespittir.⁹⁶ Bireyin hayatını sürdürürken almış olduğu kararların duygularının rehberliğinde olması iyi olmayan bir tercihtir. Çünkü manipülasyonlardan etkilenmesinde çoğu kez sempati, vatanseverlik, korku ve kızgınlık gibi duygusal yönlerinin payı vardır. Duygular gelip geçici, anlık değişebilen ancak sonuçları açısından uzun yıllar etkisi olabilen yönlerdir. İnsanları harekete geçirme kapasitesine sahip duygular, karmaşık durumların göz ardı edilmesine sebep olurlar. Duyguların hassaslaştığında ve korkular manipüle edildiğinde anın heyecanı ile insanı harekete geçirmek çok kolaydır. Aşırı akımların liderleri de bireyin bu kırılganlıklarını ve propagandayı kullanarak kitleleri kolayca yönlendirebilirler. Adolf Hitler ve Joseph Goebbels buna iyi birer örnektir.⁹⁷

4.6. Kamuoyu Oluşturma

Kamuoyu denilince akla toplumun bir mesele üzerinde sahip olduğu kanaat biçiminde bir yaklaşım gelmekle birlikte, genel temayül kamuoyu ile halk arasında bir paralellik oluşturma yönündedir. Yönetilenler olarak halk yahut kamuoyu siyasete ilişkin konularda eksik veya tamamen yanlış bir enformasyona tabi kalabileceği gibi

⁹⁵ Gültekin, a.g.e., ss. 285-307.

⁹⁶ Gültekin, a.g.e., s. 11.

⁹⁷ Radford, a.g.e., s. 400.

karar verici elitler kamuoyunu kendi belirledikleri amaç uğruna manipüle edebilirler. Böylelikle kamuoyu verilen enformasyon doğrultusunda amaç güdeni destekleyebilir veya aksi yönde tepkisel de yaklaşabilir. Söz konusu kamuoyu reaksiyonu egemenin hareket sahasını daraltması ile dezavantajlı bir durum oluşturuyor gibi görünse de karar verici bu tepki muhataplık ilişkisindeki diğer devletleri ikna etmede bir araç olarak kullanıp bu dezavantajlı durumu avantaja dönüştürebilir.⁹⁸

Bourdieu, kamuoyu oluşturmak için konuşma edimini gerçekleştiren güvenlikleştirici aktörün her zaman devlet bünyesinde yönetici elit olmayabileceğini, resmî yönetimin dışındaki aktörlerin de hedeflenen bir sonuca ulaşma yönünde bu doğrultuda davranabileceğini “*Dil ve Sembolik Güç*” adlı eserinde dile getirmektedir.⁹⁹ Patrik Bartholomeos 1991 yılında patriklik görevine başladığından bu yana yazılı ve görsel medyada ses getiren çok fazla sayıda demece imza atmıştır.

Kıbrıs olayları sırasında İnönü hükûmeti, Rumları İstanbul’dan kovmak için 1930 yılında Atatürk ile Venizelos’un imzaladıkları Seyrisefain Antlaşması’nı 16 Mart (İstanbul’un düşman işgalinden kurtulması ve Varlık Vergisinin tasfiye edildiği gün) günü feshetmiştir. Kamuoyunun ilgisi Türkiye’deki Rumlara yönelmiş, gündelik yaşamda adli suçların Rumlar tarafından işlendiği durumlarda etnik vurgu gazete manşetlerine taşınmıştır. Son Havadis gazetesinin 3 Ocak 1964 tarihli sayısında “Yunan tebalı kaçakçı ele geçirildi”, 13 Ocak 1964 tarihli sayısında “Katil ve kaçakçı Yunanlı yakalandı”, 30 Nisan 1964 tarihli sayısında “Rumlarla iş yapan dolar sahtekârları yakalandı”, Akşam gazetesinin 1 Mayıs 1964 tarihli sayısında “İki Yunanlı döviz kaçakçısı tutuklandı... Hristofaros Tolga isimli esrarkeş Rum haraç vermeyen Türk’ü vurdu” başlıklı haberlerde suçluların Rum olması ve etnik kökenleri ile nitelenmesi, onların daha sonra bozguncu, yıkıcı, vurguncu vb. tanımlanmalarına zemin hazırlamıştır.¹⁰⁰

⁹⁸ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (7. Baskı), MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s. 209.

⁹⁹ Nebi Miş, *Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi*, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2 Yıl: 2011, ss. 345-381. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/17786> Erişim Tarihi: 11.05.2018.

¹⁰⁰ Rıdvan Akar, Hülya Demir, *İstanbul’un Son Sürgünleri* (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 54-55.

İKİNCİ BÖLÜM

FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİ TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye'nin resmî söyleminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi olarak adlandırılan kurum, dünya kamuoyunda “Konstantinopolis Ekümenik Patrikhanesi” olarak tanınmaktadır. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, milattan sonra 37 yılında havari Apostol Andrea tarafından kurulmuş, 451 yılında Kadıköy’de toplanan dördüncü konsilin yirmi sekizinci kanonu ile Roma’dan sonra ikinci sıraya yükseltilmiştir. Patrikhane “ekümenik” unvanını resmî olarak IV. İoannis (585-595) döneminde kullanmaya başlamıştır. Patrikhane, önce Sultanahmet’te bulunan Aya İrini kilisesinde, daha sonra en büyük kilise olan Ayasofya’da (315-1453), Haçlı Seferi sırasında Latinlerin İstanbul’u işgal etmeleri üzerine İznik’te Havariyyun kilisesinde (1205-1262), ardından İstanbul’da Havariyyun kilisesi (1453-1456) ile Pammakaristu kilisesinde (1456-1587), sonra Vlah Sarayı’nda (1587-1597) ve 1597’de Balat’taki Aya Dimitri Kilisesi’nde, en son olarak 1602 yılında bugün de içinde bulunduğu Aya Yorgi (Hagios Georgios) Manastırı’nda konumlanmıştır.¹⁰¹

1. DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ PATRİKHANE

Öncelikle “Rum” kelimesinin ne anlama geldiğini irdelemekte fayda bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu’nun Akdeniz’i Romalıların gölü haline getirdiği zamanlarda Akdeniz etrafında yerleşik halkların kendilerini tanımlarken kullandıkları “Romalı” kavramı, Bizans’ın kurulmasından sonra da kullanılmaya devam etmiştir. Sonrasında İslam dininin ortaya çıktığı 7. ve 8. yüzyılda Araplar ile Orta Asya’dan göç eden Türk boylarının bu topraklarda yaşayan halkı “Rumi” olarak nitelendirdiği, zamanla da kısaltarak “Rum” olarak hitap ettikleri bilinmektedir.¹⁰² Erzurum, Arz-ı Rum’un yani Roma toprağının bir söyleniş biçimidir ve Anadolu ile özdeşleşmiştir.¹⁰³

¹⁰¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/fener-rum-ortodoks-patrikhanesi>, Erişim Tarihi: 10.01.2020.

¹⁰² Yahya Koçoğlu, *Azınlık Gençleri Anlatıyor*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 217.

¹⁰³ Abdulhamit Kırmızı, “Dukas Tarihi”, Kırmızı, H. (Hz), *Son Dönem Bizans Tarihleri ve Osmanlı Anlatımları* (Birinci Baskı), Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul, Mayıs 2007-Mart 2008, ss. 7-25.

Doğu Romalılar kendilerini hiçbir zaman Bizanslı olarak tanımlamamışlardır. Bu isimlendirme ilk kez 16. yüzyılda bir Alman'ın yazdığı kronikte yer almıştır.¹⁰⁴ Wolf “Bizans”ı tanımlayan ilk Batılı yazardır.¹⁰⁵ Bizans döneminde İmparatorluğun siyasi işleyişi ve idari yapılanması kilisenin organizasyonuna örnek olmuştur. Ancak sonrasında apostolik kökenli kilise piskoposluklarının prensipleri uygulanmaya başlamıştır.¹⁰⁶ Runciman ise Bizans'ta hukukun tek kaynağının İmparator olması hasebiyle kilise hukuku ile devlet hukuku arasında kesin bir ayrımın yapılamayacağını belirtmiş, ancak kilisenin daha çok dinî içerikli meselelerde etkili olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁷ Patrikliğin sınırlı yetkilerinden, İmparator karşısında o dönemin İmparatorunun dinî duyarlılığının seviyesine ve Patriğin kişiliğine bağlı olarak aralarında meydana gelen inişli-çıkışlı bir ilişkiden söz edilebilir. Yaklaşık on asır devam eden bu dönemin en belirgin sonucu Patrikliğin, Ortodoks Patrikliği adını alarak Papalıktan ayrılma hadisesinin ekümenik bir sinod kararı ile gerçekleşmiş olmasıdır. Bu dönemde yirmi dört piskoposluk da dâhil olmak üzere yüz elli yedi patrik, patriklik makamını işgal etmiştir.¹⁰⁸ Günümüzde Rum Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudiler resmî olarak tanınan üç dinsel azınlık topluluklardır. Rum Ortodoks topluluğu dinî olarak “Konstantinopol ve Yeni Roma Patriği” tarafından temsil edilmektedir. Türk yetkililerinin “Fener Rum Ortodoks Patriği” ile tanımladığı makam tarihsel akışta Konstantinopol Ekümenik Patriği olarak tanımlanmış ve tanımlanmaya devam etmektedir.¹⁰⁹

Hristiyanlık (Christianism) kelimesinin kökeni eski Yunanca “Hristos”’a dayanır. Bu kelimenin İbranice karşılığı olan “meşiah” kelimesi de Hz. İsa’ya verilen “Mesih” sıfatını karşılamaktadır. Hristos kelimesinden Mesih’e bağlı anlamına gelen “Hristianos” kelimesi meydana getirilmiştir. İsa Mesih zamanında oluşmayan

¹⁰⁴ Kırmızı, a.g.e., ss. 7-25.

¹⁰⁵ Aslıhan Akışık, “Halkondil Tarihi”, Kırmızı, H. (Hz), Son Dönem Bizans Tarihleri ve Osmanlı Anlatımları (Birinci Baskı), Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul, Mayıs 2007-Mart 2008, ss. 27-51.

¹⁰⁶ Vasil T. Istavridis, *Prerogatives of the Byzantine Patriarchate in relation with the Other Oriental Patriarchates*, Roma, ss. 38-47.

¹⁰⁷ Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge University Press, London, 1968, ss. 62-63.

¹⁰⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 10. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, s. 759.

¹⁰⁹ Samim Akgönül, *Religions de Turquie, Religions des Turcs : Nouveaux Acteurs dans l'Europe Elargie*, L'Harmattan, Paris, 2005, s. 58.

Hristiyanlık teriminin, Pavlus teolojisindeki Kristosentrizme bağlularının oluşturduğu bir kavram olduğu bilinmektedir. İsa'ya inanların bir mahalde oluşturdukları topluluk yapısı “Kilise”, “Meclis” veya “Cemaat” olarak nitelendirilmiştir. Kilisenin yonetimi ya ilk havari tarafından goevlendirilen ya da cemaat tarafından seçilen yoneticiler veya kidemliler eliyle gerçekteştirilmiştir. Yoneticilerin diyakoslardan da faydalanması ruhban sınıfının doğuşunu hazırlamıştır.

İÖ 336 ile 333 yılları arasında Büyük İskender Yahudilerin Pers derebeyliklerini ve güçlü Pers İmparatorluğuunu ele geçirmiş, ölümünün ardından yıllarca devam eden uluslararası entrika, diplomasi ve savaş durumu bıraktığı mirasın yansımaları olmuştur. İmparatorluğuunun parçalanması ile meydana gelen devletler, daha önce uğruna Mısırlılar ile Mezopotamyalıların da mücadele ettiğı topraklar için birbirilerine düşmüşlerdir. Bu ortamın göbeğinde kalan Yahudilerin bir bölümünün Roma'dan yardım istemesi üzerine Romalılar İÖ 63 yılında Filistin'i almışlar, beraberinde getirdikleri vergi memurları ile kısa zamanda dost olmaktan çıkıp günümüz Suriye'sinin güneyinde oluşan Celile ve Yahuda adlı iki bölgenin efendisi olmuşlardır. Yahuda direkt yönetim altına girerken, Celile Herod aracılığı ile denetim altına alınmıştır.¹¹⁰

İsa'nın bu koşullarda, İÖ 4 yılında dünyaya geldiğı, O'nun ilk yılları hakkında fazla bir bilgi sahibi olunmamakla birlikte verdiğı vaazlarda çok büyük kalabalıklar topladığı, bu durumun Yahudi önderlerinde itibar kaybetmek düşüncesini oluşturduğu, kendisinin İsrailileri kurtarmak üzere Tanrı tarafından gönderilen Mesih olduğuunu açıklaması üzerine de fırsat bilinerek suçlandığı, akabinde Romalı vekil veya Yahuda valisi Pontius Pilatus'un huzuruna çıkarıldığı ve İS 30 yılında çarmıha gerilerek öldürüldüğü tarihi kaynaklara yansımıştır. İsa bağlularının O'nun doğumu, sözleri, yaptıkları, çektikleri, ölümü, yeniden dirilişi ve bunların insanlık için ifade ettikleri Hristiyanlık dininin ana öğretilerini oluşturmuştur.¹¹¹

¹¹⁰ John W.Synder, *Batı Geleneklerinin Yahudi-Hristiyan Kaynakları*, Alatl, A. (Der.), Batıya Yön Veren Metinler (Birinci Basım), Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2014, ss. 53-89.

¹¹¹ Synder, a.g.e., s. 71.

2015 yılı verileri temel alındığında dünya nüfusunun dinlere göre dağılımının yüzde 31,2'sine karşılık gelen 2,3 milyar inananı¹¹² ile Hristiyanlık en büyük inanç sistemidir. Doğu'da doğmuş ve ilk inananlarını burada kazanmış bir din olarak Hristiyanlık, siyasi, dinî ve askerî sebeplerle doğduğu bu sınırları aşmış ve IV. yüzyılın başında Roma İmparatorluğunun resmî dini haline gelmiştir. Roma İmparatorluğunun yönetimi altındaki bölgelerde kolaylıkla yayılmıştır. Ancak Hristiyanlığın resmî din olarak kabul edildiği MS 313 yılına kadar üç yüz yıllık zorlu bir propaganda ve mücadele dönemi geçmiştir. Bu misyonu İsa'dan hemen sonra havariler üstlenmiş, iki önemli engelle karşılaşmışlardır. Birincisi Yahudiliğe bağlı İsrailoğullarının tepkisi, diğeri ise Filistin bölgesinde işgal kuvvetleri bulunan Roma İmparatorluğunun sıkı tahakkümüdür.¹¹³

İmparator Konstantin, Got ve Pers tehlikesinin Tuna boyunda ve Asya'da kendisini hissettirmesi üzerine paganist ve hoşnutsuz bulduğu Sezarların Roma şehrini değiştirme fikrini taşımaya başladığında, İmparatorluğun karşılaştığı yeni ihtiyaçlara cevap veremeyeceğini de anlamıştır. Adriyatik denizinin eski Yugoslavya ile İtalya arasında kalan dağlık doğu sahillerinde bulunan yerleşik halkın savunma için çok uygun; ancak Roma'ya çok uzak olduğunu görmüş ve İmparatorluğu 11 Mayıs 330 yılında "Yeni Roma"yı Konstantinople'da kurmuştur.¹¹⁴

Hristiyanlık tarihini egemen kültürel unsurlarını temel alarak birkaç dönemde ele almak mümkündür. Kısa olmasına karşın önemli olarak değerlendirilen Yahudi Dönemi, yaklaşık olarak MS 30-70 yılları arasını kapsamaktadır. Yahudi-Hristiyanlar, Ebiyonitler, Fakirler şeklinde isimlendirilen ve Resullerin İşleri birinci kısımda belirtildiği üzere yaşanan ve o dönemde çok sayıda var olan Yahudi kollarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci dönem ise yaklaşık MS 70-500 yılları arasında yaşanan, Antakya'daki Yunanlara İsa inancı tebliği ile Hristiyanlığın yeni bir aşamasına geçilen Hellenistik-Roma dönemidir.

¹¹² Pew Research Center - Religion & Public Life, 2015 Verileri.

¹¹³ Mehmet Aydın, *Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1986, ss. 123-148.

¹¹⁴ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi* (Birinci Baskı). Çeviren A. Göke Bozkurt. İstanbul: İlgî Yayınları, 2006, ss.19-20.

Roma İmparatorluğunun Barbarlar tarafından yıkılması ve meydana gelen otorite boşluğunun yine Roma merkezli disiplinli Hristiyanlığın doldurduğu MS 500-1100 yılları arasında tanık olunan Barbarlar Dönemi'dir. Bir sonraki dönem Batı Avrupa'nın kesin bir biçimde Hristiyanlığın merkezi haline geldiği kabaca MS 1000-1600 yılları arasını işaret eden Batı safhasıdır. Bu aşamada Konstantinopolis 1453 yılında Türkler tarafından ele geçirilmiş, Doğu Hristiyanları, Müslümanların yönetimi altına girmiştir. Öte yandan Moğollar merkezi Asya Hristiyanlarını büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Bir diğer dönem de Avrupa'nın genişleme safhasını içeren MS 1500-1920 yılları arasındır. Bu dönemde Avrupalıların dünya ölçeğinde yayılması ile Hristiyanlık Avrupa merkezli din hüviyetinden çıkarak bir dünya dini olma yoluna girmiştir.¹¹⁵

İsa öğretilerine dayanan Hristiyanlık inancı, yüzyıllar boyunca sayısız yenilenme geçirmiş, günümüzde de üç büyük mezhep aracılığı ile temsil edilir hale gelmiştir. Söz konusu mezhepler Hristiyanlık tarihindeki büyük dönüm noktalarından sonra meydana gelen gelişmelerin bir ürünüdür.¹¹⁶ İlk ayrılık Büyük Bölünme (Skizma) diye de adlandırılan Batı Katolik kilisesi ile Kadıköy Konsili yanlısı Ortodoks* kiliselerinin temelde doktrine dayanmayan bölünmesidir.¹¹⁷ Ortodokslar kendilerini, ilk yedi konsilin ve ilk dönem kilise babalarının kilisesi olarak görmektedirler.¹¹⁸ 31 Ekim 1517 tarihinde Katolik kilisesinin yaklaşımlarını ve uygulamalarını kabul etmeyen Martin Luther'in, öğretisinin ana kurallarını oluşturan doksan beş maddelik tezini Wittenberg Kilisesi'nin kapısına asmasıyla başlatılan ve üçüncü bir mezhep olarak Protestanlığın doğuşunu hazırlayan süreçle ikinci büyük ayrılık yaşanmıştır.¹¹⁹

¹¹⁵ Fuat Aydın, *Hristiyanlık ve Yayılış Tarihi*, Sakarya, 2015, ss. 1-89, http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/58755/33472/ilitam-h%C4%B1ristiyanl%C4%B1k_2012-13.pdf Erişim Tarihi: 30.11.2018.

¹¹⁶ Şener Faruk Bedir, *Reformasyon'dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık*, Birey ve Toplum, Cilt:3, Sayı: 6, Güz 2013, ss. 73-98.

* Ortodoks terimi, öze veya asıl öğretilere bağlı olmayı vurgulamaktadır. Doğu Roma Patriği, Roma'nın birincilik yaklaşımına karşılık kendi kilisesinin doğru yolu bulduğunu ve üstün olduğunu anlatmak için bu terimi tercih etmiştir.

¹¹⁷ Abdullah Dilek, *Antakya ve Doğu Tüm Süryanî Ortodoks Patrikliği: Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 10.

¹¹⁸ Oliver Clement, *Ortodoks Mezhebi*, Çev. Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 1993, s. 200.

¹¹⁹ Bedir, a.g.e., s. 74.

Hristiyanlıkta kilise tarihinde üst düzey din adamlarının çeşitli öğretiler ve uygulamalar için bir araya gelerek tartışmaları ve sonucunda bir karara varmalarını amaçlayan toplantılar, çoğunlukla “konsil” veya “sinod” olarak adlandırılmıştır. Bu toplantıların içeriğini daha çok kilise veya kilise yaşamına dair yaşanan anlaşmazlıkların tartışılması, inanç esasları ve ibadetlere ilişkin hususların değerlendirilmesi, inancın kuvvetlendirilmesi ve ahlakın muhafaza edilmesi gibi başlıklar oluşturmuştur.¹²⁰ Hristiyan konsilleri özel ve genel olmak üzere iki başlıkta, özel konsiller ise milli ve bölge konsilleri olarak iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Milli konsil bir ülkeye has dini bir sorunu tartışmak amacıyla ülke piskoposlarının toplanması, bölge konsili ise eyalet düzeyinde yaşanan bir anlaşmazlığı çözümlmek amacıyla yine eyalet piskoposlarının bir araya gelmesi ile bir karara ulaşılması olarak ifade edilmiştir. Genel konsiller ise tüm kilise temsilcilerinin katılımı ile gerçekleşen ekümenik konsiller şeklinde değerlendirilmiştir.¹²¹

İlk yedi genel konsilin ekümenik karakterli olması tüm Hristiyanlar tarafından onaylanması sonucunu doğurmuştur. Bu konsiller tarihsel sıralamaya göre şu şekildedir. Birinci konsil, 325 yılında İznik’te düzenlenen konsil, ikincisi 381 yılında İstanbul’da düzenlenen konsil, üçüncüsü 431 yılında Efes’te düzenlenen konsil, dördüncüsü 451 yılında Kadıköy’de düzenlenen konsil, beşincisi 553 yılında düzenlenen İstanbul Konsili, altıncısı 680-681 yılları arasında yine İstanbul’da düzenlenen konsil ve sonuncusu yani yedincisi 787 yılında gerçekleştirilen İznik Konsili’dir.¹²²

Tarihin ilk konsili unvanı 52 yılında Kudüs’te bir problem çözümü için toplanan konsile verilmiştir. Şam yolunda ani bir dönüşümle Hristiyanlığı kabul eden Tarsuslu ve Yahudi Ferisi hareketi içinde eğitilmiş eski bir haham olan Paul’un (Pavlus), Kudüs cemaati reisi Yakup’la, Yahudi-Hristiyan temayüle ters düşmesi

¹²⁰ Daley, *Council*, ER, IV, 125; Aydın, Mehmet, Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili, SÜİFY., Konya 1991, s. 1.

¹²¹ Mehmet Aydın, *Konsillerin Hristiyanlıktaki Yeri ve Önemi*, Dinler Tarihi Araştırmaları III (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği), Dinler Tarihi Derneği Yayınları /3, Ankara, 2002, s. 109.

¹²² Benlisoy-Macar, a.g.e., ss. 20-21.

neticesinde ortaya çıkan ihtilaf bu konsilin toplanmasına sebep olmuştur.¹²³ Havariler konsilinden sonra iki grup meydana çıkmıştır. Birisi Pavlus'un görüşlerinin yönlendirdiği grup diğeri de Yahudi-Hristiyanlar olarak tanımlanan gruptur. Pavlus Hristiyanlık inancını daha çok putperestler arasında yaymayı tercih ederken, diğeri grup inançlarını çoğunlukla Yahudiler arasında yaymaya çaba göstermiştir. Yahudi-Hristiyanlık grubuna dâhil olan inananlar Yahudiliğin bazı kurallarını ve bilhassa tevhit inancını devam ettirmişlerdir. İsa'dan sonra ikinci yüzyılın ortalarına kadar iki grup arasında mücadele hüküm sürmüştür; ancak günümüzdeki Hristiyanlar ekseriyetle Pavlus geleneğini sürdürmüşlerdir.¹²⁴

Miladi 52 yılında toplanan bu Havariler Meclisi ve “*O, Kutsal-Ruha ve bize iyi göründü*” ifadelerini taşıyan mektup; Hristiyan konsillerinin kökenleri tartışmasında akla gelmektedir. Bu belge Hristiyanlara, Havariler tarafından alınmış Eski Ahidin öğretilerini putperestlikten Hristiyanlığa geçmiş inananlara dayatılmamasını vurgulamaktadır. Doğu’da gerçekleştirilen konsillere dair yeterli belgeler bulunmamakla birlikte bu meclislerin oluşumu ile ilgili veriler Roma zamanı Afrika’sının başşehri olan Kartaca piskoposu Aziz Cyprien tarafından günümüze ulaşmıştır.¹²⁵ Konsil veya sinod (Synodes) toplanması meselesi Roma İmparatorluğunun ilk Hristiyan İmparatoru olan Konstantin öncesinde de kilisede uygulanmakta olan bir durumdur. Konstantin’in hidayetinin samimiyeti ile Ruh’a ve kutsala şüphesiz bir biçimde inanması bir vakıadır. Konstantin’in, Afrikalı Donatistesler’in içinde olduğu bir anlaşmazlıkta ortaya koyduğu yaklaşım, onun hem politik inancını hem de Allah’a olan ibadetini ve kilise yapısındaki barışı sahiplenmesindeki içtenliğini göstermektedir. Konstantin’in bu olayda kendinin imparator konumunu gözetmesi ve son karar olarak piskoposların kararını kabul etmesi kilise uygulamalarını benimsediğini ortaya koymaktadır.¹²⁶

¹²³ Aydın, Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış..., s. 124.

¹²⁴ Ahmet Hikmet Eroğlu, *Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 2000, ss. 309-325.

¹²⁵ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a* (Birinci Baskı). Fransızcaya Çeviren Soeur Jean – Marie O.P. Fransızcadan Türkçeye Çeviren Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s. 3.

¹²⁶ Dvornik, a.g.e., ss. 4-5.

İlk genel konsil, Baba-Oğul-Kutsal Ruh bileşenlerinin yaratılış bakımından çerçevesinin cemaate daha belirgin bir şekilde ortaya konulması amacıyla 325 yılında İznik'te ve toplanma inisiyatifi Konstantin'e ait olmak üzere gerçekleştirilmiştir.¹²⁷ Konsilin prosedürü, daha önce kilise tarafından kabul edilen Roma'da ve Afrika'da benimsenen Senato uygulamaları ile aynı olmuştur. Davet şekli, piskoposların seyahat masraflarının senatörlerin yararlandığı seyahat imtiyazı ile aynı oluşu, posta teşkilatından yararlanışı ve çözilemeyen ihtilafların konsil öncesi komisyonlarda görüşülmesi gibi hususlar bu durumun bir göstergesi olarak öne sürülebilmektedir. Konsilde Konstantin'in oy kullandığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Roma'nın önceliğinin nereden geldiği sorusuna cevap olmak üzere şu bilgilere değinilebilir. Bu toplantılarda ilk olarak Roma temsilcilerine öncelik tanındığı çünkü Roma Senatosu'nda en önemli koltuğun birinci senatör veya baş senatör tarafından kullanıldığı, en yüksek saygıyı onların gördüğü, müzakerelerde ilk kanaatin onlara sorulduğu, ilk oyu da onların kullandığı ve bu açıklama ile diğerleri üzerinde belirgin bir etki yarattığı söylenmektedir.¹²⁸

20 Mayıs 325 tarihinde İznik'te toplanan birinci ekümenik konsilin açılış merasimine İmparator başkanlık etmiş, inancını ve bağlılığını vurgulayan bir konuşma yapmış ve rahiplerden kilisenin birliğini tekrar oluşturmalarını istemiştir. Arius'un yargılanması kararı alınmış, Arius bağlılarının onaylamadığı Nikaia Doktrini oluşturulmuştur. Doktrin İsa'nın (Oğul) yaratılmadığını, Baba ile aynı özden vücuda geldiğini, yani Baba ile Oğul'un sonsuz olan eşit derecede tanrılar olduğunu öne sürmektedir.¹²⁹

Batı piskoposlarının davet edilmediği İstanbul Konsili 381 yılında toplanmıştır. Kutsal Ruh'u, teslisin ikinci üknumunun bir yarattığı konumuna indirgeyen bir ayrılmayı savunan İstanbul piskoposu Macedoine'nin bu yanlış doktrinin mahkûm edilmesi için önce İskenderiye ve Roma'da yerel konsiller toplanmış, en sonunda imparator büyük Theodos (379-395) imparatorluğunun tüm

¹²⁷ Roland Minnerath, *Histoire des Conciles* (Birinci Baskı), Presses Universitaires de France, Paris, 1996, s. 12.

¹²⁸ Dvornik, a.g.e., ss. 7-8.

¹²⁹ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi* (Genişletilmiş 3. Baskı), Çeviren Esra Ermert: İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 73.

doğu bölümündeki piskoposları bu itizal hareketini yargılamak ve kilisenin zaferini ilan etmek amacıyla bir konsilde bir araya getirmiştir. İstanbul Konsili genellik karakterini, Kutsal Ruha ilişkin karar almasına ve bu kararın İznik kredosuna bağlanmasına borçludur. Ayrıca 451 yılında düzenlenen Kadıköy Konsili'nde bu genellik karakteri onanmış ve IV. yüzyılın başında Roma ve bütün Batı tarafından kabul edilmiştir.¹³⁰

Dönemin İmparatoru II. Theodosius (Teodos), Nestorius'un isteği üzerine tüm Doğu ve Batı metropolitlerinin davet edildiği bir genel konsili Efes'te toplamıştır.¹³¹ 431 yılında gerçekleşen Efes Konsili, öğreti konusunda meydana gelen köklü tartışmalara sahne olmuş, monofizitlerin galibiyeti ile sona ermiştir.¹³² Bu dönemde Doğu kilisesinin iki ekolü öne çıkmıştır. Bunlardan birincisi İsa'nın Tanrısal doğası üzerinde üsteleyen, oğulun bedenleşmesinden sonra iki doğanın birleşimi düşüncesi üzerinde duran İskenderiye ekolüdür. Diğeri ise bu ekolü tehlikeli olarak addeden, İsa'nın insani doğasını vurgulayan ve bedenleşmiş kavramı olan İsa'da ayrı doğanın varlığını savunan Antakya ekolüdür.¹³³

Oğulun bedenleşmesinden sonra iki doğanın tam birleşmesini ileri süren Monofizitizm tezi ile bir bakıma İsa'nın tanrısal yönünün, insan yönünü yuttuğu ortaya konulmuştur.¹³⁴ Efes Konsili, İskenderiye'nin, İstanbul ve Antakya üzerindeki üstünlüğünü ortaya çıkarmış, bedenleştikten sonra "Allah'ın oğlu" sadece Tanrısal bedene sahip olduğu yaklaşımını savunan Monofizitizm Mısır'da hızla yayılmıştır. Bu hareketle Ortodoks Hristiyanlık arasındaki ilk çatışma İstanbul Patriği Flavien döneminde yaşanmıştır. II. Theodose yeni bir konsili 449 yılında yine Efes'te toplamıştır. Papa I. Léon ise İstanbul Patriğine gönderdiği mektupla Monofizitliği şiddetle eleştirmiş, düzenlenen toplantıyı "Haydutlar Sinodu" olarak nitelemiştir.¹³⁵

¹³⁰ Dvornik, a.g.e., s. 11.

¹³¹ Minnerath, a.g.e., s. 18.

¹³² Benlisoy-Macar, a.g.e., s. 21.

¹³³ Dvornik, a.g.e., s. 13.

¹³⁴ Benlisoy-Macar, a.g.e., s. 21.

¹³⁵ Dvornik, a.g.e., ss. 15-16.

Papa'nın bu yöndeki mücadelesi sonuç vermiş, İmparator Marcian'ın 451 yılında Kadıköy Konsilini toplamasını sağlamıştır. Konsil'de önemli kararlar alınmıştır. Altıncı oturumdan sonra "Doğmatik Formül" kabul edilmiştir. Burada, *"Hepimiz, ittifakla bir tek ve biricik oğul İsa'yı kabul ediyoruz. Ve yine O'nun, bir tek şahısta birleşmiş iki doğasını kabul ediyoruz"* denmiştir. *(Bu doğalar kendi arasında birleşmemiş, bölünmemiş, ayrılmamış ve değişikliğe uğramamıştır.)*¹³⁶ Kadıköy Konsili sonucunda monofizit (tek doğacı) ve diofizit (iki doğacı) olarak iki yaklaşım meydana gelmiştir. Monofizit kiliseler arasında Ermeni, Süryani, Kopt, Habeş, Hindistan-Süryani gibi kiliseler yer alırken, İstanbul Patrikhanesi ve diğerleri de diofizit kiliseler içerisinde yerlerini almışlardır.¹³⁷

Doktrinel tanımlamaların yapılmasının ardından Papalık temsilcilerinin olmadığı oturumda oylanan yirmi sekizinci kararla 381 yılı İstanbul Konsili'nde İstanbul'a atfedilen ikinci kilise olma sırası onaylanmıştır.¹³⁸ Beşinci genel konsil İmparator Justinien zamanında 553 yılının Mayıs ayında Papa Vigile olmadan toplanmıştır. Papa Vigile İstanbul'da Kadıköy kilisesinde olmasına rağmen Sinod'da yer almayı istememiştir. Konsil'e katılan yüzaltmışbeş piskopos beşinci ve altıncı oturumlarda *"üç bölümü"** aforoz etmiştir. Yine bu bölümlerin savunucularının da aforoz edileceği gündeme getirilmiştir. Papanın ilk aşamada yasaklamış olduğu bu son kararı 8 Aralık 553 yılında kabul ettiği görülmektedir. Bunda imparator yanlılarının baskısının çok önemli rolü bulunmaktadır.¹³⁹

Altıncı genel konsil (üçüncü İstanbul Konsili) yüzyetmiş piskoposun katılımıyla 680 yılının Kasım ayından, 681 yılının Eylül ayına kadar bir zaman aralığında İmparatorluk Sarayı'nda gerçekleşmiştir. Bu konsilde Papa Honorius'un da içinde bulunduğu İsa'da tek bir irade bulunduğunu savunanlar mahkûm edilmişlerdir. Kadıköy'ün iman formülü; *"İsa'da bölünmeyen, ayrılmayan ve birbirine karışmayan*

¹³⁶ Dvornik, a.g.e., s. 16.

¹³⁷ Macar, a.g.e., s. 32.

¹³⁸ Dvornik, a.g.e., s. 17.

* İmparator Justinien, Nestorius'un üstadı Mopsueste'li Théodore'un eserleri ve şahsını, Cyr'li Théodore'tin aziz Cyrille'e ve Efes Konsiline karşı olan yazılarını ve Urfalı İbas'ın Théodor'u savunan ve Cyrille'in itirazlarını reddeden mektubunu mahkûm eden bir ferman yayınlamıştır.

¹³⁹ Dvornik, a.g.e., s. 21.

iki iradeyi ve iki enerjiyi kabul ediyoruz. İki irade, insanî irade gibi tanrısal iradeyi takip eder ve ona tabi olur” şeklinde nihayete ermiştir. İkinci İznik Konsili olan yedinci genel konsil 787 yılında doğu ve batı kiliseleri arasındaki ayrımın üst düzeyde olduğu ve tasvirler kültüründe tartışmaların yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. Ayrıca konsil kararlarının sehven yapılan tercüme hatası da bu döneme damgasını vurmuştur. Yedinci genel konsil kararları Papa tarafından onaylanmış ve doğu tarafından da kabul görmüştür. Ancak söz konusu kararlar batıda çok sonra kabul edilmiştir. Dokuzuncu yüzyılda bu kararların doğru tercümesi çıkıncaya kadar Charlemagne ilahiyatçıları bu kararları şiddetle eleştirmekten kaçınmamışlardır.¹⁴⁰

İstanbul Patrikliğinin zamanla etkinliğini artırması üzerine Papalık ile yetki çatışması başlamış, 1054 senesinde Normanların saldırılarını önlemek amacıyla birlikte hareket etmeyi önermek üzere İstanbul’a ulaşan Papalık yetkilisi, zıtlaşmanın ardından Ayasofya’ya aforoz belgesini bırakmıştır.¹⁴¹ Kesin kopuş IV. Haçlı Seferi’nde gerçekleşmiş, haçlılar 1204 yılında İstanbul’u işgal etmişlerdir. İstanbul’un fethinden on beş yıl önce Vatikan’ın lehine imzalanan zoraki birleşme, “Türk’ün sarığını Romalının kavuğuna tercih eden” bir hizbi meydana getirmiştir. 1453 yılında İstanbul’un fethi ile Doğu Hristiyanlığının yeni hamisi Fatih Sultan Mehmet olmuştur. Birleşmeye karşı muhaliflerin başını çeken Ruhani, Fatih tarafından Patriklik makamına getirilmiştir. Patrikhane ile Osmanlı Yönetimi arasında ideolojik ve siyasi hedef birliği, bir iş birliğini doğurmuş, Patrikhane Osmanlı’nın Katolik Batı ve Ortodoks Rusya ile güç ilişkilerini etkileyen temel bir kuruma dönüşmüştür.

2. MİLLET SİSTEMİ VE OSMANLI DÖNEMİ PATRİKHANE

Ümmet anlayışının bir yansıması olarak benimsenen bu sistemi hayata geçiren en iyi örnek Osmanlılar olmuştur. Boyunduruğu altına aldığı bölgelerde amme hukuku açısından muhtar değerlendirilebilecek bir idare mekanizması oluşturulmuş ve hâkimiyetindeki gayrimüslimlere kendilerini yönetebilme imkânı tanınmıştır.¹⁴²

¹⁴⁰ Dvornik, a.g.e., ss. 23-25.

¹⁴¹ Elçin Macar, *Kilise Siyaset İlişkisi Açısından İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1918-1999)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999, ss. 10-11.

¹⁴² Cevdet Küçük, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, Eren G. (Ed.), *Osmanlı Toplum* (Birinci Baskı), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 208-215.

“Azınlıklar, bir ülkede yaşayan ve birbirlerine müşterek ırk, dil, din, kültür bağları ile bağlı olan ve kendilerini, o ülkede yaşayan çoğunluğa nazaran bu bakımdan farklı hisseden gruplardır.” Osmanlılar tarihleri boyunca fetih politikası izlediklerinden yönetimleri altında her zaman azınlık grupları bulunmuştur. Ele geçirilen ülkelerde gayrimüslimler olduğu gibi kendi ülkelerinde gördükleri dinî baskı nedeniyle Osmanlıya sığınan ve ülke topraklarına yerleştirilen milyonlarca Yahudi de söz konusu olmuştur.¹⁴³

Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethettiğinde, bu topraklarda yaşamlarını sürdüren Hristiyan, Yahudi, Ermeni ve Müslümanlar yani tüm yerleşikler için on beşinci yüzyıl şartlarında bir barış atmosferi oluşturmuştur. Fatih Sultan Mehmet Bizans devrinde yapıldığı gibi Patrik seçimi yapılmasını istemiş, halk ve ruhani yetkililer Georgios Scolarios Gennadios’u seçerek onu Sultan’a önermişlerdir. Fatih Sultan Mehmet, Gennadios’a “Patrik olunuz. Cenâb-ı Hak sizi korusun. Her zaman dostluğumdan ve sevgimden yararlanınız. Her konuda geçmişteki hukuk ve ayrıcalığınıza sahip olunuz” demiştir.¹⁴⁴

Osmanlı’da Millet Sistemi etnik bağlılığı dikkate almayan, din ve mezhep temeline bakılarak oluşturulan bir sistemdir. Dolayısıyla Sırp, Bulgar, Ortodoks Arnavut ve Ortodoks Araplar bu sistem bünyesinde birlikte ele alınmış ve Helen kökenli toplulukla bir bütün olarak Rum Milleti’nin başı konumundaki Ortodoks Rum Patrikhanesi’ne bağlanmışlardır.¹⁴⁵ Ermeniler de Rum cemaatinde olduğu gibi ilk imtiyazlarını Fatih Sultan Mehmet zamanında elde etmişlerdir. Ermenilerin Rusya’daki Eçmiyazin Katogikosu ile ilişkileri Osmanlı yönetimi tarafından uygun görülmediğinden Ermeni Patrikhanesi 1461 yılında meydana getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminden İkinci Sultan Mahmut’a kadar olan üç buçuk asırlık zamanda Hristiyanların, dolayısıyla Ermenilerin de dinî ve sosyal işlerine karışılmamıştır.¹⁴⁶

¹⁴³ Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1995, ss. 49-59.

¹⁴⁴ Hikmet Özdemir, “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klasığı: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, Eren G. (Ed.), *Osmanlı Toplum* (Birinci Baskı), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 223-228.

¹⁴⁵ Elçin Macar-Mehmet Ali Gökaçtı, *Heybeliada Ruhban Okulu’nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler*, Tesev Yayınları, İstanbul, Aralık 2005, s. 13.

¹⁴⁶ Mustafa Emil Elöve, *Türkiye’de Din İmtiyazları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1953, ss. 185-280.

Osmanlı İmparatorluğu Yükselme Dönemi aynı zamanda Patrikhanenin siyasi, hukuki ve dinî olarak en güçlü olduğu dönemdir. Ancak 19. yüzyıl Patrikhanenin en çok etkilendiği asırdır. Bir bakıma erimesine de sebep olan olay ulusçuluk akımlarıyla baş gösteren ayrılmalardır. Çünkü bu dönem ulus devletlerin bir bir sahneye çıktığı dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Balkan ulusları doğrudan etkilenmiştir. 1832’de Yunan (Atina) Kilisesi, 1879’da Sırp Kilisesi, 1865-1885 yılları arasında Romen Kilisesi ve 1872’de Bulgar Kilisesi Fener Rum Patrikhanesinden ayrılmıştır. Patrikhane her ne kadar aforoz silahını da kullansa kiliselerin kopmalarını tanımak zorunda kalmıştır. Bulgar Kilisesinin bağımsızlığı ancak 1945 yılında tanınmıştır.¹⁴⁷

1830 yılından beri var olan bağımsız Yunanistan’ın, Osmanlı Rumlarının Enosis hayallerini canlandırdığı ancak İstanbul’daki Rum Ortodoks patriklerinin bu heyecanı paylaşmadığı, cemaatlerinin Ermenilere benzer bir kalkışma içine girmemeleri için tüm güçlerini kullandıkları, sahip oldukları çok büyük zenginliğin tehlikeye girmesini de göze alamadıklarından Helenizm akımlarından uzak durdukları, bu konudaki girişimleri Atina’ya bıraktıkları öne sürülebilir.¹⁴⁸ 1860’lı yıllarda Millet Sistemi yeniden şekillenmiş, gayrimüslimlerin Tanzimat ve Islahat Fermanları ile önceki kazanımları da dâhil merkezî ve bölgesel seviyede önemli kurumlarda temsil edilmeleri sağlanmıştır. 1839 ve 1856 Fermanları ile 1876 ve 1909 Anayasalarında gayrimüslim tebaaya bakış çok kültürlülük, çoğulculuk ve özerklik pencerelerinden bakış şeklinde gerçekleşmiştir. Bunun temelinde ise sosyo-kültürel farklılıklara tolerans ile bakan, sömürüye karşı duran İslami hümanizma felsefesidir.¹⁴⁹

İmparatorluğun büyük cemaatleri, Yunan Ortodokslar, Gregoryen Ermeniler ve Yahudiler on dokuzuncu yüzyılda resmî millet konumlarının ihtiyacını hiç hissetmemişlerdir. Çünkü gelenekleri doğrultusunda olağan bir kabullerinin varlığı her zaman söz konusudur. Ancak reformların etkisi ile dini kesimin gücü laik kesimin

¹⁴⁷ Salih İnci, *Heybeliada Ruhban Okulu’nda Yapılan Tezler*, International Journal of History, Cilt: 5, Sayı: 6, Kasım 2013, ss. 183-206.

¹⁴⁸ Yuluğ Tekin Kurat, “Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, Eren G. (Ed.), *Osmanlı Toplum* (Birinci Baskı), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 217-222.

¹⁴⁹ Arshi Khan, “Osmanlı İmparatorluğu: Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı”, Eren G. (Ed.), *Osmanlı Toplum* (Birinci Baskı), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 229-235.

gücüne koştut azaltılmış bu da siyaseten ulus-devlet arayışlarına temel olan bir kargaşayı beraberinde getirmiştir.¹⁵⁰ Vatandaşlık anlayışının 1856 yılında çıkarılan Islahat Fermanı ile eşitlenmesi neticesinde Osmanlı'nın dört yüz yıldır sürdürdüğü Millet Sistemi 1862-1865 yılları arasında ömrünü tamamlamıştır.¹⁵¹

Ortodoks Hristiyanlar 18. ve 19. yüzyıllarda etnik millet karakterlerini Osmanlı'nın toleransı sayesinde korumuşlar, içlerinden çıkan elitleri Batı'nın ürettiği “nation” teriminin ruhuna uygun bir “modern” millet bilincini yakalama çabasında olmuşlardır. Hristiyanların kendi orta sınıflarının doğumu ve Patrikhanenin Helen kimliğini Bulgarlara, Sırlara ve diğer etnik gruplara dayatması, Rum olmayan elitlerin direnç göstermesine sebep olmuş, neticede hem Ortodoksluk birliği bozulmuş hem de Osmanlı'dan ayrılmışlardır.¹⁵²

3. BARTHOLOMEOS ÖNCESİ TARİHSEL DÖNEMEÇLER

6 Ocak 1454 tarihinde Fatih Sultan Mehmet'in verdiği beratla göreve başlayan Patrik Gennadios ile 1572 tarihinde Sultan II. Selim tarafından patrikliğe atanan ve haklarının verildiği kesin biçimde tespit edilen II. Jeremiah Tranos'un sahip olduğu ayrıcalıklar şu hususları içermekteydi. Birincisi vicdan özgürlüğüne gösterilen saygı: Ortodoks birinin zorla Müslüman yapılamayacağı gibi, Hristiyan dininin uygulamalarına devlet karışmayacaktır. İkincisi kilise idaresinin ve düzenin dışarıdan müdahaleye kapalılığıdır. Devlete karşı ihanet suçu işlenmeyip vergi yükümlülüğüne riayet edildikçe kilise dış müdahalelerden aridir. Üçüncüsü kilise ve manastırların sahip olduğu taşınır ve taşınmazların idaresi patrik ve piskoposlar tarafından yapılacaktır. Kilise bu meyanda vergi tarh edebilecektir. Dördüncüsü Ortodoksların evlenme, boşanma, aile, miras ile ilgili konularında yetki alanı tamamen kilisenindir. Cumhuriyet döneminde kilise mahkemeleri kaldırılana kadar Hristiyanlar Roma ve Bizans hukukuna tabi olmuşlardır. Ortodoksların sayılan bu ayrıcalıkları Cumhuriyet'in kurulup laikliğin ilan edilmesiyle uygulamadan kaldırılmıştır.¹⁵³

¹⁵⁰ Benjamin Braude, “Millet Sisteminin İlginç Tarihi”, Eren G. (Ed.), *Osmanlı Toplum* (Birinci Baskı), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 245-254.

¹⁵¹ Karpat, a.g.e., s. 27.

¹⁵² Karpat, a.g.e., s. 14.

¹⁵³ Sander, Anka'nın Yükselişi..., s. 61.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesinin ardından ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Sen Sinod, Patrik V. Germanos'u İttihat Terakki'ye yakın olmasını bahane ederek görevini sonlandırmıştır. Vekil olarak görevlendirilen Bursa Metropolit Dorotheos Mamelis ilk icraat olarak 9 Mart 1919 tarihinde Osmanlı ile ilişkilerin kesildiğini açıklamıştır. Ortodoksların Osmanlı vatandaşı olmadığıнын beyanı, İtilâf devletlerinin Anadolu işgaline çağırılması, kiliselerin ve Rum okullarının cephaneliklere çevrilmesi ve Yunanların toprak idealine ulaşması için Rum halkının düşünce olarak hazırlanması dâhil tüm hazırlıkların Yunan işgaline zemin oluşturmayı hedeflediği ileri sürülmektedir. Son nokta olarak Patrik vekili Yunan ordularının Türkler karşısında başarılarını övdüğü 1 Eylül 1919 tarihli bir beyanname yayımlamıştır. Bu sırada Papa Eftim tarafından Anadolu'da bağımsız bir Türk Ortodoks kilisesinin kurulması çalışmaları hızlandırılmış, TBMM hükûmetinin rızası alınarak 21 Eylül 1922 tarihinde Kayseri'de bir toplantı düzenlenmiştir. Burada Patrikhane ile ilişkilerin kesilmesi ve Türk Ortodoks Kilisesi kurulması kararı alınmış, Papa Eftim'e de liderlik sorumluluğu verilmiştir. Elbette doğal olarak bu kuruluş Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi tarafından tanınmamıştır. Bu olay Patrikhanenin zararlı faaliyetlerini hızlandırmasına yol açmıştır.¹⁵⁴

3.1. Lozan Barış Antlaşması'nda Patrikhane

Lozan Barış Antlaşması son derece hassas bir dönemde imzalanmış, hem içeriği hem de sonuçları açısından Türkiye'nin son yüzyılında uyguladığı politikalara belirli zamanlarda mührünü vurmuş bu ülkenin doğum beratıdır. Bilhassa ihtiva ettiği maddelerin uygulamaya dökülmesi, azınlıklar ve Rum Ortodoks Patrikhanesi, Boğazların durumu, tanınan ayrıcalıklar, Musul meselesi vb. konular bugüne değin uluslararası sistemde Türk dış politikasının ele aldığı güncel konu başlıkları olmuştur.¹⁵⁵ Lozan'da yer alan azınlık tanımı, Sevr'in öngördüğü "din, dil ve soy" göndermelerinden farklı biçimde yalnızca "din" referanslıdır. Bu bakımdan

¹⁵⁴ M. Süreyya Şahin, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt No: 12, Ankara, 1995, ss. 342-348.

¹⁵⁵ Ali Şahin, *Lozan Barış Antlaşması'nın 90. Yıldönümünde, Lozan, Hukuki Kapitülasyonlar ve Uluslararası Tahkim Anlaşmaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: II, Ankara, 2015, ss. 771-802.

Türkiye’de azınlık kavramından anlaşılan gayrimüslimlerdir. Azınlık kavramının belirlenmiş bir tanımına uluslararası hukukta rastlanmamakla birlikte Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti’nin 1978 senesinde düzenlediği “Etnik Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Çalışma” içerisinde değindiği nitelemenin sonraki yıllarda ortaya konulan kavramsallaştırma çabalarına rehberlik ettiği söylenebilir.¹⁵⁶ Capotorti burada azınlığı, *“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumunda bulunmayan, -o devletin vatandaşı olan- üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel veya dilsel özellikleri sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini yahut dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup”* şeklinde tanımlamıştır.¹⁵⁷

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin uluslararası sistemde kuruluş belgesi olan Lozan Barış Antlaşması’nın¹⁵⁸ “Azınlıkların Korunması” bölümünün 37’nci maddesinden 44’üncü maddesine kadar olan hükümleri yeni Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarının bazı haklarına,¹⁵⁹ 45’inci maddesi ise aynı haklara sahip Yunanistan’daki Müslümanlara gönderme yapmaktadır.¹⁶⁰

Bahse konu hükümler Sevr’e kıyasen daha az dikkate alındıklarının bir yansıması gibi ayrı bir bölüm değil, “Siyasi Hükümler” bölümünün altında 37’nci madde ile 45’inci madde arası hükümler şeklinde yer almıştır. Madde 37, 38 ve 45 arasında yer alan hükümlerin Türk hükûmeti tarafından hiçbir şekilde başka hükümlerle ikame etmemesini güvence altına almaktadır. Madde 38’de ise, *Türk hükûmeti, Türkiye’de oturan herkesin doğum, milliyet, dil, soy veya din ayrımı*

¹⁵⁶ Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları* (İkinci Baskı), Su Yayınları, Ankara, 2001, s. 35.

¹⁵⁷ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 35.

¹⁵⁸ Baskın Oran, *Lozan’ın “Azınlıkların Korunması” Bölümünü Yeniden Okurken*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 49 Sayı: 3 Yayın Tarihi: 1994, ss. 283-301.

¹⁵⁹ Samim Akgönül, *Les Grecs de Turquie: Processus d’Extinction d’Une Minorité de l’Age de l’Etat-Nation à l’Age de la Mondialisation*, Louvain-la-Neuve, Académia Bruylant, 2004. Baskın Oran, “The Minority Concept and Rights in Turkey: The Lausanne Peace Treaty and Current Issues”, Kabasakal Arat, Z. F. (Der.), *Human Rights in Turkey*, University of Pennsylvania Press, 2007, ss. 35-57.

¹⁶⁰ Samim Akgönül, *Une Communauté Deux Etat: la Minorité Turco-Musulmane de Thrace Occidentale*, İstanbul, Isis, 1999.

yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir. Bu bir negatif hak tanımıdır. Herkes aynı muameleye tabi tutulmakta kimseye pozitif hak tanınmamıştır. Madde 39, herhangi bir Türk uyruğunun herhangi bir dili resmi daireler haricinde kısıtlama olmadan kullanabilmesini ifade etmektedir. Madde 40'a göre yalnızca üç azınlık (Rum, Ermeni ve Musevi) kendi imkânları ile kendi dillerinde eğitim kurumlarını açabilmektedir. Lozan'da Türk tarafı müzakerelerde Patrikhanenin ve bütün Rum Ortodoks Cemaatinin ülke dışına taşınmasını talep etmiştir. Ancak müzakereler sonucunda Rum Ortodoks din adamlarının faaliyetlerinin sadece dinî alanda sınırlanması şartıyla İstanbul Kilisesi'nin kalmasına rıza gösterilmiştir. 10 Ocak 1923 tarihli oturumda Lord Curzon, Fransızların da onayını alarak Patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaştırılması ihtimalinin, Türkiye'ye ve bölge barışına yönelik beklenmedik sonuçlar doğuracağını ve bütün Hristiyan dünyasının vicdanını yaralayacağını söyleyerek uyarıda bulunmuştur.

1923 yılından 1930'lu yıllara giderken barışı kılavuz edinen ve yönünü Batı'ya çeviren Türkiye, Lozan Konferansı'nda çözüme kavuşturulmamış Musul sorunu yahut uygulamada etabli, kapitülasyonlar ve azınlık/yabancı okullar meselelerinde karşılaştığı sorunlara eğilmek zorunda kalmıştır.¹⁶¹

Osmanlı'nın son döneminde bilhassa Mütareke döneminde Patrikhanenin devletin zayıflığını fırsat bilerek takındığı tutum karşısında şekillenen ilişkiler olumsuz olarak yeni devletin kuruluşuna da yansımıştır. Lozan görüşmeleri esnasında Türkiye'yi temsil eden konferans üyeleri, Meclis'in de istediği gibi Patrikhanenin yurt dışına çıkarılması hususunda büyük çaba sarf etmiştir. Fakat alabildiğine uzun yaşanan konuşmalar ve tartışmalar neticesinde "*Patrikhanenin, 'denetlenebilir ve kontrol edilebilir bir biçimde, 'imtiyazat-ı kadimelerinden' yani başta siyasi olmak üzere diğer birçok haklarından vazgeçmiş olarak yalnız İstanbul'da ikamet eden Rumların Başpapazlığını yapması koşuluyla*" Türkiye'de faaliyetine devam etmesine rıza gösterilmiştir.¹⁶²

¹⁶¹ Adnan Sofuoğlu, Seyfi Yıldırım, *Lozan Antlaşması ve Sonrasında Dış Politika Ekseninde İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: II, Ankara, 2015, ss. 1073-1088.

¹⁶² Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi* (1. Baskı), Köksav Yayınları, Ankara, 2010, s. 189.

1926’da Patrikhanenin diğer Ortodoks kiliselerinin ruhanileri ile birlikte İstanbul’da düzenlemeyi arzu ettiği toplantının resmî bir belgeye yansıyan yazışmasında, Patrikhaneden “Fener Başpapazlığı” şeklinde söz edilmesi, yine benzer günlerde Patrikhanenin Heybeliada Ruhban Okulunda tüm Ortodoksluk yetkililerinin davet edildiği bir kutsal meclis toplanması girişimine müsaade edilmemesi Türkiye’nin Patrikhaneyi Lozan’da ortaya konulan koşullar dâhilinde tutmak istediği yönündeki gelişmeler olarak görülmektedir.¹⁶³

1928-1933 yılları arasında Venizelos’un dış politikada iş birliğini hedefleyen yaklaşımları Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde yumuşamayı getirmiş “başpapaz” unvanının kullanımı, Atatürk tarafından 7 Ocak 1930 tarihinde seçilen Patrik II. Fatios’un tebrik edilmesinde kullanılan “*Fener’deki Ortodoks Patriği*” ifadesi ile güncellenmiştir. İlişkilerin yakınlaşmasının bir sonucu olarak Patrikhaneye yurtdışından gelen ziyaretçilerin kabulü uygun görülmüş, yine bu dönemde Patrik seçilen Venyamin, “*Konstantinopolis Patriği*” unvanı ile imza atmıştır.¹⁶⁴

Venyamin döneminde Patrikhane tarafından Bulgar ve Arnavut kiliselerinin otosefal kilise olarak tanınması, ilk kez bir İngiliz diplomatın Cumhuriyet döneminde 1940 yılında Patrikhaneyi ziyaret etmesi, Rus Ortodoks Patriği Tihon’un 1928 yılında ölmesi, yerine herhangi bir patriğin seçilmemesi ve Sovyetlerin izlediği ateist siyaset nedenleriyle bir boşluğun oluşması ve bundan Patrikhanenin yararlanarak Finlandiya, Litvanya, Letonya, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan Ortodoks kiliseleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, Amerika, Asya ve Avusturalya tarafındaki bazı kiliselerin Patrikhane etki alanına girmesi¹⁶⁵ bu dönemin önemli dönemeçleridir. Dolayısıyla günümüz Patrikhanesinin talep repertuarının köklerini buralarda görmek ve repertuarını yaygınlaştırma stratejilerini gözlemlemek mümkündür.

¹⁶³ Sofuoğlu, Yıldırım, a.g.e., s. 1076.

¹⁶⁴ Hülya Eker, *Cumhuriyet Döneminden Günümüze Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Sayı: 383, Ankara, 2005, s. 34.

¹⁶⁵ Sofuoğlu, Yıldırım, a.g.e., ss. 1077-1078.

3.2. Mübadele Sözleşmesi (30 Ocak 1923)

Lozan görüşmeleri sırasında mübadele konusu ilk kez 1 Aralık 1922 tarihli Cuma oturumunda, Uşi Şatosunda, Birinci Komisyon'un (Ülke ve Askeri Sorunlar Komisyonu) Lord Curzon başkanlığındaki toplantı sırasında gündeme gelmiştir. Lord Curzon savaş tutsaklarının mübadelesi ile doğrudan ilişkili gördüğü, halkın geçim yolları ve gelecek yılın mahsülünü ilgilendiren Türkiye-Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesine ivedilikle bir çözüm olanağının bulunması gerektiğini, davet ettiği Norveçli Dr. Fridjt Nansen'in belli bir zamandır bu konular üzerinde çalıştığını ifade ederek oturuma başlamıştır. Dr. Nansen, Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından benzer konuda araştırma yapmak üzere görevlendirildiğini (1919 yılında Uluslararası Muhaceret Komisyonu'nun başkanlığını yapmıştır.), bu vesile ile Türk ve Yunan yetkilileri ile görüşme fırsatı bulduğunu, Yunan hükûmetinin kabulünü aldığını, kesin antlaşmayı beklemeden biran evvel mübadelenin uygulanması gerektiğinin altını çizmiştir. Dr. Nansen yaptığı iki aylık kapsamlı çalışması neticesinde yapılacak nüfus mübadelesinin, taraf her iki devlet kadar Avrupa barışı için de yararlı olacağına dikkat çekmiştir. Yapılmadığı takdirde ise iki ülke açısından ekonomik bir felaket doğuracağı sonucunu belirtmenin bir abartma olmayacağı hususunu vurgulamıştır.¹⁶⁶

İsmet Paşa oturum esnasında söz aldığı anda önceden belirlenen resmî programda yer almayan konunun bu oturumda gündeme alınmasını hayret verici bulmuştur. İsmet Paşa, Türkiye ile Milletler Cemiyeti arasında herhangi bir resmî bağ tesis edilmemiş olmasından bahisle Dr. Nansen'in raporuna kişisel bir nitelik tanıyabilmiştir. Nüfus mübadelesi meselesinin de Türkiye'deki azınlıklar sorununa bulunacak çözümle bağlantılı olacağını ileri sürmüştür. Bu durumun Komisyonca kabullenilmesi durumunda gelecek oturumlarda Türk Temsilci Heyeti'nin görüşünü deklare edeceğini aktarmıştır. Venizelos savaş esirleri konusunda İsmet Paşa ile aynı fikirde olduğunu, Dr. Nansen'in teklif ettiği ilkeleri kabul ettiğini, eğer bu ilkeler Türk hükûmeti tarafından reddediliyorsa başka koşullarda bir çözüm bulunması için Türk hükûmeti ile görüşülebileceğini beyan etmiştir. Bir alt komisyon kurulmasını kabul

¹⁶⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Takım: 1, Cilt: 1, Kitap:1, Sayı: 291, Ankara, 1969, s. 119.

eden İsmet Paşa, derinlemesine yapılacak bir tahkikattan sonra eğer nüfus mübadelesi yoluna gidilecekse bunun İzmir ve İstanbul'dakiler dâhil olmak üzere tüm Türkiye'deki Rum nüfusu kapsamı gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷

Lozan Konferansı görüşmelerine katılan Türk heyetine göre, Batı Trakya'da 129.120 Türk nüfus, 33.910 Rum nüfus, 26.266 Bulgar nüfus bulunmaktadır. Yunan temsilci heyeti ise bu sayıları 114.810 Türk, 44.686 Rum ve 28.983 Bulgar olarak ifade etmiştir. İstanbul kent merkezinde yaşayan ve daha varlıklı olan Rum kesim Batı Trakya'da kırsalda yaşayan ve görece daha fakir olan Türk nüfusa göre daha dayanıksız olmuş, Türklerin uyguladığı kesin politikalar karşısında İstanbul'da yaşamını sürdüren Rumların sayısı hızla azalmıştır.¹⁶⁸

Lord Curzon oturum sırasında hem mübadelenin zorunlu olmasını hem de İstanbul'daki Rum nüfus ile Batı Trakya'daki Türk nüfusun kapsam dışı bırakılmasını ilk dile getiren kişi olmuştur. Konferansa davet eden üç büyük devlet ile Türkiye ve Yunanistan devletlerinin birer temsilcisinden oluşan ve bir İtalyan temsilcisinin başkanlığını üstleneceği bir alt komisyonda da; sivil ve savaş tutsakları sorunu ile nüfus mübadelesi konularının görüşülmesi karara bağlanmıştır.¹⁶⁹

Bu koşullarla görüşmeler neticesinde üzerinde anlaşma sağlanan ve mübadele kapsamında bulunanları bağlayan ölçütleri çerçeveleyen on dokuz maddeden ibaret Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmıştır. Mübadele ile ilgili masa başında ve kâğıt üzerinde kolayca ifade edilen sayılar, coğrafi adlar, olaylar, olgular ve zamansal kavramlar, iş bunların sahada uygulanmasına geldiğinde bu kapsamda bulunan tüm mübadillerin çektiği ıstırapı anlatmaya ne kelimeler yeter, ne gönüller dayanır.

¹⁶⁷ Meray, a.g.e., ss. 119-121.

¹⁶⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu* (6. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 88.

¹⁶⁹ Meray, a.g.e., ss. 123-126.

3.3. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası (13 Ocak 1928)

Ulus-devlet Türkiye'sinin inşa sürecinde vatandaşlık perspektifinin izlerini Osmanlı'nın son dönemlerinde vücut bulan Türkçülük yaklaşımında görmek mümkündür. Bu akımın öncülerinden Ziya Gökalp, milleti bilhassa dil ve din üzerinden tanımlamayı tercih etmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda Tek Parti döneminde din unsuru önemini yitirmiştir. Bu aşamada dil ve kültürün beraberliğini içeren millet anlayışı daha fazla karşılık bulmuştur. Zaten ilerleyen yıllarda CHP'nin 1931 ve 1935 senelerinde benimsediği parti programlarında millet, *“Dil, kültür ve fikir birliği ile birbirine bağlı yurttaşların oluşturduğu bir siyasi ve içtimai topluluktur”* şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷⁰

Osmanlı'nın Millet Sistemi içerisinde kendi ana dillerini konuşmakta herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmayan gayrimüslimler, Cumhuriyet döneminde milliyetçi gençliğin ve basının isteği ile kamuya açık yerlerde Türkçe konuşmaları yönünde baskılanmaya başlamışlardır. Gerginliklerin en fazla meydana geldiği yerler gayrimüslimlerin yoğun olarak ikamet ettikleri Beyoğlu, Galata, Hasköy, Balat, Eminönü ve Adalar gibi yerlerle, halka açık telakki edilen Şirket-i Hayriye vapurları, kahvehaneler, çay bahçeleri, sinema ve tiyatro vb. eğlence mekânları ile sokaklar, caddeler ve meydanlar olmuştur. Düzenlenen ilk kampanya 13 Ocak 1928 günü Dâr-ül-Fünûn Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı'nın azınlıkların umumi mekânlarda Türkçe harici başka dil konuşmamaları çağrısı ile başlamıştır. Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçilmesi olayları, “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyalarının sonunu getirmiştir. Olaylar 1960 darbesine kadar bir daha gündeme gelmemiştir. O yılın Ağustos ayında üniversite öğrencileri yine “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyası başlatmışlar; fakat bu kampanya, o günün İstanbul Valisi Tuğgeneral Refik Tulga'nın öğrenci başkanları ile görüşmesi ve ikna etmesi üzerine sonlanmıştır. Vali, öğrenci liderlerini İstanbul'da yaz mevsiminde fazla sayıda turistlerin olacağı, böyle bir kampanyanın turistleri endişelendirebileceği ve bundan Türk ekonomisinin etkilenebileceğini söyleyerek onlardan olumlu cevap almıştır.¹⁷¹

¹⁷⁰ Taha Parla, *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 28.

¹⁷¹ Rifat N. Bali, *Vatandaş Türkçe Konuş*, Birgün, 23.06.2006.

Otuzlar Türkiye'sinde, Kemalizm savunucuları tarafından ülkenin gelmiş ve geçmiş tüm yaşayanlarının etnik ve ırksal olarak Türk olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Türkiye'de 1935'te 16.157.450 kişinin yaşadığı, nüfusun 125.046'sının Rum-Ortodoks dinine mensup olduğu belirtilmiştir. O dönemin hükûmeti, Türklüğün göstergesi olarak Türk dilini öne çıkarmış, "Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası" ile bunu uygulamaya dökmüştür. İzmir'de Rumların ve Ermenilerin gidişinden sonra tek kalan gayrimüslim cemaati Yahudiler olarak kendilerine yönelen milliyetçi husumeti ve soğukluğu bertaraf etmek maksadıyla bu kampanyanın en ateşli destekleyicisi konumuna gelmişlerdir.¹⁷²

3.4. 1934 Trakya Olayları

Ulus-devlet inşası kapsamında Türkleştirme politikalarının bir sonucu olarak tek dilli bir topluma geçiş politikası çerçevesinde¹⁷³ 14 Haziran 1934 tarihinde 2510 sayılı İskân Kanunu kabul edilmiştir.¹⁷⁴ Bu Kanun'dan beklenen sonuç, iki farklı bölgede yoğunlaşmış; ancak Türk kültüründen uzak nüfusun, Türklerin sayıca fazla olduğu bölgelere göç etmelerinin sağlanması şeklinde kurgulanmıştır. Türkiye bu dönemde güvenlik açığı olarak gördüğü Trakya ile Doğu ve Güney Anadolu Bölgelerinin sınırlarında olası tehditleri bertaraf etmek için bu bölgelerin kırılğan nüfus yapısı üzerinde güçlendirme çalışmaları yapmaya başlamıştır. Bu yöntemle uygun biçimde, 28 Haziran ile 4 Temmuz 1934 tarihleri arasında Çanakkale, Keşan, Uzunköprü, Kırklareli, Lüleburgaz, Babaeski ve Edirne'de yerleşik Yahudilere yönelik devreye sokulan etno-dinsel temizlik uygulamasında şiddet, isimleri zikredilen bu yerleşim yerlerinde eş zamanlı olarak başlamıştır. Çanakkale ve Keşan'da ikamet eden 40'a yakın Yahudi ailesi bulundukları yerleri bir gün içerisinde apar topar terk etmek mecburiyetinde bırakılmışlardır. Sadece Uzunköprülü Yahudiler üç günlük bir ek süre

¹⁷² Soner Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", Bora, T. (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Milliyetçilik (3. Baskı), İletişim Yayınları, Cilt 4, İstanbul, 2008, ss. 245-274.

¹⁷³ Zaten Kanun'un meclis görüşmeleri esnasında, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın "Bu Kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır" şeklinde bir ifade kullandığı kayıtlara geçmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt: 23, İçtima: 3, 14 Haziran 1934, s. 141.

¹⁷⁴ Sibel Yardımcı, Şükrü Aslan, 1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulus'un İnşası, Doğu Batı, Ankara, Sayı: 44, Nisan 2008, s. 137.

istemişler ve bu zaman zarfında da sahip oldukları menkul/gayrimenkulleri ellerinden çıkarmaya çalışmışlardır.¹⁷⁵

Olaylarla ilgili olarak İsmet Paşa 5 Temmuz günü mecliste yaptığı konuşmasında, Trakya'da yerleşik bazı Yahudi vatandaşların şikâyetlerinin kendilerine ulaştığı, yerelde düzenlenen tertiplerle bu vatandaşların göç etmek zorunda kaldıkları, Türkiye'deki her ferdin devletin korumasında eşit hakkı olduğu, antisemitizmin Türkiye zihniyeti olmadığı, kim zaman dışarıdan bu tip girişimler olsa da hemen önlendiği, buna benzer olaylara asla müsaade edilemeyeceği, sorumluların mahkemelere sevk edildiği ve cezalandırılacakları meyanında bir konuşma yapmıştır. Olaylar tamamen durduğunda yani 18 Temmuz 1934 tarihine kadar Trakya bölgesinde bulunan on üç bin Yahudi vatandaştan sekiz bini İstanbul'a göç etmiştir.¹⁷⁶

3.5. Yirmi Kur'a* İhtiyatlar Olayı - Nafia Askerleri (22 Nisan 1941)

İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir sonraki bölümde detaylandırılacak olan Varlık Vergisi kadar azınlıkların hafızasına nakşeden ikinci bir olay da “Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı”dır. Savaş zamanının en önemli aşamalarından birinde Alman askerlerinin Türkiye sınırına yaklaşması üzerine daha önce askerlik görevini ifa etmiş ve ihtiyata ayrılmış yirmi kısım vatandaşın Askeriye tarafından yeniden askere alınması ve bu sınıfların yalnız gayrimüslim vatandaşlar tarafından oluşturulmuş olması bu olayı önemli kılmaktadır.¹⁷⁷

Böyle bir olayın arkasında yatan amaçları Rıfat N. Bali, Cumhuriyet Gazetesi'nde, 19 Aralık 1999 tarihinde çıkan “Yirmi Sınıf İhtiyat Olayı” başlıklı makalesinde farklı kaynakların birbirini tamamlayan üç tezinden yararlanarak şöyle

¹⁷⁵ <http://www.hafizakaydi.org/buyukankarayangini>, Erişim Tarihi: 11.10.2019.

¹⁷⁶ Avner Levi, *1934 Trakya Yahudileri Olayı Alınamayan Ders*, Tarih ve Toplum, Temmuz, 1996, Cilt: 26, Sayı: 151, ss. 10-17.

* 20 Kur'a: Tanzimat dönemi sonrası askerlik işlemlerinde geçerli bir yöntemdir. Aynı senede doğmuş olan kişiler içinde, isim çekilerek, adına K yazılı kâğıt çeken/çekilen askerdir. (<http://www.hafizakaydi.org/buyukankarayangini>, Erişim Tarihi: 14.10.2019.)

¹⁷⁷ Rıfat N. Bali, “Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı”, Tarih ve Toplum, İstanbul, Kasım 1998, Sayı: 179, ss. 260-274. http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/tarih_ve_toplu_kasim_1998.pdf, Erişim Tarihi: 03.05.2019.

sıralamıştır. Birincisi Müslüman burjuvazinin yaratılmasını desteklemek üzere gayrimüslim vatandaşların ticari kabiliyetlerinin zayıflatılması, ikincisi Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girme ihtimalinde beşinci kol görevi yapabilme potansiyelleri varsayımıyla güvenilmez olduğu düşünülen gayrimüslim vatandaşların kamplarda kontrol altında tutulması ve sonuncusu Nazilerin o tarihteki Hariciye Vekâletinden ricacı oldukları üzere gayrimüslim vatandaşların kamplarda enterne edilmeleridir.¹⁷⁸

Yirmi sınıf gayrimüslimlerin silahaltına alınmaya başlamalarının kesin tarihi bilinmemekle birlikte değişik kaynaklara göre 1-15 Mayıs 1941 günleri arasında başladığı tahmin edilmektedir. Bu uygulamanın ön hazırlığının son derece gizli yapıldığı, kamuoyuna hiçbir şekilde sızdırılmadığı anlaşılmaktadır. Görevlilerin yaptıkları sokak kontrollerinde hüviyet bilgilerini sordukları kişilerden gayrimüslim erkek olanları anında silahaltına alınmaya başlamış, bu kişilerin ailelerine bile haber vermelerine müsaade edilmemiştir. Vücut bütünlüğü kol, bacak kesilmesi şeklinde bozulan yahut kör olanlar haricinde hiçbir kişiye çürük veya sakat raporu verilmemiştir. Askere alınan gayrimüslimler alt yapısı olmayan, asgari sağlık koşullarını taşımayan beş bin kişilik kamplarda tutulmuşlardır. Anadolu'da ikamet eden gayrimüslimler ise yaklaşık on sınıf olarak Mayıs ayından sonraki bir tarihte silahaltına alınmışlardır. Askere alınan kişilerin yaşları 25 ila 45 arası gibi belirtilse de o dönem yeni doğanların nüfusa kaydedilmeleri ileri bir tarihte gerçekleştiğinden askere alınan ihtiyatların gerçekte yaş aralığının 20 ila 60 arasında olduğu bilinmektedir. Bu kişilerin ilk etapta askere alındıkları 1941 yılının Mayıs ayından sonra, Haziran ayının sonu veya Temmuz ayının ortasına kadar akrabaları tarafından ziyaret edilmelerine ve fotoğraflarının çekilmelerine izin verilmemiştir. Nazilerin Yahudileri soykırıma uğrattıkları döneme paralel bir zamanda askere alınan ihtiyatlardan özellikle Musevi olanlar böyle bir sonla karşılaşma ihtimaline karşı büyük bir korku içinde yaşamışlardır. Yirmi sınıf ihtiyat 27 Temmuz 1942 tarihinde terhis edilmiştir. O tarihte neredeyse tüm gayrimüslimlerin ortak hafızasında eğer Mareşal Fevzi Çakmak'ın müdahalesi olmasa kitlesel olarak yok edilecekleri yönünde bir düşünce oluşmuştur. Bu durumda en büyük payın ihtiyat askerlere inşaat işleri sırasında mihmandarlık yapan askeri görevlilerin onlara açtırılan bu çukurların

¹⁷⁸ Rıfat N. Bali, *Yirmi Sınıf İhtiyat Olayı*, Cumhuriyet, 19.12.1999.

kendilerine mezarları olacağını ifade etmiş olmalarıdır. Bu bakımdan o dönemin Yirmi Kur'a İhtiyat askerleri olan tüm Gayrimüslimler tarafından Mareşal Fevzi Çakmak her zaman minnetle yâd edilmiştir.¹⁷⁹

3.6. Varlık Vergisi (11 Kasım 1942)

İkinci Dünya Savaşı sırasında 1942 yılının Kasım ayında savaş zenginlerinin kazandıkları servetin bir bölümünün geri alınmasını teoride amaçlayan ancak uygulama sonunda Lozan'dan kalan gayrimüslimlerin ekonomik rekabet kabiliyetlerini yok eden ve öncelikle zengin çiftçilere, iş erbablarına ve tüzel kişilere yönelik olan 11 Kasım 1942 tarihli ve 4305 sayılı "Varlık Vergisi Kanunu" çıkarılmıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı tarafından çıkarılan Kanun'la; enflasyonla mücadele kapsamında tedavülden para çekilmesi, savaş zamanı zenginlerinden vergi alınması ve devlet gelirlerinin artırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir.¹⁸⁰

İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye'de gıda fiyatlarındaki artış oranları 1933-1939 yılları arasında normal seyrinde iken 1939-1943 yılları arasında yıllık yüzde 200-300 rakamlarına ulaşmıştır.¹⁸¹ Enflasyonist bir ortamda mali açıdan bu durumdan en fazla faydalanan sınıf tüccarlar, bilhassa da dış ticaretle uğraşan kesim olmuştur. Enflasyon toplumdaki zenginlik dağılımını da etkilemiş, bankalardan kredi kullanan ticaret erbablarına bir bakıma servet ihraçları yapılmıştır. Bu zenginlik artışı gayrimenkul yatırımı, altın ve mal stoklarına tahvil edilmiştir.¹⁸²

Her savaş döneminde olduğu gibi bu dönemde de karaborsa, vurgunculuk ve enflasyon had safhalara çıkmış, gazete manşetlerine konu olmuştur. Bu tarz haberler kimi zaman savaş haberlerinden bile ön planda yer almıştır. Doğal olarak halkın büyük bir bölümü ülkedeki bu savaş ekonomisinden derin bir şekilde etkilenmiştir.¹⁸³ Ahmed

¹⁷⁹ Bali, "Yirmi Kur'a", ss. 264-271.

¹⁸⁰ Kerem Karabulut, *11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt:11, Sayı: 27, Erzurum, 2005, s. 326.

¹⁸¹ T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Fiyat İstatistikleri (1933-1943)*, Ankara, 1944, s. 4.

¹⁸² Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)* (2. Baskı), Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 221.

¹⁸³ Akar, *Aşkale Yolcuları.....*, s. 38.

Emin Yalman'ın Vatan gazetesinde 29 Mayıs 1942 tarihinde yani Varlık Vergisi Kanunu'ndan yaklaşık altı ay önce kehanet olarak değerlendirilen yazısının bir bölümünde, “...bir defa azınlıklar arasında umumî bir ölçü ile vatani alaka elbette daha gevşektir. Bu memleketin iyiliği için yüreği tutuşacak bir ahlaki seviyede olanlar çok değildir. Bunlar vergi kaçırmayı açığözlülük sayıyorlar. Bu gibi olanlar iyi ahlakta olan memurları da ne yapar eder baştan çıkarmaya çalışırlar, bin türlü dolaplarla aldatırlar. İşte bu gizli münasebet, Türkler aleyhine ve azınlıkların lehine bir imtiyaz yaratır. Aşağı yukarı aynı mevkide olan Türk ve azınlık ticarethanelerinin ve fabrikalarının aynı senelere ait kazanç vergileri şöyle bir gözden geçirilsin, derhal görülecektir ki kazanç, muamele ve istihlak vergileri gibi türlü türlü vergilerde azınlıkların ve Levantenlerin tediye nispeti umumî olarak daha aşağıdadır.” şeklinde dile getirdiği tespitlerin enteresan biçimde gerçekleşmesi manidardır.¹⁸⁴

Varlık Vergisi Kanunu çerçevesinde toplanan vergilerin yarısından fazlası (yüzde 53) Gayrimüslimlerden, üçte birinden fazlası (yüzde 36,5) Müslümanlardan ve onda birinden fazlası (yüzde 10,5) Türkiye’de ikamet eden yabancı uyruklu vatandaşlardan alınmıştır. Ödeme gücü olmayanlar ise Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan Erzurum-Aşkale’ye çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Uygulanan bu vergi sadece ekonomik sonuç doğurmadığı gibi uzun süreçte dış politikada Türkiye’nin itibarını bir hayli sarsmıştır.¹⁸⁵

Dönemin İstanbul Defterdarı ve Kanun’un uygulanmasında baş sorumlulardan birisi olan Faik Ökte, 1951 yılında Varlık Vergisi üzerine ilk kitap “Varlık Vergisi Faciası” adlı eseri yayımlamıştır. Yazdığı kitap için bazı çevreler tarafından kendisine vatana ihanet suçlaması yöneltilen Ökte, kitabında bu verginin Osmanlı’nın gasp zihniyetinin son hortlaması olduğu, uygulanan verginin bir “*facia*” ve “*Cumhuriyet ekonomi tarihinin yüz kızartan bir sayfası*”nı oluşturduğunu öne sürmüştür.¹⁸⁶

Varlık Vergisi temelde bir kez ve savaş giderlerinin karşılanması maksadıyla her vatandaşa eşitlik kaidesi çerçevesinde uygulanmak üzere devreye alınması

¹⁸⁴ Akar, Aşkale Yolcuları..., ss. 57-58.

¹⁸⁵ Hale, a.g.e., s. 89.

¹⁸⁶ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası* (Birinci Basım), Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, ss. 9-13.

planlanmıştır. Fakat teoriden sahaya inildiğinde Müslümanlar (M), Gayrimüslimler (G), dönmeler (D) ve ecnebilerden (E) oluşan bir grup tasnifi hayata geçirilmiş, G ve D gruplarından Müslümanlara kıyasla birkaç kat daha fazla vergi tahsil edilmiştir.¹⁸⁷ İstanbul için bu grupların yeterli gelmemesi üzerine yeni grup işaretlemeleri mevcut sınıflara eklenmiştir.

Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesinde 16 Kasım 1942 tarihinde kaleme aldığı “Fedakârlık da Bir Vazife Olur!” başlıklı yazısında, ‘vergisiz yönetme sanatını en iyi icra eden hükûmet iyi hükûmettir’ saptamasıyla başladığı yazısında özellikle büyük şehirlerdeki tüccarlara gönderme yaparak vergi kaçırmak için gerçek gelirlerini defterlere yansıtmadıklarını, devlete verilen verginin bir sadaka değerinde bile olmadığını, bunun büyük bir ahlak suçu olduğunun altını çizmiştir. İstisnai zamanlarda verginin tam verilmesinin bile yeterli olmayacağını, daha fazla mali fedakârlıkta bulunmanın zaruri olduğunu yazısının devamında vurgulamıştır. Savaşan veya savaşın etkisini hisseden ülkelerin savaş kazançlarını yasaklaması gerektiğini, ancak Türkiye’de böyle olmadığını aksi bir şekilde savaşın keseleri doldurduğuna dikkat çekmiştir. Savaş zamanında harp zengini olmanın hiçbir vatandaşın hakkı olmadığı gibi vatandaşların varı ve yoğunluğu tüm mali imkânlarını savaşın etkilerini hisseden ülkesi için seferber etmesi gerektiğini salık vermiştir.¹⁸⁸

Selâmi İzzet Sedes’in İkdâm gazetesinin “Günün Tenkitleri” köşesinde 20 Kasım 1942 tarihinde “Varlık Vergisi Yüzümüzü Güldürdü” başlığı ile kaleme aldığı, derin, geniş ve rahat bir nefes aldık cümlesi ile başladığı yazısında darlık ortamında, birlik ve bütünlük içinde havanın sindire sindire derin bir nefes olarak alındığı gönüllere su serpildiği betimlemelerini yapmıştır. Sedes, kendi ötekisini, “...biz dünün devleti, biz dünün hükûmeti, biz yakın mazideki dünkü imparatorluğun zelil topluluğu değiliz, ne kanımızı emdiririz ne de derimizi yüzdürürüz, bizim sırtımızdan, yani hükûmetin sırtından, yani devletin sırtından hiç kimse geçinemez, geçinemeyecektir de...” cümleleri ile inşa ettikten sonra, yazısını “Varlık Vergisi yüzümüzü güldürdü. Bize yeniden hayat verdi. Hele Varlık Vergisine itiraz etmeyen meselâ: ‘Ben üç senede

¹⁸⁷ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları* (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, Şubat 2000.

¹⁸⁸ Falih Rıfkı Atay, *Fedakârlık da Bir Vazife Olur*, Ulus, 16.11.1942.

üç yüz bin kazandım, yüz elli bini feda olsun!’ diyen öz Türk vatandaşlarının çokluk olduğunu duyuyoruz ve bunu duydukça derin, geniş, rahat bir nefes daha alıyoruz” satırları ile sona erdirmiştir.¹⁸⁹

Varlık Vergisinin ödenmesi esnasında önce nakitler çıkarılmış, sonra ikamet ve çalışma yerlerindeki menkul mallar paraya çevrilmiş, daha sonrasında 21 Ocak 1943 tarihinde icra, haciz işlemlerinin başlatılması, ödeme yapamayan gayrimüslimlerin ilk olarak Aşkale’ye intikalleri üzerine İstanbul’un her noktasında bilhassa gayrimüslimlere ait her türdeki taşınmazın satışları hızlanmıştır.¹⁹⁰ Kimine göre hizmet kimine göre facia olarak nitelendirilen, ilk etapta azınlıklar için uygulanması doğru görünen sonrasında ise haksızlığa dönüşen Varlık Vergisi Kanunu ile ekonominin Türkleştirilmesi asli görevi ifa edilmiş, on altı ay yürürlükte kalan Kanun, 15 Mart 1944 tarihli ve 4530 sayılı Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun’un hükümleri uyarınca tasfiye edilmiştir.¹⁹¹

3.7. 6-7 Eylül 1955 Olayları

6 Eylül 1955 tarihinde radyodan saat 13.00 sularında Selanik’te bulunan Atatürk’ün doğduğu eve bir bombalı saldırı yapıldığı bilgisi paylaşılmış, aynı gün öğleden sonra İstanbul’da yayımlanan İstanbul Ekspres gazetesinin iki farklı baskısı ile bu haber hızla yayılmıştır. Olayların ardından çeşitli öğrenci grupları ile Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti (KTC) mensuplarının daveti üzerine Taksim’de bir miting organize edilmiş, bu protesto gösterilerinin devamında da bir grup İstiklal Caddesi’nde bulunan ve gayrimüslimlerin sahip olduğu, işlettiği mağazaların camlarını taşlamaya başlamışlardır.¹⁹² Bu olaylar çerçevesinde temel olarak üç hedefin varlığından bahsetmek mümkündür: Gayrimüslim azınlıkların ekonomik kazanımlarının ve topluluk hayatlarının yok edilmesi ile birlikte, bu cemaatlerin psikolojik olarak altlarının oyulmasıdır.¹⁹³

¹⁸⁹ Selâmi İzzet Sedes, *Varlık Vergisi Yüzümüzü Güldürdü*, İkdâm, 20.11.1942.

¹⁹⁰ Hakan Baş, *Varlık Vergisi’nin Türk Siyasal Yaşamına Yansımaları (1942-1957)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 2006, s. 65.

¹⁹¹ Akar, *Aşkale Yolcuları....*, ss. 155-198.

¹⁹² Güven, a.g.e., s. 13.

¹⁹³ Güven, a.g.e., s. 140.

6-7 Eylül 1955 Olaylarını münferit olarak düşünmek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Zincirin bu halkasına gelinceye dek gayrimüslimlerin hafızasında sancılı tarihsel kırılımlar yaşanmıştır. “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyası, Varlık Vergisi, 40’lı yıllarda azınlık mensubu erkeklerin kamplara gönderilmesi bu eritme zincirinin ilk halkaları, 1964 Sürgünü ise 6-7 Eylül 1955 Olayları sonrasında gerçekleşen diğer bir halkadır. Bu olayları ötekilerden farklı kılan husus resmî belge içeren bir uygulamaya dayanmadan ilk kez sivil halkın düşman öteki olarak tanımlanan Rumlara karşı silah olarak kullanılmasıdır.¹⁹⁴

İstanbul’daki Rum cemaatinin 1950’li yıllardan sonra karşı karşıya kaldığı kısıtlamaların temelinde Türk-Yunan ilişkilerinin en önemli alt başlığı olan Kıbrıs meselesindeki gidişatlar rol oynamıştır. 6-7 Eylül 1955 Olayları, 1964 yılında Yunan tebaalı Rum vatandaşların sürgünü, eğitim, vakıflar, basın vb. hususlardaki kapanımlar Kıbrıs meselesinde yükselen gerilimler zamanında yaşanmıştır.¹⁹⁵ Kıbrıs’ta yaşanan gelişmelerle beraber 1953 yılından sonra yazılı basında, Patrikhane ve Rumlar aleyhine başlatılan propagandalar 6-7 Eylül 1955 Olayları öncesinde zirveye çıkmıştır. Burada görünür hedef Rumlar olmakla beraber kötü muameleden diğer azınlık mensupları da kurtulamamıştır.¹⁹⁶

Foti Benlisoy, 6-7 Eylül 1955 Olaylarının kavram tanımlanmasında kullanımı tercih edilen “olaylar” kelimesinin, o gecede meydana gelen ve büyük korku yaratan saldırıların, yağma, cinayet, taciz, tecavüzlerin anlatılmasında eksik kalacağını öne sürer ve bu olayların bir mini pogrom olarak değerlendirilmesini önerir. Ona göre 6-7 Eylül 1955 Olayları Cumhuriyet döneminde sahnelenmiş en kitlesel ve en kolektif bir linç hareketidir. Benlisoy, olayların münferit olarak değerlendirilmesine şiddetle karşı çıkar, arkasında potansiyel devlet aklının olabileceği ihtimalinden başlayıp “millî” eğitim ve basına kadar uzanan moral dayanaklarının varlığı ile sürdürür.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Mihail Vasiliadis, *Eritme Programının Bir Halkası Olarak 6 Eylül 1955 Olayları*, Duvardibi, İstanbul, Sayı:4, Eylül 2018, ss. 5-8.

¹⁹⁵ Stefo Benlisoy, *Türk-Yunan İlişkileri Gelgitinde Azınlık Siyasetine Bir Örnek Kilise İhtilafı*, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Yıl: Bahar 2007, Sayı: 5 (245).

¹⁹⁶ Güven, a.g.e., s. 77.

¹⁹⁷ Foti Benlisoy, *Mini Pogromlar ve Münferit Linçler Arasında 6-7 Eylül*, Duvardibi, İstanbul, Sayı:4, Eylül 2018, ss. 9-16.

Gayrimüslimlerin hedef alındığı 6-7 Eylül 1955 Olaylarının bilançosu ağır olmuştur. Olaylardan hemen sonra İstanbul'da yaklaşık on ay süren sıkıyönetim ilan edilmiştir. 27 Mayıs 1960 yılında Başbakan Adnan Menderes ve Demokrat Partililerin Yassıada'da yargılanmaları sırasında şu bilgiler kamuoyuna yansımıştır. Bahse konu olaylarda 3 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştır. 73 adet kilise, 8 adet ayazma, 2 adet manastır, 1 adet fabrika binası, 3.584'ü Rumlara ait toplam 5.538 ev ve işyeri tahrip edilmiş, zarar görmüştür. Asırlarca bir arada yaşayan İstanbulluların Rum nüfusu neredeyse büsbütün göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁸

Herkül Milas 14 Eylül 2019 tarihli makalesinde bizzat tanık olduğu süreçte, olayların öncesinde günlerce basında Rumları hedef alan bir nefret söyleminin yükseldiğinden bahsetmiş, bu Rumların bazen Kıbrıslı bazen de Kıbrıslı terörü destekleyen İstanbul Rumları olduğuna işaret etmiş, bu düşüncenin genelde kabul gördüğünü ve bu denli genel bir suçlama ile tüm Rumların aynı kefeye konulduğuna dikkat çekmiştir.¹⁹⁹

3.8. İstanbul Rumlarının Sürgün Edilmesi (16 Mart 1964)

6-7 Eylül 1955 Olaylarının politik elitin arzuladığı neticeyi vermemesi üzerine bu defa Türk hükûmeti, 30 Ekim 1930 tarihinde Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanmış olan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesini tek taraflı olarak 16 Mart 1964 tarihinde yok saymıştır. İki ülke arasındaki bu anlaşma aynı zamanda Yunan vatandaşların ikamet ve çalışma izinlerinin tabi olduğu belgedir.²⁰⁰ Anlaşmanın iptal edilmesinin arka planında 1960 yılında Kıbrıs'ta yükselen tansiyonun politik ve toplumsal sonuçlarının da bir etkisi olduğu hususu yadsınamaz.²⁰¹

¹⁹⁸ Hasan Kaya, *Azınlıkların Göçe Zorlanması*, Duvardibi, İstanbul, Sayı:4, Eylül 2018, ss. 21-23.

¹⁹⁹ Herkül Milas, *Herkül Millas: 6-7 Eylül 1955, İstanbul*, 14.09.2019. <https://yakindoguyazilari.com/herkul-millas-yazi-6-7-eylul-1955-istanbul/> Erişim Tarihi: 14.10.2019.

²⁰⁰ Akar, Demir, a.g.e., s. 45.

²⁰¹ Melek Fırat, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1", Oran, B. (Der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar - Cilt 1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 596-598.

Anlaşma içeriği hükümlerine göre fesih işlemleri altı ay sonra başlaması gerekirken hükümet anlaşmanın ikinci maddesini öne sürerek zararlı faaliyetleri sebebiyle 997 kişi ve Patrikhaneden, önce Türk vatandaşlıkları ellerinden alınan iki metropolit hemen ülke dışına çıkarılmışlardır. Anlaşmanın 16'ncı maddesi “*Ülke savunması ve genel güvenliği ilgilendiren konularda ithalat ve ihracatta iki ülkenin birbirlerine tanıdıkları ayrıcalıklar kaldırılabilir*” hükmü uyarınca Anlaşmanın feshi hemen uygulamaya dökülmüştür.²⁰²

Yunan pasaportu taşıyan ve İstanbul'da ikamet eden Rumların üçte biri hemen göçe zorlanmışlar, akraba olan Türk pasaportuna sahip Rumlar da onlarla birlikte ülkeden ayrılmak mecburiyetinde kalmışlardır. 60'lı yılların başında 100 bin civarında olan Rum nüfus, 1978 yılında 7 binler civarına kadar düşmüştür.²⁰³ Toplamda 7.603 kişi yerleşim belgelerinin süresi uzatılmadığı için göç etmek zorunda kalmışlardır. Yalnız 1.103 kişinin sağlık sorunları, yaşlılık vb. nedenlerle Türkiye'de kalmalarına müsaade edilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın 16 Eylül 1964 tarihli talebi üzerine, 1062 sayılı Kanun'un 1'inci maddesine göre Bakanlar Kurulu tarafından 2 Kasım 1964 tarihinde 6/3801 sayılı gizli bir Kararname çıkarılmış, bu kapsamdaki kişilerin her türlü tapu işlemleri askıya alınmıştır. Bu kararnamenin başlangıcında; Yunan hükümetinin Türk vatandaşlarını Yunanistan'da zarara uğratan her türlü önlem ve işlemlerine karşılık olduğu hususuna atıfta bulunmaktadır. Bu kapsamda olan kişilerin ayrıca gelirlerine de bloke konulmuştur.²⁰⁴ 1964 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren bir genelge ile 1672 yılından beri yalnızca teoloji kitaplarının basımını yapan Patrikhane basımevi, bu tür işlerle özel ve tüzel kişilerin iştigal edebileceği gerekçesi ile faaliyetlerine son verilmiştir.²⁰⁵

Yazılı ve görsel basında ise, Patrikhanenin yayımladıkları neşriyatın ve yaptıklarının zararlı olduğuna gönderme yapan haberler “*Patrikhane gitsin, biraz da Yunanistan'ın başına bela olsun*” manşetleri ile yayımlanmıştır. Bu koşullarda, var

²⁰² Baskın Oran, *1964 Sürgünleri: Kıbrıs Meselesi mi, «Prensip» Meselesi mi?* 27.05.2019, <https://yakindoguyazilari.com/baskin-oran-1964-surgunleri-kibris-meselesi-mi-prensip-meselesi-mi/> Erişim Tarihi: 25.08.2019.

²⁰³ Güven, a.g.e., s. 151.

²⁰⁴ Oran, 1964 Sürgünleri..., s. 2.

²⁰⁵ Baskın Oran, *Azınlıklar*, İstanbul Ansiklopedisi, NTV Yayınları, İstanbul, 2010, ss.159-165

olma mücadelesi veren Rumların yaşadığı yerlerde bazı kısıtlamalar ve boykotlar söz konusu olmuş, önceden deneyimlenmiş “*Vatandaş Türkçe Konuş!*” kampanyası tekrar ısıtılarak kamuoyunun önüne getirilmiştir.²⁰⁶

3.9. Patrik Athenagoras Dönemi

Soğuk Savaş’ın iki kutuplu dünyasının aktörlerinden birisi olan Rusya’nın Ortodoksluk dini üzerinden Balkan coğrafyasında bilhassa Doğu Avrupa ülkelerinde etki kabiliyetini artırma ve bu bölgedeki pozisyonunu perçinleme gayretleri diğer kutbun baş aktörü ABD ile müttefikleri Türkiye ve Yunanistan’ın rahatsızlığını artırmıştır. Bu girişimi önlemek adına ABD, Patrikhane eliyle olaya müdahil olmak istemiştir. ABD, Amerikalı Diplomat William Christian Bullitt’in sonraları ortaya attığı Soğuk Savaş teorisindeki tanırtanımaz komünizme karşı dine dayalı bölgesel federasyonlar kurulmasına dair bir politik fikre sahip olmuştur. Bu kapsamda Ortodoksluğun, komünizmin karşısına çıkarılması ve Patrikhanenin bütün Ortodoksların tabi olacağı tek merkez hüviyetine sokulması biçiminde bir tavır devreye alınmıştır. Bu politikada önemli bir aktör haline gelen Patrikhanenin ABD tarafından ekümenik olarak tanımlanması ve tanıtılması çabaları, Patrikhanenin talep repertuarının en önemli maddesi olan “ekümenik sıfatının tanınması” hususunda dikkat çeken kazanımlar elde edilmesine sebep olmuştur. 21 Şubat 1946 tarihinde Patrik seçilen V. Maksimos, komünizmin destekçisi olduğu iddiası ile Sovyet yanlısı olarak lanse edilmiştir. Bu durumdan rahatsız olan ABD, Türkiye ve Yunanistan iş birliği ile yeni Patrik adayı bulmak istemiş, sonuç olarak ABD’nin güvenini almış Athenegoras (Gerçek ismi Aristokles Spiru’dur) isminde mutabakat sağlamışlardır. Maksimos’a 1948 yılında görevinden istifa ettirilmiştir. Yurt dışında doğmuş ve Türk vatandaşlığına sahip olmayan bir kişinin Patrik namzedi olması ve bu hususta Türkiye-Yunanistan arasında bir mutabakat arayışı bu sürecin iki önemli noktası olarak öne çıkmıştır. Siyasi işlevlerinden feragat eden ve yerel kilise hüviyeti kazandırılan Patrikhane tezat bir şekilde politik bir konu olarak uluslararasılaşmıştır. ABD vatandaşı, Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu olan Athenegoras, Amerika tarafından Truman’ın özel uçağıyla Türkiye’ye gönderilmiş, törenle karşılanmış,

²⁰⁶ Akar, Demir, a.g.e., s. 68.

Türkiye'ye gelir gelmez Türk vatandaşı yapılmış, 26 Ocak 1949 tarihinde Patrik olarak göreve başlamıştır. Bu durum Patrikhanenin özellikle Bartholomeos döneminde ulusüstü aktif bir kilise olarak uluslararasılaşmasının ilk adımlarını oluşturmuştur. Lozan'ın Patrikhane perspektifinin aşındırıldığı bir göstergesi olarak da ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yenedünya düzeninde Türkiye'nin Batı'ya yaklaşma ve demokratikleşme istemlerinin bu olayda etkisi olmuştur. Athenagoras'ın Patrik seçilmesinin sonrasında Türk politik elitler, Patrikhane ile daha yakınlaşmışlardır. Patrik Athenagoras, 27 Temmuz 1950 tarihinde Cumhuriyet döneminde ilk kez Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Adnan Menderes'i ziyaret etmiş, bunu bir yıl sonra tekrarlamıştır. Kendisini Truman Doktrininin dinî ayağı olarak gören Athenagoras'a bir yıl sonra Menderes resmî olarak iade-i ziyarette bulunmuştur. Bu durum Cumhuriyet döneminde yaşanan bir ilktir. Diğer yandan Rus kilisesi Athenagoras'a karşı durmuş, onun taç giyme merasimine çağrılan Rus, Leh, Bulgar ve Yugoslav diplomatları bu törende hazır bulunmamışlardır.²⁰⁷

İlk dönem Kıbrıs sorunu yaşadığında Athenagoras'ın Türklere yapılan katliamlar karşısında sessiz kaldığı eleştirileri yapılmıştır. Bu dönemde Athenagoras Vatikan kilisesi ile ilişkilerde tarihsel toplantılara imza atmıştır. Papa VI. Paul ile Kudüs'te 4 Ocak 1964 tarihinde birinci toplantıyı, 7 Ocak 1964 tarihinde ise ikinci toplantıyı gerçekleştirmiş olması son derece önemlidir. Toplantının ardından yapılan açıklama bir bildiri şeklinde olmuştur. Sonrasında bu defa Papa İstanbul'a gelmiş ve 1054'te Papa Leon ve Patrik Serularius'un aldıkları aforoz (dinden çıkarma) kararı ortadan kaldırılmıştır.²⁰⁸

3.10. Patrik Dimitrios Dönemi

Patrik Athenagoras'ın 1972 yılının Temmuz ayında Heybeliada Ruhban Okulu'nda düşerek felç olması ve sonrasında ölümü üzerine²⁰⁹ Patrikhane tüm zorluklarına rağmen, kurum olarak ona “uluslararası bir saygınlık ve meşruiyet”

²⁰⁷ Sofuoğlu, Yıldırım, a.g.e., ss. 1080-1081.

²⁰⁸ Sofuoğlu, Yıldırım, a.g.e., s. 1084.

²⁰⁹ Elçin Macar, Yorgo Benlisoy, *Fener Patrikhanesi*, (Birinci Baskı), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996, s. 55.

kazandıran²¹⁰ en üst ruhani yetkilisinin kaybının etkilerini içe dönerek derinden yaşamıştır. Patriğin ölmesi ile Patrikhanenin Türkiye'deki varlığı üzerine olan tartışmalar yeniden alevlenmiştir. Hem Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş, hem de Türk Ortodoks Patriği II. Papa Eftim (Dr. Turgut Erenerol) İstanbul'da yaptıkları basın toplantılarında Patrikhanenin Türkiye sınırları dışına çıkarılmasını ve ilga edilmesini istemişlerdir. ²¹¹1972 yılındaki Patrik seçimleri, en güçlü aday olarak görünen Kadıköy Metropolit Meliton'un yerine Gökçeada ve Bozcaada Metropolit Dimitrios Papadopoulos'un, Dimitrios I²¹² adı ile Sen Sinod'da on iki oyla ve 16 Temmuz 1972 tarihinde seçilmesi ile sonuçlanmıştır.²¹³ Yeni Patrik'in yaptığı ilk icraat Patrikhane Özel Bürosunu kurmak ve başına da Bartholomeos'u getirmek olmuştur.²¹⁴

1971'de Türkiye'deki eğitim kurumlarını kapsayan yasal bir düzenlemenin Heybeliada Ruhban Okulunu da içine alması ve bunun üzerine okulun teoloji kısmının kapanmasına neden olması²¹⁵ ile ardından 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Müdahalesi gibi olaylar Dimitrios döneminin sönük geçmesine neden olmuştur.²¹⁶

3.10.1. Patrikhane Binasının Onarımı

21 Eylül 1941 tarihinde çıkan büyük yangında tam anlamıyla kül haline gelen Fener Rum Patrikhanesi ahşap hizmet binasının yenileme çalışması 1987 yılının Nisan ayında Yüksek Mimar Aristidis Pasadeos yönetiminde başlatılmış ve iki yılı aşkın bir sürede tamamlanmıştır. ABD'nin eski başkanlarından Jimmy Carter'ın 1985 yılının yazında İstanbul'u ziyareti sırasında Patrikhaneyi gezdikten sonra yangın geçiren hizmet binasının restorasyonunun yapılması yönünde lobi faaliyetleri başlatılmıştır.

²¹⁰ Samim Akgönül, *Le Patriarcat Grec Orthodoxe De Constantinople*, Maisonneuve & Larose, Paris, 2005, s. 115.

²¹¹ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, (3. Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, ss. 305-306.

²¹² Akgönül, a.g.e., s. 118.

²¹³ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 225-226.

²¹⁴ Arhondonis, a.g.e., s. 17.

²¹⁵ Salih İnci, *Dinler Tarihi Açısından Heybeliada Ruhban Okuluna Genel Bir Bakış*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007, s. 305.

²¹⁶ Macar, a.g.e., s. 226.

Dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın 1986 yılı Kasım ayında konu ile ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği demeçte; Patrikhanenin yenilenmesi için kendilerine müracaat edildiği, binanın yeniden yapılması ile ilgili onayın Dışişleri Bakanlığı'ndan alındığı, bunun üzerine hazırlanan projelerin de incelenmesinin ardından uygun görülmesi üzerine restorasyon çalışmalarının başlatılmasına Belediye tarafından izin verildiği ifade edilmiştir. Aslında Patrikhane hizmet binasının tamamen yanmış olması nedeniyle ortada restore edilecek bir binanın olmadığı, Patrikhane tarafından kullanılmakta olan bir bahçe durumunda olduğu, dolayısıyla binanın yanmadan önceki fotoğraflarından yararlanılarak 4000 metrekare alan üzerine kurulu, üç kat ve birbirine geçişli A, B, C ve D bloklarından oluşan bir yapı olarak restorasyonunun tamamlandığı ve yaklaşık altı milyar liraya mal olduğu belirtilmiştir.

Kuzey ve Güney Amerika Ülkeleri Başpiskoposu Yakovos da 1985 yılında dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın özel izniyle Türkiye'ye geldiğinde Cumhuriyet gazetesine yaptığı açıklamada, Patrikhanenin yeniden inşa edilmesine izin verilmesi durumunda ABD Kongresi'nin Ermenilerle ilgili soykırım tasarısını önlemeye çalışacaklarını, Patrikhanenin Amerika'da yaşayan Yunanların ana kilisesi olduğunu ve ABD'nin Türkiye'ye bakışına da ışık tuttuğunu belirtmiştir.²¹⁷ Yangın sonucu harap olmasının ardından kırk sekiz yıl sonra açılışı yapılan Fener Rum Patrikhanesi ahşap binasının yeniden inşası yönündeki taleplere bir türlü izin verilmemiş ve restorasyon talepleri de Türk hükûmeti tarafından yıllarca reddedilmiştir. Türk hükûmetinin reddetme gerekçesinin mütekabiliyet ilkesi çerçevesinde Yunan hükûmetinin Batı Trakya'daki Türk-Müslüman azınlık için aynı yönde yaptığı benzer projeleri kabul etmemesi şeklinde yorumlanmıştır. Fakat Patrikhane Özel Bürosu Başkanlığı görevini yürüten ve 1973 yılında Metropolit makamına yükseltelen Bartholomeos, Patrikhane binasının restorasyonunun gerçekleşmesinin dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın iyi niyeti ve açık görüşlü yaklaşımının bir sonucu olduğunu, bunun da ülkelerindeki dini özgürlüğün bir belirtisi olarak görüldüğünü ifade etmiştir.²¹⁸

²¹⁷ Leyla Tavşanoğlu, *Fener Patrikhanesi'ne 2. Hayat*, Cumhuriyet, 27.11.1989. <https://www.cumhuriyetarsivi.com/oku/?newsId=3239756&pageNo=20&home=%2Fmonitor%2Findex.xhtml> Erişim Tarihi: 24.05.2018.

²¹⁸ Vedat Erdamar, *On Altıncı Yüzyıl Yunan Patrikhanesi'nin Yeniden İnşası Tamamlandı*, Associated Press (AP), 15.12.1989.

On altıncı yüzyıldan kalma Fener Rum Patrikhanesi hizmet binası, 17 Aralık 1989 tarihinde pazar sabahı yapılan bir ayinle yeniden açılmıştır. Aralarında on üç Ortodoks Kilisesi temsilcisinin de bulunduğu bin beş yüzden fazla kişi Saint George Patrikhane Kilisesinde Patrik Birinci Dimitrios tarafından yürütülen kutsal takdis ayinine katılmıştır. Türkiye’den Turizm Bakanı İlhan Aközüm’ün başkanlığında bir grup Türk yetkili de açılışa yer almıştır. Bu temsil politik elitin Patrikhaneye karşı o dönemki pozitif bakışını ortaya koymaktadır. Patrik Birinci Dimitrios konuşmasında, aynı zamanda törene de katılan ünlü sanayici Panayatis Angelopoulos sayesinde hizmet binası onarımının tamamlanabildiğini vurgulamıştır. Hizmet binasının açılışının Yunanistan ve Türkiye arasındaki barışın geliştirilmesine katkı sağlaması yönündeki umudunu belirtmiştir.

3.10.2. Patrik Dimitrios’un ABD Gezisinin Yansımaları

Fener Rum Patriği Birinci Dimitrios, Yunanistan Başbakanı Konstantin Miçotakis’in ABD ziyaretinin üzerinden yaklaşık üç hafta sonra 2 Temmuz 1990 tarihinde yirmi yedi gün süren ABD gezisine çıkmıştır. Bu ziyarette Yunanistan Hava Yolları Patriğe özel bir uçak tahsis etmiştir. Apoyevmatini gazetesi Patriğin bu gezisini, Patrikhanenin ekümenikliğini belirten ve Patrikliğin dünyadaki etkisinin, Roma’daki Papa ile aynı seviyede olduğunu gösteren bir fotoğraf olarak yorumlamış, tüm Hristiyanlar arasında bir yakınlaşmanın ve dış dünyaya doğru bir açılışın sağlanmasına yönelik başarılı bir çaba olarak görmüştür.²¹⁹

Associated Press (AP), İstanbul Patriği Dimitrios’un ABD ziyaretinden önce Ankara’nın “rahatsız” olduğunu ve rahatsızlığını Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Murat Sungar’ın 27.06.1990 tarihinde düzenlediği haftalık basın toplantısında “*Fener Rum Patrikhanesi, Rum Ortodoksların dinî ve ruhani işlerini kanunlara uygun olarak yürütmekle görevli, dinî bir Türk Kurumudur*”²²⁰ şeklinde dile getirdiğini belirtmiştir.

²¹⁹ Patriğin ABD Ziyareti, Apoyevmatini (BYEGM), 02.07.1990.

²²⁰ Ahmet Balan, *Ortodoks Patriği’nin ABD’ye Yapacağı Ziyaret, Türkiye’de Karışıklık Yaratıyor*, Associated Press (AP), 30.06.1990.

Patriğin Türkiye’den ayrılmadan önce Atatürk Havaalanında yaptığı yazılı açıklamaya göre; ABD’de bulunacağı süre içinde bu ülkedeki Ortodoks cemaatini ziyaret edeceği, ABD Başkanı George Bush ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez De Cuellar ile görüşeceği ve Fener Rum Patrikhanesine bağlı bulunan Washington’daki Başpiskoposluğun otuzuncu toplantısına katılacağı ifade edilmiştir. Gezi öncesi Türkiye’den gelen eleştiriler üzerine Patrik Dimitrios’un, diğer seyahatlerinde olduğu gibi bu gezide de Türkiye’den barış, iyi niyet ve sevgi götüren bir din adamı olarak yola çıktığı, gezinin siyasi bir tarafı olmadığı, Patrikhanenin sadece dinî ve manevî vazifelerle uğraştığı, politikaya karışmadığı belirtilerek bu durumların aksini ortaya koyanların ve Amerika seyahatinin başka amaç ve yönlerinin olduğunu işaret edenlerin Patrikhanenin görüşünü yansıtmadığını belirtmek istediği dile getirilmiştir. Devamında da “Büyük Atatürk’ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh” sözünü her zaman gönlünde ve dudaklarında taşıdığını, onu bütün yönleri yaymaya çalıştığını, tüm dünyadaki ve özellikle Avrupa’daki günümüz şartlarının bu ilkeyi doğruladığını ve onun sonsuza kadar geçerli olduğunu ispat ettiğini içeren açıklamasını yapmıştır.²²¹

Kuzey ve Güney Amerika Rum Ortodoks Kiliseleri Başpiskoposu Yakovos 5 Temmuz 1990 tarihinde gazetecilere verdiği demeçte sarf ettiği “*Ekümenik Patrik Dimitrios’un ABD ziyareti, Fener Patrikhanesinin sorunlarının uluslararası platforma getirilmesinin temeli olacaktır*”²²² cümlesi ilerleyen yıllarda Avrupa Birliği ve ABD’nin Patrikhane meselelerine yoğun ilgisinin bir habercisi gibidir. Ethnos gazetesi aynı haberde, Patrik Dimitrios’un tüm Hristiyanlar için bir “ekümenik” anlam ifade ederken Türkler için İstanbul’daki Ortodoks Rumların dinî lideri olduğuna değinmiştir. Apoyevmatini gazetesi ise, Yakovos’un Yunan gazetecilere yaptığı açıklamada; Patrikhanenin yeni rolünü izah etmeye çalıştığını, ABD Başkanı Bush için Doğu Avrupa ülkelerinde bulunan kiliselerle ilgilendiğini, Ortodoks kilisesinin bu kiliselerle ilgili dinamik bir rol oynayacağı umudunda olduğu konularına yer verdiğini belirtmiştir.²²³

²²¹ Fener Rum Patriki ABD’ye Gitti... Patrik Dimitrios: Gezimin Hiçbir Siyasi Tarafı Yok... Türk Dışişleri Bakanlığı’ndan da Uyarı Almadım, Anadolu Ajansı (BYEGM), 02.07.1990.

²²² Edouardo Dall, Dimitrios, Washington’daki Ayasofya Kilisesinde Yapılan Dini Ayine Katıldı... Patriğin Türk Büyükelçisini Ziyareti, Ethnos (BYEGM), 05.07.1990.

²²³ Bush Patrikhane’nin Dinamik Bir Rol Üstlenmesini İstedi, Apoyevmatini (BYEGM), 06.07.1990.

Patrik Dimitrios ABD ziyareti çerçevesinde 10 Temmuz 1990'da Amerikan Kongre'sine gitmiş, Temsilciler Meclisi Başkanı ve Senato çoğunluk lideri George John Mitchell tarafından karşılanmıştır. Törenin açılış konuşmasını ve duasını Yakovos, hoş geldin konuşmasını ise Senato ve Temsilciler Meclisi liderleri yapmıştır. Birinci Dimitrios burada "Konstantinopol'ün Ekümenikal Patriği" unvanıyla selamlanmıştır. Patrik Rumca yaptığı konuşmasında, Ortodoks Kilisesi'nin Doğu Avrupa'da oynayacağı role dikkat çekerek, "*Doğu Avrupa eski Hristiyanlık günlerine dönüyor ve Allah'ı karşısına alan rejim başarısızlığa uğradı*" demiştir. Patriğin ABD Başkanı Bush'u ziyareti öncesinde aynen "diğer yabancı devlet başkanlarına" uygulandığı gibi Beyaz Saray'ın çevresi, Amerikan ve "Konstantinopol'ün Ekümenikal Patriklik" bayrakları ile donatılmıştır. Patriğin üst düzey devlet başkanı protokolü ile ağırlanması vb. durumlar Türkiye'de özellikle milliyetçi yazarlar arasında Vatikan türü bir oluşumu meydana getirdiği²²⁴ şüphesini uyandırmıştır. Hatta Süreyya Özyurtkan kitabında; ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında Amerikan Modeli (Federal Devlet Yapılanması) ile Ortadoğu'nun eyaletler halinde yönetileceği diğer bir ifade ile Ortadoğu Birleşik Devletleri'nin kurulacağı öngörüsünde bulunmuş, Türkiye'nin parçalanması ile çıkacak haritada Patrikhaneye Devlet statüsü verilerek Devlet olarak tanınacağı ve İstanbul'a dünya kenti statüsü verileceği iddiasında bulunmuştur.²²⁵

Patrik Dimitrios 12 Temmuz 1990 tarihinde ABD Devlet Başkanı George Bush'u ziyaret etmiş, görüşmenin ardından açıklama yapan Bush, "*Patriğin Dünya Ortodoks Rumları için önderliğinin tartışma götürmez*" olduğunu ifade etmiştir.²²⁶ Bush sözlerine devam ederek Patriğin, Soğuk Savaş yılları boyunca Doğu Avrupa'da baskı altında olan Ortodoks toplumların evrensel ufku ve umudu olarak görüldüğü mesajını vermiştir.²²⁷

²²⁴ Salim Gökçen, *Ortodoks Üçgeni Yunanistan, Patrikhane ve Pontus* (1. Baskı), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 271.

²²⁵ Süreyya Özyurtkan, *Patrikhane Dosyası Başlangıçtan Günümüze* (Birinci Baskı), Elif Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 219.

²²⁶ Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM), *Temmuz 1990*, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/temmuz-1990/3645>, 18.03.2018.

²²⁷ Macar, a.g.e., ss. 234-235.

Patrik, 17 Temmuz 1990 tarihinde ise Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar ile kilisesinin Doğu Avrupa’da gelişmekte olan demokrasilerdeki rolü konusunda görüşme yapmış, BM Genel Sekreteri Sözcüsü François Giuliani, görüşmenin sonrasında felsefî ve dinî konuların ele alındığını belirtmiştir. Patriğin çalkantılı devam eden ABD gezisine Türkiye’den gelen eleştiriler üzerine, 13 Temmuz 1990’da Kadıköy Metropoliti Bartholomeos ve Sen Sinod üyesi metropolitler Türk gazetecilere savunma yapmıştır. Açıklamada, Anadolu Ajansı’nın Türkiye aleyhtarı propagandalarla dolu Washington gezisi olarak değerlendirdiği duruma, Patrik Dimitrios’un habersizce karıştırıldığı iddiası dile getirilmiştir. ABD Kongresinde Türkiye aleyhtarı Kongre üyelerinin ödüllendirildiği törenin önceden bilinmediği, Patriğin gezisine dair Türk basınında yer alan haber ve yorumlardan memnuniyetsiz olduğu, Patriğin Bush ile görüşmesinde okuduğu bildiride ise Türkiye’de eşit şartlarda yaşandığının ifade edildiği öne sürülmüştür. Metropolit Bartholomeos: *“Patrikhanenin Vatikan olmak istemediğini, Türk kanunları çerçevesinde dinî vazifesine devam edeceğini, bunun değişmesini veya Vatikan gibi yeni bir statüye kavuşmasının ne istendiğini, ne düşünüldüğünü, ne teklif ettiklerini ne de onlara teklif edildiğini”* söylemiştir.

Bir gazetecinin Washington’daki kurultayda İstanbul’daki Rum nüfusunun eritildiği şeklinde yapılan değerlendirmeleri gündeme getirmesi üzerine Bartholomeos; *“Üç sene önce yüz yirmi bin olan nüfus bugün üç-dört bine düşmüş ve bu bir hakikattir.”* demiştir. Açıklamasına özel üniversite uygulamasının 1971 yılında kapatılması ile Heybeliada Ruhban Okulunun da kapatıldığını, iki yıl önce Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Başbakanlığı döneminde kendisinden okulun tekrar açılmasını istediklerini ve Özal’ın da konuyu inceleteceğini söyleyerek devam etmiştir.²²⁸ Bartholomeos ilerleyen yıllarda, kendisi için yapılan sakın ve kararlı bir karaktere sahip olduğu değerlendirmeleri ile tutarlı bir şekilde bu taleplerini her fırsatta dile getirmekten hiç çekinmemiştir.

²²⁸ *Fener Patrikhanesi’nden Savunma: “Haberimiz Olmadan Türkiye Aleyhtarı Siyasete Karıştırıldık”, Anadolu Ajansı (BYEGM), 13.07.1990.*

Patrik Dimitrios'un ABD ziyareti bitmeden, Washington'da düzenlenen ve ABD Başkanı Bush'un da katıldığı Kilise-Halk Kongresi'nde yaptığı konuşmasının içeriğine "Amerika'daki soydaşlarından" ve Yunanistan ile Kıbrıs dostu Amerikalı temsilciler ve senatörlerden güçlü eleştiriler gelmiştir. Patriğin konuşmasında değindiği "*Ülkemiz Türkiye'de Büyük Atatürk'ün ülkesi olan 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' vecizesi daima geçerlidir ve etkinliğini sürdürmektedir. Biz Ortodokslar, Türkiye topraklarında kendimizi, dini vecibelerimizi yerine getirmede tamamen özgür hissetmekte ve Türkiye'nin asırlar boyu sürdürdüğü dine saygılı kurallar çerçevesinde inanç özgürlüğünden yararlanmaktayız. Türkiye birbiri ardına gelen ve geçen, çeşitli, çok sayıdaki kültürlerin, din ve inançların, dogmaların ve tarikatların, uyum ve barış içerisinde bir arada yürütüldüğü bir ülkedir*" ifadelerinin gerekçesi eleştirenler tarafından anlaşılamamıştır. New York'ta bir üniversitede ONASİS Vakfı Helen Çalışmaları Merkez Müdürü Prof. Dr. Spiros Vrionis de bu yönde bir yazı kaleme almıştır. Yine New York'ta yayımlanmakta olan Broini gazetesi Patrik Dimitrios'un konuşmasındaki sözlerle tepki göstermiş, "Hoş Geldiniz Ama Özür Dileriz" başlıklı yazısında hayret uyandırıcı diye nitelendirdiği diğer unsurlara dikkat çekmiştir.²²⁹

Bahse konu gezinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarına yansımaları şu şekilde olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer Meclis'teki konuşmasında, "*Fener Rum Ortodoks Patriği Dimitrios, 2 ilâ 29 Temmuz 1990 tarihleri arasında, Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu Yakovas'ın davetiyle Amerika Birleşik Devletlerine, cereyan tarzı Türk kamuoyunu rahatsız eden bir ziyaret yapmıştır. Bilindiği üzere, Patrikhane, bir Türk Kurumu olarak, Türkiye Cumhuriyetinin kanunları uyarınca ve Anayasamızın himayesi altında işlevini sürdürmektedir. Patriğin diğer görevlerine, çalışmalarına, seyahatlerine ve kendi bünyelerindeki seçimlerine müdahale edilmemektedir. Ancak son yıllarda bazı dış çevrelerin, Patrikhanenin evrensel niteliğini vurgulamaya yönelik maksatlı faaliyetlerde bulundukları müşahade edilmektedir. Aynı yaklaşımla, Patriğin; Amerika Birleşik Devletleri gezisinin de istismar edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Patrik Dimitrios'a, ülkemizin menfaatlerini baltalamaya çalışan Kıbrıs Rum ve Yunan lobilerinin amaçlarına alet olmaması gerektiği hatırlatılmıştır, öte yandan, Patriğin de,*

²²⁹ Patrik'in Yanlış Adımı, Agon (BYEGM), 21.07.1990.

ziyaretinin, Amerika Birleşik Devletlerindeki bazı çevrelerce istismara teşebbüs olunmasından rahatsızlık duyduğu tarafımıza bizzat bildirilmiştir. Patrikhanenin statüsü, devletimizin temelini oluşturan Lozan Antlaşmasıyla ilgili tutanaklarda belirlenmiş olup, bu konunun istismarına matuf her türlü çaba, tarafımızdan ciddiyetle izlenmekte ve gerekli tedbirler alınmaktadır” şeklindeki cümlelerine yer vermiştir.²³⁰

3.10.3. Patrik Dimitrios’un Ölümü (2 Ekim 1991)

Patrik Dimitrios’un son yılları ilk etapta Patrikhane binasının onarılması ve yeniden hizmete açılması nedeniyle güzel başlasa da, gerek çalkantılı Amerika ziyareti gerekse Patrikhane önünde yapılan oturma eylemi nedeniyle bir hayli yorucu ve sıkıntılı geçmiştir. İlerleyen yaşı ile birlikte böylesine karmaşa içinde geçen günlerin Patriği olumsuz etkilediği açıktır. 77 yaşındaki ruhani lider Dimitrios kalp rahatsızlığı nedeniyle Amerikan Amiral Bristol Hastanesine kaldırılmıştır.

Ta Nea gazetesi 3 Ekim 1991’de “Patrik Vefat Etti” başlığı ile verdiği haberinde Ortodoks Hristiyanlığının kalbinin durduğu, inanç sembolünün dayanamadığı, Patrik Dimitrios döneminde Hristiyan Ortodoks ile Hristiyan Katolik diyalogunda ilerleme kaydedildiği, bıraktığı boşluğun doldurulmasının zor olduğu, ılımlılığı ve herkese karşı beslediği sevgi ile tanınan bir Ortodoks lider olduğu konularına değinilmiştir. Patrik Dimitrios’un 1987 yılında “Kutsal Rota” çerçevesinde bütün Ortodoks ve Hristiyan kiliselerini ziyaret ettiği ayrıca Dünya Kiliseler Konseyi toplantısına katıldığına vurgu yapılmıştır. Patriğe, Patrikhanenin tecrit edilmesi, ekonomik sorunlar ve yeni Patriğin kim olacağı konusunda düzenlenen senaryoların sıkıntılar verdiği varsayımında bulunulmuştur.

Milliyet gazetesinin 4 Ekim 1991 tarihli haberi “Rum Ortodoks Patriği Öldü” başlığı ile verilmiştir. Türk yasalarına göre Rum azınlığın liderlerinden biri olduğu, fakat dünya Ortodoksları tarafından Ekümenik Başpiskopos olarak kabul gören Dimitrios Papadopoulos’un (I. Dimitrios) kaldırıldığı hastanede kalp yetmezliğinden 77 yaşında öldüğü belirtilmiştir. “Dimitrios Kimdir?” alt başlığında; 1914 yılında

²³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Birleşim 126, Oturum 1, 12.08.1990, s. 438.

doğduğu, Galata'daki Fransız Lisesini bitirdikten sonra Heybeliada'daki Rum Papaz Mektebine girdiği, buradan Diyakoz olarak mezun olduğu, 1942 yılında Papaz olan Dimitrios'un Urfa Metropolitliğinde kâtip ve vaiz olarak görev yaptığı, daha sonra Feriköy'e Diyakoz olarak atandığı sonra Papaz olarak çalıştığı, 1945-1950 yılları arasında ise Tahran'daki küçük Ortodoks cemaatinde Papazlık yaptığı, tekrar Feriköy'e döndükten sonra 1964 yılında Piskopos olduğu, Kurtuluş ve Yunanistan'da da görev aldığı, 1972 yılında Bozcada ve Gökçeada Piskoposu iken Athenagoras'ın ölümü üzerine İstanbul Başpiskoposu ve Patriği seçildiği kronolojik bilgiler yer almıştır. Haberin bir sonraki alt başlığı "Yaptıkları Tartışmalıydı" olan bölümde; Dimitrios'un göreve başlar başlamaz Ortodoks Kiliseleri arasındaki birliği sağlamak için Cenevre'de üç kez konferans düzenlediği, Ortodoks dünyasının Ekümenik Başpiskopos olarak lanse ettiği Patriğin Türk yasalarına göre sadece Rum azınlığın dinî lideri olduğu, Türkiye'deki dinî azınlıkların haklarını düzenleyen Lozan Antlaşması'nda Patrikhane ve Patriğin statüsü ile ilgili her hangi bir maddenin bulunmadığı hususlarına değinilmiştir. Devamında yine Lozan'a göre Patrikhanenin Fener'de işlevine devam edebilmesi için Rum azınlık nüfusunun en az yirmi bin olması gerekirken hali hazırda ancak üç bin Rum'un İstanbul'da var olduğu, dört Metropolitliğin Dimitrios zamanında on yedi metropolitliğe çıkarıldığı konularına işaret edilmiştir. Vatikan benzeri bir konumu elde etmeye çalıştığı suçlamasıyla karşı karşıya kalan Dimitrios'un dört yüz yıl sonra gerçekleştirilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB) gezisi ile Amerika ve Yunanistan'a yapılan seyahatler nedeniyle de eleştiri oklarının hedefi olmuştur. SSCB'ye Yunanistan Başbakanı Papandreu'nun Dimitrios'a tahsis edilen bir uçakla gidilmesi, ABD ziyaretinde Başkan Bush tarafından kabul edilmesi, Dimitrios'un görev yaptığı süre boyunca ayrı bir devlet gibi davranması, yasal yetkisi olmamasına rağmen nişanlar, madalyalar dağıtması, oysa Dimitrios'un Türk yasaları önünde Eyüp Kaymakamlığına bağlı bir din görevlisi olması gibi noktalarda Milliyet Gazetesine yansıyan diğer eleştirilerdir.²³¹

²³¹ İstihbarat Servisi, *Rum Ortodoks Patriği Öldü*, Milliyet Gazetesi, 04.10.1991. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/39562/001520950006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erşim Tarihi: 05.11.2018.

3.11. Bartholomeos Seçilmeden Önce Türk Kamuoyunda Patrikhane Gündemi

3.11.1. Atina Türk Basın Ataşesi Yardımcısı Çetin Görgü'nün 17 Kasım Örgütü Tarafından Öldürülmesi (7 Ekim 1991)

Cumhuriyet gazetesinin 8 Ekim 1991 tarihli nüshasında “Atina Büyükelçiliği Basın Ataşesi Yardımcısı Çetin Görgü Şehit Edildi” başlığı ile verilen haberde evinden işe gitmek için çıkan Çetin Görgü'nün iki kişinin ani silahlı saldırısına uğradığı, suikastı 17 Kasım Örgütü'nün üstlendiği bildirilmiştir. 1963 yılında Manisa'da doğan Görgü'nün, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu olduğu, 29 Kasım 1989 yılında Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nde göreve başladığı, aynı yıl yurtdışı görevi olarak Atina Basın Ataşeliğine atandığı, suikasttan bir ay önce evlendiği, 27 Ocak 1973'te Santa Barbara'da Başkonsolos Mehmet Baydar ile Konsolos Bahadır Demir'in öldürülmesiyle başlayan suikastlarda hayatını kaybeden Türk diplomat, görevli ve yakınlarının sayısının otuz ikiye ulaştığı bilgileri aynı haberde yer almıştır.²³²

7 Ekim 1991 tarihinde Reuters'ın “Türkiye, Bir Görevlinin Öldürülmesinin Ardından Yunanistan'ı Husumet Yapmakla Suçladı” başlıklı haberinde, her iki ülke arasındaki ilişkilerin başkent Atina'da bir görevlinin öldürülmesi sonrasında yeniden gerildiği, Ankara'nın Atina'yı husumete yol açmakla suçladığı, Türk Dışişleri Bakanlığından bir üst düzey yetkilinin ise “*Bıktık artık... Terörizmi açıkça destekliyorlar*” dediği, Türk Dışişleri Bakanı Safa Giray'ın ise “*Yunan yetkililerince Türkiye ve Türk halkına karşı ısrarla yaratılan ortamı böylesine saldırıları kolaylaştırmasını ve hatta cesaretlendirmesini esefle izlemekteyiz. Görgü Yunanistan'da terörizme verdiğimiz ilk şehit değildir. Tüm bu saldırılardan sonra sürekli olarak yeni saldırıların engellenmesini sağlayıcı önlemler alınmasını istedik. Saldırıların sürmesi bizi, Yunan makamlarının uyarılarımızı dikkate almadığı sonucuna götürmektedir. Her şeyden önce Yunan makamlarının terörizm ve*

²³² Stelyo Berberakis, *Atina Büyükelçiliği Basın Ataşesi Yardımcısı Çetin Görgü Şehit Edildi*, Cumhuriyet, 08.10.1991.

<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1991/10/8/3.xhtml> Erişim Tarihi: 05.11.2018.

*teröristlere karşı müsamahakâr davranışları köklü bir biçimde değişmelidir” şeklinde yazılı açıklama yaptığı bilgilerine yer vermiştir.*²³³

Kathimerini gazetesinin 10 Ekim 1991 tarihli ve “Yunanistan’a Karşı Bir Provakasyon” başlığı ile taşıdığı haberinde; *“Kendi kendisini yaşantımızın savcısı kabul eden 17 Kasım adlı örgüt, emelleri konusunda ilk hatalarını yaptı”* cümlesini öne çıkararak ilk hatanın gazeteci ve milletvekili Pavlos Bakoyiannis’in öldürülmesi, ikinci hatanın da Atina’daki Türk Basın Ateşesi Yardımcısının vurulması olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Kathimerini gazetesi, 17 Kasım’ın emelleri nedir? Kısacası kamu yaşantımıza mı katılmak istiyor? Yani kendilerinin istedikleri partilerin mi iktidara gelmesini arzu ediyorlar? Her iki ismin öldürülmesi hangi amaçlara hizmet ediyor gibi bir dizi soruyu peş peşe sormuş, 17 Kasım örgütünün izlediği yolun örgüt ile kamuoyunu karşı karşıya bıraktığına dikkat çekmiştir. 17 Kasım örgütü bildirisinin her zaman olduğu gibi eylemin neden yapıldığını ortaya koyamadığını, artık kamuoyunun çoğunluğunun bu örgütü sol eğilimli bir örgüt olarak görmediğini ve sadece Yunan çıkarlarına zarar verecek bir şekilde hareket ettiğine inandığını vurgulamıştır. Gazete yine Çetin Görgü’nün Patrik Dimitrios’un cenaze töreninden bir gün önce öldürülmesinin yalnızca Yunanistan’ın terörün insafa bırakılmış bir ülke olduğu ve bilhassa komşu ülkelerin diplomatlarını korumaktan aciz kaldığı izlenimini yaratacağının altını çizmiştir. Örgütün kiralık mı yoksa akılsız mı olduğu sorusunu soran gazete haberin devamında ortamın betimlemesini şu şekilde yapmıştır. *“Türkler bu konuya sert tepki göstermediler ve Yunanistan’da bu nedenle uluslararası platformda suçlanmadı. Ama bu demek değildir ki bu tür olaylar Türkiye’nin Yunanistan’la ilgili arşivine girmeyecek.”*²³⁴

Benzer bir eleştiri Elefteros Tipos gazetesinin 15 Ekim 1991 tarihli sayısında ve “17 Kasım’ın Katilleri Türk mü? İnterpol, Yunan Güvenlik Makamlarına Üç Teröristin Almanya’dan Atina’ya Geldiklerini Bildirmişti” başlıklı haberinde görülmektedir. Gazete 10 Ağustos ve 29 Eylül günlerinde yayımlanan haberlerinde Yunanistan’ı hedef alacak bazı terör eylemlerinin gerçekleştirileceği öngörülerinde

²³³ Ayşe Sarioğlu, *Türkiye, Bir Görevlinin Öldürülmesinin Ardından Yunanistan’ı Husumet Yapmakla Suçladı*, Reuters, 07.10.1991.

²³⁴ Akis Kosonas, *Yunanistan’a Karşı Bir Provakasyon*, Kathimerini, 10.10.1991.

bulunduklarını, bu terör eylemlerinin temel amacının Yunanistan'ın içten sabote edilmesi olduğunu, Kıbrıs ile ilgili görüşmelerde ve Türk-Yunan ilişkilerindeki yakınlaşma nedeniyle iç cephede çatışmaların yaşanmasının hedeflendiği hususlarını kaydetmiştir. Bunun için 17 Kasım'ın "Türk teröristlerle" iş birliği yaptığı vurgusu da öne çıkarılmıştır.²³⁵

3.11.2. Patrikhane Binası Önünde Oturma Eylemi

25 Ağustos 1991'de Pazar günü Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği taraftarı kişiler tarafından Batı Trakya'da müftü atanması konusu ile ilgili olarak Fener Rum Patrikhanesinde başlatılan eylemlerin anlaşılabilmesi için müftü ve cemaat seçimlerinin tarihsel sürecinin ele alınmasında fayda görülmektedir.

Yunanistan'ın Teselya'yı kendi sınırları içerisine katması üzerine 24 Mayıs 1881'de İstanbul Uluslararası Sözleşmesi imzalanmıştır.²³⁶ Bu sözleşme, Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan Krallığı tarafından 2 Temmuz 1881 tarihinde onaylanmış ve yürürlüğe konulmuş,²³⁷ sonrasında ise 22 Haziran 1882'de Müslüman Toplumların Manevi Liderleri Hakkında 1038 Sayılı Uygulama Kanunu ile Yunanistan iç hukukuna aktarılmıştır. Yapılan düzenlemede müftülük kurumu ve müftü kavramının çerçevesi belirlenmiştir.²³⁸ Bu defa Balkan savaşları sonrasında imzalanan, Yunanistan'a azınlık hakları bakımından en fazla sorumluluk yükümlenen 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması²³⁹ ile hem 1830 yılı hem de 1881 yılı metinleri bir kez daha onaylanmıştır. Antlaşma, ikinci maddesi uyarınca bütün Yunanistan topraklarında geçerli hale getirilmiştir. İlgili kanunun önemli hususları ise hutbelerde halifenin adının okunulmasına devam edilmesi, İslâm cemaatinin kuruluşu, işleyişi, Başmüftünün atanma şekli vb. konulardır.

²³⁵ Vasilis Zisis, *17 Kasım'ın Katilleri Türk mü? Interpol, Yunan Güvenlik Makamlarına Üç Teröristin Almanya'dan Atina'ya Geldiklerini Bildirmişti*, Elefteros Tipos, 15.10.1991.

²³⁶ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu* (1. Baskı), Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s. 34.

²³⁷ Oran, a.g.e., s. 35.

²³⁸ Ahmet Serdar Balkanlı, Lozan, Müftülük, Batı Trakya, Sebülürreşad, Sayı: 1024, Ocak 2018, ss. 24-25.

²³⁹ Oran, a.g.e., s. 36.

Başmüftünün atanmasında izlenecek yol şu şekilde belirlenmiştir: Öncelikle müftülerin kendi cemaati içindeki Müslüman seçmenler tarafından seçilmesi, seçilen bu müftülerden oluşturulan bir seçim kurulu tarafından Başmüftülük makamı için üç adayın belirlenmesi ve nihayetinde aralarından birisinin Yunan Kralı tarafından Başmüftü olarak atanması yönündedir. Başmüftü yönetsel görevini ifa ederken diğer müftüler üzerinde egemenlik hakkına ve fetva verme yetkisine sahip olacaktır. Yunanistan’da müftülük müessesesi görevini hem dinî hem de yargılama yetkisini içeren hukuki alanlara sahip özel ve kısmi özerk kurum olarak sürdürmektedir. Daha önce kadıların görev alanlarında yer alan yetkilerin bazıları ilgili hukuki düzenlemelerle müftülerin uhdesine verilmiştir. Müftülerin nikâh, boşama, nafaka belirleme, velayet-vesayet, miras paylaşımı, vakıfların denetimi, din görevlilerinin atanma ve görevden alınması, İslam hukuku ile ilgili hususlarda fetva verme yetkileri vardır. Yunanistan zamanla baskısını artırmış daha önce uluslararası antlaşmalarla verilen azınlık haklarını millileştirmeye başlamıştır. Antlaşmalara koşut biçimde Başmüftülük kurumunun açılmasına ve Başmüftünün seçilmesine izin vermeyerek, müftülerin dinî ve hukukî alanlarda aldığı kararların incelenmesini, kadı sıfatıyla verdiği hükümlerin içerik bakımından denetimini ve temyizini imkânsız hale getirmiştir.²⁴⁰

24 Aralık 1990 tarihli ve 182 sayılı “Müslüman Din Görevlileri” hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname (KHK), 1991 tarihli ve 1920 sayılı Kanun ile onaylanmıştır. Bu Kararname’nin dokuzuncu maddesi ile müftülerin Yunanistan uyruklu Müslümanların oylarıyla seçilmelerini de hüküm altına alan 1920 tarihli ve 2345 sayılı Kanun ve ilgili bütün diğer hükümler yürürlükten kaldırılmış, müftü atamalarını 1913 Atina Barış Antlaşmasına aykırı olarak uygulamaya koymuştur.²⁴¹ Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Başkanı Tahsin Salihoğlu 23 Ocak 1991 tarihinde yapmış olduğu basın açıklamasında; uygulanmakta olan müftü ve cemaat seçimleri ile ilgili 1920/2345 sayılı Kanun’un, Yunanistan’ın 182 sayılı KHK ile iptal etmesinin insan haklarını ihlal ettiğini ve bu yolla insanlık suçunun işlendiğini

²⁴⁰ Ahmet Serdar Balkanlı, *Lozan, Müftülük, Batı Trakya*, Sebülürreşad, Sayı: 1024, Ocak 2018, ss. 24-25.

²⁴¹ Turgay Cin, *Batı Trakya’da Mevcut Müftülükler Sorununa İlişkin Yunanistan Danıştay Kararlarının Tahlili*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, ss. 65-130.

belirterek, “Kökeni Türk, dini İslâm olan bu soydaşlarımızın müftülerinin başka bir dine inanmış biri tarafından atanması halinde, yarın bu Müslüman Türk toplumunun müftüsünün bir Hristiyan olmayacağını kim garanti edebilir. Biz Batı Trakya Türkleri olarak, Yunan Devleti’nin ‘Megali İdea’ zincirine bağlı, kilise tarafından yönlendirilen bir devlet politikası gütmekle daha çok insanlık suçu işleyeceğine inanmaktayız. Yunanistan’ın kendi vatandaşlarının insanlık haklarını ihlal etmesini bütün kuruluşlara, tüm medeni devletlere şikâyet ediyor ve Yunanistan’ın bu tutumunu şiddetle protesto ediyoruz” demiştir.²⁴²

182 sayılı KHK ile Batı Trakya’daki müftülük ve cemaat seçimlerinin işleyiş süreçleri yeniden belirlenmiştir. Müftünün azınlık temsilcilerinin de yer aldığı on iki kişilik bir meclis tarafından seçilmesi, Türk azınlığın dini liderlerini seçme hakkı olarak öne sürülse de seçimin sonucunu belirleyen Vali olması yönüyle Yunan hükûmetinin bir ataması olarak ifade edilmesini değiştirmemiştir. Dolayısıyla Batı Trakya’daki Türk azınlık müftü seçim hakkını, 1913 ve 1920 yıllarında kazanılmış ve demokratik haklar olarak görmüş ve kendi müftü seçimlerini kendileri yapmaya devam etmişlerdir. Diğer taraftan da Yunan hükûmeti kendisinin belirlediği müftüleri, atama yoluyla göreve getirmiştir.²⁴³ 182 sayılı Kararname’nin birinci maddesinde öngörülen düzenlemeler doğrultusunda 20.8.1991 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkartılmış, bu kararname ile Mehmet Emin Şinikoğlu İskeçe Müftüsü olarak atanmıştır.²⁴⁴ Atanan İskeçe Müftüsü, Türk azınlığın muhalefetine rağmen 22 Ağustos 1991 tarihinde polis refakatinde makamına oturtulmuştur. Bu arada İskeçe seçilmiş Müftüsü Mehmet Emin Ağa Türk azınlığın oyları ile kendisine emanet edilen makamı terk etmekte direnmiş, ancak polis zoruyla uzaklaştırılmaktan kurtulamamıştır. Polis 23 Ağustos gecesı oturma eylemi yapan Türk azınlığı üyelerine saldıran ve otuz altı kişiyi yaralayan, yine bazı işyerlerine zarar veren saldırganlara müdahale etmemiştir.²⁴⁵

²⁴² Batı Trakya’nın Sesi Haber Merkezi, *Yunan Parlamentosu’ndan Kanunsuzluğa Onay*, Batı Trakya’nın Sesi, Yıl: 4, Sayı: 26, Ocak 1991, s. 14.

²⁴³ Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, 1. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 186.

²⁴⁴ Cin., a.g.e., ss. 65-130.

²⁴⁵ Haberler, *Batı Trakya’da Müftülük Seçimlerine İlişkin Sorular*, Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB), Yıl: 15, Sayı:1-2, 1995, s. 196.

İki-üç ay öncesinde Yunanistan'dan kırk milletvekilinin doğu kiliseleri gezisi kapsamında Fener Rum Patrikhanesi ziyaretinin, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Başkanı Tahsin Salihoğlu tarafından gayri resmi olarak değerlendirilmesi gelecek olayların habercisi gibidir. Salihoğlu, bu ziyaretin Türkiye tarafında karışıklık yaratmak amacını taşıdığını, bunun yerine milletvekillerin çeşitli sorunları yerinde tespit etmek maksadıyla Gümölcine, Dedeoğlu ve İskeçe müftülerini ziyaret etmesini tavsiye etmiştir. İstanbul'da Türk hükûmeti tarafından desteklenen Rum vakıf ve derneklerine kıyasla Batı Trakya'daki Türk derneklerinin durumunun üzücü olduğunu belirtmiştir. Salihoğlu'nun bu sözlerine karşılık Yunanistan Meclis Başkan Yardımcısı Anagnostopoulos, Mesimvrini gazetesine yaptığı değerlendirmede “*Bunlar aklın almayacağı konular*” diyerek milletvekillerinin ziyaretinin siyasi amaç taşımadığını vurgulamıştır.²⁴⁶

AP'nin İstanbul çıkışlı haberinde, Yunanistan'dan gelen Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği üyelerinden yaklaşık yüz kişinin, Yunanistan hükûmetinin Batı Trakya'daki bir kente dinî lider atamasını protesto etmek için Ortodoks Rum Patrikhanesi girişinde oturma eylemi başlattıklarını duyurmuştur. Protestocu grubun Rum Ortodoks Patriği'nden Yunan hükûmetini giriştiği bu davranış sebebiyle kınamasını istediklerini, kendisi ile görüşünceye dek oturma eylemine devam edecekleri bilgisini vermiştir.²⁴⁷

Fener Rum Patrikhanesinin Türk göstericiler tarafından kuşatılması üzerine Yunanistan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras, Ankara nezdinde Türkiye'yi protesto girişiminde bulunmuş, Türkiye'nin Yunanistan Büyükelçiliğine bilgi vermiş ve “*Türk göstericilerin kabul edilmez işgaline*” karşı tüm önlemlerin alınmasını istemiştir.²⁴⁸

Apoyevmatini gazetesi, Patrikhane önünde oturma eyleminde bulunan kişileri “İstanbul'daki holiganlar ve serseriler” olarak nitelemiştir. Bu kişileri hedeflerinin Türk Başkonsolos'un güvendiği bir ismin İskeçe Müftüsü olarak atanması,

²⁴⁶ *Türkler Şimdi de Patriği Tehdit Ediyor*, Mesimvrini (BYEGEM), 14.06.1991

²⁴⁷ *Yunanistan'dan Gelen Etnik Türkler, Rum Ortodoks Patrikhanesinde Oturma Eylemine Başladılar*, Associated Press (AP), 25.08.1991.

²⁴⁸ *Yunanistan Türkiye'yi, Rum Patrikhanesinin İşgal Edilmesi Nedeniyle Tüm Önlemleri Almaya Davet Etti*, Agence France Press (AFP), 26.08.1991.

Yunanistan'ın “yasalara uygun” olarak işlettiği süreçten geri adım atması, Kıbrıs sorununda yapılacak toplantının Türkiye-Yunanistan arasında bir gerginlik çıkarılarak iptal edilmesi şeklinde olduğu vurgulanmıştır. Ankara'nın “Ekümenik Patriği” kendi onayı alındıktan sonra görevlendirdiği hatırlatılarak bütün ülkelerde müftü seçiminde uygulanan işlem gibi Yunanistan'da da iktidarda bulunan hükümet tarafından müftünün belirlendiğine işaret etmiştir. Kullanılan metotların Türkiye'yi uluslararası alanda “rezil” ettiği, çünkü Patriğin bir devlet başkanına yakışır biçimde değer gördüğü, Patrikhanenin Ortodoksluğun merkezi olduğu, dolayısıyla bazı fanatikler tarafından kuşatılamayacağı hususları öne çıkarılmıştır. 1955 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda Türk tezlerini kabul ettirmek için kiliselerin ve mağazaların aynı “*aşağı tabakadan serseriler*” tarafından yağmalanarak Yunanistan'a “*şantaj*” yapılmak istenildiği; ancak 1991 yılı koşullarının 1955 yılı ile aynı olmadığı, neticede Avrupa Topluluğu yolunda olan Türkiye'nin bu basamaklardan bir adım daha gerilediği cümleleri gazetenin haberinde yer almıştır.²⁴⁹

Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Başkanı Tahsin Salihoğlu protesto eylemlerinin Batı Trakya'daki Müslüman azınlığın haklarının ihlaline karşı koymak olduğunu belirtmiş, Patrikhaneye gönderdiği mektupta ise, “*Amacımız sizi taciz etmek değil, sorunumuzda bize destek olmanızı ve dünya kamuoyunda Yunanistan hükûmetinin bu davranışını kınamanızı diliyoruz*” ifadelerine yer vermiştir.²⁵⁰

Fileleftheros gazetesi, Anadolu Ajansını referans vererek eylemcilerin Batı Trakya Dayanışma Derneği üyeleri olduğunu, Batı Trakya Türklerinin seçimle işbaşına getirilen müftülerinin yerine Yunan makamlarının usulsüz olarak kendi adayını atadığını, bunun da Müslüman Türk toplumunun yetkilerine müdahale anlamına geldiğini satırlarına eklemiştir. Diğer taraftan Batı Trakya'da Müslümanlara ait işyerlerinin vitrin camlarının kırılması eylemine katılan Yorgos Spartilis ve Konstantinos Malamatakis isimli iki eylemcinin polis tarafından tutuklandığını, meydana gelen çeşitli olaylarda on üç Müslümanın çeşitli yerlerinden yaralandığını ve hastanede tedavi gördükleri bilgilerini sıralamıştır.²⁵¹

²⁴⁹ *Korkunç Metotlar*, Apoyevmatini (BYEGM), 26.08.1991.

²⁵⁰ Ahmet Balan, *Rum Ortodoks Patrikhanesindeki Gösteri Sürüyor*, Associated Press (AP), 26.08.1991.

²⁵¹ *Türklerin Fener Patrikhanesi'ndeki Gösterileri*, Fileleftheros (BYEGM), 26.08.1991.

AA, 27 Ağustos 1991 Salı günü “İskeçe: Müftü Tayinini ve Türklere Saldırıları Protesto Amacıyla Camiler On Beş Gün Kapalı Kalacak” başlığı ile yayımlanan haberinde, Türklerin seçtiği ve polis zoru ile görevinden alınan İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Ağa başkanlığında toplanan Din Görevlileri Heyeti’nin 11 Eylül’e kadar camilerde ezan okunmaması, namaz kılınmaması ile İskeçe’den üç vaizin Atina’ya giderek İslâm ülkeleri büyükelçilerine müftü tayini ve Türklere saldırılar hakkında bilgi vermeleri kararını aldıklarını bildirmiştir. Din Görevlileri Heyeti’nin almış olduğu bir diğer kararın ise İskeçe Bağımsız Milletvekili Ahmet Faikoğlu başkanlığında altı kişilik bir heyetin atanan müftü Mehmet Emin Şinikoğlu’nun ziyaret edilerek istifasının istenmesi olduğu belirtilmiştir.

Görevden alınan İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Ağa’nın açlık grevinde altıncı gününe girdiği, Bağımsız Milletvekili Ahmet Faikoğlu’na göre son zamanlarda Batı Trakya’da Türk azınlığın yoğunlaşan sorunlarında, müftülüklerle ilgili yaşanan kanlı olaylarda ve Fener Patrikhanesindeki oturma eyleminde siyasi ve manevi sorumluluğun Yunanistan Başbakanı Konstantin Miçotakis, Yunanistan Dışişleri Bakanı Samaras, azınlıklar konularından sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Virjinya Cuderu ve Gümölcine Metropolit Damaskinos’a ait olduğu haberde yer alan diğer hususlardır. Öte yandan müftü tayini belgesinde imzası bulunan İskeçe’nin Yassıören Nahiyesi Müdürü Nuri Kadri, Yunanistan Başbakanı Miçotakis’e yazdığı mektupta, İskeçe Valisi Yorgo Kavadoğlu’nun müftü tayininde kendisini aldattığı, okumasına bile izin verilmeden belgeye imza atmak zorunda kaldığı, entrika kurbanı olduğu, hatasını kabul ettiği, belgeden imzasını çektiği, ayrıca seçilmiş müftü Mehmet Emin Ağa’nın görevden alınmasını ve yerine müftü tayin edilmesini kınadığı, yine aynı belgede imzası bulunan Şinikova Nahiye Müdürü Niyazi Avcı da benzer açıklamalarda bulunarak imzasını çektiği hususları Anadolu Ajansının haberine yansımıştır.

Apoyevmatini gazetesinin “Mathiopoulos’un, Faikoğlu’nun Basına Yönelik Yalanlarına Cevabı” başlığıyla 27 Ağustos’ta sütunlarına taşıdığı haberde, Atina Günlük Gazeteciler Derneği Başkanı Mathiopoulos’un, Bağımsız Milletvekili Ahmet Faikoğlu’nun “*Yunan Gazetecilerinin Utanç Sembolü Olduğu*” şeklindeki

“terbiyesiz” beyanlarına sert cevap verdiği, Faikoğlu’nun açıklamalarında “*Basın ahlakı için bir utanç sembolü olan bütün Yunan gazetelerini kınıyorum. Beyazı siyah gösterdikleri sürece benim için dürüst bir gazeteci ve gazete yoktur. Biz tahrik etmiyoruz. Bugün veya yarın Patrikhanede, Trakya’da, Gümülcine’de veya başka bir yerde bir şey olursa Miçotakis, Samaras, Papahemelis, Bayan Tsouderou ve Maronia ile Gümülcine Metropolit bundan sorumlu olacaktır. Miçotakis’e ve başka Miçotakislere, dini ideallerimize müdahale etme ve dinimizle uğraşmak hakkını tanımamaya kararlıyız*” ifadelerini kullandığını belirtmiştir. Bu açıklamaların Apoyevmatini gazetesi tarafından Atina Günlük Gazeteciler Derneği Başkanı Mathiopoulos’a bildirilmesi üzerine, Başkan “*Bay Faikoğlu yanlış bilgi vermenin ve yalan söylemenin taktiklerini çok iyi biliyor. Zira kendisi sık sık bunu uyguluyor. Bunun sonuçlarını da gayet iyi biliyor. Ankara’nın verdiği talimatlara göre hareket eden Faikoğlu, Yunan gazetecilerden bahsetmek ve onları eleştirmek hakkına sahip değildir. Bu Bey, Yunan gazetelerinden bahsettiğinde, vatanında yayımlanan gazeteleri herhalde unutuyor. Birkaç ay önce İstanbul’da kundaklanan turist otobüsü konusunda Türk gazetelerinin Türk kamuoyunu yanıltma çabasına katıldıklarını hatırlatmamıza gerek yoktur*” şeklinde beyanatta bulunmuştur.

Apoyevmatini gazetesinin aynı tarihli sayısında yer verilen iki ayrı yorumda, müftülükle ile Patrikhanenin bir ilgisinin olmadığı, varsa bunu sadece Patrikhaneyi kuşatanların bilebileceği, bu kişilerin kendiliğinden burada toplanmadıkları, 1955 yılı Olaylarına gönderme yapılarak geçmişte buna benzer yapılan gösterilerin unutulmadığı, Rumların yaşadığı mahallelerin yakıldığı, mağazalarının yağmalandığı günlerin hala zihinlerde olduğu, İstanbul’da dört yüz bin Türk vatandaşı Rum yaşarken bugün dört bin kişinin kaldığı, Faikoğlu’nun açıklamaları ile de ilgili olarak bu kişinin milletvekili olmaması gerektiği, savunmayı ant içtiği anayasayı sürekli ihlal ettiği, soyadı “Faikopoulos” olan bir Yunan Ortodoks milletvekili olsaydı bunları yapamayacağı ve bu kişinin sürekli anti demokratik uygulamalara dem vurduğu, eğer böyle olsaydı açıklamalarının aktarılmayacağı, parlamentoda kendisine söz hakkı verilmeyeceği gibi hususlara değinilmiştir.²⁵²

²⁵² Anna Panayiotarea, *Bu Filmi Daha Önce de Görmüştük*, Apoyevmatini (BYEGM), 27.08.1991.

Elefterotipia gazetesi 27 Ağustos günlü sayısında Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği üyelerinin Patrikhane önünde olmakla beraber Patrikhaneye giriş ve çıkışa izin verdikleri, Dernek Başkanı Salihoğlu'nun farklı bir tutum izleyerek *"Hedefimiz Muhterem Ekümenik Patrik değil, olay çıkartmak istemiyoruz."* dediği, hâlbuki bir önceki gün tüm Ortodoks Kiliselerini tecrit etmekle tehdit ettiği, hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin diplomatik yollardan soruna çözüm çabalarının sonuç vermeye başladığı, Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Murat Sungar'ın *"Çabaların sadece olaylara engellemeye yönelik değil, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlaması gerektiği"* ifadeleri gibi hususlar yer almıştır.²⁵³

3.11.3. Yakovos'un Beklenen Adaylığı

Patrik Dimitrios'un ölümü üzerine, Kuzey ve Güney Amerika Ortodoks Kiliseleri Başpiskoposu Yakovos'un Amerika Birleşik Devletlerinden en üst düzeyde yetkililerin düzenlenecek cenaze törenine katılımlarının sağlanmasının, Patrikhanenin ekümenikliğinin altını çiziceğine inandığı haberi Ufuk Güldemir'in Washington'dan yaptığı habere yansımıştır. Haberin devamında Türk makamları tarafından Patriğin yerel Ortodoksların lideri olarak kabul edildiği, ancak Rumlar tarafından Patriğin dünya Ortodokslarının evrensel lideri olarak nitelendirildiği bilgileri satırlara yansımıştır. Yakovos'un gayretlerinin fazla gündeme gelmeyen arka planında Patriklik makamına gelmek gibi bir dileğinin olduğu ve Yakovos'un Ortodoks dünyasında eşitler arasında birinci olarak değerlendirilen Patrikhanenin öneminin arttığı inancını taşıdığı habere konu olmuştur. Yakın çevresine Patrik olmak isteğini açıkça ifade eden Yakovos'un bu isteğine iyi ilişkileri olduğu dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın karşı çıkmayacağını umduğu bilgisi yer almıştır.²⁵⁴

Diğer taraftan Cumhuriyet gazetesinin 9 Ekim 1991 tarihli nüshasında "Patrikliğe Aday Değilim" başlığı ile Leyla Tavşanoğlu tarafından verilen haberde, Yakovos'un, *"Ben hiçbir zaman patrik olmak gibi bir isteğe kapılmadım. Patrik Dimitrios benim üstümdü, çok sevdiğim ve saydığım bir insandı. Onun cenazesi için,*

²⁵³ Aris Abacı, *Türkiye, Kuşatma ile Diyalog İçin Şantaj Yapıyor*, Elefterotipia (BYEGM), 27.08.1991.

²⁵⁴ Ufuk Güldemir, *Yakovos Patrik Kulisinde, Patrik'in Cenaze Törenine Büyük İlgi*, Washington, <https://core.ac.uk/download/pdf/80960200.pdf> Erişim Tarihi, 17.05.2019.

İstanbul'a, kendisine son kez saygılarımı sunmak ve son görevimi yapmak için geldim. Patrik olmam için ne bir şahıs ne de bir ülkenin hükûmeti bana yaklaşmış, beni aday göstermiştir” dediği satırlara yansımıştır. Yunan bir gazetecinin Yakovos’a, “Neden bunca zaman adaylığınız konusunda spekülasyon yapılmasına müsaade ettiniz” şeklinde yönelttiği soruya, kendisinin adaylığının gündeme getirildiği her ortamda hep hayır cevabını verdiğini, bu konuda belirsizlik oluşmasına izin vermediğini dile getirmiştir.²⁵⁵

²⁵⁵ Leyla Tavşanoğlu, *Patrikliğe Aday Değilim*, 09.10.1991, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/oku/?newsId=3215002&pageNo=3&home=%2Fmonitor%2Findex.xhtml> Erişim Tarihi: 05.01.2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİ TALEP REPERTUARI

1. PATRİKHANE’NİN EKÜMENİK SIFATININ TANINMASI

1.1. Ekümenik, Ekümeniklik ve Ekümenik Hareket

1.1.1. Ekümenik Sıfatı

Ekümenik (İkumenikos-Οικουμενικός) kelimesi, eski tabirle “cihanşümul”, günümüz Türkçesi’nde ise “evrensel” demektir.²⁵⁶ “Evren”, “kainat”, “âlem”, “cihan” vb. anlamları taşıyan Yunanca “ikumeni” (οικουμενή) veya “ekümene” isminin sıfat biçimidir.²⁵⁷ Kelime sıfat olarak eklendiği isme göre “İkumenikos”, “İkumeniki” veya “İkumeniko” yazılımları olarak değişiklik göstermektedir. Türkçe’de genellikle Ekümenik, nadiren de Ökümenik şeklinde telaffuz edildiğine rastlanmaktadır. Dünyada “meskûn” yani “iskân edilen tüm yerler, uluslararası her yer” anlamlarını karşılayan “ekümenik” sözü siyasî değil, dinî bir terimdir. Arapça’da “Ekümenik Patrik” iskân edilen her yerin patriği anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır.²⁵⁸ Hristiyanlıktaki “oecumenicus” kavramı, İslâmî terminolojideki “medine” (uygar insanların yaşadığı yerleşim yeri) terimine benzer bir anlam da taşır.²⁵⁹ Asırlardır “Ekümenik Patrikhane” unvanını kullanan Fener Rum Patrikhanesi, Ortodoks geleneğine göre “primus inter pares” yani “eşitler arasında birinci” olarak kabul edilmektedir.²⁶⁰ Diğer bir bakış açısı ile Ortodoks dünyası bakımından, dünyadaki tüm Ortodoksların dinî önderliğini yani ruhani liderliğini ifade eder.²⁶¹

²⁵⁶ Murat Bardakçı, *Ekümenik Patrikhane*, Habertürk Gazetesi, 23.12.2013, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/905970-ekumenik-Patrikhane>, Erişim Tarihi 25.10.2018.

²⁵⁷ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 269.

²⁵⁸ Elpidophoros Lambriniadis, *İlber Ortaylı İle Zaman Kaybolmaz*, Haber Türk Televizyonu Programı, 18 Haziran 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=PmzFRvCVpWs&t=1273s>, Erişim Tarihi: 25.10.2018.

²⁵⁹ Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik’i Ekümenik mi?*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 11.

²⁶⁰ Murat Bardakçı, *Yakında Mum da Dikeriz!*, Haber Türk Gazetesi, 06.07.2012, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/756731-yakinda-mum-da-dikeriz#>, Erişim Tarihi 25.10.2018.

²⁶¹ Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Rum Patrikhanesi*, Ankara, 1996, s. 153.

1.1.2. Ekümeniklik Kavramına Teorik Bakış

Eski Yunanca'da "Oikos" ev, barınak, "Oikouman" üzerinde insan yaşayan yer manalarına gelmektedir. "Ekümen" kelimesi, Hristiyanlığın yaşadığı toprakları ve kilisenin evrensel yani dünya çapında olduğunu vurgulamaktadır. Ekümeniklik ise, evrensellik anlamında kullanılmaktadır.²⁶²

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam birbirini takip eden "İbrahimî Dinler" veya "Semavî Dinler" olarak bilinir. Bunlardan Hristiyanlık, zaman içerisinde dinî ve siyasi nedenlerden dolayı Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere üç ana inanca ayrılmıştır. Her ne kadar Katolik Hristiyanlık, tek bir Roma Katolik Kilisesi tarafından temsil edilse de, Ortodoks ve Protestan Hristiyanlık farklı dinî inançların ve siyasi oluşumların sonucu olarak tek bir kilise tarafından temsil edilememektedir. Fakat bu kiliseler kendi aralarındaki tüm farklılıklara ve sorunlara rağmen birlikte hareket etmeye çalışmaktadırlar. Henüz tek bir yönetim altında olmayan bu ortaklık ve işbirliği işleyişi "Ekümenizm" veya "Ekümeniklik" olarak adlandırılmaktadır.²⁶³

1.1.3. Ekümenik Hareket

Ekümenik Hareket, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki gelişmelerle birlikte bir hareketlenmeyi beraberinde getirmiştir. Misyoner faaliyetleri, kilise ve devlet arasındaki işlerin birbirinden ayrılması, din özgürlüğüne pozitif bakışın sağlanması, aydınlanma vb. nedenlerle mezhepler arasında bir yaklaşma ve iş birliği gündeme gelmiştir. Bunların neticesinde 1943 yılında Ulusal Evanjelikler Birliği, 1948'te Dünya Kiliseler Konseyi, 1961'de Hristiyan Birliğini Geliştirme Sekreterliği ve Tüm Ortodokslar Konferansı gibi yapılar kurulmuşlardır. 1962-1965 yılları arasında düzenlenen II. Vatikan Konsili ile Katolik Kilisesi, oluşumundan bu yana ilk kez diğer kiliselerin varlığını kabul etmiş ve Ekümenik Hareket'i, "*Kilise yaşamını*

²⁶² Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1986, C.VII, s.3591.

²⁶³ Mehmet Oğuzhan Tulun, *Hristiyan Dünyasında Ekümenizm Sekteyi mi Uğruyor?*, Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2018/26 Numaralı Analiz, 21.09.2018, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/HRISTİYAN-DÜNYASINDA-EKUMENİZM-SEKTEYE-MI-UGRUYOR>, Erişim Tarihi: 25.10.2018.

bütünü ile yenileme” olarak kavramsallaştırmıştır. Konsil, İsa’nın tüm insanların kurtuluşu için dünyaya geldiğini öne çıkararak Ekümenik Hareket’in bütün insanların birliğini veya iş birliğini amaçladığını öne sürmüştür. Dinlerin ortak sorumluluğunun diyalog, ihtiyaç sahibi herkesin hizmet alması ve bu yolla barış ve adaletin tesis edilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Ekümenik Hareket hizmetin yakından uzağa işletilmesi prensibinden yola çıkarak ilk etapta Hristiyan mezhepleri arasında, ikinci olarak İbrahimî Dinler arasında, üçüncü aşamada hangi dine mensup olursa olsun inanlar arasında ve son olarak da bir inancı taşıyan veya taşımanın bütün insanlar arasında iletişim ve iş birliğinin sağlanması biçiminde kurgulanmıştır.²⁶⁴

Dünya Kiliseler Konseyi, “World Council of Churches” resmi adıyla 500 milyon Hristiyan’ı temsil eden ve merkezi Cenevre’de bulunan 345 üyeli Hristiyan birliği çağrısı yapan bir Ekümenik Hareket örgütüdür. İlk kuruluşunda Avrupa ve Kuzey Amerika’da yerleşik Protestan kiliselerden oluşan bir kuruluş iken bugün için 110’dan fazla ülkeden Ortodoks, Anglikan, Birleşik ve diğer kiliseleri bünyesinde barındırmaktadır.²⁶⁵

1.2. Patrikhanenin Tüzel Kişiliği

1.2.1. Patrikhanenin Hukuki Durumuna Dair Yargıtay’ın 2007/5603 Sayılı Kararı

13.06.2007 tarihinde Yargıtay 4. Ceza Dairesi, Fatih 3. Asliye Ceza Mahkemesi’nin 20.12.2004’te verdiği bir kararı onaylamıştır (Karar no. 2007/5603). Bulgar cemaati papazlarından Konstantin Kostoff ile yine Bulgar cemaatinden Bujidar Çipof’a göre Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ruhani üstünlüğünü öne sürerek Bulgar kilisesi üzerinde baskı yaptığı, Patrikhanenin, Ortodoks ilahiyatı çerçevesinde Fener Rum Ortodoks Patriği’nin adını ayinlerde anmayan Papaz Kostoff’un dinî yetkilerini kaldırdığı, söz konusu olayı Bulgar Ortodoks Kilisesi Yönetim Kuruluna bildirdiği,

* İstanbul şehrinin kent olarak ilk atası ve Konstantinopolis’ten önceki Latince adıdır.

²⁶⁴ Beyza Bilgin, *Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 39, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1999, ss. 1-25.

²⁶⁵ Mehmet Oğuzhan Tulun, *Dünya Kiliseler Konseyi Nedir?* Avrasya İncelemeleri Merkezi, AVİM Rapor No:5, 2014, <https://avim.org.tr/images/uploads/Rapor/RAPOR-5.pdf> Erişim Tarihi: 25.10.2018

Kurul'un da bunun üzerine Kostoff'un işine son verdiği olayın tarihçesidir. Yargıtay bu konu çerçevesinde olmadığı halde "ekümeniklik" meselesine de müdahil olmuştur. Karar'da, *"Antlaşmanın sonuç metninde ve konvansiyonun eklerinde Fener Rum Patrikhanesi ismen dahi zikredilmeyip, sadece bir azınlığın kilisesi olarak belirtilmiştir. Bu nedenle statü olarak bir azınlık kilisesidir"* denilerek, devamında; *"Antlaşma metninde Patrikhanenin hukuki durumu ile ilgili hiçbir hükme yer verilmediğinden durumun Lozan müzakerelerinin görüşme kayıtlarının esas alınması suretiyle tamamen Türk iç hukukuna göre belirlenmesi gerekmektedir"* yorumu yapılmıştır. Bu tespitlerden sonra Karar'da peşpeşe üç kez daha Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin bir "azınlık kilisesi" olduğuna vurgu yapılarak, ekümenik kilise olmadığına altı çizilmiştir. Bu tip şikâyetlerin Ortodoks cemaatleri içerisinde ilahiyat ve çıkar çatışmalarından kaynaklandığı, Türk kamuoyunun sağ yelpazesinde yer alanların Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi aleyhine kışkırtılarak huzursuzluk yaratılmasının amaçlandığı Baskın Oran tarafından ileri sürülmüştür.²⁶⁶

1.3. AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu ve Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu)

AGİT bünyesinde özel bir birim olan Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR), dünyanın önde gelen bölgesel insan hakları organlarından biridir. Merkezi Polonya'nın Varşova kentinde bulunan büro 1991 yılında kurulmuştur. Avrupa, Kuzey Amerika, Orta Asya ve Kafkaslarda etkin olan oluşum, demokratik seçimler, insan hakları ve temel özgürlükler, saygı, hoşgörü ve ayrımcılık yasağı, göç, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme, terörle mücadele vb. konularla ilgilenmektedir. Katılımcı ülkeler tarafından finanse edilmekle birlikte gönüllü yardımlar da almaktadır. 57 katılımcı ülkenin yer aldığı ODIHR bünyesinde 30 ülkeden 150'ye yakın personel çalışmaktadır. Büronun direktörlüğünü 19 Temmuz 2017 tarihinden itibaren İzlandalı Ingibjörg Solrun Gísladóttir yapmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁶ Baskın Oran, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne ve Özellikle de Ekümenikliğine İlişkin Mütalaamdır*. 14.08.2007. <https://baskinoran.com/belge/EkumenikPatrikhaneMutalaasi.pdf> Erişim Tarihi: 26.05.2019.

²⁶⁷ <https://www.osce.org/odihhr> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), 2019 yılı itibarıyla 61 üye devlete sahiptir. Bunların 47'sini Avrupa Konseyine üye ülkeler oluşturmaktadır. Diğer 14 üye ülke ise Cezayir, Brezilya, Şili, Güney Kore, Kosta Rika, Amerika Birleşik Devletleri, İsrail, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova, Fas, Meksika, Peru ve Tunus'tur. Komisyon'un başkanlığını 2009 yılı Aralık ayından bu tarafa İtalyan Gianni Buquicchio yürütmektedir. Komisyon'un daimi sekretaryası Fransa'nın Strazburg şehrinde yerleşiktir. Demokratik kurumlar ve temel haklar, seçimler, referandumlar ve siyasi partiler ile adalet konularında çalışmaktadır.²⁶⁸

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) İzleme Komitesi başkanı Serhiy Holovaty'nın "Türkiye'de dini cemaatlerin tüzel kişiliğinin olmamasının, bu bağlamda özellikle İstanbul Rum Ortodoks Patrikliği'nin 'ekümenik' sıfatını kullanma hakkı probleminin Avrupa standartları ile uyumunun değerlendirmesi isteği üzerine üç raportör (Pieter van Dijk-Hollanda, Christoph Grabenwarter-Avusturya ve Fredrik Sejersted-Norveç) görevlendirilmiştir. Raportörlerin yorumları doğrultusunda²⁶⁹ 535/2009 numaralı görüş, 15 Mart 2010 tarihinde Venedik Komisyonu tarafından 82. Genel Kurul'da (Oturum) kabul edilmiştir.²⁷⁰

Bahse konu görüşte Patrikhanenin "ekümenik" unvanını kullanması hakkına yönelik bir müdahalenin AIHS 9'uncu maddesi uyarınca Ortodoks kilisesinin özerkliğini engelleyeceği hususuna yer verilmiştir. Ancak Komisyon, Türk yetkililerinin Patrikhaneyi bu unvanı kullanmayı yasakladığına dair bir işaret bulunmadığını, yine Türk yetkililerinin anılan unvanı kullanmak gibi pozitif bir sorumluluğunun olmadığını rapora yansıtmıştır. Diğer taraftan Komisyon, gerçek ve

²⁶⁸ https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation&lang=FR Erişim Tarihi: 12.05 2019.

²⁶⁹ AGİT-DKİHB (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu)&Venedik Komisyonu, *Din veya İnanç Topluluklarının Tüzel Kişiliği Hakkında Kılavuz İlkeler (Guidelines on Legal Personality of Religious or Belief Communities)*, Ter. Norveç Helsinki Komitesi, 2014, s. 22.

²⁷⁰ Türkiye'de Dini Cemaatlerin Hukuki Statüsü ile İstanbul Ortodoks Patrikliğinin "Ekümenik" Sıfatını Kullanma Hakkına Dair Görüş, **Venedik Komisyonu Kararları**, TBMM Araştırma Merkezi, 8.4.2010, Ankara, s. 47.

www.abgm.adalet.gov.tr/avrupabirligi/turkyargisi/venedikkmsy/Turkiye'deDiniCemaatlerinHukukiStatusuIleIstanbulOrtodoksPatrigininEKUMENIKSifatinKullanmakHakkinaGorus.pdf Erişim Tarihi 14.05.2019.

tüzel kişilerin tarihi ve genel kabul görmüş “Ekümenik Patrikhane” unvanını kullanmamaları için herhangi bir sebep göremediklerinin altını çizmiştir.²⁷¹

AGİT üyesi ülkeler 1989 Viyana Belgesi’nin 16.3. paragrafında “*bağlı oldukları ülkenin temel hukuku içerisinde inançlarını yaşayan veya yaşamaya hazır olan inanç topluluklarının, bahse konu devlette bu özelliğe sahip gruplara sağlanan statünün kendilerine de tanınması yönündeki taleplerini karşılamayı*” kabul etmişlerdir. Uygulamada bilhassa tüzel kişiliğin kazanılması esnasında karşılaşılan hukuki ve fiili zorluklar üzerine, 2004 yılında DKİHB ile Venedik Komisyonu bu vb. birçok başlığı “*Din veya İnanç Hakkındaki Mevzuatın İncelenmesine Yönelik Kılavuz İlkeler’de*” ele almaya çalışmıştır.²⁷² Uluslararası insan hakları çerçevesinde, bireyler tarafından din veya inanç temelinde meydana getirilmiş bir oluşuma devletin tüzel kişilik tanımayı kabul etmemesi, örgütlenme özgürlüğü kapsamında değerlendirildiğinde din veya inanç özgürlüğü hakkının uygulanmasında bir engel olarak görülmektedir.²⁷³

1.4. Ekümeniklik Bağlamında Patrikhanenin Ortodoks Kiliselerle İlişkileri

Patrikhane Bartholomeos döneminde, tüm kardeş kiliselerin koordinasyon merkezi olarak konumlanan yerinden ve ekümenik karakterinden taviz vermemek adına zaman zaman diğer kiliselerin kendi rolüne karşı meydan okumalarını cevapsız bırakmamıştır.

1.4.1. Kudüs Patrikhanesi ile Anlaşmazlık ve Kudüs Ziyareti

90’lı yılların başında Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ile Kudüs Patrikhanesi arasında Avustralya’daki Agios Ioannis Manastırı nedeniyle bir anlaşmazlık meydana gelmiştir. Avustralya Başpiskoposu Stilianos ile Manastırın Başrahibi Ierotheos arasında başlayan tartışma üzerine, Manastırın Başrahibi Kudüs Patriğine başvurarak Manastırın Kudüs Patrikhanesinin yetkisine alınmasını talep etmiş, bu talebin kabul

²⁷¹ AGİT-DKİHB (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu)&Venedik Komisyonu, a.g.e., s. 78.

²⁷² <http://www.osce.org/odihr/13993>. Erişim Tarihi: 14.05.2019.

²⁷³ AGİT-DKİHB (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu)&Venedik Komisyonu, a.g.e., s. 22.

görmesi ve manastırın Kudüs Patrikhanesinin yetkisine dâhil edilmesi üzerine Patrik Dimitrios'un sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Patrik Dimitrios Kudüs Patrikhanesinin bu tutumunun Ekümenik Patrikhanenin manevi yetkilerine ters düştüğünü açıklamış hatta Patrik Diodoros'a bir mektup yazarak onu bu hatasını düzeltmeye davet etmiş, ancak Patrik Diodoros'un bu kararını resmileştirmesi ve eski takvimi kabul eden bazı kiliselerin manevi liderliğini üstlenmesi üzerine Fener-Kudüs arasındaki ilişkiler iyice gergin hale gelmiştir. Bu durum Avustralya'daki Ortodoks toplumu olumsuz yönde etkilemiş, Dimitrios'un sağlığında meselenin çözümü için çok çaba sarf edilmesine karşın bir netice alınamamıştır. Bartholomeos tarafından, tüm dünyadaki Ortodokslar arasında birlik ve beraberliğin sağlanması ve Ortodoks kiliselerini sarsan müzmin sorunların çözümlenmesi amacıyla 31 Temmuz 1993 tarihinde Fener'de büyük bir Ortodoksluk toplantısı düzenlenmiş, toplantıya Ortodoks kiliseleri liderleri davet edilmiştir. Kudüs Başpiskoposu Patrik Diodoros'un Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin diğer Ortodoks toplumların işlerine müdahale ettiği yönündeki iddiaları toplantıda ele alınmıştır. Toplantıya katılmayan Patrik Diodoros, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın çöküşünden sonra İstanbul Patriği Bartholomeos'un Ortodoks dünyasındaki etkisinin oldukça artmasından yakınmış, Bartholomeos'un kiliseyi papa gibi yönetmeye çalıştığı iddiasında bulunmuştur. Patrikhanede yapılan toplantıda Lidi Başpiskoposu ve Kudüs Patrikhanesi Genel Sekreteri Timotheos ile Kapitoliados Piskoposu İsihiou'nun görevlerinden uzaklaştırılmaları ve yeniden rahip statüsüne dâhil edilmeleri, Kudüs Patrikhanesi ile ilişkilerin bir süre kesilmesi ve Patrik Diodoros'un adının Ortodoksluk listesine dâhil edilmemesi kararları verilmiştir. Ancak kilise çevrelerinde bu karar taviz olarak görülmüş, en ağır cezanın Patrik Bartholomeos'un arzu ettiği gibi Patrik Diodoros'a değil de iki Piskoposa verilmesine dikkat çekilmiştir. Kudüs Patriğine ağır ceza verilmemesi özellikle İskenderiye Patriği Parthenios ve Atina Başpiskoposu Serafim'in yoğun çabaları neticesinde gerçekleşmiştir. Böylelikle İstanbul ve Kudüs Patrikhanesi arasındaki ilişkilerin bunalıma sürüklenmesine set çekilmiştir. Patrik Bartholomeos tarafından düzenlenen büyük dinî toplantıya katılmayan ve karşı çıkan Kudüs Patriği Diodoros, tüm metropolitlerini Kudüs'te düzenlenecek toplantıya davet etmiş, Fener'de yapılan toplantının dinî kurallara aykırı olduğunu belirtmiştir. Patrik Bartholomeos, Katoliklerle diyalog tezini savunurken, Diodoros buna karşı çıkmıştır.

20 Kasım 1993 tarihinde yapılan Kutsal Sinod bünyesinde, Patrik Diodoros'un Avustralya, Amerika ve Yunanistan kiliseleri üzerinde hiç bir yetkisinin olmadığı ve Patrikhanenin tüm dünyadaki Ortodoks kiliseler üzerinde yetkilerinin olduğu kabul edilmiştir.

1.4.2. Yunanistan Kilisesi ile Yetki Krizleri

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, Yunan devletinin kurulmasının ardından yaklaşık yüzyıl boyunca, Osmanlı'nın bir parçası olarak kalmaya devam eden Yunanistan'ın kuzeydoğusunda, otuz altıyı aşkın piskoposluk bölgesi üzerindeki hükümlerini geleneksel olarak sürdürmüştür. Yunan kilisesi bu bölgede Patrikhane tarafından gerçekleştirilen tasarrufların kendi özerkliğini aşındıracağı kaygısıyla sık sık Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ile sorunlar yaşamış, bu meseleler de yazılı ve görsel medya haberlerinde veya makalelerinde yer bulmuştur.

Pontiki dergisinin 30 Kasım 1995 tarihli sayısının "Yunanistan Kilisesi ile Patrikhane Arasındaki Anlaşmazlık" başlığı altında yayımlanan yorumda, bir kez daha Patrikhane ile Yunanistan Kilisesi arasındaki ilişkilerde sürtüşmelerin meydana geldiği, Patrikhanenin, Avrupa Birliği'ndeki temsilciliğe benzer bir yapının Atina'da da olması yönündeki teklifinin anlaşmazlığa sebep olduğu, bu pürüzün Patrikhane'de yapılan ve Yunanistan Kilisesi adına Filippon metropoliti Prokopios, Dedeğaç metropoliti Anthimos, Thiras metropoliti Pantaleimon ve Kutsal Sinod başkâtibi Grigorios Tsakalis'in yer aldığı toplantıda gündeme geldiği, bu toplantıya Patrikhane tarafından ise Efes metropoliti Hrisostomos, Pergis metropoliti Evangelos, İlioupoleos metropoliti Athanasios ve Philadelphia metropoliti Meliton'un iştirak ettiği bilgisine yer verilmiştir.

Yunan metropolitlerin meslektaşlarına, Atina'da Patrikhaneyi temsil edecek bir büro açılmasının bazı problemleri gündeme getireceğini iletecekleri, bu görüşmelerde Yunan kilisesini temsil eden metropolitler ayrıca, siyasi özellikte olacak bir temsilciliğin Avrupa Birliği için yararlı, ancak Atina açısından olumsuz olabileceğini izah edecekleri, söz konusu metropolitlerin ayrıca, Patriğin bazı

hareketlerinin, Yunan dış politikasındaki hedeflere de ters düştüğünü belirtecekleri öne sürülmüştür. Bu noktada karakteristik bir örnek olarak Türkiye ile Gümrük Birliği anlaşmasının verilebileceği, Patrik Bartholomeos'un, Fransa Cumhurbaşkanı'nın ricasından sonra YDP Avrupa milletvekili Nana Moushouri ile temasa geçtiği ve kendisinden Avrupa Parlamentosu başkanına Türkiye ile Gümrük Birliği konusundaki olumlu görüşünü iletmesini istediği, Yunan metropolitlerin, Fener ile Ankara arasında hassas ilişkiler olduğu için Atina'da bir Patrikhane bürosunun faaliyete geçirilmesinin verimsiz ve gereksiz yere sürtüşmelere sebep olabileceği kanısında olduklarına işaret etmiştir.

Bu arada, Yunan milletvekillerin, Patrikhanenin dikkatli bir şekilde öne sürdüğü Makedonya, Trakya ve Epir'deki metropolitliklerin Patrikhaneye iadesi şeklindeki önerisini gündeme getirecekleri, söz konusu metropolitliklerin yönetiminin özerk Yunan kilisesine ait ancak dinî açıdan Patrikhaneye tabi oldukları, Yunan kilisesinin, bu konuya kesinlikle karşı çıktığı, çünkü bu tür bir istemin kabulünün 1833 yılından beri geçerli olan Yunan kilisesinin özerkliğine son verebileceği, ancak Patrik Bartholomeos'un yanında George Stefanopoulos rolündeki bazı genç ve ihtirash metropolitlerin, bu görüşlerinden kolay kolay vazgeçeceklerinin sanılmadığı yorumun bir bölümünü oluşturmaktadır.

Türkiye Gazetesi'nin 13 Mayıs 1999 tarihli sayısında M. Necati Özfatıra tarafından "Hristiyan-Ortodoks İttifakı (2)" başlığı ile kaleme alınan köşe yazısında yazar Yakovas'tan sonra Başpiskoposluk görevine Fener Rum Patrikhanesi Sen Sinod Meclisinin seçeceği Türkiye'de doğmuş bir Metropolit'in görevlendirilmesi zorunlu iken Yunanistan tarafından yapılan baskılarla Türk düşmanı ve Yunan asıllı Spiridon'un tayin edildiğine dikkat çekmiştir. Heybeliada'dan 1966 yılında mezun olan 56 yaşındaki Kuzey ve Güney Amerika Rum Ortodoks Başpiskoposu Spiridos'un, Rodos adasından Amerika'ya yerleşen Yunan bir aileye mensup olduğuna işaret etmiştir. Kosova sorununda Yugoslavya'da patlayan bombaların Hristiyan-Ortodoks dayanışmasını gün yüzüne çıkardığını, Amerika Başkanı Clinton'un bu konu çerçevesinde Türkiye için yaptığı ılımlı bir Müslüman devlet tanımlamasına Spiridon'un çok büyük tepki verdiğini, ona karşı küstahlaştığını, Yunan

Dışışlerine mensup biri gibi davrandığını ve Amerika'daki Rum lobisi ile birlikte Türkiye'ye düşmanca tavırlarda bulunduğunu vurgulayarak yazısına konu etmiştir.²⁷⁴

2007 yılında yaşanan bir başka meselede Yunan Kilisesi'nin Başpiskoposu Hristodoulos'un*, Patrikliğe açık bir meydan okumayla, kilise ruhanilerini Yunanistan'ın kuzeydoğusunda görev yapacak üç yeni piskoposu seçmek üzere olağanüstü toplantıya çağırması üzerine Patrikhane ile bir yetki savaşı tetiklenmiştir. Patrik Bartholomeos ile Hristodoulos geçmişte de gergin ilişkiler yaşamış, Bartholomeos, 1928 tarihli kilise yasasının, atamalar konusunda son sözü söyleme hakkını kendisine bıraktığında ısrar ederek, atamaları iptal etmek için yeni seçimler yapılması yönünde baskı yapabileceğini söylemiştir.

Hristodoulos'un düzenlediği toplantıya 71 metropolit katılmış, 5 metropolit toplantıya katılmayı reddetmiştir. Toplantıya katılanların tayinler için yapılan oylamada ikiye bölünmeleri kilise içindeki gergin ortamı yansıtmıştır. Oylama sırasında 35 metropolit tayinlere “evet”, 23'ü “hayır”, 8'i çekimser oy kullanmış, 5 metropolit de görüş ileri sürmek istememiştir. Dedeagaç Metropoliti Anthimos'un Selanik Metropoliti tayin edilmesi için yapılan oylamada ise “güç dengesi” değişmiş, 66 metropolitte 49'u olumlu oy kullanmıştır.

Bu toplantı üzerine Bartholomeos, kendi otoritesini ortaya koymak üzere aralarında ABD, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve Güney Kore'den dini temsilcilerin de yer aldığı, 41 başpiskoposun bir araya geldiği genişletilmiş Kutsal Sinod düzenlemiştir. Genişletilen Kutsal Sinod, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1923 yılından bu yana ilk defa bir araya gelmiş ve Bartholomeos ile Hristodoulos arasındaki gerilimi daha da artırmıştır.

²⁷⁴ M. Necati Özfatura, *Hristiyan-Ortodoks İttifakı* (2), Türkiye Gazetesi, 13.05.1999. <http://www.Turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/m-necati-ozfatura/3165.aspx> Erişim Tarihi: 06.11.2018

* 1939 yılında İskeçe'de (Ksnathi) doğan Başpiskopos, Teoloji ve Hukuk mezunu olup doktorasını teoloji alanında tamamlamıştır. Bunun yanı sıra Fransız ve İngiliz dili bölümlerinden de mezun olan Başpiskopos, İtalyanca ile Almanca dillerini konuştuğu bilinmektedir. Hristodoulos'un sağlık sorunları 9 Haziran 2007'de başlamış, tedavi sürecinin başarısız geçmesi üzerine 28 Ocak 2008'de saat 5.15'te 69 yaşında hayata gözlerini yummuştur.

Türk kanunlarına göre Patriğin Türk vatandaşı olmasının gerektiği; ancak Yunan kilisesi üzerinde büyük etkisi bulunan milliyetçi Yunanların, Ankara'nın Patrikhaneyi kullanarak Yunanistan'ın içişlerine karışmasından korktukları endişesi ileriye sürülebilir.

Kathimerini gazetesinin 22 Mart 2007 tarihli sayısında, “Bartholomeos-Hristodulos Arasında Yoğun Kriz” başlığı altında yayımlanan haberinde, Başpiskopos Hristodulos'un Avrupa'da öğrenciler arasında St. Paul konulu bir yarışma düzenleme kararının, Ekümenik Patrikhane ile ilişkilerinde yeni bir krize yol açtığı aktarılmıştır. Patrik Bartholomeos'un çok sert bir mektupla, yarışmanın Avrupa, Girit ve Onikiadalar; yani Ekümenik Patrikhanenin ruhani liderliği altındaki bölgeleri kapsamamasından dolayı duyduğu yoğun hoşnutsuzluğunu dile getirerek, Başpiskopos Hristodulos'u “kişisel amaç ve hedefleri” doğrultusunda yetkisini kasten aşmış olmakla suçladığı yansıtılmıştır. Patrik Bartholomeos mektubunda ayrıca, Hristodoulos'un Ortodoksluktaki konumunu yükseltmek amacıyla, kasten St. Paul'ün faaliyetlerini farklı yansıtarak, başka kiliseler kurduğunu reddederek, sadece Yunan Kilisesinin kurucusu olarak tanıttığını ima ettiğini, Ekümenik Patriğin, Hristodulos'un bu tür “girişimlerinin iyi niyetli olmadığını, başka hedefleri olduğunu” ilk kez açıkladığının altı çizilmiştir.²⁷⁵

1.4.3. Moskova Kilisesi ile İlişkiler

Komünizmin Avrupa'nın doğusunda ve Sovyetler Birliği'nde 1989-1991 yılları arasında çöküşe geçmesinin, dünya çapındaki Ortodoksların üçte ikisini oluşturan Rus Ortodoks Kilise'ni de yenilenmeye götürmüştür. Komünizm rejiminden çıkmış Kremlin'in ve Saray'a yakın zengin iş adamlarının desteğiyle Moskova Patrikhanesi, yurt içinde ve yurt dışındaki Ortodokslar genelinde önemli bir varlık kimliğiyle yeniden kurulmuştur. Moskova Patrikhanesinin, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesini Ortadoğu'daki dört patrikhane arasında eşitler arasında birinci (primus

²⁷⁵ *Bartholomeos-Hristodulos Arasında Yoğun Kriz*, Kathimerini, 22.03.2007. <http://www.kathimerini.gr/281152/article/epikairotha/politikh/o3eia-krish-var8olomaioy--xristodoyloy> Erişim Tarihi: 23.04.2019.

inter pares) olarak değerlendirilen unvanını büyük oranda kabul etmemesi nedeniyle Rum Ortodoks Patrikhanesi pek Sovyetlerin dostu olarak görülmemektedir.²⁷⁶

Kathimerini gazetesinin 20 Mayıs 2014 tarihli sayısının “Rusların, Francis ve Bartholomeos Hoşnutsuzluğu” başlığı altında yayımlanan haberde, Yunanistan Rus Ortodoks Kilisesi’nin, Uluslararası İlişkiler Sözcüsü Metropolit İlariona aracılığıyla Ekümenik Patrik Bartholomeos ile Papa Francis arasında Kudüs’te gerçekleşecek görüşmeye ilişkin hoşnutsuzluğunu dile getirdiği, Rus Kilisesi sözcüsünün, Patrikhanenin Ekümenik rolünü reddeden bir yorumda bulunarak, “*Bu, Roma Papa’sı ile İstanbul Ortodoks Kilisesi lideri arasında yapılacak bir görüşmedir*” dediği belirtilmiştir.

Papa Francis’in 24 Mayıs 2014 tarihinde Kutsal Toprakları ziyaret ederek VI. Pavlos ile Athenagoras arasında gerçekleşen görüşmeden elli yıl sonra Ekümenik Patrik Bartholomeos ile görüşmesinin beklenildiği ifade edilmiştir. Temasın merkezinde, 1054’te iki kilise arasında yaşanan ayrılık nedeniyle meydana gelen çatlağın kapatılması konusunun yer alacağı, buna rağmen 165 milyon inananı temsil eden Rus kilisesinin, anlaşma koşullarında ağırlıklı söz sahibi olmak istediği satırlara dökülmüştür. Kilisenin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile yakın ilişkilere sahip olması ve devlet tarafından desteklenmesi ağırlığını artırdığı ancak aynı zamanda Batı ile Rusya arasındaki jeopolitik rekabeti gündeme getirdiğine vurgu yapılmıştır. Bunun, Rus Ortodoks kilisesinin Ukrayna krizinde Kiev hükûmetine karşı mücadele eden Rusça konuşan halkı desteklemesi, diğer üç Hristiyan kilisesinin, Avrupa yanlısı makamların tarafında olmasından anlaşılacağı ifade edilmiştir. Metropolit İlarion’un, Rus basınına verdiği mülakatta, “*Bütün bu talihsiz olaylar bizi, Romalı Katoliklerle Ortodoks Hristiyanların birbirini dost değil düşman olarak gördüğü dönemlere geri götürüyor*” şeklinde konuşmuştur.²⁷⁷

²⁷⁶ Walter Z. Laqueur, *Communism and Nationalism in the Middle East* (Birinci Baskı), Routledge&Kegan Paul, London, 1956, s. 233.

²⁷⁷ *Rusların, Francis ve Bartholomeos Hoşnutsuzluğu*, Kathimerini, 20.05.2014. <http://www.kathimerini.gr/767957/article/epikairothta/kosmos/dysforia-rwsw-n-gia-fragkisko-me-var8olomaio> Erişim Tarihi: 15.09.2017.

1.4.4. Ukrayna Kilisesinin Bağımsızlığı

Tarihsel süreçte Ukrayna halkı, Katolik ve Ortodoks inançlarına sahip, Roma ve Bizans kiliselerine bağlı olarak yaşamlarını sürdürmüştür. Katolik inancına sahip olanlar Ukrayna'nın batısında yaşayan, kendi dil ve ayinlerini uygulayan kesimdir. Grek-Katolik veya Uniat olarak isimlendirilen bu kilise Ortodoksiden Katolizme geçen olarak da nitelendirilmektedir. Ortodokslar ise doğrudan Patrikhanenin ruhani yetki sınırları dâhilinde iken 1653 yılında Ukrayna ve Rusya'nın bir araya gelmesi ile oluşan kargaşadan yararlanılarak 1686 yılında Moskova Kilisesine bağlanmıştır.²⁷⁸

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra önce Estonya Ortodoks Kilisesi, Fener Rum Ortodoks Patrikliğine bağlanmış, bunun kabul edilmesi ile Moskova-Fener arasında bir kriz yaşanmıştır. Sonrasında Ukrayna'da eski Patrik vekili Filaret'in Patrik olarak ilan edilmesi ve bağımsızlık için Fener'e başvurulması bu sorunu daha derinleştirmiştir.²⁷⁹

Kathimerini gazetesinin 14 Mart 1995 tarihli sayısında “Ukraynalılar Patrikhaneye Tabi Olacaklar” başlığı altında yayımlanan haberde, tahminen çeşitli ülkelerde yaşayan 2.5 milyon Ukraynalı Ortodoks, doğrudan Patrikhanenin yönetimine girdikleri, bu çok önemli olayın, 12 Mart 1995 Pazar günü Patrik Bartholomeos'un Ukraynalı rahiplerle birlikte yönettiği ayın sırasında açıklandığı aktarılmıştır. Böylece Patrik Bartholomeos'un da vurguladığı gibi “siyasi sebeplerden dolayı aynı etnik topluma ve aynı dine mensup kardeşlerin ayrı yaşamalarına ve birlik içinde olmalarından kaynaklanan olumlu sonuçlardan yararlanmamalarına neden olan” olumsuz bir döneme son verilmiş olduğu öne çıkarılmıştır. Patrik Bartholomeos'un, diğer otonom Ortodoks kiliselerin liderlerini de “çeşitli ülkelerde yaşayan dindâşların sorunlarına çözüm getirilmesi için” ana kiliseyle iş birliği yapmaya davet ettiği, kilise çevrelerinin, yerel Ortodoks kiliselerin karşı karşıya

²⁷⁸ İlber Ortaylı, *Ukrayna Kiliselerindeki Gelişmeler*, Avrasya Etüdleri, Cilt:3 Sayı:3 Sonbahar 1996, ss. 48-56. <http://avrasyaetudleri.com/sayi/11-sayi>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

²⁷⁹ İlber Ortaylı, *Kavgadaki Manidar Hediye*, Hürriyet, 21.10.2018. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kavgadaki-manidar-hediye-40993412> Erişim Tarihi: 25.05.2019.

kaldıkları ve gün geçtikçe artan sorunlardan, Ortodoksluk merkezi ile yakın ilişkiler kurularak kaçınılabileceği vurgulanmıştır.²⁸⁰

Kathimerini gazetesinin 1 Ekim 1995 tarihli sayısında “Patmos’un Mesajı: Ortodoks Kiliseler Birliği” başlığı altında yayımlanan yorumda, havari Jean’ın, İncil’de yer alan “apokalipsi” adlı bölümü yazısının 1.900’üncü yıldönümünün kutlanması, Ekümenik Patrikhanenin önemli bir kilise diplomasisi sürdürmesine yol açtığı, Rusya’daki Ortodoks kilisenin, Estonya ve Letonya’daki Ortodokslarla ilgili konular karşısında duyduğu rahatsızlığın, Ortodoks kiliseler liderleri toplantısının yapılmasına engel olabileceği belirtilmiştir. Çevre konularıyla ilgili uluslararası girişime karşı Türk tarafının rahatsız olması ve Atina’nın Patmos adasındaki gösterilerden yararlanma şeklindeki arzusu, bu ciddi konudan şüphe duyulmasına sebep olduğu, ancak Patrik Bartholomeos’un, Fener’i uyuşuklukla suçlayanların inadına tüm tahrikleri büyük bir cesaretle karşılamasının, Ortodoksluğun birliğini sağlamasının yanı sıra, aynı zamanda Fener’deki Patrikhanenin özgürlüğünü de perçinleştirmiş olduğu, Moskova Patriği dışında tüm patrikler, etkili bir birlik içinde olduklarını gösterdikleri açıklanmıştır.

Toplantıdan sonra yayınlanan ortak açıklamada, çok önemli görüşlerin yer aldığı, Patmos adasında yapılan toplantıya davet edilen 14 kilise liderinden sekizinin toplantıya katıldığı, Rus kilisesinin dışında tüm kiliselerin temsil edildiği, Estonya’daki kilisenin özgürlüğünün ihlâl edilmesinden önce ait olduğu Ekümenik Patrikhaneye dönmek istemesi ve ayrıca Ukrayna’daki Ortodoksların Patrikhaneye tabi olmalarını arzu etmeleri, Patrik Aleksios’un gösterilere katılmamasına yol açan sürtüşmelere neden olduğu, etnik fanatizmin kınanması, Ortodoksluğu kötüleyenler için susturucu bir cevap olduğu gibi, Uniat mezhebinin kınanması da, Hristiyanlar arasındaki diyalogun sınırlarını belirlediği, Ortodoks liderler toplantısı, “ad hoc” özelliğine rağmen, süratle kaydedilen gelişmelere Ortodoksluğun müdahale etmesi için gerekli imkânları sağladığı belirtilmiştir.

²⁸⁰ Dinonisis Makris, *Ukraynalılar Patrikhaneye Tabi Olacaklar*, Kathimerini, 14.03.1995.

Ortodoks kiliselerin bu yeni koordine ve müdahale gücünün, Ortodoks kilisenin kutsal topraklardaki imtiyazlarının korunmasına katkıda bulunacağı, mesajda, kutsal topraklarda geçerli olan statükonun değiştirilmesiyle ilgili girişimlerde bulunulması halinde, Ortodoks ve özellikle Kudüs'teki Ortodoks kilisenin görüşünün alınması konusunun tavsiye edildiği, bu toplantının, "apokalipsi"nin 1.900'üncü yıldönümü ile birlikte kutlanması, Ortodoks kilisenin çevre konularına ilgisini teyit ettiği, özellikle İstanbul'dan Patmos'a gelen gemide organize edilen uluslararası sempozyumun, Ortodoksluğun çevre ile ilgili mesajı açısından çok önemli kabul edildiğinin altı çizilmiştir. Patrik Bartholomeos'un, Bükreş Patriği Teoktistos, eski Çekoslovakya Başpiskoposu Doretheos, Tiran Başpiskoposu Anastasios ve birçok tanınmış dini şahsiyetle birlikte, deniz çevresinin korunmasıyla ilgili Türkiye'de Turmepa'nın* (Deniz Temiz Derneği)²⁸¹ kuruluş törenine katıldığı belirtilmiştir.

Gazeteci Çandar'ın, Patrikhanenin ekümenik özelliğinin, 451 yılında yapılan ekümenik toplantıda alınan bir karardan beri geçerli olduğunu ifade etmesi, bu toplantıda alınan kararların tüm Ortodoks kiliseler için dinî yasa olarak kabul edildiği, Ortodoksluğun uzun yıllar süren iç işlemleri sonucu alınan bu kararların, siyasi müdahalelerle devrilemez olduğu ifade edilmiştir. Çandar'ın kısaca açıkladığı bu görüşün, Türk bürokrasisi tarafından da kabul edilmiş olması halinde, Çandar'ın da yazdığı gibi, Türkiye'nin Ortodoks âlemde bir rol oynayabileceği ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki müzakerelere somut bir şekilde katılabileceği vurgulanmıştır.²⁸²

15 Aralık 2018 tarihinde Ukrayna'nın başkenti Kiev'de, Kiev Patrikhanesine bağlı Ortodoks Kilisesi, Ukrayna Bağımsız Ortodoks Kilisesi ve Moskova Patrikhanesi'ne bağlı Ortodoks Kilisesi'nin yetkilileri ile gerçekleştirilen görüşme

²⁸¹ <https://turmepa.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz>, Erişim Tarihi: 12.05.2019.

*TURMEPA, Türkiye'nin kıyı ve denizlerinin muhafaza edilmesini amaçlamış ve gelecek kuşaklara temiz denizlerin var olduğu güzel bir Türkiye'yi miras bırakmayı hedefleyen bir anlayışla yola çıkmış, 8 Nisan 1994 tarihinde Rahmi M. Koç'un öncülüğünde, Deniz Ticaret Odası ve bir kısım duyarlı kişi ile birlikte hayata geçirilmiş bir sivil toplum girişimidir.

²⁸² Alkis Kourkulas, *Patmos'un Mesajı: Ortodoks Kiliseler Birliği*, Kathimerini, 01.10.1995.

neticesinde yeni birleşik bağımsız Ortodoks Kilisesi'nin kuruluşu tamamlanmıştır.²⁸³ Daha sonrasında, Fener Rum Ortodoks Patriği Bartholomeos, 5 Ocak 2019 tarihinde Ukrayna Ortodoks Kilisesine bağımsızlık statüsü veren Tomos'u imzalamıştır. 6 Ocak 2019 tarihinde Tomos belgesi, Aya Yorgi Kilisesinde yapılan ayinle Ukrayna Ortodoks Kilisesi lideri Metropolit Epifaniy'e teslim edilmiştir. Böylelikle "Bağımsız Ukrayna Ortodoks Kilisesi" İstanbul'da "Otosefali" konumunu kazanarak, resmen kurulmuş olmuştur. Belgenin Başpiskopos Epifaniy'e verildiği törende Ukrayna Devlet Başkanı Petro Poroşenko da hazır bulunmuştur.²⁸⁴

1.4.5. Bartholomeos ve Vatikan Katolik Kilisesi İlişkileri

Roma İmparatoru I. Konstantin döneminde özgürlük tanınan Hristiyanlık inancı himaye görmüştür. Din alanındaki bu önemli gelişmeden sonra politik olarak da MS 330 yılında, İstanbul "Yeni Roma" unvanı ve "Konstantinopolis" adı ile Roma İmparatorluğunun başkenti olmuştur.²⁸⁵

381 yılında İstanbul'da yapılan konsilde alınan üçüncü karar ile Kilise hiyerarşisi içinde Roma'nın önceliği kabul edilmiş, İmparatorun ikametgâhı İstanbul, İskenderiye'nin yerine ikinci sıraya yükseltilmiştir. Bu durum başlangıçta herhangi bir hukuki ağırlığı içermeyen şeref üstünlüğünden başka bir şey değildir.²⁸⁶ Doğru kiliselerini ilgilendiren bu kararın alındığından Roma'nın haberi olmamakla beraber, Roma daha sonra bu kararı benimsemiş ve benimsenen bu karar Katolik dünya hiyerarşisinde en küçük bir protesto ile karşılaşmamıştır.²⁸⁷

²⁸³ Güray Alpar, *Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Bağımsızlığı*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 08.01.2019, <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/ukrayna-ortodoks-kilisesinin-bagimsizligi-kose-yazisi-9035> Erişim Tarihi: 10.10.2019.

²⁸⁴ *Ukrayna Ortodoks Kilisesinin Bağımsızlık Yetkisini Almasının 1. Yıl Dönümü*, QHA Media, 06.01.2020, <https://qha.com.tr/haberler/ukrayna-ortodoks-kilisesinin-bagimsizlik-yetkisini-almasinin-1-yil-donumu/140738/> Erişim Tarihi: 07.01.2020.

²⁸⁵ Mehmet Katar, "Ortodoksluk", Gündüz, Ş. (Eds), *Yaşayan Dünya Dinleri* (3. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 111-121.

²⁸⁶ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikana* (Birinci Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 11.

²⁸⁷ Dvornik, a.g.e., s. 12.

451 yılında yapılan Kadıköy Konsilinin altıncı oturumu papalık delegelerinin olmadığı bir zamanda bizzat İmparator Markianos ve İmparatoriçe Pulcheria tarafından yönetilmiş, yirmi sekizinci karar Konsil üyeleri tarafından oylanmıştır. Bu kararlar 381 yılında İstanbul'a verilen ikincilik sırası onaylanmış, ayrıca bazı piskoposluklar üzerinde yargılama yetkisi tanınmıştır.²⁸⁸

Anadolu Ajansı'nın 27 Kasım 2004 tarihli, "Vatikan'dan Fener Rum Patrikhanesi'ne Jest... Papa II. Jean Paul, Uzun Süredir Tartışma Konusu Olan Kutsal Emanetleri Düzenlenen Özel Bir Törenle Patrik Bartholomeos'a İade Etti" başlıklı haberde, Vatikan, Aziz Petrus bazilikasında düzenlenen özel bir törenle, Fener Rum Patrikhanesi'nin talip olduğu kutsal emanetleri Patrik Bartholomeos'a iade ettiği, 4. ve 5. yüzyıllarda Anadolu topraklarında yaşamış olan Aziz Yuhanna Kristostomo ve İlahiyatçı Yorgo'ya ait kemik ve eşyalardan oluşan kutsal emanetlerin, özel bir ayin eşliğinde Bartholomeos'a teslim edildiği ifade edilmiştir. Papa ve Patriğin tören sırasında yaptıkları konuşmalarda, Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasındaki kardeşlik ve birliğin önemine vurgu yapmaya özen gösterdikleri belirtilmiştir. II. Jean Paul'un, Latince ve klasik Yunanca ayinler eşliğinde gerçekleştirilen tören sırasında yaptığı konuşmada, *"Kutsal emanetlerin Patrikhaneye tevdi edilmesi, Hristiyanlar arasında birlik için önemli bir dua anıdır. Mesih'in şakirtleri arasında birlik için usanmaksızın dua etmeye devam edeceğim. Rabbin isteği doğrultusunda tek temennim, hakikat ve sevgiye dayalı bu birliğin hizmetkârı olabilmektir"* dediği, Patrik Bartholomeos'un ise kutsal emanetlerin iadesini, Katoliklerin ve Ortodoksların birbirlerine yakınlaşmaları açısından "tarihi bir an" olarak nitelediği aktarılmıştır. Bartholomeos'un, *"Bu olay, sevgi, adalet ve barışın uzlaşma ve birleşme ruhu içinde bir araya geldikleri zaman, Mesih'in kilisesi arasında çözümlenemeyecek bir sorun bulunmadığını göstermektedir"* diye konuştuğu, Patriğin, Papa'ya seslenerek yaptığı konuşmada *"Eski yaraların sarılmasına yönelik her jest, hakikat ve sevgiye dayalı diyalogu sürdürmeye yönelik bir katkıdır. Bu örnek davranışınızla kardeşçe bir mesaj verdiğiniz gibi, başkalarına ait din ve medeniyet hazinelerini keyfi olarak ellerinde tutanlara da bir uyarıda bulunmuş oldunuz"* sözleri ile sürdürmüştür. "Vatikan Sözcüsü: Bu Bir Özür Dileme Değildir" alt başlıklı bölümde, Vatikan sözcüsü Joaquin Navarro-

²⁸⁸ Dvornik., a.g.e. s. 17.

Vals'in, konuya ilişkin yazılı açıklamasında, kutsal emanetlerin iadesini *“Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi bağlamında önemli bir gelişme”* olarak yorumladığı, *“Bu jest, XIII. yüzyıldaki haçlı seferi esnasında kutsal emanetlerin Patrikhaneden alınmış olmasıyla ilgili Papa tarafından özür dileme hadisesi değildir. Bu, Doğu ve Batı kiliseleri arasında, kutsalda birleşme konusunda önemli bir gelişmedir”* dediği açıklanmıştır. Vatikan tarafından bugün Fener Rum Patrikhanesine iade edilen kutsal emanetlerin, uzun süredir Katolikler ile Ortodokslar arasında ciddi bir tartışma konusu olduğu, Aziz Yuhanna Krisostomo ve İlahiyatçı Yorgo'nun, yaşadıkları dönemde, her ikisinin de İstanbul'da başpiskopos olarak görev yaptıkları ifade edilmiştir. Söz konusu kişilere ait emanetlerin Vatikan'da bulunduğu geçen yıllarda ortaya çıkarıldığı, Patrik Bartholomeos'un, bu kutsal emanetlerin 1204'te İstanbul'un haçlı orduları tarafından yağmalanması sırasında kentten alınıp götürülmüş olduğunu ileri sürerek, Papalıktan iadesini talep etmişti. Vatikan da, Patrikhanenin söz konusu taleplerine olumlu yanıt vererek, kutsal emanetlerin iade edileceğini açıklamıştı. Fener Rum Patriği Bartholomeos'un, kutsal emanetlerle birlikte yurda dönmesinin beklendiğinin altı çizilmiştir.²⁸⁹

Kathimerini gazetesinin 30 Kasım 2006 tarihli sayısında ve “Papa'nın Ziyareti” başlığıyla yayımlanan başmakalede, Papa XVI. Benedict'in Fener'i ziyareti ve Ekümenik Patrik Bartholomeos ile görüşmesinin tarihi ve önemli olduğu belirtilmiştir. Bu görüşmenin, iki Hristiyan kilisesi lideri arasındaki ilk görüşme olmadığı, ne bunun ne de bundan önceki görüşmelerin asırlar önce bölünmeye yol açan inanç ve düşünce ayrılıklarını ortadan kaldırdığının altı çizilmiştir. Farkların devam ettiği ve bir kilisenin diğerine bağlanması konusunun da ziyarette gündeme gelmediği vurgulanmıştır. Her biri kendi tavrı ve iç dinamikleri olan iki farklı Hristiyan kilisesi olduğu, günümüzde artık arananın, farklı olanla ilişki kurabilmek şeklinde ifade edildiği, dolayısıyla bu görüşmenin tarihsel öneminin de bu arayıştan kaynaklandığının altı çizilmiştir. Ancak, daha önemli olan ikinci bir konunun, karşı karşıya kaldığı bütün darbelere rağmen Papa Benedict'in bu ziyaretiyle, Fener'in Ortodoksluk merkezi, Patriğin de bunun

²⁸⁹ Vatikan'dan Fener Rum Patrikhanesi'ne Jest... Papa 2. Jean Paul, Uzun Süredir Tartışma Konusu Olan Kutsal Emanetleri Düzenlenen Özel Bir Törenle Patrik Bartholomeos'a İade Etti, Anadolu Ajansı (AA), 27.11.2004.

temsilcisi ve konuşmacısı olmaya devam ettiğini dolaylı bir şekilde tanıdığına dikkat çekilmiştir.²⁹⁰

Avusturya'nın *Kleine Zeitung* isimli gazetesinin 27 Kasım 2014 tarihli sayısında, Thomas Götz tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Kaybolan Kardeş” başlıklı makalede, Papa ile Patriğin, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin bin yıllık bölünmüşlük tarihinde 2014 yılında olduğu kadar hiçbir zaman bu denli sık bir araya gelmediği, Papa Francis’in, Türkiye’deki iki günlük ziyaretinde özellikle kilise politikasına ilişkin bir amacının olduğu, Patrik I. Bartholomeos’a saygısını sunacağı, sadece birkaç bin inançlıya doğrudan hükmeden ancak sözde Ortodoks dünyasının tamamına liderlik yapan 74 yaşındaki Ekümenik Patriğin, İstanbul Fener’deki sade bir sarayda yaşadığı, ahşap kaplamalı yapının yeniden ayakta durmasının Kemal Atatürk’ün laik Türkiye’inde doğal bir durum olmadığı iddiasında bulunulmuştur. Yıllarca kimsenin yangından harabeye dönen bu binayı yeniden onarmasına izin vermediği, dini Kemalistler gibi kamusal hayattan uzaklaştırmak istemeyen Turgut Özal’ın, hükûmetinin karşı çıkmasına rağmen binanın eski hâline getirilmesine onay verdiği vurgulanmıştır. Papa Francis’in ziyaretinin Ekümenik Patrik Bartholomeos’a destek olması ve Doğu ile Batı Kilisesi arasındaki azalan Ekümenik yakınlaşmayı yeniden canlandırmasının beklendiğinin altı çizilmiştir. Papa Francis’in, Fener’i ziyaret eden dördüncü Papa olduğu, kendisinden önce Papa Altıncı Paul, Papa İkinci John Paul ve Papa 16. Benedict’in Fener’i ziyaret ettiği bilgisi paylaşılmıştır.²⁹¹

The New York Times gazetesinin, 30 Kasım 2014 tarihli sayısında Şebnem Arsu’nun ele aldığı, “Papa Türkiye’de Orta Doğulu Hristiyanların Korunması İçin Çağrıda Bulundu”, başlıklı makalesinde, Papa Francis’in ve Ortodoks kilisesindeki mevkidaşının Orta Doğu’dan bir Hristiyan göçünün yaşanmasını engellemek için birlikte çalışma sözü verdikleri ve güç durumda olan bu bölge ile dünyadaki çatışmaların çözümü için Müslümanlar ile “yapıcı bir diyalog” çağrısında bulundukları belirtilmiştir. Papa ve Ortodoks Kilisesi Ekümenik Patriği Bartholomeos’un, Papa’nın

²⁹⁰ *Papa’nın Ziyareti*, Kathimerini, 30.11.2006.
<http://www.kathimerini.gr/703616/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/h-episkeyh-toy-papa>
Erişim Tarihi: 12.09.2018.

²⁹¹ Thomas Götz, *Türkiye’de Kaybolan Kardeş*, *Kleine Zeitung*, 27.11.2014.

Türkiye'ye üç günlük ziyaretinin son ayağında yayımladıkları ortak açıklamada “İki bin yıldır İsa'nın adını anan Hristiyanların olmadığı bir Orta Doğu'ya izin veremeyiz” dedikleri aktarılmıştır. Papa'nın ve dünya çapındaki 300 milyon Ortodoks Hristiyan'ı temsil eden Ekümenik Patrik Bartholomeos ile ortak açıklamalarında Ukrayna'daki çatışmanın sona erdirilmesi için diyalog ve uluslararası yasaya saygı çağrısında bulundukları ve “İslam ile karşılıklı saygı ve dostluğa dayanan yapıcı bir diyalogu” destekledikleri, ortak değerlerden ilham alan ve gerçek kardeşlik duyguları ile güçlenen Müslümanlar ve Hristiyanlara, özellikle yüzyıllarca barış içinde bir arada yaşadıkları; ancak şimdi trajjik bir şekilde savaşın korkunç yüzünden muzdarip oldukları bölgelerde, adalet, barış ve herkesin haysiyet ve haklarına saygı çağrısı yaptıkları satırlara yansımıştır.²⁹²

İspanya'nın La Razon günlük gazetesinin internet sayfasında, 12 Eylül 2014 tarihinde, “Papa Francis Kasım Ayının Sonlarında Türkiye'yi Ziyaret Edecek” başlıklı İstanbul çıkışlı haberinde, “Hürriyet” gazetesinin yayımladığı bir yazıda, Vatikan'daki Türk Büyükelçisi Kenan Gürsoy'un doğruladığına göre Papa Francis'in 29 ve 30 Kasım 2014'te Türkiye'ye resmî bir ziyaret gerçekleştireceği, Francis, VI. Pablo, II. Juan Pablo ve XVI. Benedict'in ardından Türkiye Cumhuriyeti'ne resmî ziyaret gerçekleştiren dördüncü Papa olacağı, söz konusu gazetesinin Francis'in 30 Kasım'da, kendisiyle beraber dini bir ayine katılacağı Ortodoks kilisesinin Ekümenik Patriği I. Bartholomeos ile İstanbul'da bir araya geleceğini yazdığı açıklanmıştır. Türkiye'deki Hristiyan azınlıkların büyük kısmının Ortodoks inancının farklı kollarına mensup olduğu fakat Ermeni-Katolik ve Keldani-Katolik kiliselerine mensup vatandaşların da var olduğu, ülkedeki Keldani topluluğunun sayısının, Irak'tan gelen binlerce sığınmacı nedeniyle son yıllarda önemli ölçüde arttığı vurgulanmıştır.²⁹³

Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Kenan Gürsoy'un Hürriyet gazetesinin internet sayfasına yaptığı açıklamada, Papa'nın Türkiye'de iki gün bulunacağı, 29 Kasım'da Ankara'da ve ertesi gün de (Doğu kilisesinin koruyucusu Aziz Andreas

²⁹² Şebnem Arsu, *Papa Türkiye'de Orta Doğulu Hristiyanların Korunması İçin Çağrıda Bulundu*, The New York Times, 30.11.2014. <https://www.nytimes.com/2014/12/01/world/europe/pope-in-turkey-issues-call-to-protect-middle-eastern-christians.html> Erişim Tarihi: 12.12.2018.

²⁹³ *Papa Francisco Kasım Ayının Sonlarında Türkiye'yi Ziyaret Edecek*, La Razon, 12.09.2014.

yortusunun olduğu gün) İstanbul’da olacağını doğruladığı, Gürsoy’un, Türk Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın resmî davetinin Vatikan’a iletildiğini belirttiği, Francis’in daha öncesinde, 30 Kasım’da İstanbul’daki Aziz Andreas yortusu için yapılacak kutlamalara katılmak için Patrik Bartholomeos’un davetini aldığı bilgileri yer almaktadır.²⁹⁴

Kathimerini gazetesinin 6 Nisan 2016 tarihli ve “Papa Fransuva Lesvos’ta” başlığı altında yayımlanan haberde, Midilli Adası’nı ziyaret edecek olan Ekümenik Patrik Bartholomeos ve Papa Francis’in dünyaya mülteci konusu için hassasiyet mesajı gönderecekleri bilgisi paylaşılmıştır. Uluslararası medyanın ilgisini toplayacak tarihi ve önemli bir buluşmanın söz konusu olduğu, onlara Atina Başpiskoposu İeronimos ve Aleksis Çipras’ın da katılacağı, dini liderlerin ziyaretiyle ilgili açıklamanın yapılmasının ardından Başbakanlık Maksimu Sarayında buluşmaya Başbakan’ın da katılacağı bildirilmiştir. Aynı zamanda Başbakanlığın, Ekümenik Patrik ve Papa’nın kararını *“Yunanistan tarafından (resmi makamlar, sosyal örgütler ve vatandaşlar) sarf edilen çabaların mülteci krizini insanlıkla ve sonuç alıcı bir şekilde yönetimi yönünde sarf edilen çabaların tanındığının doğrulanması”* olarak yorumladığı, daha ayrıntılı olarak Papa Francis’in ziyaretinin İeronimos tarafından Sen Sinod toplantısı sırasında açıklandığına işaret edilmiştir. Mart ayında Sen Sinod tarafından Avrupa organlarına, Dünya Kiliseler Konseyine ve diğer Ortodoks kilise başkanlarına gönderilen mektuplar üzerine Papa Fransuva’nın Hristiyan toplumları şiddetle vuran ve binlerce insanın köklerinden kopmasına neden olan Akdeniz ve Orta Doğu’da savaşın durdurulması yönünde dünya toplumunu duygulandırmak amacıyla Yunanistan’ı ziyaret etme isteğini dile getirdiğine vurgu yapılmıştır. Kutsal Sinod’un, Papa ziyaretinin birkaç saatlik, protokol dışı ve tamamen insanlık ve sembolik karakterli olması durumunda Ege’nin bir adasına gerçekleşmesini kabul ettiği, bu bağlamda ziyaretin Midilli’ye yapılmasının önerildiği, Sen Sinod’un, *“Vatanımız karşılaştığı büyük sorunlara rağmen mülteci akınının en büyük yükünü de kaldırıyor. Yunanistan, tek başına dahi ilkeler ve değerler Avrupa’sının hala var olduğunu kanıtlamaya davet ediyor”* dediği ifade edilmiştir. Kutsal Sinod’un, Ekümenik Patriğin kişiliği ve saygınlığı ile Papa’nın bu bağlamdaki ağırlığının dünyanın dört bir

²⁹⁴ Reha Erus, *Papa Françesko’nun Türkiye’ye Ziyareti Nihayet Resmileşti*, Hürriyet, 12.09.2014.

yanındaki mültecilerin sorunlarını azaltmak, aynı zamanda Orta Doğu’da yaşanan şiddetten büyük zarar gören Hristiyanların korunması için uluslararası topluma güçlü bir mesaj gönderdikleri yorumu belirtilmiştir. Papa’nın ziyareti hakkında kilise kaynaklarına dayandırılan bilgilere göre Papa’nın, Katolik dini liderlerin geleneklerini sürdürerek papa kıyafetiyle denize gireceği, pratik nedenlerden dolayı o gün sahilten suyun içinde yürünmesinin mümkün olmaması durumunda ise Papa’nın tekneye binerek, Yunan kıyılarına ulaşmaya çalışırken kaybolan ruhlar için dua edeceği bilgisi verilmiştir.²⁹⁵

1.5. Patrikhanenin Gerçekleştirdiği Faaliyetlerde Ekümeniklik Tartışmaları

1.5.1. Çevre ve Vahiy Sempozyumu (23 Eylül 1995)

Milliyet gazetesinden Özcan Ercan’ın 24 Eylül 1995 tarihli ve “Patrik, Ekümenik! Bartholomeos ‘Cihan Patriği’ Olduğunu İlan Etti” başlıklı haberinde, 23 Eylül 1995 tarihinde denizde yapılan Çevre ve Vahiy Sempozyumu’nda, *“Fener Rum Patrikhanesi Ekümenik’tir ve bu unvan uluslararası platformlarda uzun zamandan beri benimsenmektedir. 500 yıllık berat sahibidir. Bu unvan dün olduğu gibi bugün de hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Türk vatandaşsıyım. Türkiye memleketim. Dışışleri’nden izin almadan adım atmam.”* diyerek hem Türkiye’ye hem de Rus Ortodoks Kilisesi’ne mesaj verdiğinin altı çizilmiştir.²⁹⁶ Leyla Tavşanoğlu’nun 1 Ekim 1995 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Sempozyum Politik Şova Dönüştü” başlıklı söyleşisinde, BM Kalkınma Dairesi Başdanışmanı Dr. Üner Kırdar’ın, Saint Jean’a kıyamet vahyinin inişinin 1900. yıldönümü nedeniyle düzenlenen Vahiy ve Çevre Sempozyumu’ndan düş kırıklığı ile ayrıldığını belirterek Yunan basının yan unsurlara takıldığı, bunun da sempozyumun ana amacını daralttığını söylemiştir.²⁹⁷

²⁹⁵ Apostolos Lakasas, *Papa Fransuva Lesvos’ta, Kathimerini*, 06.04.2016. <http://www.kathimerini.gr/855622/article/epikairothta/ellada/sth-lesvo-o-papas-fragkiskos> Erişim Tarihi: 11.10.2017.

²⁹⁶ Özcan Ercan, *Patrik, Ekümenik! Bartholomeos ‘Cihan Patriği’ Olduğunu İlan Etti*, Milliyet, (24.09.1995).

²⁹⁷ Leyla Tavşanoğlu, *Sempozyum Politik Şova Dönüştü*, Cumhuriyet, (01.10.1995).

1.5.2. Sümela Manastırında Ayin (15 Ağustos 2010)

Sümela Manastırı hakkında farklı amaçlarla aktarılan hikâyeler birer efsane olarak kenara konulacak olursa, 1349-1390 yılları arasında yaşayan Trabzon Kommeneosları'ndan III. Aleksios'un bu manastırın kurucusu olduğu öne sürülebilir. Panaghia tou Milas manastırın Grekçe'deki gerçek ismidir.²⁹⁸

Kathimerini gazetesinin 13 Ağustos 2010 tarihli sayısında, İoannis Grigoriadis imzasıyla ve "Sümela Manastırı'ndaki Ayinin Anlamı" başlığı altında yayımlanan haberde, Türk yetkililer tarafından 15 Ağustos'ta Pontus Helenizmi için sembol anıt özelliğinde olan Sümela Manastırı'nda ayin yapılmasına izin verilmesinin çok önemli bir karar olduğu, yıllar sonra ilk kez manastırın kilisesinde Ekümenik Patrik Bartholomeos tarafından bir ayin yapılacağı bilgisi satırlarda yer bulmuştur. Bu girişimin tek girişim olmadığı, buna benzer bir kararın, Eylül ayında Ermeni kültürünün en önemli anıtlarında biri olan Van Gölü'ndeki Akdamar Adası'nda ayinin yapılması yönünde de alındığının altı çizilmiştir. Daha öncelerde de Ekümenik Patriğe Küçük Asya'nın harap olmuş başka kiliselerinde de ayin yapması için izin verildiği; ancak söz konusu bu iki anıtın taşıdığı sembolik önemin, Türkiye'nin girişimine çok büyük boyutlar kazandırdığı ifade edilmiştir. Bu kararların alınmasının bir nedeninin de ekonomik olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu jestin Erdoğan hükûmeti için siyasi riskler de taşıyabileceği özellikle aşırı milliyetçiler tarafından provoke edilebileceğine dikkat çekilmiştir. Sümela ve Akdamar'a yönelik çifte girişimin başarısının, Türk toplumunun ülkenin Hristiyan mirasının ve Ekümenik Patrikhanenin önemini zamanla anlamasına yol açabileceği, Türk makamlarının, Sümela'da ayinin düzenlenmesinde Ekümenik Patrikhane ile yaptığı iş birliğinin de önemli bir gelişme olduğu ve son olarak, Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde var olan İslam anıtlarının kullanımı konusunun, farklı bir bakış açısıyla ele alınmasında yarar görüldüğü ifade edilmiştir.²⁹⁹

²⁹⁸ Ahmet Türkan, *Trabzon'da Hristiyanlık Tarihi ve Sümela (Meryem Ana) Manastırı'nın Hristiyanlıktaki Yeri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisansı, Selçuk Üniversitesi, 2003.

²⁹⁹ İoannis Grigoriadis, *Sümela Manastırı'ndaki Ayinin Anlamı*, Kathimerini, 13.08.2010. <http://www.kathimerini.gr/721339/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/ti-shmainei-h-leitoyrgia-sth-monh-soymela> Erişim Tarihi: 06.10.2018.

Pontiki gazetesinin 29 Temmuz 2010 tarihli sayısında ve “Sümela Manastırı... Büyük Ayin, Büyük Kaygı” başlığı altında yayımlanan yorumda, Meryem Ana’nın ölüm yıl dönümü vesilesiyle Pontus’taki Sümela Manastırı’nda Ekümenik Patrik Bartholomeos’un yapacağı ayin nedeniyle Fener’de çok önemli günlerin yaşandığı, nüfus mübadelesiyle son rahiplerin de gittiği 1923 yılından bu yana ilk kez bu tarihte manastırda Ekümenik Patrik tarafından ayin yapılacağı haber metnine yansımıştır. Türkiye Kültür Bakanı Ertuğrul Günay ile Patrik Bartholomeos’un, söz konusu ayinin bugün müze olarak açık olan manastırda her yıl 15 Ağustos’ta yapılması konusunda anlaştıkları, ayinin manastırın avlusunda yapılacağı, çünkü manastırın kilisesine beklenen büyük kalabalığın sığmayacağı, Fener’de herkesin çok dikkatli olduğu, bu nedenle Patrik Bartholomeos’un her fırsatta ayinin “*Tamamen ibadet karakterli olduğunu, siyasi ve farklı gösterilere yer olmadığı*” yönünde uyarıda bulunduğu, Fener metropolitleri ve diğer yetkililerin de son derece dikkatli ve “*bu olayın dinî karakteri üzerine gölge düşürebilecek her hareket ve faaliyetten uzak durulması gereğine*” vurgu yaptıkları aktarılmıştır.³⁰⁰

Katmerini gazetesinin 17 Ağustos 2011 tarihli sayısında yayımlanan, Stavros Cimas imzalı ve “Erdoğan Türk Milliyetçilere Karşı” başlıklı haberde, Sümela Manastırı’ndaki etkinliklerin tamamlanmasından sonra, Gaziantep Sanayiciler Birliğinin onuruna düzenlediği iftar yemeğinde Erdoğan, kendilerini milliyetçi olarak tanımlayanları eleştirdiği ve “ayin vesilesiyle korku ortamı ürettiklerini, amaçlarının ülkede karışıklık yaratmak olduğunu” söylediği ifade edilmiştir. Erdoğan’ın bu açıklamasını, 15 Ağustos akşamı Ekümenik Patrik Bartholomeos’un Sümela’da tamamen dinî içerikli bir konuşma yapmasından ve Türk hükûmetine bu tarihi manastırda ayin yapılmasına izin verdiği için teşekkür etmesinden sonra yaptığı vurgulanmıştır. Türk Başbakanın uyarısının tesadüf olmadığı, Trabzon bölgesinin, Bozkurtların merkezi durumunda olduğu, bu nedenle, Yunanistan’dan ve Karadeniz’in Ortodoks ülkelerinden binlerce Hristiyan ve Pontuslunun Sümela’yı ziyaretleri sırasında tahrik yaratma tehlikesinin makamları alarma geçirdiği öne sürülmüştür.³⁰¹

³⁰⁰ Sümela Manastırı... Büyük Ayin, Büyük Kaygı, Pontiki, 29.07.2010. <http://www.topontiki.gr/newspaper/100003/fyllo-1614>, ErişimTarihi: 15.01.2019.

³⁰¹ Stavros Cimas, Erdoğan Türk Milliyetçilere Karşı, Kathimerini, 17.08.2011. <http://www.kathimerini.gr/434771/article/epikairothta/politikh/erntogan-kata-toyrkwn-e8nikistwn> Erişim Tarihi: 20.03.2019.

Kathimerini gazetesinin, “Sümela Manastırı 2019’da Faaliyete Başlayacak” başlıklı ve 26 Kasım 2016 tarihli haberinde, Türk yetkililer tarafından, Manastır’ın kullanım amacıyla 16 Ağustos 2018’de (Meryem Ana Bayramı’ndan bir gün sonra) teslim edileceğini bildirdikleri, Sümela Manastırı’na son yıllarda binlerce “Pontuslu” ve bütün dünyadan Ortodoksların ibadet etmek için akın ettikleri, yetkili bakanlığın manastırı, yamaçlardan sarkan büyük kayaların yerinde tutulmasına yönelik çalışmalar yapılması amacıyla daha önce kapattığı aktarılmış, bilim adamlarının kayaların yerinden çıkarak zarara neden olma, hatta daha da kötüsü, 15 Ağustos gibi ziyaretçi akınının olacağı günlerde insan hayatına zarar verme tehlikesinin bulunduğunu vurguladıkları belirtilmiştir. Çalışmaların mümkün olduğunca en kısa sürede bitirilmesine yönelik temennisini ifade ettiği yansıtılan Ekümenik Patrik Bartholomeos’un son yıllarda alışıldığı üzere, Meryem Ana Bayramı ayınınin kendisi tarafından gerçekleştirilmesi amacıyla, çalışmaların gelecek Ağustos ayına kadar bitirilmesini umduğunun altı çizilmiştir. Ortodoksların liderinin, Mayıs ayında Türk hükûmetine gönderdiği mektubu ile 2016 yılının Ağustos ayında dinî faaliyetlerin gerçekleştirilme imkânı hakkında resmî olarak bilgilendirilmeyi talep ettiği, ancak cevabın, çalışmaların zamanında tamamlanmayacağı gerekçesiyle olumsuz olduğu vurgulanmıştır. Hristiyan ibadetinin 2017 yılında normal bir şekilde gerçekleşeceğine yönelik beklentilerin boşa çıktığı; çünkü çalışmaların o zaman bile bitmeyeceği, çalışmaların, Türkiye Kültür Bakanlığının internet sitesi vasıtasıyla yayımlanan yeni bir açıklama temelinde, 16 Ağustos 2018 tarihinde bitmesinin beklendiği, her şey yolunda giderse ve başka gecikmeler de ortaya çıkmazsa Hristiyan ayının 2019 yılının Ağustos ayında yerine getirileceği varsayılmıştır.³⁰²

1.5.3. Pan Ortodoks Konseyi (17 Haziran 2016)

Hristiyanlığın ikinci en büyük cemaatine sahip Ortodoks kiliselerinin 787’den bu yana ilk kez toplandıkları Kutsal ve Büyük Konsey Zirvesinin toplanma önerisi daha 1961 yılında yapılmıştır. Öncelikle 2016 yılı Mayıs ayında İstanbul’da yapılması

³⁰² *Sümela Manastırı 2019’da Faaliyete Başlayacak*, Kathimerini, 26.11.2016. <http://www.kathimerini.gr/885319/article/epikairothta/ellada/to-2019-8a-leitoyrghsei-h-panagia-soymela> Erişim Tarihi: 03.12.2018.

planlanan Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal ve Büyük Konsey Zirvesi, Suriye'de süren iç savaş sebebiyle değer kaybetme yahut ertelenme riskiyle karşı karşıya kalmıştır.

İlk planın zirvenin Ortodoks ailesinin merkezi olan Ekümenik Patrikhanenin ve Ortodoksluğun ruhani lideri Ekümenik Patriği 1. Bartholomeos'un, İstanbul'da bulunduğu, "Konstantinopolis Kurulu"nun 381 yılında İznik kararlarını onayladığı Topkapı Sarayı içerisinde bulunan ve müzeye dönüştürülmüş eski bir kilise olan Aya İrini'de toplanması yönünde olduğudur. Ancak Türkiye-Rusya arasında yaşanan uçak düşürülmesi krizi sonrasında toplantı yeri belirsizliğini korumuş, Rus medyasında Moskova veya Cenevre yakınlarında bulunan ve Ortodoksların Ekümenik merkezi olan Chambesy de dâhil olmak üzere olası mekânlardan bahsedilmiştir. Zirvede ele alınması planlanan sorunlardan birisinin, üye on dört kilisenin ana meseleler üzerinde nasıl karara varacağı olmuştur. Bazı liderler çoğunluk oylamasından yana olurken, Rus Kilisesi oy birliği kuralında ısrarcı olmuştur. Diğer Hristiyan kiliseleriyle bilhassa da Katoliklerle ilişkilerde fikir uyuşmazlıkları ortaya çıkmış, Katoliklerin, 2. Vatikan Konsey Toplantısının ardından 1054'ten bu yana devam eden ayrılığa son verilmesini ve Ortodokslarla daha yakın bir hâle gelmeyi arzu ettikleri ifade edilmiştir.

Bartholomeos bu konuya sıcak bakarken Rus Kilisesi, Roma'ya bağlı olan Ukrayna'daki Rum Katolik Kilisesi ile aralarında olan gerginlik sebebiyle ilerlemelerin önüne geçmiştir. Ortodokslar arasındaki otoriteye dair de karmaşık sorunlar bulunmaktadır. Örneğin diasporaya yeni katılan topluluk üzerinde hangi özerk üye kilisenin sorumluluk sahibi olacağı veya Batılı ülkelerde etnik geçmişlerine göre bazen birden fazla piskoposun bulunduğu şehirlerde şehir başına bir piskopos bulundurma geleneğinin nasıl idame ettirileceği hususları çözüme muhtaç konular olarak değerlendirilmiştir.

1.6. Patrikhanenin Ekümenikliğine Dair Medyaya Yansıyanlar

Leyla Tavşanoğlu'nun 24 Eylül 1995 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde "Fener Patriği Bartholomeos Sıkıntılı" başlığı ile yayımlanan haberinde, Yunanistan'ın Patmos Adası'nda Ortodoks Kilisesi dinî liderleri için düzenlenen

zirve öncesinde Bartholomeos'un "Ekümenik Patrik" unvanı nedeniyle Türk Dışışleri çevreleri ve sağ basın tarafından eleştiriler aldığı, diğer taraftan Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu'nun eşı Dimitra Liani ile onun Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağılı kiliselerde yapılan atamalara müdahil olmak istemesi nedeniyle sorunlar yaşadığı satırlara yansımıştır. Patriğin konferansın açılış konuşmasının sonunda *"Konstantinapol Patriği, kuşaklardır ekümenik tahtı işgal etmiştir. Bu konferansın dünyamızdaki iyi niyetli insanların harekete geçmelerine katkıda bulunarak Patnos'taki Vahyin öngördüğü noktaya getirmesini diliyorum"* dediğı aktarılmıştır.³⁰³

İlter Türkmen'in Hürriyet gazetesinde 1 Kasım 2005 tarihinde kaleme aldığı "Patrikhane Tartışması" başlıklı köşe yazısında, 25 Ekimde yayımlanan "Ruhban Okulu ve Patrikhane Tartışmaları" başlıklı yazısına gönderme yaparak Heybeliada Ruhban Okulunun tekrar hizmet vermeye başlamasının aynı zamanda Patrikhanenin var olması ile ilgili bir konu olduğu tespitinde bulunmuştur.

Türkmen, Ermeni kilisesinin bu yönde bir probleminin bulunmadığı, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin nüfusunun Rumlardan daha çok olduğu, din adamı olmayı arzu eden Ermeni kökenli Türk vatandaşlarının yurtdışında eğitime gönderildiğı; ancak Patrikhanenin böyle bir seçeneğinin olmadığı hususlarına dikkat çekmiştir. Rum azınlığın neredeyse tamamen yok olduğu, dolayısıyla yurt dışından öğretmenlerin ve öğrencilerin de gelebileceğı bir Ruhban Okulu, Türkiye'de Patrikhaneye bir yönüyle belirgin bir görev alanı kazandıracağını, üstelik daha önceki yazısında yer aldığı gibi, Ruhban Okulunun yeniden eğitime başlamasının hukuken kabul edilmeme durumunun da olmadığı Türkmen'in değerlendirmelerinde vücut bulmuştur.

Türkmen yazısında Patrikhane konusunda en çok gündeme gelen tartışmanın ekümenik unvanı ile ilgili olduğu, ona göre laik bir ülkede Patrik, ekümenik unvanını kullanırsa günün birinde hilafetin de geri gelebileceğı tehlikesi düşüncesinde olanların bile var olduğunun altını çizmiştir. Konunun ilginç yönünün ise, bu yaklaşımın ilk kez

³⁰³ Leyla Tavşanoğlu, *Fener Patriği Bartholomeos Sıkıntılı*, Cumhuriyet, 24.09.1995.

1924 yılında hilâfetin kaldırılması sırasında da gündeme getirildiği, o günün İstanbul basınının, Türkiye artık laikliği temel aldığına göre gayrimüslim tüm dini müesseselerin de kaldırılması gerektiği fikrini şiddetle savunduğunu; ancak Atatürk'ün bunu istemediğini ortaya koymuştur. O günlerde Patrik sıfatının bile kullanılmadığı, başpapaz ifadesinin kullanılmasının tercih edildiği, ilk kez 1930 yılında Cumhuriyet Bayramı tebrikine Atatürk tarafından verilen cevapta Photios II için Patrik unvanı kullanılmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmeye başlaması ile birlikte Venizelos ve daha sonrasında Yunan Kralı'nın Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret etmesi sorun oluşturmamıştır.

Türkmen, Patrikliğin uluslararası arenada daha fazla görünür olmasının daha çok Athenagoras zamanı ile başladığını vurgulamıştır. O zamanda CHP iktidarının, Patrik olarak saygınlığı olan bir kişinin görev almasının Türkiye'nin değerini yükselteceği düşüncesi ile Athenagoras'ı Patrik olarak seçtiğini, ona Türk vatandaşlığı verdiğini, Athenagoras'ın da göreve gelir gelmez Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edildiğini ve ABD Başkanı Truman'ın dostluk mesajını ona sunduğunu satırlarına dökmüştür.

Türkmen yazısında, “ekümenik” unvanının Patriklik tarafından 6. yüzyıldan beri kullanıldığı hususunun öne sürüldüğü, Tanzimat döneminde yürürlükte olan Patrikhane Nizamı'nda “Ortodoks Kilisesinin Pek Büyük Ruhani Reisi” bile denildiği ancak 6. yüzyıldan bu yana zamanın çok değiştiği biçimindeki değerlendirmelerine Fener Patriği'nden bağımsız dört Patrikhane daha olduğu, ama en kıdemlileri olması hasebiyle Fener'in, ekümenik unvanını korumasına ve bütün Patrikler bir araya geldiği zaman toplantılarda onun başkanlığı üstlenmesine itiraz edilmediğini, ayrıca diaspora Ortodoks kiliseleri üzerindeki doğrudan yetkisinin de tanındığı cümleleri ile devam etmiştir.

Ekümenik unvanı Lozan'ı deler mi? sorusunu gündeme getiren Türkmen, cevap olarak Lozan Antlaşması'nda Patrikhane ile ilgili herhangi bir maddenin bulunmadığını, konferans esnasında komisyonlarda görevli Türk yetkililerinin Patrikhanenin Türkiye'yi terk etmesini kesinlikle istediklerini, Yunan yetkililerin,

diğer ülke temsilcilerinin desteğiyle bu duruma ısrarla karşı çıktıklarını, nihayetinde İsmet İnönü'nün, siyasi ve dinî olmayan diğer tüm görevlerinden feragat etmesi kaydıyla Patrikhanenin İstanbul'da kalmasını kabul ettiğini dile getirmiştir.

Türkmen yazısında, aslında laikliğin kabul edilmesi ve Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi ile patriğin Osmanlı döneminde "Millet Başı" konumunda elinde bulundurduğu yetkileri korumasının mümkün olamayacağı görüşüne yer vermiş ancak bir hususun da açığa kavuşturulması gerekliliğini ifade ederek, *"Bizden kimse ekümeniklik unvanını resmen tanımamızı istemiyor. Lozan'daki görüşmelerde bu konuya hiç değinilmedi. Ekümeniklik, tamamen dini bir unvan. Vatikan ile benzetme olabileceği kadar yapay. Kim Türkiye'den Patrikhaneyi Vatikan gibi bir devlet olarak tanımamızı isteyecek? İstese kim kabul edecek? Bizden beklenen, 82 yıldan beri genellikle yaptığımız gibi ekümenik unvanının dini çerçevede veya protokol icabı başkaları tarafından kullanılmasına göz yummamızdan ibaret. AB üyeliği sürecinde Ruhban Okulu bir sorun; fakat ekümeniklik unvanı değil. Komplo teorileri ve hayali tehlikelerle uğraşmayalım"* demiştir.³⁰⁴

CNN Türk, 14 Mayıs 2010 tarihli internet haberinde "Başbakan Erdoğan'dan Ekümenik Çıkışı" başlığını kullanarak, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mayıs ayındaki Yunanistan ziyareti sırasında bir gazetecinin konuyla ilgili sorusuna cevaben Osmanlı dönemine atıfta bulunarak, Türkçe "ata" kelimesi yerine Osmanlıca "ecdad" kelimesini örnek verdiği, *"Ekümeniklik konusuna gelince, ecdadımızı rahatsız etmeyen husus bizi de rahatsız etmez"* dediği kaydedilmiştir.³⁰⁵ CNN'in 23 ve 27 Ağustos 2010 tarihli internet sayfalarında yer alan World's Untold Stories programının "Turkey's Dwindling Greek Christians" ile "The Last Orthodox Patriarch in Turkey?" başlıklı bölümlerinde, Türkiye'de yaşayan ve sayıları giderek azalan Rum Ortodoks cemaati ile Türkiye'de son Patrik mi? sorusu konu olarak ele alınmıştır. Patrik I. Bartholomeos'un dünyanın en eski kurumlarından birinin, İstanbul'daki Rum Ortodoks Kilisesinin canlı simgesi olduğu, ancak Bartholomeos'un, nüfusunun

³⁰⁴ İlder Türkmen, *Patrikhane Tartışması*, Hürriyet, 01.11.2005, <http://www.hurriyet.com.tr/Patrikhane-tartismasi-3468664>, Erişim Tarihi: 25.10.2018.

³⁰⁵

<https://www.cnnturk.com/2010/dunya/05/14/basbakan.erdogandan.ekumenik.cikisi/576288.0/index.html>, Erişim Tarihi: 17.08.2018.

çoğunluğu Müslüman olan laik Türkiye’de, bu unvanı taşıyan son kişi olabileceğine dikkat çekilmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği’den sorumlu Devlet Bakanı Egemen Bağış’ın konuyla ilgili olarak *“Türkiye’deki Patrikhanenin dünyanın pek çok yerindeki kilisenin saygısını kazanmış bir kilise olmasından ötürü gurur duyuyoruz. Ancak bu kiliseye bu ya da şu şekilde hitap etmek bize kalmış bir mesele değil.”* dediği, Bartholomeos ise, *“Türk vatandaşı olarak haklarını özgür bir biçimde kullanabilmeleri ve bu dünyada herkesin birbirinin dinî inancına saygılı olmasının gerekliliğini”* belirttiği hususlar programda yer almıştır.

Ardından Bakan Bağış’ın Türkiye’nin bir dönüşüm sürecinden geçmekte olduğunu ve daha demokratik, daha müreffeh ve daha şeffaf bir toplum olma yolunda ilerlediğini söylemesine karşın program bünyesinde “ülkedeki mevcut tutumun değişmesi bile Patrikhanenin hayatta kalması açısından yeterli olmayabilir” iddiası öne çıkarılmıştır. Ancak Patrikliğin büyük bir onur olmasının yanı sıra büyük bir sorumluluğu da getirdiğini ifade eden Bartholomeos’un son Patrik olmamak konusunda kararlı olduğu vurgulanmıştır.³⁰⁶

On dört yüzyıldır, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu’nun büyük kısmına hâkim olan Bizans ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun başkenti olduğundan beri, İstanbul’da bir Patriğin var olduğu, bugün de hâlâ dünyadaki Ortodoks Hristiyanlar’ın, “eşitler arasında birinci” olarak kabul edilen Ekümenik Patrik I. Bartholomeos’a dualar ettiği, bazıları tarafından Patrik I. Bartholomeos’un, Ortodoks Hristiyan dünyasında “Papa”nın dengi olarak tanımlandığı hususları programda yer almaktadır. Ancak 70 yaşında olan Bartholomeos, Konstantinapolis’in 270 piskoposunun sonuncusu olabileceği, Türk hükûmetinin Bartholomeos’un “Ekümenik Patrik” unvanını tanımayı reddettiği, yirmi beş yıl önce, Türk devletinin Rum Ortodoks din adamlarının eğitim gördüğü ruhban okulunu kapattığı, Türk pasaportu olmayan Rumların din adamı olmasını yasakladığı, dininin manevi lideri olmak yerine Bartholomeos’un, halen İstanbul’da yaşayan ve sayıları giderek azalan etnik Rum cemaatinin sembolü haline geldiği, İstanbul’da iki bin civarında etnik Rum kaldığı, cemaatin son üyelerinin

³⁰⁶ Bill Wunner, *The Last Orthodox Patriarch in Turkey?* World’s Untold Stories (CNN), 29.08.2010, <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/europe/08/26/wus.patriarch/index.html>, Erişim Tarihi: 06.11.2018.

de birer birer yitip gittiği; ancak bir zamanlar İmparatorlukların başkentinde ataları tarafından inşa edilen kiliselerine ve okullarına sıkı sıkıya bağlı oldukları program akışında vurgulanmıştır.³⁰⁷

İlber Ortaylı Hürriyet gazetesinde Ukrayna Kilisesinin bağımsızlık tartışmaları üzerine kaleme aldığı yazısında, Fener Rum Ortodoks Patrikliği unvanının hiç şüphesiz ekümenik olduğuna değinmiş, bu Patrikhanenin istenilse de istenilmese de Türkiye'nin bir kurumu olarak görüldüğü, uluslararası toplumda Rum Ortodoks Kilisesi'ne sahip çıkılmasının Osmanlı İmparatorluğu'ndan süre gelen bir gelenek olduğu, kanunlar ve uluslararası anlaşmaların da bunu teyit ettiğini ifade etmektedir.³⁰⁸

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Patrikhanenin ekümenik sıfatını kullanmasına ilişkin olarak “iç işleri”dir yorumunda bulunması, Strazburg'da yerleşik Venedik Komisyonu'nun 82'nci oturumunda ve 12-13 Mart 2010 tarihinde kabul edilen görüşte Patrikhanenin ekümenik niteliğinin Türk makamlarınca kabul edilmesi eksikliğinin çok da önemli olmadığı, bu unvanı kullanmalarında pozitif bir yükümlülüklerinin bulunmadığı, yine de “Ekümenik Patrikhane” unvanını kullanmamak için bir sebep olmadığı ve Türk makamlarının bu sıfatın kullanılmasını yasakladıklarına dair bir belirtiye rastlanmadığı bilgisi aslında Türk makamlarının bu unvanı zımnen kabul ettiklerinin bir göstergesidir.

2. PATRİK SEÇİMİNDE SINIRLAMALARIN KALDIRILMASI

Osmanlı İmparatorluğu'nda Patrik, Ortodoks kilisesinin ruhanileri ve laikler tarafından seçilir, Padişahın huzuruna çıkan Patrik namzedi Sultana sadık kalacağına, İmparatorluğun kanunlarına uyacağına dair yemin eder, Padişah da ona hilat, at ve bir altın asayı hediye vererek seçimini uygun gördüğünü ifade ederdi.³⁰⁹ Osmanlı'nın son

³⁰⁷ *Turkey's Dwindling Greek Christians, World's Untold Stories* (CNN), (23.08.2010), <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/europe/08/23/wus.show/index.html>, Erişim Tarihi: 06.11.2018.

³⁰⁸ İlber Ortaylı, *Kavgadaki Manidar Hediye*, Hürriyet, (21.10.2018), <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kavgadaki-manidar-hediye-40993412> Erişim Tarihi: 25.05.2019.

³⁰⁹ Saltuk Tarhan, *1950'den Günümüze Rum Azınlık Sorunları ve Fener Rum Patrikhanesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 10.

60 yılında ise 1862 yılında yürürlüğe giren nizamnamelerle tamamlanan Rum Patrikliği Nizamatı ile Patrikhanenin başına geçecek Patriğin seçimi yapılmıştır. Nizamata göre Patrik seçilecek ruhaninin en azından babası cihetiyle bir kuşak Osmanlı tebaasından olması gerekmektedir.³¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti döneminde Patriğin seçimine ilişkin hususlar İstanbul Valiliği tarafından hazırlanan 1092/6-12 sayılı ve 6 Aralık 1923 tarihli tezkere ile belirlenmiştir. Buna göre Türk vatandaşı olmayan ruhaninin ve Ortodoks olmasına rağmen Türkiye'deki metropolitliklerde görev yapmayan ruhaninin Patrik seçilmesi mümkün değildir.³¹¹

Lozan Antlaşması'nda belirlenen ve İstanbul'da doğmuş kişilerin Patrik olabileceği biçimindeki hükmün uygulaması aşamasında yaşanan sorunlar dış politikanın da gündem maddesi olmuştur. 1925'te seçilen Patrik Konstantin Araboğlu'nun İstanbul'da doğmamış olması hasebiyle mübadele çerçevesinde sınır dışı edilmesi dış politikada bir hayli sorun oluşturmuştur. Fakat sonrasında 1925 yılının Mayıs ayında Basil Georgiadis'in Patrik olarak seçilmesi, mübadeleye ilişkin taşınmaz sorunlarının 1926'te imzalanan antlaşma doğrultusunda çözülmesi ve Musul sorunun bir neticeye ulaşması ile tartışmaların önemsizleşmesi, Yunanistan-Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin başlamasını sağlamıştır. Böylelikle iki ülke arasında karşılıklı olarak büyükelçiler atanmış, Cevdet Bey 1925'te ilk Türk Büyükelçisi olarak Atina'ya yollanmıştır.³¹²

Hiç uygulanmamakla birlikte Cumhuriyet döneminde 1970 yılında çıkan diğer bir Valilik tezkeresine göre, Patriğin seçilmesi sürecinde bir pürüz olduğu hususu varsayılırsa Vali, Patriği atayabilecektir.³¹³ 2004 yılında Bartholomeos, Sen Sinod'un on iki üyesinden altısının yerine yabancı uyruklu metropolit üye atamıştır. 1923 yılından beri ilk kez böyle bir uygulama yapılmış, küçük çaplı bir kriz yaratmıştır.³¹⁴

³¹⁰ Cihan Osman Karahasanoğlu, *1862 Rum Patrikliği Nizamatı Çerçevesinde Fener Rum - Ortodoks Patrikhanesi*, HFSA (Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi) Sempozyumu, 2-4 Ekim 2019, İstanbul, s. 77.

³¹¹ Salim Gökçen, *Fener Rum Patrikhanesi'ndeki Metropolit Revizyonu, Mevcut Statüye Rağmen Neden Yapıldı?*, Ülkü Ocakları, Sayı: 19, 2004, ss. 18-20.

³¹² Hale, a.g.e., s. 51.

³¹³ Elçin Macar ve Mehmet Ali Gökaçtı, *Heybeliada Ruhban Okulu'nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler*, İstanbul: Tesev Yayınları, 2005.

³¹⁴ Uğur Ergan ve Ayda Kayar, *Patrik'e Yakın Takip*, Hürriyet Gazetesi, 05.03.2004.

Patrikhane Sözcüsü Rahip Dositheos Anagnostopoulous'un ifadelerine göre 2010 yılında ise Türk hükûmeti yaşanan problemlere çözüm bulmak amacıyla metropolitlere Türk vatandaşlığı verilmesi teklifinde bulunmuştur. İlk aşamada Avusturya, Fransa, ABD ve Yunanistan'ın da dâhil olduğu ülkelerden on yedi metropolitin pasaport için başvurduğu belirtilmiştir.

2.1. Bartholomeos'un Patrik Seçilmesi (22 Ekim 1991)

Medyada gündeme getirilen Yakovos'un adaylığı kendisinin yalanladığı gibi aslında Fener'de de pek olası görülmeeyen bir durumdur. Hem siyasetle olan bağı hem de bu toprakların dışından olması onun patriklik makamına oturmasına imkân vermemiştir.³¹⁵

Yunanistan'da yayımlanan haftalık Pontiki dergisi 10 Ekim 1991 tarihli sayısında "Patrik Seçimi Konusu, Doğu-Batı İlişkileri Çerçevesine Dâhil Ediliyor" cümlesi ile başlayan haberinde, Patrik Dimitrios'un ölümünün diplomatik bir konu haline geldiğini, Yunan-Türk, Yunanistan-ABD ve Türkiye-ABD ilişkilerini ilgilendirdiğini; ancak diğer taraftan Doğu Avrupa'daki değişikliklerden sonra yeni Patrik seçiminin Doğu-Batı ilişkilerinin de kapsamına girdiği yorumları yapılmıştır. Yeni Ekümenik Patrik'in üç yüz milyon Ortodoks Hristiyan'ın temsilcisi olacağı, etkisinin sadece Yunanistan ve "Kıbrıs" üzerinde değil uluslararası arenada da idrak edileceği ifade edilmiştir. Sen Sinod Patrik seçimine esas olmak üzere Valiliğe sunduğu listede şu isimlere yer vermiştir: Bartholomeos (Halkidonos), Ieronimos (Rodopoleos), Fortios (Bozcada ve Gökçeada), Hrisostomos (Miron), Simeon (Büyükada), Gavril (Kolonias), Timotheos (Evhaiton), Evangelos (Pergis), Kalinikos (Litron), Yermanos (Theodoroupoleos), Konstandinos (Derkon), Athanasios (Ilioupoleos ve Thiron), Yermanos (Tranoupoleos), Ioakim (Melitinis) ve Meliton (Filadelfias).

³¹⁵ Macar, a.g.e., s. 239.

2.2. Bartholomeos'un Biyografisi

Patrik Bartholomeos, Çanakkale'nin Gökçeada ilçesine bağlı Zeytinli köyünde 29 Şubat 1940 tarihinde doğmuştur. Zeytinli yani Aya Todorı köyünün kahvecisi Hristo ile eşi Meropi'nin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelen Dimitrios Arhondonis, adını marangozluk yapan aynı zamanda sepet ören dedesinden almıştır. Adadaki Rum İlkokuluna yazılan Arhondonis'in ruhaniliğe karşı büyük bir isteği olduğundan, çocukluğunda oyun yerine köyün papazı Asteryos'a yardımcı olmayı tercih etmiştir. Adadaki okul beş yıl, İstanbul'daki Rum ilkokulları ise altı yıldır. Başarılı bir öğrenci olan Arhondonis İstanbul'daki Zoğrafyan Lisesine gönderilmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi sonrasında Gökçeada'da Rum Ortaokulu açılmış ve eğitimine burada devam etmiştir. 1954 yılında Heybeliada Ruhban Okulundaki eğitim günleri başlamış, 1961 yılında Yüksek Bölümü'nü birincilikle bitirmiş ve "Bartholomeos" adıyla takdis edilmiştir.

Askerliğini yedek subay olarak önce İstanbul Tuzla Piyade Okulunda sonrasında ise Çanakkale Gelibolu 40. Piyade Alayında maaş mutemedi olarak yapmıştır. Askerlik dönüşünde Patrikhane tarafından sağlanan bursla Roma'da Pontifical Oriental Institute'de, İsviçre'de The Ecumenical Institute ve Almanya'da University of Munich'de eğitimine devam etmiştir. Doktorasını The Oriental Institute of Gregorian University'de, "Kutsal Kanunların Kodifikasyonu ve Ortodoks Kiliseleri'nin Şeriatı" konulu tezi ile tamamlamıştır.

1963 yılında eğitim için gittiği Avrupa'dan 1968 yılında Türkiye'ye döndüğünde Türkçe ve Yunanca dışında Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyancayı akıcı bir şekilde konuşuyordu.

Patrik Athenagoras'ın 1972 yılında ölümü üzerine yerine seçilen Dimitrios I, yeni kurduğu Patrikhane Özel Bürosunun başına Bartholomeos'u getirmiştir. Patriklikten bir önceki makam olan Metropolitlik makamına Bartholomeos 1973 yılında ulaşmıştır. Daha sonra Alaşehir-Manisa (Philadelphia) Metropoliti göreviyle Başpiskoposluğa atanmıştır. Bu sırada takdiste Bartholomeos'un manevi babası olan

Meliton'un kulağına eğilip "Tanrı Patrikliği nasip etsin" dediği rivayet edilmektedir. 1974 yılında Kadıköy Metropolitisi sıfatıyla Patrikhane Sen Sinod Meclisi'ne girmiştir. Bartholomeos'un o yıllardan bugüne çok büyük bir özlemle taşıdığı ve her fırsatta dile getirmekten çekinmediği "Eğitim veren Heybeliada Ruhban Okulu" hülyası vardır.

Bartholomeos 1968 yılında Türkiye'ye döndükten sonra manastıra kapanıp ibadet eden bir din adamı olmamış, bir diplomat gibi çalışmayı tercih etmiştir. Uluslararası birçok kuruluşta görev almış, "Doğu Kiliseleri Dini Kanunları Toplumu" adlı birliğin kurucu üyesi olmuş ve burada başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Yine Dünya Kiliseler Birliği'nde sekiz yılı başkan yardımcılığı olmak üzere on beş yıl görev almıştır. 1990 yılında Ortodoks Diasporası için meydana getirilen Kutsal ve Büyük Sinod için Uluslararası Komitenin de Başkanlık görevini üstlenmiştir.

3 Ekim 1991 yılında Fener Rum Patriği Dimitrios I'in kalp krizinden vefat etmesi üzerine 300 milyonluk Ortodoks âlemine 14 Başpiskoposun arasından 51 yaşındaki Kadıköy Metropolitisi Bartholomeos oybirliği ile yeni Patrik seçilmiştir. 22 Ekim 1991 tarihinde 270. Patrik olarak seçilen Bartholomeos, 2 Kasım 1991 tarihinde büyük bir merasimle görevine başlamıştır.

Bartholomeos'un göreve geldiği günden bugüne diğer Patrikler gibi olmadığı aşikârdır. Patrikhanenin uluslararası etkinliğinin daha da arttığı, Ortodoks âlemindeki "eşitler arasında birinciliği"nin pekiştiği bir döneme mührünü vurmuştur. Radikal bir çevreci olarak Bartholomeos, Avrupa Parlamentosu'ndan ABD'ye, Adriyatik Denizi'nden Baltık'a sayısız çevre toplantısı düzenlemiş, uluslararası arenada birçok ülkenin cumhurbaşkanı, başkanı, başbakanı, bakanları, belediye başkanları ile çok defa bir araya gelmiştir. Onun, *"Bize en çok zarar vermiş olan, şu bölgesel vatanseverlik ve bölgesel milliyetçiliklerdir. Hristiyan, öncelikle vaftiz olmuş, İsa'yı tanrının oğlu kabul eden erkek veya kadın demektir. Alman, Çinli veya Japonyalı olması öncelikle kilise ve inanç açısından önemsizdir. Önce Hristiyan, sonra başka bir şey olmaktır"* sözleri dikkate değerdir.

Seçilişinden itibaren aktif ve büyük bir devletin dışişleri bakanı gibi Patrikhane diplomasisi izleyen Bartholomeos doğal olarak beraberinde bazı endişeleri de gündeme getirmiştir. “Ekümenikliği tanınacak mı?”, “Vatikan mı olmak istiyor?”, “Patrikhaneyi Yunanistan’a taşır mı” gibi sorular birbirini izlemiştir. Oysa Patrikhanenin gündemine gelince Bartholomeos’un, *“Patrikhanenin Türkiye dışına taşınması söz konusu olamaz. Hiç düşünmüyoruz, hiç konuşmuyoruz bile. Çünkü olacak bir şey değil. 17 asırdır buradayız. 17 asır sonra nereye gideceğiz? Kim isterse istesin reddederiz. Böyle bir hakkımız yok. Kilisemizin yeri, patrikhanemizin yeri burasıdır. Ortodoks âleminde 16 tane müstakil kilise var. Bunların birincisi İstanbul Patrikhanesi’dir. Herkes bunu tanıyor, makam olarak sayıyor. Bir hiyerarşi var Ortodoks âleminde. İstanbul Patrikliği birincidir. Ortodoks âleminde bir koordinasyon rolü vardır. Elbette İstanbul Patrikliği Papa gibi değildir. Kendisini öteki Ortodoksların üzerinde dayatamaz. Diğer Ortodoks kiliselerinin içişlerine karışamaz. Öyle bir hakkımız yok. Fakat birinci makam olarak Ortodoks âleminin işlerini koordine eder”*³¹⁶ satırlarına yansıyan düşüncelerinden gündemin şifrelerini okumanın mümkün olduğu görülmektedir. Patrik Bartholomeos Patrikhaneyi yeniden görünür hale getirmiş, aktif olmayan kurumun uluslararasılaşmasını sağlamıştır. Bu uluslararasılaşma doğal olarak Patrikhanenin ekümenik konum sorunsalını da gündeme getirmiştir. Bartholomeos’un uluslararası faaliyetlerinde birçok destek bulduğu konusu belirtilmesi gereken bir husustur. Burada hem Türkiye içinde hem de ABD ve Avrupa Birliği’nde gördüğü dayanışmalardan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Özellikle Türkiye açısından güçlü bir Patrikhanenin ülkenin prestijine sağlayacağı katkılar ve Patrikhanenin çeşitli alanlarda kendi misyonunu yerine getirirken oluşturacağı etkiler bu destekleri açıklar mahiyettedir.³¹⁷

Patrik Bartholomeos’un Fener Rum Patrikhanesi’nin karşı karşıya kaldığı sorunlarda, azınlık hakları, dinî özgürlükler, Heybeliada Ruhban Okulu’nun yeniden açılması, vakıf mallarının iadesi, tüzel kişilik kazanılması vb. başlıklarda yaşadığı kısıtlamalarda Avrupa Birliği’ne üye olmuş bir Türkiye’de daha kolay çözüm bulacağı

³¹⁶ Dimitrios Arhondonis (Rum Patriği Bartholomeos), *Bir Patrik Çocukken* (Birinci Baskı), Bizim Deniz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 19.

³¹⁷ Samim Akgönül, *Les Relations Gréco-Turques au Tournant du Siècle: Ruptures, Evolutions et Permanences*, Cahiers Balkaniques, 33, 2004, ss. 1-28.

inancını taşıdığı bilinmektedir. Bundan dolayı Patrik her fırsatta Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği konusundaki tam desteğini açıklamaktan kaçınmamaktadır.

Pontiki dergisinin 8 Mayıs 2003 tarihli sayısında, “Hristodoulos: Türkiye Avrupa'dan Dışarı... Bartholomeos: Yakınlaşmaya 'Evet'” başlığı altında yayımlanan yorumda, Hristodoulos'un, Türkiye'nin AB'ye girmesine karşı olduğunu söylemesinin geri planda kaldığı, Hristodoulos'un bu sözlerinin, Yunan hükûmetinin Türkiye'ye yönelik uyguladığı politikaya ve Patrik Bartholomeos'un Türk-Yunan ilişkileri ile Kıbrıs konusunda yaptığı konuşmaya ters düştüğüne dikkat çekilmiştir.

Hristodoulos'un geçmişte de bu yönde açıklamalarda bulunduğundan söz konusu açıklamasının yeni sayılmadığı; ancak Kıbrıs konusunda kaydedilen son gelişmelerin ve adadaki siyasi sorunun çözülmesinin Türkiye'nin AB üyeliği ile bağdaştırılmasının ardından bu açıklamanın Yunan hükûmetini son derece rahatsız etmesinin doğal olduğu, Yunan hükûmetinin, doğrudan Hristodoulos'u eleştirmede, ancak Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu'nun sadece Patrik Bartholomeos'u tebrik etmesi hükûmetin rahatlığını ortaya koyduğu ifade edilmiştir.

Atina Başpiskopos'u Hristodoulos'un, “Avrupa'nın Yapılanmasında Değerler ve Prensipler” konulu konferansta konuşarak, “Avrupa kültürüne sahip olmayan, Avrupa kültüründen farklı bir kültüre sahip olan ülkelerin, Avrupa Birliği'ne katılmaması gerektiği, kültürler ve özellikle Avrupa kültürü gibi büyük kültürlerin intihar edemeyeceği, Avrupa Birliği siyasilerinin, AB bünyesine yabancı kültürleri katarlarsa o zaman Avrupa'nın gerçek Avrupa olmayacağı, ekonomik bir birliğe dönüşeceği ve Sovyetler Birliği'ni andıracağı, merkezi yönetimin de biraz esneklediğinde dağılacığına değindiği ifade edilmiştir. Aynı konferansta, Arnavutluk Başpiskopos'u Anastasios'un da Hristodoulos'un sözlerine zıt olan bir konuşma yaptığı, Anastasios'un, “*Avrupa Birliği siyasilerinin birliktelik için mücadele verdikleri bir sırada Kilise yetkililerinin bu girişimleri engellemeye çalışmasının tehlikeli olduğu, daha da ötesi bunun bir skandal olduğu*” tespitinde bulunmuştur.³¹⁸

³¹⁸ Hristodoulos: Türkiye Avrupa'dan Dışarı... Bartholomeos: Yakınlaşmaya 'Evet', Pontiki, Sayı: 1240, s. 18., 08.05.2003. <http://www.topontiki.gr/newspaper/100657/fyllo-1240> Erişim Tarihi: 02.06.2018.

Kathimerini gazetesinin 18 Kasım 2005 tarihli sayısında, “Bartholomeos Türkiye’nin Üyeliği’nden Yana” başlıklı yayımlanan haber-yorumda; Ekümenik Patrik Bartholomeos’un, Avusturya’nın haftalık “News” dergisinde yer alan demecinde, Ekümenik Patrikhanenin ve şahsen kendisinin, Türkiye’nin AB’ye katılımını desteklediğini ifade ettiği, ancak Ankara’yı gerekli Avrupa olgunluğuna erişmek için değişmeye ve bütün ölçütleri yerine getirmeye davet ettiği belirtilmiştir. Bartholomeos’un, Türkiye’yi Avrupa’nın parçası olarak kabul ettiği, ancak bundan ayrı olarak, AB için gerekli olgunluğun bulunduğu kesin olarak tespit edilmeden önce, Türk devletinde, hükûmetinde ve toplumunda birçok şeyin değişmesi gerektiğini vurguladığı, Patriğin, azınlık haklarının, din özgürlüğünün, demokrasinin ve insan haklarının iyileştirilmesi gerektiğini ifade ettiği satırlara yansımıştır. Bartholomeos’un, Avusturya Başbakanı Wolfgang Schüssel ile görüşmesinde, Avusturya’nın Türkiye karşısındaki eleştirel tutumuna ilişkin bilgi edindiğini, kendisinin ve Ekümenik Patrikhanenin Türkiye’nin AB’ye katılmasını memnuniyetle karşılayacağını, çünkü bunun Ortodoks kilisesi ve Türkiye’deki azınlıklar için olumlu gelecek oluşturacağını aktardığı vurgulanmıştır.³¹⁹

2.3. Kutsal Sinod’a Altı Yabancı Uyruklu Üyenin Atanması (Mart 2004)

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin 12 metropolitten teşkil olunan Sen Sinod’una İstanbul Valiliği’nin 1923 tarihli, 1092 sayılı Genelgesi doğrultusunda ancak Türkiye’de yerleşik ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan metropolitler üye olabilmektedir. Bartholomeos, 2004 yılı Mart ayında Patrikhanenin Sen Sinod’un 6 yabancı uyruklu metropolit ataması gerçekleştirmiştir. Aşağıda yer alan haber içeriğinden anlaşılabacağı üzere Patrik Bartholomeos bu konudaki sıkıntıları çeşitli vesileler ile dile getirmiştir.

63 yaşındaki Bartholomeos’un CNN-Türk televizyonunun bir mülakatında, *“Cemaatimiz fazlasıyla küçüldü. Patriğin Türk vatandaşı olmasıyla ilgili koşul birkaç yıl içinde yeni bir patrik seçme olasılığının sınırlı olacağı anlamına geliyor”* dediği,

³¹⁹ Bartholomeos, Türkiye’nin Üyeliğinden Yana, Kathimerini, 18.11.2005. <http://www.kathimerini.gr/234281/article/epikairothta/politikh/var8olomaio3hs-toyrkias> Erişim Tarihi: 10.01.2019.

Patriğin dünyanın çeşitli yerlerindeki üst düzey din adamları arasından seçilmesine izin verilmesi gerektiğini ve *“Patriğin onlar arasından seçilmesine ve Türk devletinin seçilen kişiye Türk vatandaşlığı tanınmasına izin verin”* şeklinde konuştuğu belirtilmiştir.

1948’de bir ABD vatandaşı olan I. Athenagoras’ın patrik seçildiğine dikkat çeken Bartholomeos’un, *“Geldiğinde kendisine bir Türk pasaportu ve kimliği verildi”* demiştir. Bartholomeos’un ayrıca Türkiye’ye, 1971’de dini eğitimi devlet kontrolüne veren bir yasa altında Türk yetkililer tarafından kapatılan ruhban okulunun da yeniden açılması çağrısında bulunduğu, Heybeliada Ruhban Okulunun, Bartholomeos dâhil nesiller boyunca kilise liderlerinin eğitim gördüğü yer olduğu bilgisi aktarılmıştır.

Okulun yeniden açılmasının kilisenin geleceği için önemli olduğunu söyleyen Bartholomeos, *“Okulun kapatılması büyük bir adaletsizlikti. Dini liderlerimizi nasıl eğiteceğiz? Eğer siyasi irade varsa bir çözüm bulunabilir ve bulunacaktır”* dediği, çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’nin sıkı laik yasalara sahip olduğu, Bartholomeos’un, anayasanın bütün vatandaşlara eşitlik sözü verdiği; ancak Rumlara son yıllarda eşit muamele edilmediğinden şikâyet eden Patriğin, *“Son yıllarda bu eşitlikten faydalanmadık. İkinci sınıf vatandaşlar olarak görüldük”* dediğine dikkat çekilmiştir.

Bartholomeos’un, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile Ankara’da yaptığı son görüşmelerden övgü ile söz ederek, *“Bir çözüm bulmaya çalışacaklarını söylediler. İstanbul’a bu umutla döndüm”* dediği, Erdoğan’ın Adalet ve Kalkınma Partisi Türkiye’nin İslamcı hareketiyle bağlantılı, ancak parti liderleri, İslamcı bir gündem izlemediklerini ve Türkiye’nin Avrupa Birliği girişimine vurgu yaptıkları belirtilmiştir.³²⁰

³²⁰ James Helicke, *Ekümenik Patrik, Türkiye’ye, Türk Olmayanlarına Patrik Olmasına İzin Verilmesi Çağrısı Yaptı*, Associated Press (AP), 09.09.2003.

2.4. Metropolitlere Türk Vatandaşlığı Verilmesi (24 Şubat 2010)

Bartholomeos 2004 yılında Sen Sinod bünyesinde yer verdiği altı yabancı uyruklu metropolitin sonrasında bu defa Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın önceden verdiği güvenceler doğrultusunda 2010 yılında, on yedi yabancı uyruklu metropolitin bulunduğu listeyi on üç kişiye indirerek bu kişilere Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı verilmesi hususunda talepte bulunmuştur. İlk etapta Türk vatandaşlığına geçmesi uygun bulunan altı metropolitin (Rethimnis ve Avlopotamu Metropoliti Evangelos Antonopoulos, Kidonias ve Apokoronau Metropoliti Emmanouil Papayannakis, Hong-Kong Metropoliti Nektarios Tsilis, Almanya Metropoliti Augustin Lambardakis, Meksika ve Orta Amerika Metropoliti Georgios Anastasiadis ve Leros ve 12 Ada Metropoliti Panagiotis Aravantios) işlemleri başlatılmıştır.³²¹

Kathimerini gazetesinin 13 Kasım 2009 tarihli sayısında, Nikos Papahristu imzasıyla ve “Erdoğan'dan Bartholomeos'a Güvence” başlıklı yayımlanan haberde, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Ekümenik Patrik Bartholomeos'a, Patrikhanenin haleflikle ilgili büyük sorununu çözmesi amacıyla Ankara'nın Patrikhane metropolitlerine, Türk tabiiyetini vereceğine dair vaatlerde bulunduğu, en azından, Bartholomeos'un dünyadaki tüm Ekümenik Patrikhane metropolitlerine gönderdiği ve istemeleri durumunda bugünkü tabiiyetlerini kaybetmeden Türkiye'nin tabiiyetini almak amacıyla Türk makamlarına dilekçe vermelerini önerdiği mektubundan da bu sonuca ulaşılabileceği, mektupta “Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, dönemin Yunanistan Başbakanı Konstantinos Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Bakoyanni ile resmî görüşmesinde (Ocak 2008), son 90 yılda şekillenen yeni durum üzerine, metropolitleri ve diğer din adamlarını Türkiye'de bulmak zorunda kalan Ekümenik Patrikhanenin buradaki soydaşların nüfusunun azalmasından dolayı din adamlarının halefliğiyle ilgili karşılaştığı zorluklarından söz edildiğinde, Erdoğan, kilisenin işini kolaylaştırmak amacıyla hükûmetinin, Türk vatandaşı olmayan yurt dışındaki Patrikhane metropolitlerine, istedikleri takdirde, şimdiki tabiiyetlerinden çıkma mecburiyeti olmadan, Türk vatandaşlığı vereceğini

³²¹ Bojidar Çipof, *Rum Patrikhanesi'nde Hareketlilik Var*, Fatih Haber, 10.09.2011. <https://www.fatihhaber.com/fatihhaber/HABER2011/Bojidar-Cipof.htm>, Erişim Tarihi: 02.03.2018.

söylediği aktarılmıştır. Erdoğan’ın, bu önerisini ve vaadini nezaketle Büyükkada’da gerçekleşen görüşmelerde tekrarladığı hatırlatılmıştır. Bunun üzerine, Türk vatandaşı olmayan Patrikhane metropolitlerinin hepsine bu teklifin önerilmesi kararının alındığı; çünkü bunun kabulünün kimsenin ulusal haysiyetini azaltmayacağı ifade edilmiştir.³²²

Pontiki haftalık mizah gazetesinin 24 Şubat 2010 tarihli sayısında ve “Delirdiniz mi? Türk Tabiiyetine Mensup Yunan Metropolit Olur mu?” başlığı altında yayımlanan haberde, haberin duyulduğu; ancak herkes tarafından anlaşılmadığı, Erdoğan’ın, Patrikhane yönünde bir iyi niyet jestinde bulunarak, Türkiye dışındaki metropolitlere Türk tabiiyetini alma hakkı sağladığı, böylece Fener’in rahat bir nefes alacağı, Ortodoksluğun başını çeken “seçmenler grubu”nun yenilenebileceği, buraya kadar her şeyin iyi ve demokratik olduğu; ancak garip ve inanılmaz olanların “bundan sonra” başladığı, Bartholomeos’un doğrudan ona bağlı olan kiliselere mektup göndererek, hangi metropolitlerin Türk tabiiyeti almak amacıyla dilekçe sunacaklarını bildirmelerini istediği açıklanmıştır.

Mektubun yarı bağımsız Girit Kilisesine ve On İki Adalar metropolitlerine gönderildiği; fakat “Yeni Ülkeler” (Makedonya-Trakya) metropolitlerine gönderilmediği; ancak başka kiliselere de örneğin Amerika kilisesine de gönderildiği ifade edilmiştir. Amerikalıların nazik bir “*Teşekkür ederiz, fakat almayacağız*” yaklaşımı ile öneriyi reddettikleri, tam aksine Girit kilisesinden dört metropolitin, Türk tabiiyetini alabileceklerini bildirdiği, On İki Adalar’dan metropolitlerin de öneriyi olumlu karşıladıkları belirtilmiştir. “Kardeşim, küreselleşme döneminde her şey yapılabilir diyeceksiniz. Ancak durum öyle değil. Yunanistan bir Norveç veya İsveç değil. Onların komşularıyla sorunları sadece mezgıt veya ringa balıklarının avı düzeyindedir. Bizim ise komşularımızla olan sorunlarımız biliniyor” şeklindeki yorum ile haber metni sonlandırılıyor.³²³

³²² Nikos Papahristu, *Erdoğan'dan Bartholomeos'a Güvence*, Kathimerini, 13.11.2009. <http://www.kathimerini.gr/376011/article/epikairotha/politikh/desmeysh-erntogan-pros-var8olomaio> Erişim Tarihi: 12.12.2018.

³²³ *Delirdiniz mi? Türk Tabiiyetine Mensup Yunan Metropolit Olur mu?*, Pontiki, Sayı: 1592, 24.02.2010, s. 23. <http://www.topontiki.gr/newspaper/101642/fyllo-1592> Erişim Tarihi: 11.09.2018.

3. HEYBELİADA RUHBAN OKULUNUN YENİDEN AÇILMASI

3.1. Heybeliada Ruhban Okuluna Dair Umut ve Kaygı

Heybeliada Ruhban Okulu, farklı uluslardan oluşan Ortodoks dünyasında dini birliği korumak ve teolojik konularda aynı uygulamaları sağlamak amacıyla 1 Ekim 1844 tarihinde hizmet vermeye başlamıştır. Böylelikle Fener Rum Patrikhanesi ile ona bağlı metropolitliklerin ve kiliselerin din adamı ihtiyacı karşılanmıştır. Heybeliada Ruhban Okulu'ndan bağımsız olarak açılan bir davada İzmir'de yerleşik bir yüksekokulun 8 mezunun diplomalarının iptali istenmiştir. 8 Haziran 1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 1'inci ve 13'üncü maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı buna neden olarak gösterilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 26 Mart 1971 tarihli gerekçesi de dikkate alınarak yüksekokulların kapatılması kararı verilmiştir. 9 Temmuz 1971 tarihinde Heybeliada Ruhban Okulu'nun teoloji bölümü yüksekokullar mahiyetinde görülerek diğer özel yüksekokullar gibi kapatılmıştır. Anlaşılabacağı üzere davanın başlangıçta Ruhban Okulu ile bir ilgisi olmamıştır.

Günümüzde Patrikhanenin gerek uluslararası toplumda gerekse ülke kamuoyunda en fazla gündemde tuttuğu başlıca iki konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Patrikhanenin evrenselliği yani ekümenikliği diğeri ise Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması meselesidir.

Heybeliada Ruhban Okulu, Patrikhane bünyesinde kurulmuş resmi bir eğitim kurumudur. Okul kurulduğu andan kapandığı zamana kadar Patrikhanenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve Rum Ortodokslar arasında uygulamada dini birlikteliği sağlayabilecek ruhbanlar yetiştirmiştir. Heybeliada Ruhban Okulundan 1860 yılında mezun olan Ioakim IV. Krusuludis ile birlikte aynı okuldan mezun oniki din adamı Fener Patriği olarak görev yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki dokuz Patriğin yedisi Heybeliada Ruhban Okulu mezunudur.³²⁴

³²⁴ Salih İnci, *Heybeliada Ruhban Okulu*, Yedirenk Yayınları, İstanbul, 2010, s. 80.

Heybeliada Ruhban Okulu, kurulduğu yıldan itibaren birçok isimle anılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında “Ruhban Milletine Mahsus İlm-i Kelam Mektebi”, “Papaz Mektebi” ve “Ruhban Mektebi” şeklinde isimlendirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1951 yılında hazırlanan belgelerde okuldan “Heybeliada Ruhban Okulu” şeklinde bahsedilmiştir.³²⁵ Günümüz Türkiye’inde “Heybeliada Ruhban Okulu” olarak adlandırılmaktadır. 1923 yılında ve sonrasında hazırlanan yönetmeliklerde okulun ortaokul kısmı Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, okul azınlık okulları statüsünde kabul edilmiştir. Fakat Milli Eğitim Bakanlığı okulun teoloji eğitimi veren kısmını tanımamıştır.³²⁶ Patrikhane, Lozan Antlaşması ile yürürlükten kalkmış olan 1862 tarihli Nizamname’nin “İstanbul Patriği ile Cemâat-ı Metropolitinin Yek Diğetine olan Münasebatını Hâvi Nizamname” kısmının 14’üncü, 15’inci ve 16’ncı maddelerini yürürlükte olduğunu varsayarak, kapanmasına kadar Heybeliada Ruhban Okulunu Patrikhane bünyesinde eğitime açık tutmuştur.³²⁷

3.2. Heybeliada Ruhban Okulunun Açılmasına Yönelik Çağrılar

Milliyet gazetesinde 29 Ağustos 1994 tarihinde “Ruhban Okulu Atağı” başlığı ile yayımlanan haberde, Heybeliada’daki Ruhban Okulunun 150’nci kuruluş yıldönümünün farklı ülkelerden gelen üç yüze yakın din adamının katılımıyla kutlandığı, bu nedenle düzenlenen gösterilere İskenderiye Patriği Parthenios, Romanya Patriği Theoktistou, Arnavutluk Başpiskoposu Anastasios, Dünya Kiliseler Birliği Genel Sekreteri Yorgi Çenis, Vatikan Büyükelçisi Sergio Sebastian ve diğer kilise liderlerinin katıldığı belirtilmiştir.³²⁸ Ayrıca törene davet edilen İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu ile Adalar Belediye Başkanı Can Esen iştirak etmiştir.³²⁹ Yapılan konuşmalarda okulun kapatılmasının haksızlık olduğu, okulun özel fakülteler kapsamına girmediği ve okulun özel bir statüsü olduğu hususları belirtilerek Ruhban Okulunun yeniden açılması gerektiği dile getirilmiştir. Törende, Patrik Bartholomeos, Ortodoksluğu zenginleştiren bu eğitim kurumunun derhal açılması talebinde

³²⁵ *Heybeliada Rum Rahipler Okulu Yönetmeliği*, 1. Madde, TCMEB Talim Arşivi, Kurul Karar Defteri, Karar No:151, Tarih: 25.09.1951.

³²⁶ Nejat Gülen, *Heybeliada Tarihi, Coğrafyası, Yaşamı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 134.

³²⁷ Emre Özyılmaz, *Heybeliada Ruhban Okulu*, Tamga Yayınları, Ankara, 2000, ss. 88-89.

³²⁸ İhsan Yılmaz, *Ruhban Okulu Atağı*, Milliyet, 19.08.1994.

³²⁹ Ertan Köse, *Yunanistan ve Bitmeyen Kin*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 231.

bulunmuştur. 127 yıl içinde Heybeliada Ruhban Okulundan 930 kişinin mezun olduğu, bunlardan 343'ünün piskopos, 12'sinin Patrik olduğu, 318 kişinin de bulundukları mevkilerinde kiliseye hizmet ettiklerini söylemiştir.

Kathimerini gazetesinin 4 Eylül 2001 tarihli sayısında Grigoris Kalokerinos imzasıyla ve “Başpiskopos Sırbistan’a Gidiyor” başlığı altında yayımlanan haberin, “Bartholomeos, Türkiye’yi Din Özgürlüğünü Kısıtlamakla Suçladı” alt başlıklı bölümünde, Ekümenik Patrik Bartholomeos Heybeliada’da bulunan Ruhban okulunun bağlı olduğu Agia Triada kilisesinin restorasyonundan sonra yapılan açılış töreninde yaptığı konuşmada, Türk hükûmetinin anti-demokratik davranmasını kınadığı, Bartholomeos’un kilisede halka hitaben yaptığı konuşmada, AB üyesi olmak isteyen Türkiye’nin insan haklarını çiğnemesinin, din özgürlüğünü kısıtlamasının ve yüzyıllardan beri Türk topraklarında yaşamış azınlıklara baskı uygulamasının ve Heybeliada’daki Ruhban okulunun tekrar açılması için uluslararası camianın tüm çağrılarına kulak kapatmasının kabul edilemez olduğunu söylediği belirtilmiştir. Patrik Bartholomeos Heybeliada’daki okulun açılmasının Türkiye’nin demokratik bir ülke olduğunu ortaya koyması açısından dolaylı olsa bile etkili olacağını vurgulayarak, Avrupa ile bütünleşmek isteyen bir ülkede yalnızca Müslümanlara imtiyazlı davranılmasının yalnızca Müslümanların din okullarına sahip olmasına ve Rum Ortodoks Kilisesinde olduğu gibi azınlığın baskı altında bulunmasının kabul edilmez bir durum olduğunun üstünde ısrarla durduğu ifade edilmiştir.³³⁰

Dünya Ehl-i Beyt Vakfı’nın Muharrem ayı nedeniyle Feshane’de verdiği iftarda Bartholomeos, yurtdışındaki metropolitlere Türk vatandaşlığı verilmesi, Büyükada’daki Rum Yetimhanesinin Patrikhaneye iade edilmesinin son yıllarda yaşanan müspet gelişmelere işaret ettiğini belirterek, Heybeliada Ruhban Okulunun açılması talebinde bulunmuştur.³³¹ Patrik Bartholomeos’un, Associated Press’e verdiği mülakat Kathimerini gazetesinde, Panagis Galiatsatos imzası ile 10 Mayıs 2014 tarihinde, “Bartholomeos, Heybeliada Ruhban Okulunun Yeniden Açılmasını

³³⁰ Grigoris Kalokerinos, *Başpiskopos Sırbistan’a Gidiyor*, Kathimerini, 04.09.2001. <http://www.kathimerini.gr/99697/article/epikairothta/politikh/o-arxiepiskopos-paei-servia> Erişim Tarihi: 21.02.2019.

³³¹ Murat Palavar, *Patrik, Ruhban Okulu İstedi*, Yeni Şafak, 13.12.2010.

İstiyor” başlığı ile haberleştirilmiştir. Haberde Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılmasını isteyerek Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2009 Eylül ayında açıkladığı “demokratikleşme paketinde” bu konunun da yer almamasından dolayı duyduğu hayal kırıklığını ifade ettiğinin altı çizilmiştir. Bartholomeos’un, söz konusu mülakatı, 25 ve 26 Mayıs’ta Papa Francis ile Kudüs’te yapacağı görüşmenin arifesinde verdiği, iki Kilise liderinin, bu şekilde 40 yıl önce 6’ncı Papa Pavlos ile Patrik Athenagoras arasında yapılan görüşmeyi anmak istediği öne sürülmüştür. Bartholomeos’un, Erdoğan döneminde Patrikhanenin durumunun düzeldiğini kabul ettiği, ancak bunun yeterli olmadığını eklediği, Erdoğan’ın, Heybeliada’nın yeniden açılması için ön koşul olarak belirlediği mütekabiliyet şartına (Atina’da cami açılması) ilişkin soruya Bartholomeos’un, Atina’da cami inşa edilmesinden hatta ibadet etme imkânlarının sağlanması için genel olarak Müslümanların yaşadığı yerlerde daha fazla cami bulunmasından yana olduğu ancak bu konunun kendisinin yetki ve sorumluluğu dâhilinde bulunmadığı ifade edilmiştir. Patriğin, konunun Yunanistan’ın yasaları olmadığı, bunun bir insan hakları meselesi olduğu ve Türkiye’nin dinî özgürlükleri koruma zorunluluğuyla ilgili olduğunun altını çizdiği yansıtılmıştır. *“Ben Türk vatandaşım. Burada doğdum ve iki senelik askerlik görevimi Türk ordusunda yerine getirdim. Bir Türk vatandaşı olarak haklarımı talep ediyorum. Bu hakları da yalnızca kendim için değil, Kilisem ve cemaatim için talep ediyorum”* açıklamasını yaptığı belirtilen Bartholomeos’un, Papa ile görüşmesine ilişkin olarak ise her iki tarafta da Kiliseler arasındaki ayrılığın ortadan kaldırılması yönünde ortak irade bulunduğunu söylediği aktarılmıştır.³³²

Miray Tamer’in T24 İnternet Haber sayfasında, “Fener Rum Patriği Bartholomeos: Erdoğan ‘Atina’da Cami Yok’ Diyor, Sanki Benim Suçum” başlığı ile yayımlanan haberinde, Fener Rum Patriği I. Bartholomeos’un, yaklaşık 40 yıldır kapalı olan Ruhban Okulunun artık yeniden faaliyete geçmesinin zorunlu olduğunu vurgulayarak *“Ruhban Okulu, bir kültür ve ilim yuvasıdır. Hristiyanların din adamlarının yetiştiği bir kurum. 1844’te, Osmanlı döneminde açıldı. 1971’e kadar*

³³² Panagis Galiatsatos, *Bartholomeos, Heybeliada Ruhban Okulu’nun Yeniden Açılmasını İstiyor*, Kathimerini, 10.05.2014. <http://www.kathimerini.gr/766457/article/epikairothta/ellada/epanaleitoyrgia-ths-xalkhs-zhtei-o-var8olomaio8> Erişim Tarihi: 18.12.2018.

faaliyet gösterdi. Kimseye zararı dokunmadı” dediği, Avrupa Birliği, ABD ve diğer Avrupa ülke temsilcilerinin, Türkiye’ye yaptıkları ziyaretlerde sürekli bir şekilde bu meseleyi hatırlattıklarını dile getiren Bartholomeos’un, “Sayın Erdoğan’a söyledim, bir, iki defa. Cevabı, ‘Atina’da cami yok’ oldu. Sanki ben suçluyum, sanki ben sorumluyum Atina’da cami olmamasından. Patrikhaneyi bundan nasıl sorumlu tutabilirler, bunu da anlayamıyorum” cümleleri ile serzenişte bulunduğu haberin satırlarına yansımıştır.³³³

Milliyet gazetesinin 31 Ekim 2003 tarihli sayısında, Bahar Atakan imzasıyla ve “Ruhban Okulu Sözü” başlığı altında yayımlanan Ankara çıkışlı haberde, Ekümenik Patrik Bartholomeos ile görüşmesinin ardından Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik’in yaptığı açıklamada, Heybeliada Ruhban Okulu’nun yeniden faaliyete geçmesi için gösterilecek çabanın hükûmetin boynunun borcu olduğunu söylediği, Hristiyan ilahiyatı ve teolojisiyle özgürce eğitim yapılmasının, Türkiye Cumhuriyeti’nin demokratik yapısından kaynaklanan bir zorunluluk olması gerektiğini, konuyu Bakanlığın ilgili birimlerine sevk ettiğini, araştırmaların kısa sürede sonuçlanacağını söylediği ifade edilmiştir. Bartholomeos’un konuya ilişkin sunduğu raporda, 1971 yılından beri kapalı olan okulun Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetiminde açılması istenilmiştir.³³⁴

Apoyevmatini gazetesi 12 Haziran 2004’te yayımladığı haberinde “İstanbul’da Gizli Yemek” başlığını kullanmış, haberde Türk Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Yunanistan’ı ziyaret etmesinden sonra Türk-Yunan ilişkilerinin dinamik bir şekilde yakınlaşma devresine girdiği, Yunan Dışişleri Bakanı Petros Molivyatis’in, bu dönemde kıta sahanlığı konusunu incelediği, Yunan Dışişleri Bakan Yardımcısı Yannis Valinakis’in ise, perde arkasında faaliyette bulunduğu, öteki tarafa mesajlar iletmek gibi özel misyonlar üstlendiği satırlarına yer verilmiştir.

³³³ Miray Tamer, *Fener Rum Patriği Bartholomeos: Erdoğan “Atina’da Cami Yok” Diyor, Sanki Benim Suçum*, T24 Haber, 04.12.2017. <https://t24.com.tr/haber/fener-rum-patrigi-bartholomeos-erdogan-atinada-cami-yok-diyor-sanki-benim-sucum,504961>, Erişim Tarihi: 10.10.2018.

³³⁴ Bahar Atakan, *Ruhban Okulu Sözü*, Milliyet, 31.10.2003.

Karamanlis ile Erdoğan'ın uygulamakta oldukları “bir adım sizden, bir adım bizden” yakınlaşma modelinin, olumlu yönde geliştiği ve iki taraf arasında bir güvenlik ortamı oluşturduğuna değinilmiştir. Başbakan'ın talimatı üzerine Valinakis'in, Yunan tarafının mesajlarını iletmek için Türk Başbakan ile biri Brüksel'de olmak üzere iki kez görüştüğü, öte yandan, Başbakan Karamanlis'in, Avrupalı liderlerle görüşmelerinde, Türkiye'nin Avrupa yönelimini ön plana çıkardığı ve uygun gördüğü temas kanalları aracılığıyla, AB'de Türk adaylığı hakkında hüküm süren ortamı Türk tarafına bildirdiği belirtilmiştir. İki tarafın yakınlaşma prosedürünün, Karamanlis-Erdoğan ve Ekümenik Patrik Bartholomeos arasında, 28-29 Haziran'da İstanbul'da NATO Zirvesi sırasında bir yemekle onaylanmasının beklenildiği ancak bu gelişmenin henüz kesinleşmediği, fakat tartışılmasının dahi gelişmelerin ne kadar etkileyici olduğunu gösterdiği ileri sürülmüştür. Çoğu çevrenin, Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılmasıyla gelişmelerin de son bulacağına inandığını; fakat aslında gelişmelerin bundan sonra başlayacağı değerlendirilmiştir. Ekümenik Patrik Bartholomeos'un, “*Eylül'de Heybeliada Ruhban Okulunun açılmasını diliyorum*” şeklindeki açıklamasının, Türkiye'nin AB üyeliği ve Amerika'daki seçimlerin yarattığı bu konuya ilişkin olumlu ortamı sergilediğine işaret edilmiştir.³³⁵

3.3. Heybeliada Ruhban Okulu İçin Yapılan Diplomatik Girişimlerin Yoğunlaşması

Elefteros Tipos gazetesi, “Heybeliada Ruhban Okulu İçin Yoğun Diplomatik Girişimler” başlıklı haberini 24 Haziran 2004 tarihinde yayımlamıştır. Haberde Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın, Atina ziyareti sırasında açıklamış olduğu Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılışına ilişkin ciddi diplomatik işlemlerin sürdüğü, gazetenin diplomatik çevrelere gönderme yaparak, Amerikan tarafının, konuya ilişkin açıklamanın ABD Başkanı'nın da bulunacağı bir toplantıda yapılmasını istediğini bildirmiştir. Ancak Ankara'daki “derin devlet”in, konunun bir AB-Türkiye konusu olduğunu, Türk-Yunan konusu olmadığını değerlendirdiğini, zorlu pazarlıklar yaptığını ve Yunanistan'dan Trakya'daki azınlıkla ilgili bazı karşılıklar elde etmeye çalıştığını iddiası gazete haberine yansımıştır.

³³⁵ Manolis Kottakis, *İstanbul'da Gizli Yemek*, Apoyevmatini (BYEGM), 12.06.2004.

Türk medyasına göre, Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Ruhban Okulu'nun yeniden açılması kararının yürürlüğe konulmasında YÖK'ün teknik ve yasal engeller öne sürdüğü, CNN Türk'ün internet sitesine göre, YÖK Başkanı Profesör Erdoğan Teziç'in, Ekümenik Patrik Bartolomeos ve Türkiye Dışışleri Bakanlığı yetkilileriyle temasta bulunduğu ve sorunun çözümlenmesi yönünde bir öneri getirdiği belirtilerek, ya yeni bir yasanın kabul edilmesi ya da anayasada değişiklik yapılmasına gerek kalmaması için okulun tüzel kişi olarak bir vakıf çatısı altında açılmasını ve çalışmasını önerdiği aktarılmıştır.

Kathimerini gazetesinin 24 Haziran 2007 tarihli sayısında ve “İkimizin de Ege'de Çıkarları Var” başlık altında yayımlanan mülakat, Athanasios Ellis tarafından Türkiye'nin dönemin Dışışleri Bakanı Abdullah Gül ile yapılmıştır. Abdullah Gül, Türk-Yunan ilişkileri, Patrikhane, Kıbrıs sorunu, AB üyeliği, seçimler ve PKK konularındaki soruları yanıtlamıştır. Öncelikle Abdullah Gül, Yunanistan ve Türkiye'nin, Ege'de, güvenlik ve ulusal egemenlikleri açısından önemli “Yasal ve hayati çıkarları” bulunduğunu ifade etmiş, 1997 yılında Simitis ve Demirel'in imzaladıkları, ABD Dışışleri Bakanı Madeleine Albright'ın hazır bulunduğu Madrid Anlaşması ile anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda sorumluluk altına girdiklerini de eklemiştir. Abdullah Gül, Türkiye'nin Ekümenik Patrikhane konusundaki tutumunun Lozan Antlaşması'na dayandığını, Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması konusunun hukuki bir konu olduğunu; ancak aynı zamanda Erdoğan hükûmetinin, bu hukuki zorlukların aşılması ve okulun anayasal çerçevede faaliyet göstermesi için yollar aradığını da vurgulamıştır. “Heybeliada Ruhban Okulu ve Patrikhane” alt başlıklı bölümde gazeteci Ellis'in Ekümenik Patrik Bartholomeos'un görevini serbestçe yerine getirmesi ve Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden faaliyet göstermesi Türkiye'nin demokratik ve hoşgörülü ülke görüntüsünü güçlendirecek olmasına rağmen Patriğin Ekümenik'liğine neden karşı çıkıyorsunuz sorusuna Gül, Türkiye'nin Patrikhanenin unvanı konusunda, uluslararası Lozan Antlaşması'na uyduğunu, Patrikhanenin, İstanbul'un Ortodoks ve Rum asıllı Türk vatandaşlarına sadece dinî ve manevi hizmetler sunması için Türkiye'de kalmasına izin verildiği, diğer bir deyişle, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin “Ekümenik” olarak nitelendirilmesinin, Lozan Antlaşması'na aykırı olduğunu

vurgulamıştır. Diğer yandan, Patrikhanenin dinî etkinliklerini özgürce ve engelsiz bir şekilde yerine getirdiğinin altını çizmiştir. Heybeliada Ruhban Okulunun ise, Türkiye, Anayasa Mahkemesi'nin 1971 yılında konuya ilişkin ve bütün yükseköğrenim kurumlarını kapsayan bir kararıyla faaliyetini durdurmuş olduğunu belirterek, alınan yasal kararın, Ruhban Okulunu hedef alınarak verilen bir karar olmadığı, pratikte okul 1984 yılına kadar faaliyet göstermeye devam ettiği, daha sonra, öğrenci eksikliği gerekçesiyle Patrikhanenin emriyle kapatıldığı hususu aktarılmıştır. Bu nedenle, okulun yeniden açılması konusunun hukuki bir konu olduğu, Anayasa'nın 24'üncü maddesine ve özel eğitimle Yüksek Öğretim Kurulunu biçimlendiren yasa tasarısına göre, dinî ve ahlaki eğitimin devletin yetkisine ait olduğu, ayrıca özel dinî okulların faaliyet göstermesinin de yasak olduğu yansıtılmıştır. Kısacası, söz konusu dinin İslam, Hristiyanlık veya Musevilik olması bir yana, özel dinî eğitimin, akademik veya başka düzeyde sadece devlet kurumları tarafından verilmesine izin verildiğinin altı çizilerek yine de, okulun Anayasa çerçevesinde ve laik eğitim sistemi çerçevesinde yeniden faaliyete geçmesini sağlamak için, farklı yollar arandığına değinilmiştir. Gül sonrasında Türkiye'nin, din ve ırk ayrımı yapmadan, bütün vatandaşlarına, demokratik kurallar çerçevesinde her türlü hak ve özgürlüğü tanımaya kararlı olduğunu tekrarlamıştır.³³⁶

Kathimerini gazetesinin 14 Nisan 2009 tarihli sayısında, Stavros Ligeros imzasıyla yayımlanan “Heybeliada'nın İçi Boş Gömleği” başlıklı yazıda Yunan kamuoyunun Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılmasını ciddi bir ulusal konu olarak gördüğü belirtilmiştir. Okulun yeniden açılmasının elbette olumlu bir gelişme olacağı, fakat çok da önemli olmayacağı öne sürülmüştür. Nasıl olsa bir sürü teoloji eğitimi veren okulun var olduğu, Patrikhanenin yaşamını sürdürebilmesinin Heybeliada okuluna bağlı değil, Patriklik tahtına Türk tabiiyeti olmayan bir din adamının seçilebilme yeteneğinin olup olmamasına bağlı bir konu olduğu yaklaşımı yansıtılmıştır. Patrikhane ile ilgili konuların insan hakları konuları olduğu için Avrupa-Türkiye ve Amerika-Türkiye ilişkilerinin gündeminde yer aldığı, Atina'nın bu konuları gündeme getirmesini; ancak Ankara'nın istediği gibi bunların ikili

³³⁶ Athanasios Ellis, *İkimizin de Ege'de Çıkarları Var*, Kathimerini, 24.06.2007. <http://www.kathimerini.gr/290140/article/epikairothta/politikh/exoyme-kai-oi-dyo-symferonta-sto-aigaio> Erişim Tarihi: 10.10.2018.

pazarlıkların bir bölümünü oluşturmalarını kabul etmemesini özellikle de önemsiz olan Heybeliada konusu denilmiştir. Heybeliada Ruhban Okulunun tekrar açılması durumunda Ankara'nın bir şey kaybetmeyeceği, ancak Batı Trakya'da karşılık elde etmek amacıyla sert pazarlıklar yaptığı, yıllardır Patrikhane ve Rum gayrimenkullerine el koyma konularını Müslüman azınlık konusuna bağlamaya çalıştığını, bu şekilde dinî özgürlükleri ve insan haklarını ihlal ettiği için kendisine uygulanan baskılara karşı dengeler kurmaya çalıştığını savlanmıştır. Siyasî açıdan son günlerin önemli gelişmesi, Patrik Bartholomeos ile kısa görüşmesinde Başkan Obama'nın Türkiye'nin metotlarını benimsemiş olduğu varsayımında bulunarak, ancak Atina aleyhine oynanan oyundan herhangi bir kazanımın olmayacağını vurgulanmıştır. Ekümenik Patrikhanenin yaşamını sürdürmesinin Washington için siyasi bir önem taşıdığı zikredilmiş, Fener düşerse Ortodoks dünyasında birincilik Moskova'ya geçecek denilmiştir. Amerikalıların Rusların geniş bölgede etkilerini güçlendirmek için ek bir araca sahip olmasını istemedikleri; ancak Türkleri memnun etmemek için faturayı Atina'ya gönderdiklerini, işin en kötü tarafının Atina'nın bu faturayı ödemeye hazır olduğuna dair tavrı sergilemesi olduğu eleştirisinde bulunulmuştur. Yıllardan bu yana Heybeliada konusunun önemli bir konu olarak gündeme getirildiği, Yunanistan'ı yönetenlerin ulusal bir “başarıdan” iletişim düzeyinde yararlanmayı bir ölçü saydıkları ve gerçek ulusal çıkarlara hizmet etmeyi o kadar da önemli görmedikleri yorumunda bulunulmuştur.³³⁷

Kathimerini gazetesinin “Arınç'ın Fener Ziyareti Dönüm Noktası” başlıklı haberi 4 Ocak 2011 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Haberde, Türk Başbakan Yardımcısı ve Vakıflardan Sorumlu Devlet Bakanı Bülent Arınç'ın Fener'e yaptığı ziyaretin, 1952 yılında dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in ziyaretinden sonra gerçekleşen ilk ziyaret olması nedeniyle büyük önem taşıyan ve son senelerde Ekümenik Patrikhane ile Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinde yaşanan değişiklikleri ortaya koyan bir ziyaret olarak değerlendirilmiştir. Bülent Arınç'ın Ekümenik Patrik Bartholomeos'la başbaşa yaptığı görüşme sonrasında, *“Hükümet olarak, yüzyıllardır ülkemizde yaşayan vatandaşlarımızın haklı taleplerini yerine getirmeyi bir görev*

³³⁷ Stavros Ligeros, *Heybeliada'nın İçi Boş Gömleği*, Kathimerini, 14.04.2009. <http://www.kathimerini.gr/714056/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/to-adeio-poykamiso-ths-xalkhs> Erişim Tarihi: 22.02.2019.

biliyoruz.” şeklinde açıklama yapmıştır. Ekümenik Patriğin, Büyükaada Yetimhanesi konusundaki gelişmeler hakkında Bülent Arınç’a ve hükûmete teşekkür etmesi üzerine Arınç, Büyükaada Yetimhanesinin Ekümenik Patrikhaneye devredilme işlemlerinin AİHM ve yerel Mahkeme kararları temelinde yapıldığını ifade etmiştir. Ekümenik Patrik Bartholomeos’un “Vakıflar yasasının onları yüzde yüz tatmin etmese de cemaate bazı yeni fırsatlar ve olanaklar sunduğu kaydedilmiştir. Bartholomeos ilerlemeye yönelik yeni adımlar ve Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılmasına ilişkin beklentilerini dile getirmiş ve azınlıklar yönünde yapılan açılımların aslında demokrasi yönünde yapılan açılımlar olduğunu ifade etmiştir. Patrik Heybeliada Ruhban Okulunun kapatılmasının 40’ıncı yıldönümü olduğunu hatırlatmış ve Ruhban Okulunun açılmasının, hükûmetin iyi niyetlerini ortaya koyacağını belirtmiş, son olarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’a Patrikhaneye bağlı bazı yüksek rütbeli din adamlarına Türk vatandaşlığı verilmesinden dolayı teşekkür etmiş, bunun Patrikhanenin geleceği açısından çok önemli bir adım olduğunu söylemiştir.³³⁸

4. VAKIF MALLARI MESELESİ

Kökü itibarıyla arapça “va-ka-fe” kelimesine dayanan, anlamı hapsedmek ve alıkoymak olan ve çoğulu evkaf sözcüğü ile tanımlanan “vakıf” kelimesi, hayır yapmak isteyen kişinin arzu ettiği bir hizmetin ölümünden sonra da devam etmesi amacıyla kendi iradeleri doğrultusunda vakfettikleri her türlü taşınır ve taşınmazı ifade etmektedir.³³⁹ Türk Medeni Kanunu’nun 101’inci maddesinde “*Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir*”³⁴⁰ şeklinde yer almaktadır. Kanun çerçevesinde vakıflar “Mazbut” ve “Mülhak” olarak iki biçimde ele alınmaktadır.

³³⁸ Arınç’ın Fener Ziyareti Dönüm Noktası, Kathimerini, 04.01.2011. <http://www.kathimerini.gr/414762/article/epikairothta/kosmos/tomh-h-episkeyh-arints-sto-fanari>

³³⁹ Mustafa Özkurt, *Yeni Vakıflar Yasası ve Getirdikleri*, Kocaeli Aydınlar Ocağı Derneği İnternet Sayfası, 06.06.2018. <http://www.kocaeliaydinlarocagi.org.tr/Yazi.aspx?ID=444>, Erişim Tarihi, 06.07.2018.

³⁴⁰ <https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-nasil-kurulur/-vakif-nasil-kurulur> Erişim Tarihi: 01.01.2020.

Türkiye’de yerleşik Türk vatandaşı gayrimüslim cemaatlere ait 1926 yılından önce kurulmuş, idaresi cemaat veya cemaatin belirlediği kişi yahut komisyon tarafından üstlenilen vakıflar, cemaat vakıflarıdır.³⁴¹ Atatürk döneminde 3 Haziran 1935 tarihinde 2762 sayılı Vakıflar Kanunu çıkarılmış, 1936 yılında yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan Kanun’un 44’üncü maddesi ile cemaatlerden bir taşınmaz beyannamesi istenilmiştir. 27 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren 3513 sayılı Kanun ile 2762 sayılı Kanun’un birinci maddesi değiştirilerek cemaat vakıfları hükûmet tarafından görevlendirilen kişilerce yönetilmeye başlanmıştır. 31 Mayıs 1949 tarihinde Patrik Athenagoras’ın gayretleri ile birinci madde tekrar değiştirilmiş, cemaatlere mahsus vakıfların idaresinin kendi seçtikleri kişilerce yapılması, denetimlerinin ise Vakıflar Genel Müdürlüğü eliyle gerçekleştirilmesi hükmüne bağlanmıştır. 6-7 Eylül 1955 Olayları sonrasında Milli Emlak Müdürlüğü mahkeme kararı ile Hz. İsa, Meryem Ana ve diğer kutsal ruhaniler adına kayıtlı tüm taşınmazlar Hazinesin mülkiyetine geçmiştir. Ancak Kıbrıs Krizi’nin ardından Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 08.05.1974 tarihinde E.1971/2–820, K.1974/505 sayılı içtihadı birleştirme kararı vermiştir. Atatürk Döneminde yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nu temel alınarak 1936 yılında cemaat beyannamelerinde bildirilen taşınmazlar dışında vakıfların başka mal edinemeyecekleri hususu belirlenmiştir.³⁴²

2762 sayılı Kanun, 5 Temmuz 1939 tarihli 3668 sayılı, 31 Mayıs 1949 tarihli, 5404 sayılı, 24 Mart 1981 tarihli, 2437 sayılı, 22 Eylül 1983 tarihli, 2888 sayılı kanunlar, 8 Haziran 1984 tarihli Kanun Hükmünde Kararname, 4 Haziran 1995 tarihli, 4103 sayılı, 3 Temmuz 2001 tarihli, 4690 sayılı, 9 Ağustos 2002 tarihli, 4771 sayılı, 11 Ocak 2003 tarihli, 4778 sayılı, 18 Temmuz 2003 tarihli, 4928 sayılı ve 7 Ağustos 2003 tarihli, 4963 sayılı kanunlar ile değişikliğe uğratılmıştır.³⁴³

Lozan Antlaşması’nda vakıflar ile ilgili olarak beş hususun varlığından bahsedilebilir. Birincisi, azınlık olarak yalnızca gayrimüslimler kabul edilmiştir. Yani Lozan Antlaşması 39’uncu maddenin birinci fıkrasına göre Türkiye’de Müslüman

³⁴¹ Mustafa Çağatay, *Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu*, TBB Dergisi, Sayı: 96, 2011, ss. 91-148.

³⁴² Gülseren S. Aytaş, *Vakıflar Kanunu Bir Ayrıcalık Belgesidir*, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 82, Sayı: 2008/2, Mart-Nisan, ss. 779-799.

³⁴³ Aytaş, a.g.e., s. 784.

azınlığın varlığı söz konusu değildir. İkincisi 45'inci maddede azınlıklar ile ilgili hususlar Yunanistan ile mütakabiliyet kapsamında değerlendirilmektedir. Yunanistan'daki Türk nüfus hangi hakka sahip ise Türkiye'deki Rum nüfus o hakka sahip olabilecektir. Üçüncüsü, Lozan'ın 39'uncu maddesinin ikinci fıkrası ise Türkiye'deki tüm ahalinin dinlerine bakılmaksızın kanunen eşit hükmünde sayılmalarına vurgu yapmaktadır. Azınlık mensupları Müslüman vatandaşların sahip olduğu siyasi ve medeni haklara eşitlik çerçevesinde ulaşabilecektir. Bu bakımdan Müslüman bir vatandaşın istifade edemediği bir haktan azınlık mensubu vatandaş menfaat sağlamayacaktır. Dördüncüsü, azınlıkların sosyal yaşamlarında din, dil ve yayın serbestliğine sahiplerdir (39'uncu madde, dördüncü fıkra). Sonuncusu ise Lozan Antlaşması'nın 42'nci maddesine azınlıkların her türlü ibadethaneleri korunacak, azınlıkların sahip olduğu vakıf ve din kurumları, buna benzer diğer kurumların yararlandığı kolaylıklardan onlar da yararlanabilecektir.³⁴⁴

4.1. AB Uyum Yasaları Çerçevesinde Azınlık Vakıfları Düzenlemeleri

Avrupa Birliği uyum yasaları kapsamında 2002, 2003 ile 2008 yıllarında dikkate değer kanuni değişiklikler gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında uygulanan değişiklikle 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 1'inci maddesine bazı fıkralar eklenmiştir.³⁴⁵ Bu değişiklikle cemaat vakıflarının vakfiye varlıkları dikkate alınmaksızın, Bakanlar Kurulu eliyle dinî, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel amaçlı gayrimenkul sahibi olabilmelerine ve bunların üzerinde gerekli kullanımları gerçekleştirebilmelerine imkân tanınmıştır.³⁴⁶ Bu yolla cemaat vakıfları menkul ve gayrimenkul ediniminde diğer vakıflarla eşit statüye ulaşmıştır. Gerçekleştirilen bu değişikliğin uygulama, usul ve esaslarına ilişkin “Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları Hakkında Yönetmelik” çıkarılmıştır.³⁴⁷

³⁴⁴ Aytaş, a.g.e., s. 781.

³⁴⁵ RG: 09.08.2002-24841.

³⁴⁶ Betül Dürgen, *Türkiye'deki Yabancı Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 7 Sayı: 2, 2016, ss. 111-130.

³⁴⁷ RG: 04.10.2002-24896.

2003 yılında söz konusu olan değişiklik, cemaat vakıflarının gayrimenkul sahipliğindeki izin prosedüründe yapılmıştır. Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü, izin almak için görevli kurum olarak belirlenmiştir. Bununla beraber cemaat vakıflarının mülk edinme ve tasarruf etme başvurularının süresi 18 aya çıkarılmıştır.³⁴⁸ 1936 yılı Beyannamelerine ilişkin düzenlemenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından hukuka uygun bulunmadığına karar verilmiştir. Vakıf mallarının iadesine yönelik davalarda verilen ilk kararda Türkiye devletinin, Fener Rum Lisesi Vakfının mülkiyet hakkını ihlal ettiğine hükmedilmiştir. Bu sonuç devam eden diğer davalar için de örnek oluşturmuş, emsal kararla Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Vakfının el konan mülkleri için açılan dava da Türkiye aleyhine karar verilmiştir. 2003 yılı Dördüncü Uyum Paketi (Kopenhag Paketi) ile uygulanan “*Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufla Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Üzerine Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik*”³⁴⁹ ile cemaat vakıflarına Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilecek izin doğrultusunda gayrimenkul sahipliği mümkün hale gelmiştir. Ancak bahse konu bu Yönetmeliğin uygulaması durdurulmuştur. Burada “Faaliyette Bulunan Cemaat Vakıfları”nın listesine yer verilmesi hususunun istenmesi hükmü listede yer almayan vakıflar bakımından problem oluşturmuş, akabinde bir Danıştay kararına da yansımıştır.³⁵⁰ Cemaat vakıfları gayrimenkullerinin tapu tescili vb. alanlarda yaşanan sorunlara çözüm bulmak amacıyla 2003 yılında 4771 ve 4778 sayılı kanunlar çıkarılmış, bu kanunlarla 365 adet gayrimenkul ilgili vakfın adına tescil edilmiştir.³⁵¹

4.2. 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu

Avrupa Birliği’ne uyum yasaları kapsamında 2008’de çıkarılan diğer bir yasa da 5737 sayılı yeni Vakıflar Kanunu’dur.³⁵² Bu Kanun’la diğer düzenleme maddelerinden farklı olarak, cemaat vakıflarına herhangi bir kurum iznine tabi olmaksızın ve vakıf amacıyla önceden planlanan hizmetlerin hayata geçirilme şartı

³⁴⁸ RG: 19.07.2003-25173.

³⁴⁹ RG. 24.01.2003-25003.

³⁵⁰ Dürgen, a.g.e., s. 122.

³⁵¹ <https://vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/cemaat-vakiflari>, Erişim Tarihi: 12.12.2018.

³⁵² RG. 27.02.2008-26800.

aranmadan mal edinme imkânı getirilmiştir.³⁵³ 5737 sayılı Kanun’a 27 Ağustos 2011 tarihinde eklenen geçici on birinci maddenin uygulanmasına ilişkin 1 Ekim 2011 tarihinde bir yönetmelik çıkarılmıştır.³⁵⁴ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nda yer aldığı üzere, Cemaat Vakıfları “vakfiyelerinin varlığı dikkate alınmaksızın 2762 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca tüzel kişilik edinmiş, üyeleri Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan Türkiye’deki gayrimüslim cemaatlara ait vakıfları” çerçevelemektedir. Türkiye’de bu nitelemeye uyan Rum, Bulgar, Gürcü, Ermeni, Keldani, Yahudi ve Süryani cemaatlerinin 165 vakfı faaliyetlerine devam etmektedir.³⁵⁵ Bu Kanun kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün bir üst yapılanması olarak Vakıflar Meclisi ihdas edilmiştir. Bu meclis bünyesinde cemaat vakıflarını temsilen bir kişinin bulunması mevzuat çalışmalarını pozitif yönde etkilemiştir. 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun Geçici 7’nci maddesine istinaden yapılan düzenlemede, 181 adet gayrimenkul ilgili vakfın adına kaydedilmiştir. Yine 150 adet gayrimenkulün tapuda yapılan ad düzeltme işlemleri ile mülkiyet problemlerindeki sorun ortadan kaldırılmıştır. Aynı Kanun’unun Geçici 11’inci maddesi çerçevesinde 333 adet gayrimenkule ilgili vakfın sahipliği kazandırılmış, 21 adet taşınmaz için bedel ödenmesine karar verilmiştir. Diğer taraftan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’na 27.03.2018 tarihinde eklenen Geçici 13’üncü madde çerçevesinde yer alan mezarlık, kilise, vb. ibadethane özelliğini haiz 55 gayrimenkulün mülkiyeti dört Süryani vakfına verilmiştir.³⁵⁶

4.3. Büyükada Yetimhanesinin İadesine Esas AİHM Kararı (8 Temmuz 2008)

İstanbul’da ilk Rum yetimhanesi Patrik IV. Yermanos’un çabaları ile 1853 yılında Balıklı Rum Hastanesi bünyesinde kurulmuştur. Ancak 1894 yılında meydana gelen deprem sonrasında binanın çok büyük zarar görmesi üzerine hastanenin arkasında bulunan, olumsuz şartları sebebiyle “Ton Psillon” yani “Pirelerin Yeri” olarak isimlendirilen eski bir binaya taşınmıştır. Rum Cemaatinin önde gelen isimlerinden Andrea Singros yeni bir bina yaptırmak istese de ömrü buna kâfi

³⁵³ Dürgen, a.g.e., s. 123.

³⁵⁴ RG: 01.10.2011-28071.

³⁵⁵ *Cemaat Vakıflarının Mallarının İadesi ve Tazminat Ödenmesine Dair Değişiklikler Vaka Analizi*, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), İstanbul, 31.10.2013.

³⁵⁶ <https://vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/cemaat-vakiflari>, Erişim Tarihi: 12.12.2018.

gelmemiştir. Yeni yetimhanenin yapılması için hastaneden olabildiğince uzak olması kaydıyla büyük miktarda bir kaynağı hibe etmiştir. Patrik III. İoakim ve görevli heyet Rum cemaatinden gelen itirazlara rağmen yeni yetimhane için Büyükada'da, Hristos Tepesi'nde bulunan boş bir otel binasında karar kılmışlardır.³⁵⁷ 1898'de otel olarak inşa edilen ama II. Abdülhamit'ten izin alınamayınca 1902 yılında yetimhane olarak kullanılmak üzere Rum Ortodoks Patrikhanesine devredilen büyük ahşap bina adalardaki ilginç mimari uygulamalardandır.³⁵⁸ Binanın, bankacı Georgios Zarifis'in ailesi tarafından satın alındığı ve Patrikhaneye hibe edildiği, bir yıl sonra da kullanımının "Rum Yetimhanesi Vakfı"na devredilmiştir. Ayrıca Vakfın hukuki kişiliği 1936 yılında resmen tanınmış ve 60 yıldan sonra 1964 yılında yangın tehlikesi geçirme riski öne sürülerek Yetimhane kapatılmıştır.

30 Haziran 2017 tarihinde başvurusu yapılan ve 2018 yılı Ocak ayında tehlike altındaki on iki kültürel miras alanlarından biri olarak listede aday gösterilen Büyükada Rum Yetimhanesi, Europa-Nostra ve Avrupa Yatırım Bankası tarafından 2018 yılı "Tehlike Altındaki 7 Kültürel Miras Programı"na seçilmiştir. Türkiye'den Büyükada Rum Yetimhanesi ile birlikte Arnavutluk'tan Voskopoya ve Vitkuki'deki Bizans Sonrası döneme ait kiliseler, Avusturya'da Viyana Kenti Tarihi Merkezi, Bulgaristan'daki Buzludzha Anıtı, Gürcistan Ermitajı'daki David Gareji Manastırı ve İnzivası, Romanya Köstence'deki Constanta Gazinosu ile Birleşik Krallıkta bulunan Grimsby Buz Fabrikası listede yer alan diğer miras bölgeleridir. Avrupa'nın kültürel mirasının bu değerli örnekleri bakımsızlıktan, yetersiz yatırımlardan, uzman ve kaynak yoksunluğundan kaynaklanan nedenlerle ciddi tehlike altında oldukları tespit edilmiştir. Europa Nostra ve Avrupa Yatırım Bankası tarafından program çerçevesinde farklı disiplin temsilcisi uzmanların alan ziyareti gerçekleştirmeleri, bu uzmanlardan tavsiye alınması, alanların kurtarılmasına destek olacak olası maddi kaynakların belirlenmesi ve geniş bir desteğin harekete geçirilmesi planlanmıştır.³⁵⁹

³⁵⁷ Ali Kasma, Dilek Winchester, Murat Germen, Hera Büyüктаşçıyan, *206 Odalı Sessizlik: Büyükada Rum Yetimhanesi Üzerine Etüdler Sergisi*, Galata Rum İlkokulu, 9 Ekim – 10 Kasım 2018, İstanbul.

³⁵⁸ İlhan Tekeli, *Adalar*, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt I, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 1993, s. 72.

³⁵⁹ *Avrupa'nın Tehlike Altındaki 7 Kültürel Miras Alanı'ndan Biri de Büyükada Rum Yetimhanesi*, Mimarlık Dergisi, Sayı: 400, İstanbul, 26 Mart 2018, s. 5. <http://www.mo.org.tr/mimarlikDergisiDocs/pdf/MIMARLIK400.pdf> Erişim Tarihi: 04.11.2018.

To Vima gazetesinin 9 Kasım 2004 tarihli sayısında, “Büyükada Yetimhanesi Olayı Korku Filmi Oldu” başlığı altında yayımlanan haberde, Büyükada Rum Yetimhanesinin kaderi ile ilgili bilgilerin çelişkili olduğu, Yetimhane sahibinin Vakıflar Genel Müdürlüğü olduğu yönündeki İstanbul Mahkemesinin kararı üzerine, Ekümenik Patrikhanenin bu kararın reddedilmesi amacıyla Ankara Temyiz Mahkemesine başvurduğu, 26 Ekim’de davanın görülmesine rağmen, mahkemenin resmen kararını açıklamadığı, olayı yakından takip eden Yunan Dışişleri Bakanlığının Patrikhanenin talebinin reddedildiğini düşündüğü; ancak nihai değerlendirmede bulunmak için kararın resmen açıklanmasının beklenildiği açıklanmıştır. Bu noktada, Ekümenik Patrik Bartholomeos’un geçmişte, Temyiz Mahkemesinin Patrikhanenin talebini reddetmesi halinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuracağı yolunda birçok kez uyarıda bulunduğu hususu kaydedilmiştir. Yetimhanenin kaderi ile ilgili Temyiz Mahkemesinin aldığı kararın çok önemli iki konu olarak tanımlandığı, Ekümenik Patrikhane, Yetimhanenin mülkiyet sahibi olduğunu gösteren 1903 yılına ait tapuyu ve ilgili Sultan Fermanını elinde bulundurduğu, oysa Vakıflar Genel Müdürlüğünün mahkemede Patrikhanenin mülk sahibi olma olanağını tanımadığını söylediği vurgulanmıştır. AB Komisyonu tarafından 6 Ekim’de yayımlanan Türkiye raporunda, Türk yönetiminin Patrikhanenin tüzel kişiliğini tanımayı reddettiği konusuna ve Yetimhane olayına değindiği belirtilmiştir.

“Olayın Tarihçesi ve İtirazlar” alt başlıklı bölümde, Yetimhane binasının 1896 yılında otel ve kumarhane yapmak için yabancı bir şirket tarafından inşa edildiği, Kur’an’ın, kumarı günah sayması nedeniyle, Babıali’nin bu girişimleri durdurduğu, daha sonra bu binayı çok ucuza satın alan Eleni Zarifis’in, Yetimhane olması amacıyla binayı Ekümenik Patrikhaneye hibe ettiği, yıllarca bu bina yüzlerce çocuğu barındırdığı, ancak 1990’lı yıllarda Türk basınında çıkan bir dizi yazı ile Yetimhanenin mülkiyeti konusunda itirazların ortaya çıktığı, Yetimhanede Kosova çocuklarının barındırılması gerektiğinin söylendiği, sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün İstanbul Mahkemesinde Patrikhanenin tapusunu tanımadığını söylediği ve mahkeme tarafından haklı bulunduğu aktarılmıştır.³⁶⁰

³⁶⁰ *Büyükada Yetimhanesi Olayı Korku Filmi Oldu*, To Vima (BYEGM), 09.11.2004.

Kathimerini gazetesinin 24 Ağustos 2009 tarihli sayısında, Dora Antoniu imzasıyla yayımlanan “Erdoğan Büyükada’da, Gözü İse Avrupa’da” başlıklı haberde, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 15 Ağustos’ta Büyükada’ya ani bir ziyaret gerçekleştirdiği, Büyükada Yetimhanesine ve Aya Yorgi Kudunas Manastırına giden Erdoğan’ın Ekümenik Patrik Bartholomeos ile görüşmesinin derin sembolik anlam taşıdığı vurgulanmıştır. Türk tarafının son anda da olsa AB’nin, insan ve azınlık haklarına ve özgürlüklere saygıya ilişkin ifade ettiği en önemli itirazlara “cevap verme” girişiminde bulunduğu, bu eleştirinin en önemli parçasının, uluslararası alanda tanınan “Ekümenik Patrikhane” olduğu aktarılmıştır. Türkiye’nin, AB’nin ve başka organizasyonların raporları nedeniyle, Patrikhane sorununu ele alma konusunda birçok kez baskılandığı, Erdoğan’ın Büyükada ziyaretiyle, AB’ye ve genel olarak uluslararası topluma, Türkiye’nin dinî özgürlüklere ve Patrikhaneye saygı duyduğu ve değer verdiği izlenimi yaratılmaya çalışıldığı, Ekümenik Patrik ile özellikle Avrupa’ya yönelik çekilen fotoğraflardan bu mesaj açık olarak verildiğinin altı çizilmiştir. Patrikhane çevrelerine dayandırılarak yapılan değerlendirmelerde, Erdoğan’ın Büyükada’ya giderek ve Ekümenik Patrik eşliğinde Yetimhaneyi ve Aya Yorgi Manastırı’nı ziyaret ederek Ekümenik Patrikhanenin iki kurum üzerindeki mülkiyet hakkını tanıdığı tespitinde bulunulmuştur. Patrikhanenin, daha önce Büyükada Yetimhanesi’nin mülkiyeti konusunda AİHM’ye başvurduğu satırlara eklenilmiştir.³⁶¹

Kathimerini gazetesinin 17 Haziran 2010 tarihli sayısında, Takis Kampilis imzasıyla ve “Büyükada’daki Ahşap Patrikhane Binasının Uzun Bir Tarihi Var” başlığı altında yayımlanan haber-yorumda: Büyükada’da çamlarla kaplı iki tepe arasında 19. yüzyılın sonlarında büyük bir Fransız şirketinin hemen hemen hepsi ahşap olan beş katlı, dünya çapında dönemin en büyük binalarından birini inşa ettiği, hedefin artık sonu geldiği belli olan imparatorluğun Osmanlı ve yabancı elit sınıfı için lüks bir otel-kumarhane inşası olduğu; ancak II. Abdülhamit’in açılmasına izin vermediği belirtilmiştir. Her hâlükârda 1902 yılında Eleni Zarifi’nin, Patrikhane adına binayı çok ucuza satın aldığı, binanın hemen yetimhane olarak kullanılmaya başlandığı ve Türk hükûmeti tarafından kapatılana kadar (1964) yetimhane olarak kullanıldığı, 1997

³⁶¹ Dora Antoniu, *Erdoğan Büyükada’da, Gözü İse Avrupa’da*, Kathimerini, 24.08.2009. <http://www.kathimerini.gr/367534/article/epikairothta/politikh/o-erntogan-sthn-prigkhpo-me-to-vlemma-sthn-eyrwph> Erişim Tarihi: 15.11.2018.

yılında mazbut ilan edildiği satırlara yansıtılmıştır. Patrikhanenin, Türkiye’deki bütün yargı yollarını kullandıktan sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurduğu, mahkemenin, binanın tekrar Ekümenik Patrikhaneye iadesini öngören son kararının büyük önem taşıdığı; çünkü güvenilir kaynaklardan edinilen bilgilere göre Strasbourg’daki mahkeme ilk kez bir gayrimenkulün iadesini talep ettiği ve Türk Devleti’ne tazminat ödeme alternatifini vermediği aktarılmıştır. Türk basınının AİHM’nin kararına gösterdiği tepkinin son derece ilginç olduğu, gazetelerin çoğunun tarafsız hatta Patrikhane yönünde dost bir tutum sergilediği, Posta gazetesinin “Artık Yetim Değil” şeklindeki başlığının ise oldukça etkili olduğu vurgulanmıştır. Patrikhanenin Bartholomeos tarafından başlatılan yeni ve eskiye göre daha esnek olan politikasının bugün daha sonuç verici olduğunun görüldüğü, Fener Lisesinin, İstanbul’un merkezinde kendisine ait bir bina (Simeonidion) için mahkemeye başvurduğu, davayı kazandığı ve kendisine iki yıl önce 900 bin avro tazminat ödendiği bilgisi eklenmiştir. Rum cemaatinin son yıllarda Türk Devleti’ndeki varlığıyla ilgili koşulların sabit bir şekilde olumlu yönde değiştiğini açıkça yaşadığı, Bartholomeos ve Erdoğan’ın doğrudan temasının, İstanbul’daki büyük cemaat miraslarının muğlâk ekonomik yönetimiyle uğraşan çevrelerin işini zorlaştırdığı nakledilmiştir.³⁶² Patrikhanenin 2005 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine açtığı davada, mahkeme 2008 yılında yapılan duruşmada Türk makamlarının uygun bir bedel ödemediği başvuru sahibini mülkünden mahrum bırakamayacağı kararını vermiştir. Aynı Mahkeme 2010 yılında ise Büyükada Yetimhanesinin Rum Ortodoks Patrikhanesine devredilmesine, Türkiye’nin Patrikhaneye yirmi altı bin Euro tazminat ödemesine hükmetmiştir.³⁶³

4.4. Vakıflar Meclisi Cemaat Vakıfları Temsilcilerinin Görüşleri

Vakıflar Meclisi, ilgili Kanun’la Vakıflar Genel Müdürlüğünün üzerinde bir kurul olarak yapılandırıldığında cemaat vakıflarını temsilen ilk üye 2009 yılında Laki Vingas seçilmiştir. 24 Aralık 2017 tarihinde ise halen üyeliği devam eden Moris Levi

³⁶² Takis Kampilis, *Büyükada’daki Ahşap Patrikhane Binasının Uzun Bir Tarihi Var*, Kathimerini, 17.06.2010. <http://www.kathimerini.gr/396433/article/epikairothta/ellada/to-3ylino-orfanotrofeio-sthn-prigkipo-exei-makra-istoria> Erişim Tarihi: 01.07.2018.

³⁶³ Çiğdem Öztürk, *AİHM: Rum Yetimhanesi Patrikhaneye Devredilsin*, BİA Haber Merkezi, Strazburg, (15.06.2010).

cemaat vakıflarının meclisteki temsilcisi olmuştur. Patrikhanenin talep repertuarı içerisinde yer alan isteklerde, yürütmenin takındığı tutum ve özellikle Avrupa Birliği uyum yasaları kapsamında sağlanan ilerleme karşısında gayrimüslim cemaatlerin en fazla memnun olduğu, bazen “devrim” nitelermelerinin yapıldığı husus vakıf mallarının iadesi konusunda kaydedilen gelişmelerdir. İlk temsilci Laki Vingas ile son temsilci Moris Levi’nin politik iktidar ve yapılanlar hakkındaki medyaya yansıyan düşünceleri olabildiğince dokunulmadan aşağıda yer bulmuştur.

Uluslararası İlişkiler ve Strateji Enstitüsünün (Institut de Relations Internationales et Strategiques - IRIS) internet sayfasında, 4 Aralık 2014 tarihli, Nicolas Kazaryan imzalı, “Çağdaş Türkiye’de Dini Azınlıklar... Türkiye’deki Gayri Müslim Vakıfların Temsilcisi Laki Vingas ile Mülakat” başlıklı yazıda, Türkiye’deki dinî azınlıklar meselesinin bugün hâlâ üzerinde çok az durulan bir konu olduğu, bu toplulukların çağdaş Türkiye’den ne beklediklerinin sorulması üzerine, Vakıflar Meclisi Cemaat Vakıfları Temsilcisi Laki Vingas, *“Benim inancım şu ki Türkiye’deki dinî azınlıklar, kimlikleri bütünüyle tespit edilmiş bazı direnişlere rağmen hapsedikleri marjinalleşmeden hızlı bir şekilde çıkarak tarih sahnesine geri dönüşlerini gerçekleştiriyorlar. Özellikle bilim camiasının, Türkiye’deki dinî azınlık meselesine sahip çıktığını itiraf etmek gerekiyor. Bu durum hakkında daha fazla bilgi edinmeyi sağlayan Samim Akgönül yahut Meropi Anastassiadou ve Paul Dumont’un çalışmalarını takdir etmek gerekir”* cevabını vermiştir.³⁶⁴

Kazaryan’ın, *“Tarih sahnesine geri dönüş”* ifadesiyle tam olarak neyi kastediyorsunuz?” sorusuna ise, Vingas *“Tarih sahnesine geri dönüşle” Her şeyden önce iki şeyi kastediyorum. Bir yandan gayrimüslimlerin tarihî alinyazısını diğer yandan bu toplulukların Türk toplumunun kıyısından kenarından çıkışlarını kastediyorum.*” demiştir.³⁶⁵

³⁶⁴ Nicolas Kazarian, Les Minorités Religieuses Dans La Turquie Contemporaine, Institut de Relations Internationales et Strategiques (IRIS), Paris, s. 1. (04.12.2014). <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2015/01/Obs-religieux-Minorit%C3%A9s-Turquie-d%C3%A9c-2014.pdf>, Erişim Tarihi: 26.10.2019.

³⁶⁵ Kazarian, a.g.e., s. 1-2.

Kazaryan Türkiye Cumhuriyeti döneminde bu toplulukların marjinalleşmesini artıran etkenin ne olduğunu dile getirdiğinde, Vingas, *“Türk toplumunun modernleşmesi gibi görülen büyüyen laikleşme, kucaklayıcı ve çok kültürlü bir toplum vaatlerini bırakarak genç Türk Devleti’nin gayrimüslim azınlıklarını biraz daha fazla marjinalleştirdi. Yeni devletin oluşumunu hareketlendiren milliyetçi ilkeler, Türk ve Müslüman olmayan vatandaşlara karşı ayrımcılıkları artırdı. Tabii ki Türk toplumunun etnik homojenleştirme politikası, Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindeki dinî vakıfların bölünmesi ve kopması yoluyla vakıflarla üyeler arasında geleneksel bağları zayıflattı ve bu toplulukların kaçınılmaz bir şekilde giderek yok olması neticesini getirdi. Son yıllarda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından yapılan Türkiye’deki ilerlemelerin özellikle azınlık haklarıyla ilgili gayrimüslim toplulukların durumunu epeyce iyileştirdiğini kabul etmek gerekir. Bu durum, bu azınlıkların yüz bin üyesinde gerçek bir umudun doğmasını temin etti. Bu rakamın düşüklüğü, yine de azınlıkların Türk mozaikinden giderek kaybolduklarının göze çarpmasının en üzücü neticesidir”* şeklindeki düşüncelerini sıralamıştır.³⁶⁶

Kazaryan’ın Türkiye’yi gelişmeye teşvik etmesi için Avrupa’ya sıklıkla çağrıda bulunulduğu, Avrupa’nın, Müslüman olmayan azınlıklar lehine nasıl bir rol oynayabilir ifadesinde, Vingas: *“Devlet, 80 yıldır azınlıkların rolünü kapsamlı bir şekilde hiç ele almadı. Onları kendi kaderlerine terk etti. Bununla birlikte AKP, söz konusu topluluk üyelerine bazı mülklerin geri verilmesine izin vererek ülkedeki azınlıkların durumun normalleştirilmesi yönünde ilk adımları attı. Bu önemli bir adımdı, bunu kabul etmek gerekir. Kuşkusuz bu azınlıklara yönelik özel ihtimam Türkiye’nin Avrupa ajandasının sürdürülmesinde yer alıyor. Dolayısıyla siyasi yetkilileri bilhassa Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı özellikle insan haklarının korunması alanında, Türkiye’nin uluslararası ve Avrupa normları seviyesine taşınması ve vatandaşlık haklarının artırılmasıyla herkesin eylem ve katılımını güçlendirerek modern bir Türkiye çehresi biçimlendirmeye davet ediyorum.”* biçimindeki yanıtını paylaşmıştır.³⁶⁷

³⁶⁶ Kazarian, a.g.e., s. 2-3.

³⁶⁷ Kazarian, a.g.e., s. 4-5.

Vakıf ve derneklerin toplulukların hayatındaki yerine ilişkin Vingaz, “Bu bağlamda dinî vakıflar merkezî rol oynuyor. Gerçekten de bu yapılar günümüzde dinî toplulukların hayatının kalbini oluşturuyor. Bu yapılar, eğitimden gayrimenkule kadar ibadet, sağlık, sadaka, sosyal sorumluluk vb. oldukça geniş bir alanda faaliyet gösteriyor. Müslüman olmayan azınlıkların mal varlıklarını yöneten vakıfların Türkiye topraklarının tamamında 166 varlık (Ortodoks Rum, Ermeni, Ermeni Katolik, Yahudi, Ortodoks Süryani, Katolik Süryani, Bulgar, Keldani, Gürcü) şeklinde dağılım gösterdiğini, çoğunluğu İstanbul’da olmak üzere 12 kente yayıldıklarını bilgi olarak aktarmak gerekir. Müslüman vakıflar gibi hepsi de Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün idaresi altında bulunuyor. Vakıfların idare edildiği yasa 2002’den bu yana geliştirildi. En önemli reform 2008 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün başına, mevcut 15 üyeden seçilen beş kişiden oluşan bir yönetim kurulunun getirilmesiyle yapıldı. Bu şekilde göreve getirilen seçilmiş ilk gayrimüslim 2008’de ben oldum. 2011 yılında tekrar seçildim ve diğer azınlıkları da temsil ettim: Ermeni, Yahudi ve Süryani hatta ben de Ortodoks Rum bir baba ile Katolik Levanten bir anneden geliyorum. 2008 yılında yapılan reform durumumuzu iyileştirdi. Artık vakıflar, arsa veya bina alıp satabiliyor. Kendi mülkiyetlerinde tamirat yapabiliyor, ticarethane açabiliyor, mali yardım hatta yurt dışından bağış alabiliyorlar. Ancak reform, 1974’ten sonra Devlet’in el koyduğu mülkiyetler meselesini tamamen çözüme kavuşturmuyor. 500 gayrimenkulün azınlıklara iade edilmesine rağmen bazı konularda ihtilaflar mevcut. İlk görev sürem sonuna doğru 2011 yılında çıkarılan bir kararname sayesinde askıda kalan bazı sorunları çözüme kavuşturduk. İstanbul’da bir okul bu sayede Rum Ortodoks topluluğuna iade edildi. Hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bir kararının (2008) ardından Büyükkada’da bulunan Rum Yetimhanesi de Ekümenik Patrikliğe geri verildi. Vakıfların yalnızca toplumsal alanlar değil ayrıca kültürler arası mekânlar olduğu kanaatindeyim. Sadece belirli bir topluluğun hizmetinde değiller, toplumun geneline açık durumdalar. Çünkü bir ülkenin çeşitli bileşenleri arasındaki ayrım sunidir. Kişilerle topluluklar arası yakınlık yüzlerce yıla açıklanamaz. Birbirimizi ziyaret ederdik, birbirimizi tanırdık, birbirimize değer verirdik. Vakıflar, tarihî olarak çok sesli bir toplumda engelleri kaldırmak konusunda elzem bir açılım rolü oynamaktadır” cümlelerini cevap olarak sıralamıştır.³⁶⁸

³⁶⁸ Kazarian, a.g.e., s. 5-6.

Kazaryan'ın, “Peki o zaman Türkiye’deki azınlıkların geleceği hakkında ne söyleyebilirsiniz?” sorusuna Vingas, “Muasır Türkiye’deki etnik ve dinî çoğulculuk demokratik bir tecrübedir. Türkiye’nin hemen yanı başında cereyan eden derin jeopolitik gelişmeler ve beraberinde getirdiği yoğun göç, çoğulculuğun genel olarak iyileştirilmesini düşünmek için iyi bir fırsattır. Türkiye o zaman, savaşın dehşetinden kaçan gayrimüslim sığınmacıların yerleştirilmesi ve entegrasyonunu kolaylaştırarak çok kazançlı çıkacaktır. Bu meyanda genç nesillerin eğitimi için gayret gösterilmeli. Azınlık meselesi ders kitapları haricinde bırakılmamalı. Muasır Türkiye’nin “büyük kültürü” mimari manzarada olduğu kadar kültür hatta din planında da büyük bir tevazu içinde ama maharet ve cesaretle şekillendirilirken Antonio Gramsci’nin tabiriyle “organik aydınlardan” müteşekkil yeni bir elit camia su yüzüne çıksa da ülkemizdeki hayatın önde gelen aktörlerinin yerinde kalmalarını istiyoruz. Yeni anayasa taslağı, demokratik bir süreçle ortak yaşama fiilen tenasüh edecek olan bir hak eşitliğini tesis etmek anlamında esastır. Türkiye’nin bugün içinde bulunduğu geçişe rağmen tecritten iletişime, ruhların yalnızlığından karşılıklı zenginleşmeye geçmek ve kendi öz değerlerimizle harekete geçmek için bu dönemi iyi değerlendirmek zaruridir. Cemaatlerin tamamıyla sosyal diyaloga gereken önemi vermenin zamanı gelmiştir. Azınlıklar artık kendi içlerine kapanmış toplumlar olmak istemiyor, genç üyelerimizin daha parlak bir istikbale sahip olmaları için şeffaf bir sosyal sisteme katılmak istiyorlar. İşte ancak eski keyfi “azınlık” nitelendirmesinden sıyrılarak Türk toplumunun dinamik “toplulukları” olacağız, kendi öz ülkemizde ara bulucular olacağız” cümleleri ile mülakat sona ermiştir.³⁶⁹

Emre Doğru’nun Moris Levi ile yaptığı mülakat 25 Ağustos 2019 tarihinde Habertürk İnternet Haber sitesinde, “Azınlık Cemaat Vakıfları: Hayal Edemeyeceğimiz Noktadayız” başlığı ile haberleştirilmiştir. Azınlık vakıfları mallarının iadesi sürecinin çok iyi bir biçimde devam ettiğini belirten Moris Levi, “2008 yılı Aralık ayında çıkan kararname, vakıflara 1936 beyannamesinde yazılı olan taşınmazların iadesini öngörüyordu. Bunun üzerine cemaat vakıfları o beyannamelerde yer alan taşınmazların iadesi konusunda Genel Müdürlüğe muhatap isteklerini ortaya koydular. İki seneyi kapsayan zaman diliminde çok sayıda talep

³⁶⁹ Kazarian, a.g.e., s. 7-8.

*evrakı geldi ve bunların bir kısmı müspet bazıları da olumsuz sonuçlandılar. Mesela Kırklareli kentinde mezar taşları İbranice olan bir Yahudi Mezarlığı var. Üstelik yerleşim yeri Yahudi Mezarlığı olarak tanınıyor. Kırklareli Cemaati, Vakıflar Genel Müdürlüğünden buranın geri verilmesini istiyor ancak 1936 beyannamesi doğrultusunda iade edilmiyor” demiştir.*³⁷⁰

Cemaat Vakıfları Temsilcisi Moris Levi, gayrimüslimlerin ibadet özgürlüğü konusunda ise: *“Türkiye bilhassa son yıllarda ibadet özgürlüğü konusunda son derece duyarlı bir ülke gibi hareket ediyor. Bu açıdan hiçbir problem yok, herhangi bir Hristiyan veya Yahudi kendi çevresindeki ibadethanelerde istedikleri şekilde dinî görevlerini yerine getirmektedirler. Herhangi bir izin almadan ibadetini özgürce yerine getirebilir, üstelik kimi dinî görevler, ibadethanenin dışına da taşabilir”* değerlendirmesinde bulunmuştur. Din görevlisi yetiştirilmesi konusu ile ekonomik imkânlar arasında ters orantının varlığına dikkat çeken Levi, “İlahiyat fakültelerinde din adamı yetişebiliyor ama Musevi din adamı veya Hristiyan din adamı yetiştirebilmek için ya alaylı usulüyle usta-çırak biçiminde yetiştiriliyor ya da yurt dışına teolojik eğitime gönderiliyor. Bu da sonuçta bir maddi kaynak gerektiriyor. Özellikle Anadolu’da bulunan küçük Hristiyan cemaatler ne binalarını ayakta tutabiliyor ne de din adamlarını yeteri kadar istihdam edebiliyor” diyerek konunun önemini altını çizmiştir. Ekonomik zorlukların ayrıca ibadethanelerin güvenliğinin tesis edilmesinde de en büyük engel olduğunu vurgulayan Levi, son otuz senedir sinagogların saldırıya uğradığını ancak emniyet görevlilerinin güvenliğin sağlanması konusunda çok özverili ve gayretli çalıştıklarının sözlerine yansıtmıştır. Eğitim konusunda İmam hatip okullarının imkânlarının azınlık okullarını da yansıtılabilmesi hususunda Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk’tan talep de bulunulduğunu sözlerine eklemiştir.³⁷¹

Ta Nea gazetesinin 7 Ağustos 2014 tarihli sayısında Aleksandros Kambouris imzalı ve “Demokrasi Azınlıklardan Geçiyor” başlıklı haberinde, Erdoğan’ın, gayrimüslimlerin itibarını tamamen iade etme yönündeki uzun yolu aşmak için aldığı

³⁷⁰ Emre Doğru, *Azınlık Cemaat Vakıfları: Hayal Edemeyeceğimiz Noktadayız*, Habertürk, 25.08.2019.

³⁷¹ Doğru, a.g.e., s. .

en iyi tedbirlerden birisinin gayrimüslim vakıflarına mal varlıklarının iadesi olduğu tespitiyle başlanmış, organize bir yapının demokratikleşme ve modernleşme süreci, çoğunluğun değil azınlığın hikâyelerine bakılınca anlaşılacağı, demokratik bir devletin derinliğini ve kalitesini belirleyen unsurun azınlıklar olduğu, tarihin Türkiye’deki gayrimüslim toplumun bünyesinde çok sayıda iz bıraktığı hususları ile devam edilmiştir. Geçmişte bölücü ve düşmanca politikaların kurbanı olduğu öne sürülen azınlıkların, son on yıl içinde siyasi ve sosyal açıdan görünür hale geldiği ve kendi gerçeklerini Türk toplumuna ancak son yıllarda “aktarabildiği” ifade edilmiştir. Bunda, Erdoğan hükûmetinin azınlıklara yönelik açılıma yaptığı katkının belirleyici olduğu, buna rağmen gayrimüslimlerin itibarının tam olarak iade edilmesi için yolun hâlâ çok uzun olduğu vurgulanmıştır. “Haksızlıkların Düzeltilmesi” alt başlığında Erdoğan hükûmetinin, en başından itibaren azınlık konularına iyi niyetle kulak verdiği, geçmişte uygulanan haksız politikaların düzeltilmesi yönünde adımlar attığı ve gayrimüslim toplumlar da siyasi ortamdaki bu değişimden yararlandığı aktarılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğündeki azınlık vakıflarının seçilmiş temsilcisi Laki Vingas’ın, “AKP’nin iyi niyeti ve ekonominin olumlu gidişatının, azınlıkların özgüvenini yeniden kazanmasına katkıda bulunduğu, artık özgürce konuşulabildiği, bunun da sorunların çözülmesine yardımcı olduğunun altı çizilmiştir. Beyoğlu Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı Başkanı Sait Susin’in de aynı olumlu ortamı kaydettiği, önceki hükûmetlere kıyasla şimdiki hükûmetin sorunlarına daha çok kulak kabarttığı ve bunların çözülmesi yönünde faaliyetlerde bulunduğu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu kadar olumlu bir gelişmeyi yaşamadıkları vurgulanmıştır. Azınlıkların koşullarının iyileştirilmesi yönünde atılan en çarpıcı adımlardan birisinin, gayrimüslim vakıflarına ait olan ve hükûmetlerin daha önceki yıllarda el koyduğu veya üstüne konduğu mal varlıklarının iade edilmesi olduğu, buna rağmen Ermeni Agos gazetesinden Aren Dadıroğlu’nun ifade ettiği gibi daha çok yol alınması gerektiği belirtilmiştir. Atılan olumlu adımlara rağmen hükûmetin, dinî özgürlüklere ve kurumların yasal olarak temsil edilmesine ilişkin bir dizi sorunu çözmesi gerektiği, son yıllarda “demokratikleşme paketi”nin ilan edildiği zamanlarda gündeme gelen Heybeliada Ruhban Okulunun, uluslararası sözleşmeler ihlâl edilerek kapatıldığı, 1971 yılından bu yana sessiz kalındığı, ayrıca Ekümenik Patrikhanenin ve Ermeni Patrikhanesinin tüzel kişilik olarak tanınmamasında da ciddi sorunlar söz konusu

olduğunun altı çizilmiştir. Diğer yandan azınlık vakıflarına ilişkin seçim yönetmeliğinin bulunmamasının, azınlıkların “demokratik haklarını kullanma hakkını” ellerinden aldığı yorumu yapılmıştır. “Nefret Retorigi” adlı alt başlıkta ise Erdoğan’ın, yandaşlarının profiline uymayan başka toplumsal grup örneklerinde de olduğu gibi gayrimüslim cemaat üyelerini kaygıya düşüren ayrımcı ifadeler kullandığı, Erdoğan’ın üç yıl önce aslını savunma çabası içinde, “*Benim hakkımda Ermeni, Yahudi ve affedersiniz Rum olduğumu yazdılar*” dediği, yine televizyonda yaptığı bir konuşmada “Çıkıp Gürcü dediler, daha çirkinini söylediler, Ermeni dediler. Ben dedelerimden bildiğim kadarıyla Türk’üm” cümlelerini tekrarladığı, bunların üzerine Erdoğan’ın azınlıkların ve Türklerin tepkisiyle karşılaştığı haberin satırlarına yansımıştır. Dadıroğlu’nun, “*Konuşma şekliyle bize, gayrimüslimler hakkında ne düşündüğünü gösterdi*” dediği, Süryani Kadim Susin’in, “*Tam olarak da bu yabancı hissini yıkmak istiyoruz. Yabancı olarak algılanmamız kabul edilemez, burada doğduk, toprağımız burası*” şeklinde konuştuğu aktarılmıştır.³⁷²

³⁷² Aleksandros Kambouris, *Demokrasi Azınlıklardan Geçiyor*, Ta Nea, 07.08.2014.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM PATRİKHANE TALEP REPERTUARINI MEŞRULAŞTIRMA VE YAYGINLAŞTIRMA STRATEJİLERİ

1. MEŞRULAŞTIRMA STRATEJİSİ OLARAK GÜVENLİK/TEHDİT ALGISI

Patrikhanenin talep repertuarının dile getirilmesinde meşrulaştırma stratejisi olarak güvenlik/tehdit algısı üzerinden hareket edilmektedir. Patrikhanenin, “biz” kimliğine yönelik algıladığı tehditler arasında; Patrik seçimine ilişkin kısıtlamalar, Heybeliada Ruhban Okulunun faaliyette olmaması nedeniyle seçilecek bir patriğin olmayacağı, hatta Bartholomeos’un son Patrik olacağı, ekümenik unvanının ve hukuksal yapısının tanınmaması nedeniyle Patrikhanenin işlevini yerine getiremeyeceği gibi hususlar yer almaktadır.

1.1. Güvenlik/Tehdit Kavramları

Güvenlik, varlığını koruma ve sürdürme amacını taşıyan davranışlar bütünüdür.³⁷³ Söz konusu kavram çoğunlukla güvensizlik ihtimallerinin yok edilmesini işaret eder. Bu ihtimalleri şiddete maruz kalma, yokluk, yoksunluk ve yoksunlukla karşılaşma şeklinde sıralamak mümkündür. Gerçekleşme ihtimaline göre endişe ve korku meydana getiren riskler, güvensizlik ihtimallerinin bir sonucudur ve tehlikeli olarak nitelendirilirler. Tehlike, algı ve olguya dayanmasına bakılmaksızın “tehdit” olarak değerlendirilir.³⁷⁴ Tehditler karşısında aktörler varlıklarını koruma ve devam ettirme yönünden kaygılanırlar ve duyarlı davranırlar.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı çeşitli düzlemlerde ele alınmaktadır. Bireylerin, toplumsal alt grupların, toplumun, devletin, bölgelerin ve uluslararası sistemin bütününe güvenliği gibi alt başlıklar bu düzlemleri oluşturmaktadır.

³⁷³ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yenyüzyıl, İstanbul, 2014, s. 28.

³⁷⁴ Dedeoğlu, a.g.e., s. 29.

Buzan’a göre, gerçek güvenlik, tehditten özgür kalabilme çabasıdır.³⁷⁵ Arnold Wolfers güvenliği iki farklı biçimde ele almıştır: Objektif (nesnel) anlamda güvenlik, kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin varlığını ölçen, subjektif (öznel) anlamda güvenlik ise bu değerlere saldırılacağına dair korkuların olmaması halidir.³⁷⁶ Barry Buzan’a göre ise güvenlik, devletlerin ve toplumların bağımsız kimlik ve işlevsel bütünlüklerini koruma becerisidir.³⁷⁷

Ken Booth’a göre güvenlik, tehditlerin olmaması şeklinde tanımlanmaktadır. *Özgürleşme, insanların birey ya da grup olarak özgürce yapmayı tercih ettikleri şeyleri yapmalarını engelleyen fiziki ve insani engellerden korunmaları* anlamına gelir. Bu engeller savaş ve savaş tehdidi, yoksulluk, eğitim yetersizliği, siyasi baskı vb. konulardır. Güvenlik ile özgürleşme yazı-tura gibidir. Güç veya düzen değil, özgürleşme gerçek güvenlik sağlar.³⁷⁸

Uluslararası sistemde yer alan aktörlerin güvenlik yaklaşımlarının farklı olabileceği değerlendirilmekle birlikte, güvenliklerini tesis etmede tercih ettikleri yöntemlerin çok da farklılık göstermediği bilinmektedir. Yöntem farklılıkları aktörün sistemin bütününde konumlandığı halkaya, coğrafyasına, nüfus, ekonomik, askeri, entelektüel vb. özellikler kapasitesine bağlıdır. Dolayısıyla aktörler, doğrudan “güç” kavramı ile ilintili olan güvenlik perspektifinde öncelikle kendi kapasitelerini ortaya koyarlar. Aktör ordusu, ekonomisi, doğal kaynaklara ne ölçüde sahip olduğu, çatışma bölgelerine olan uzaklığı, teknolojisi, istihbarat gücü vb. özelliklerini benzer aktörlerle karşılaştırarak kendini tanımlar.

³⁷⁵ Barry Buzan, *People, States and Fear: National Security Problem in International Relations*, Sussex, Whealsheaf, 1983, s. 3-9; Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2. edition, Londra, Whealsheaf, 1991, ss. 3-12.

³⁷⁶ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962.

³⁷⁷ Barry Buzan, *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*, International Affairs 67 3 (1991): s. 433.

³⁷⁸ Ken Booth, *Security and Emancipation*, Review of International Studies, Vol. 17, No. 4, October 1991, s. 391.

1.1.1. Güvenlik, Tehdit ve Devlet

1789 Fransız Devrimi'nin sonucu olarak dünyaya yayılan ulusçuluğun Balkanlar'daki yansıması ile 1832 yılında Yunanistan, 1923 yılında ise Türkiye modern ulus devletlerinin doğuşuna şahit olunmuştur. Ege'nin iki yanında tarih sahnesine çıkan bu iki devlet yeni ulusal kimliklerinin inşası için bir ortak düşman üzerinden hareket etmişler ve birbirlerinin ezeli düşmanı olma halini ortak kimlik oluşturmak için kullanmışlardır. Bizans ve Osmanlı her iki ulus devleti için önemli ve bir o kadar da tartışmalı referans noktaları olmuşlardır. Türk tarafında Osmanlı'ya duyulan özlem, Yunan tarafında ise Megali İdea fikri öne çıkmıştır. Birbirini ötekileştiren ve karşılıklı tehdit algısı yaratan atmosferin her iki tarafta da mağduru azınlıklar olmuştur.³⁷⁹

Varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımından var olan paradoksları, isteklerin sonsuz olmasıyla birlikte istekler arasından en gerçekleştirilebilir olana yaslanmayı gerekli kılması olarak değerlendirilir. Bu istekler arasındaki tercihler, en makul kapasiteye göre yapılan seçimlerdir. Dolayısıyla, onları tehdit eden unsurları da, makul isteklerin önünde görülen engeller olarak görmek mümkündür. Devletlerin de en başta yola çıkış sebebinin bu olduğu ileri sürülebilir. Devletlerin güvenlikle ilgili algılarında ve olgularında şöyle bir hiyerarşinin varlığı söz konusudur.

Bireyin güvenliği < Bireyin kendisini ait hissettiği toplumsal alt grubun güvenliği (Bireyin yaşadığı en yakın çevre aile, etnik grup veya inanç grubu olabilir.) < Toplumun güvenliği (Bütün herkesi değil, ait olunan gruba komşu olan farklı alt grupları ifade etmektedir.) < Devletin güvenliği < Coğrafi ve/veya işlevsel bölge güvenliği < Uluslararası sistemin güvenliği olarak sıralanabilir.

Birey kendini merkeze koyduğunda, önce kendi bireysel güvenliği gelmektedir. Hemen ilgilenilen diğer alan ise ait olunan aile ve çevrenin güvenliğidir. Daha sonrasında toplumun güvenliği ve hemen ardından da devletin güvenliği

³⁷⁹ Mehmet Cevat Yıldırım, "Türk-Yunan İlişkilerinde Yumuşama Döneminin Öğrettikleri", Okay, Y., (Ed.), *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler* (1. Baskı), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 13-28.

şeklinde sıralanmaktadır. Yaşanılan ülkenin yakın komşuları ve sınırdaşları arasındaki geçişlerin güvenliği bir sonraki aşamada yer almaktadır. En son olarak uluslararası sistemin bütününe güvenliğinden bahsetmek mümkündür. Bu mekanizma daha çok bireyin algısıdır. Fakat bireyin algısı, uluslararası sisteme doğru uzaklaşmakla birlikte, örneğin küresel bir ısınma varsa, bu küresel ısınma denizlerin yükselmesine yol açıyorsa, bireyde o denizin yükseldiği bölgelerde yaşıyorsa, dolayısıyla küresel sistemde ortaya çıkabilecek değişimler de kademe kademe olarak bireyin güvenlik algılarını belirler.

Güvenliğin meşru ve yasal sağlayıcısı olarak devletler, güvenlik tehditlerini, olgu ve algılarını, bireyinki gibi değerlendirir. Bireyin, toplumun, alt grupların ve toplumsal geniş kesimlerin, devletle bürokrasi içerisindeki karşılıklı algılamaları ve yeniden yapılanmalarını esas alan bir devlet, iç güvenlik meselelerinde rasyonel davranabilen, daha az hata yapabilen devlet olarak tanımlanır. Yani farklı gruplar ve bürokrasiler arasındaki geçişkenliği gerçekleştirebilen, bu mekanizmanın çalışmasına izin veren devletler, iç güvenlik mekanizmaları konusunda kısmen daha doğru önlemler alabilir. Ama aynı zamanda devlet; kendi vatandaşıyla, uluslararası sistemin ve de yakın coğrafyasındaki güvenlik tehditleri arasında bir algı alışverişi olduğunu hesaplamak durumundadır.

Örneğin Arnavutluk göçmeni bir kişinin, Arnavutluk'ta birilerinin birilerini öldürdüğü durumlarda algıda seçicilik olarak dönüp bakması olağandır. Bu geçişkenlikler, devlet tarafından bilinir ve çalıştırılır ise, güvenlik önlemlerinin alınması daha kolay olabilmektedir. Benzer şekilde devlet, bir dış politika çizgisi olarak güvenliği merkeze koymak durumunda kalabilir. Uluslararası sistemin bütününe yönelik tüm aksiyonlarının aynı oranda içeriye yansımaları olacağını hesaplamak zorundadır. Ne kadar dışarıyla ilgili politika üretilirse, bunun yansıması aynen içeride de görülebilmektedir.

Dolayısıyla bir dış politika aksiyonu, güvenlikle ilgiliyse, mutlaka içerdeki yansıması hesaplanarak aksiyon alınmaktadır. Aynı şekilde, içeriye yönelik yapılan her güvenlik önleminin, yine aynı oranda dışarıya yönelik bir çıktısı olacağı hesaba

katılmaktadır. Eğer dışarıda atılan adımın boyutlarıyla doğru orantılı olmayan adımlar içeride atılırsa bu durum büyük bir hataya dönüşebilir. Veya tam tersi olarak, içeride atılan adımlarla orantılı olmayan bir dış politika çıktısının üretilmesi halinde, ne dış ne iç güvenlik konusunda başarılı olunması mümkündür. Tarih akışında yer alan devletlerde görülen en büyük zafiyetlerden birisinin bu olduğu öne sürülebilir. Söz konusu düzeneğin göz önünde bulundurulmaması, iç politika ile dış politika arasında güvenlikle ilgili bir paralelliğin önceden kurulmamış olması ve bu tırmanmanın çok fazla dikkate alınmamış olması ile ilgili olduğu söylenebilir.

Tespit edilen bir risk karşısında devletlerin neler yapabileceğine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir: Karar alıcı tespit edilen bir risk karşısında öncelikle “neyi koruyacağına” karar vermelidir. Eğer aktör bir devlet ise ondan her şeyin korunması beklenebilir. Ancak bu öncelikli riskleri olduğu durumlarda gücünü dağıtması anlamına gelecektir. Türkiye’nin güncel olarak Suriye ve Irak sınırında sahip olduğu risklerle kuzeyinde ve batısında sahip olduğu risklerin öncelik durumları elbette aynı seviyede olmayacaktır. Bu yüzden karar alıcı öncelikle “neyi koruyacağına” karar vermelidir. İkinci olarak aktör “işlevsel güvenlik ihtiyacını” belirlemesi gerekir. İşlevsel olarak tespit edilen risk karşısında neyi korumak istediğini, bunun için hangi güvenlik önlemini alacağını tanımlamalı ve uzun vadeli planlama yapmalıdır.

Aktör, muhatabı olan oyuncunun, karşısında bir risk oluşturduğuna karar verir ve bu durumu bir tehdit olarak algılayarak işlevsel güvenlik ihtiyacını belirledikten sonra bu defa üçüncü olarak karşı tarafı iyice tanımlamak durumundadır. Karşı taraf ne istiyor, istediğine ulaşmak için ne tür araçlara başvurabilir, güvenlik zafiyeti var mıdır, karşı tarafın aktörün güvenlik zafiyetini kullanma kapasitesi nedir gibi hususları açığa çıkarmalıdır. Aktör ancak bu soruların cevabını bulduğunda kendisine yöneltilen tehdidi bertaraf edebilir. Soruların cevaplarına ulaşmak için öncelikle açık bilgileri doğru şekilde ayıklayarak değerlendirilmesi ve sonrasında gizli bilgiye ulaşılması şeklinde gerçekleşir. Karşı taraf bu durumun farkında olacağından yanıltıcı bilgi verme yolunu tercih edebilir. Kamuoyuna paylaşılan bilgi kullanılmış ve tüketilmiş bilgidir. Artık o noktadan sonra kullanılması düşünülemez.

Beşinci olarak tehdidi bertaraf etmek için güvenlik kapasitesi olarak elde ne tür araçların varlığı söz konusu ve en düşük maliyetle en kısa zamanda nasıl sonuç alınır konularının analizi yapılmalıdır. Eğer kapasite yetersizliği söz konusu ise temin etme yoluna gidilmelidir.

Güvenlik kapasitesinin tespiti sonucunda son aşama olan “uygulama” aşamasına geçilir. Uygulamada eylem planları koordineli ve karşılaştırmalı olarak hazırlanır. Farklı riskler için hazırlanan eylem planları birbirini yok etmemelidir. Eylem planlarının ilgili kurumlar tarafından koordineli ve karşılaştırmalı olarak hazırlanmasında İsrail’in başarılı uygulamalarından bahsetmek mümkündür. Son aşama diğerlerine oranla çok daha önemli bir süreçtir. Genel olarak tehdidin bertaraf edilmesinde meydana gelen güvenlik zafiyeti “uygulama” aşamasında yapılan hatalardan oluşmaktadır. Uygulama aşamasında hayata geçirilen eylem planlarının tehdit tanımıyla uyumlu olarak hazırlanması elzemdir. Bu durumun gerçekleşmemesi halinde amaçtan sapma söz konusu olabilmektedir.

Tehditleri genel olarak üç bölüme ayırabiliriz. Hiç kuşku duyulmayan, somut verilere dayanan tehditlere “saptanmış tehditler” denilmektedir. Var olan bir tehlikenin, tehdidin düşmana dönüşme aşamasını işaret eder. Bu büyük ölçüde başlangıç noktasıdır. YPG-PYD’nin ABD tarafından 5000 tırlık bir silahla donatılması³⁸⁰, ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun, Suriye’nin Türkiye ve Irak sınırlarında güvenliği sağlama iddiasıyla 30 bin kişilik “Sınır Güvenlik Gücü”nün oluşturulması³⁸¹ Türkiye için saptanmış bir tehdittir. Bu oluşumun Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından “terör ordusu” olarak nitelendirilmesi yerinde bir tespittir. Türkiye bu silahların kendine karşı kullanılması veya kullanılması ile tehdit edilmesi durumunda neler yapabilir? Bu konuda çeşitli senaryolar oluşturmak mümkündür. Böyle bir senaryoda ilk basamak “önleyici tedbir”, ikinci basamak ise “koruyucu tedbir” başlığı altında alınacak güvenlik önlemleridir.

³⁸⁰ ABD’den YPG’ye 200 Tır Silah Sevkiyatı, Sputnik Türkiye İnternet Haber Sitesi, 09.07.2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201807091034206762-ABD-YPG-TIR-silah/>, Erişim Tarihi: 09.07.2018.

³⁸¹ Reuters: “Suriye’nin Kuzeyinde 30 Bin Kişilik Güç Oluşturuluyor”, Amerika’nın Sesi, 14.01.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/reuters-koalisyon-ypgyle-calisarak-suriyenin-kuzeyinde-30-bin-kisilik-guc-olusturuyor/4207241.html>, Erişim Tarihi: 06.07.2018.

Önleyici tedbir karşı taraf tehdit haline gelmeden caydırmak amaçlı yapılacak işlemler bütünüdür. Koruyucu tedbir ise tehdidin bertaraf edilmesine gücün yetmediği durumlarda zarar görme ihtimaline karşı bu zararın minimize edilmesine yönelik yapılacak işlemlerdir. Diğer deyişle içeriği doğabilecek zararlardan olabildiğince koruma amaçlı uygulanan tedbirlerdir.

İkinci tehdit türü “gerçekleşmiş tehditler” olarak adlandırılabilir. Tarih içinde önceden meydana gelmiş bir tehdidin tekrarlanma olasılığıdır. Bu tip tehdidin belirlenmesinde daha çok uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında geçmişte yaşanan sınır ve bölge meseleleri yüksek düzeyde tekrarlanma potansiyeli taşımaktadır. İki ülke arasında tehditlerin bertaraf edilmesinde önceden alınan tedbirler, riskin tekrarlanması halinde yapılması gerekenler bakımından ülkesel bir hafızanın oluşmasına neden olmaktadır.

Eğer daha önce hiç karşılaşılmamış bir tehditten bahsediliyorsa “yeni tehditler” kastediliyor demektir. Bu durumda, yeni tehditlerin bertaraf edilmesinde, yeni güvenlik projelerinin geliştirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Yeni bir gelişmenin tehdit olup olmadığına karar verebilmek için onun bir çatışmayı tetikleme yeteneğine, kayıplara yol açmasına ve insanlara zarar verecek sonuçlar doğurmasına bakılır. “Silahlanma, nükleer tehdit, çevre kirliliği, az gelişmişlik, terör, mafya, organize suçlar, insan ve değerli madde kaçakçılığı, kara para aklama, göç gibi birçok yeni tehdit kavramının ortaya çıkması ile” küresel güvenlikten bahseder hale gelinmiştir.³⁸² Yeni tehditler devletlerin klasik denetleme araçları ile tespit edilemeyebilir.

Algılanan tehdit karşısında devletler iki şekilde davranış gösterirler. Birincisi simetrik bir karşılıklı bağımlılığın ortaya çıktığı iş birliğine gitme halidir. Eğer iki devletin güçleri birbirine benzer ise bu iki devletin çatışması büyük olasılıktır. Çatışma kazananı olmayan bir oyuna evrilir ve her iki devlet de artık kazanını olmayan bu oyunun taraflarıdır. Aralarında bazen çatışmalar bazen de iş birliğine giderler. Ancak kazananı olmayan oyun iş birliğinin zeminini hazırlar. Aktörler kendilerinden daha büyük bir güce karşı direnç amacıyla ittifak yaparlar. Eşit bir iş birliği söz konusudur.

³⁸² Sait Yılmaz, *21'inci Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, İstanbul, Alfa Basımevi, 2006, s. 268.

Simetrik güçlerin kurmuş olduğu ittifak iki amaca hizmet eder. Ya bir araya gelenlerin güvenliğini esas alırlar, diğerleri ile ilgilenmezler ya da sistemin bütününe güvenliği ile ilgili bir durumdur. İkincisi ise “*tehdide karşı en güçlü aktörün denetimi altına girmek*” şeklinde cereyan eden ittifak türüdür. Bu tür tehdit karşısında asimetrik iki gücün bir araya gelmesi şeklindedir. Burada birinin diğerine biat etmesi söz konusudur.³⁸³

Stephen M. Walt’a göre tehdidin bertaraf edilmesinde aktörler iki farklı davranış biçimini hayata geçirirler. Bunlardan biri, geleneksel güç teorisi ile açıklanabilecek olan ittifaklara yönelerek tehdidi dengelemeye çalışmaktır. Walt’ın vurgusunda da denge uluslararası sistemin bir parçası şeklinde, her şeye rağmen oluşmaktadır.³⁸⁴

Diğeri ise devletin egemenliğini kaybetme riskine karşılık tehdit eden güce yanaşmasıdır. Burada hedeflenen bir diğer amaç büyük gücün elde edeceği sonuçlardan pay alabilmek şeklinde karşımıza çıkar.³⁸⁵ Birincisi daha çok tehdidin yönünü saptırmaya yönelik bir politikadır. İkincisi ise yalın haliyle bir fırsatçılıktır. YPG, ABD’nin desteği ile Rakka’yı IŞİD’in elinden almış ve kontrolü tamamen sağlamış, ardından Deyr ez Zor’un el’Omer petrol sahasında ABD üssü oluşturulmuştur. İşte 2018 yılı Haziran ayında İtalya’nın bu üsse asker göndermesi,³⁸⁶ yine öncesinde Fransa’nın, Suriye’nin kuzey bölgelerinin muhtelif noktalarında askeri üs oluşturması büyük güç ABD’ye yanaşarak sonuçtan pay kapma fırsatçılığını akıllara getirmektedir.

Kullanılan önlem ve yöntemlerin yeni tehditleri ortaya çıkarttığı veya var olan tehditleri büyüttüğü yahut değiştirdiği saptanabilir. Weaver, herhangi bir gelişmeyi gerçek manada güvenlik problemi haline getirenin ne olduğu sorusuna, en kısa yoldan “*bir devletin egemenliğini ve bağımsızlığını tehdit eden ve onu kendi kendini yönetme*

³⁸³ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul, Ocak-2003, s. 39.

³⁸⁴ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, New York, Random House, 1979, s. 94.

³⁸⁵ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, New York, Cornell University Press, 1987, s.21.

³⁸⁶ Mohamad Misto, Levent Tok, Selen Temizer, *İtalya, YPG/PKK’ya Destek İçin Asker Gönderdi*, Anadolu Ajansı, 12.06.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italya-ypg-pkkya-destek-icin-asker-gonderdi/1172573>, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

yeteneğinden yoksun kılan olayların güvenlik problemi olduğu” cevabını vermektedir. Bu yüzden bahse konu problemler politik düzeni temelsiz bırakmaktadır. Dolayısıyla böyle bir tehdidin bertaraf edilmesi için olağanca bir çabanın gösterilmesi gereklidir.³⁸⁷

Barry Buzan ise güvenliği askeri güvenlik, siyasi güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevre güvenliği alt başlıklarında inceleyen beş boyutlu bir güvenlik kurgusu olarak ortaya koymuş, varlık ve değer kavramları çerçevesinde güvenliği şu biçimde ele almıştır: “...bir konunun güvenlik konusu olması için, bir grup insan tarafından değer verilen bir nesneye yönelik belirgin bir tehdit olmalı ve bu tehdit acil önlemlerin alınmasını gerekli kılmalıdır...”³⁸⁸

Tehditler karşısında devlet aktörünün varlığını koruma ve sürdürme amacına yönelik yaptığı yatırımlar paradoksal bir durum ortaya çıkartabilir. Güvenlik, içinde bulunduğumuz “an”dan daha çok geleceğe ilişkin bir kavramdır. Geleceğini güvenlik altına almak isteyen bir aktör geleceğe yatırım yaparken bugününü tehlikeye atabilir. İleride ne olacağını tam kestiremeden bugünden alacağı tedbirler yarınki sonuçlarla uyumlu olmayabilir, yeni tehditleri ortaya çıkartabilir veya tehditleri daha da büyütebilir. Geleceğe yaptığı yatırımların elbette bir maliyeti de olacaktır. Bugünden ayıracağı bütçe gelecekte aktörü ekonomik açıdan sıkıntıya sokabilir. Dolayısıyla devlet aktörünün yarının güvenliğini sağlamak ve tehditlerini bertaraf etmek adına atacağı adımları ona bumerang gibi dönerek kendini vuracak sonuçlarla karşı karşıya kalmasına neden olabilir.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Süleyman Soylu NTV Televizyonuna 2018 yılı Haziran ayında verdiği demeçte, Hakkâri ve Şırnak sınırlarının kolay yönetilebilen sınırlar olmadığını, Türkiye’yi tehdit eden oyunculardan terör örgütü PKK’nın bu sınırların doğal özelliğinden yararlanarak faaliyetlerini sürdürdüğünü, bu

³⁸⁷ Ole Waever, (1995). Securitization and Desecuritization. Ronnie D. Lipschutz (Ed.). On Security (s. 46-87.). New York: Columbia University Press, s. 55.

³⁸⁸ Barry Buzan, *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Security*, International Affairs 67 3 (1991): s. 433.

tehdidin bertaraf edilmesinde bir tedbir olarak ya sınırın geri çekilmesini ya da sınırın kimi yerlerde 40 km olmak üzere ortalama 25 km’de düz alana inilerek savunma hattı kurulması gerekliliğini ifade etmiştir. Bahse konu eylem planı uygulamaya döküldüğünde mevcut terör örgütü tehdidinin bertaraf edilmesinde bir hayli mesafe kat edilmesi muhtemeldir. Ancak bu defa doğrudan sınırdaş ülke ile dolaylı olarak da bölgesel ve küresel güçlerle karşı karşıya gelme ve çatışma olasılığı ortaya çıkacaktır.

Aktör tarafından bertaraf edilen tehdidin yeni bir tehdidi ortaya çıkarmasına Hristiyanlık tarihinde yaşanan kristolojik tartışmaları örnek verebiliriz. İsa Mesih’in şahsı konusunda Roma merkezli anlayışa karşı ciddi bir eleştiri Antakya Patriği Samsatlı Pavlus’tan gelmiştir. Patrik Pavlus İsa’nın tanrı olduğu fikrine karşı çıkmış, İsa’nın sadece bir insan ve peygamber olduğunu, yalnızca derece açısından insanlardan üstün olduğunu savunmuştur. Antakya’lı Sinodlar toplanarak Pavlus’u Patriklik makamından uzaklaştırmış ve aforoz etmişlerdir. Sonrasında benzer yaklaşımda bulunan kuzey Afrikalı ilahiyatçı Arius da İsa’nın bir tanrı olmadığını ama diğer yaratılanlardan üstün olduğunu dile getirmiştir. Bu fikirler o dönemde önce Kuzey Afrika’da sonra Hristiyanlık dünyasında dalga dalga yayılmış ve bu durum Roma’yı çok telaşlandırmıştır. Söz konusu tehdidi bertaraf etmek için İmparator Konstantin liderliğinde İznik Konsili toplanmış Ariusçülerin aforoz edilmesi sağlanmıştır. Monofizit-diyofizit tartışmalarının hızlanması, konunun 431 yılında Efes’te toplanan konsilde ele alınış biçimi Roma İmparatorluğunun siyasal birliği açısından ciddi sıkıntılara sebep olmuştur. Dolayısıyla bertaraf edilen tehdit çok daha büyüyerek yeni bir siyasi tehdit oluşturmuştur. Zira kendilerini dışlanmış hisseden doğu Hristiyanlarının bir bölümü Roma’nın ezeli rakibi İran’a yakınlaşmaya başlamıştır. Olay ancak daha sonra toplanan konsillerde orta yol sayılabilecek kristolojik bir yorum ile aşılabilmiştir.³⁸⁹

Güvenliğin ne olduğu tüm aktörler için önem arz eden bir konudur. Zaman içerisinde birden çok riskli davranışları sergileyen aktör öteki için bir tehlike ve tehdittir. Güvenlikli duruma geçiş tehditlerin bertaraf edilmesi ile mümkün olabilmektedir. Devlet aktörü hem saldırı hem de savunma araçlarına sahiptir.

³⁸⁹ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İSAM, İstanbul, 2008, s. 32-34.

Herhangi bir tehdit karşısında devletler risk gördükleri yerde sınırlarını kapatır, hatta duvarlar inşa edebilirler. Bu onlar için bir savunma aracıdır. Bazen de aktör karşı saldırıya geçebilir. Türkiye güncel olarak yaşadığı ve algıladığı tehditleri bertaraf etmek için Çin Seddi ve ABD-Meksika sınırının ardından dünyada üçüncü en uzun sınır duvarı olma özelliğine sahip 564 km’lik güvenlik duvarı inşasını tamamlamıştır. Diğer taraftan Irak-Suriye ekseninde terör tehdidi ile sınır ötesi mücadele kapsamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Kandil ve Sincar’daki Pençe Harekâtı ile Barış Pınarı operasyonlarını gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmeye devam etmektedir. Her ne kadar aktörlerin güvenlik yaklaşımlarının farklı olabileceği değerlendirilse de, güvenliklerini tesis etmede tercih ettikleri yöntemlerin benzer oldukları aşikârdır. Ancak aktörlerin uygulamaya koydukları eylem planlarının farklılıkları maddi ve moral kapasiteleri gücünde tercih ettikleri stratejilerde yatmaktadır. Barış stratejileri, çatışma ya da savaş stratejileri vb. elbette tercih edilen önlemler ve yöntemler, iletişim ve teknoloji alanlarının bu denli geliştiği küreselleşme çağında çok daha hızlı sonuçlar doğurmakta, tehditleri yenilemekte veya büyötmektedir.

1.1.2. Güvenlik ve Küreselleşme

Küreselleşmenin bir sonucu olarak tanıklık ettiğimiz “geçişkenlik” konusunun göz ardı edilmesi mümkün değildir. Güvenliğin yasal sağlayıcısı devlet, güvenlik tehditlerini, algı ve olgularını bireyinki gibi değerlendirmektedir. Devlet aktörü dış politikada aldığı bir aksiyonun içeriye yansımaları olacağını, içeride yaptığının da dışarıya bir çıktı vereceğini iyi hesaplamalıdır. Küresel sistemde teknolojinin ve bilişimin gelişmesiyle geçiş hızları çok artmıştır. Dünyanın diğer ucunda yaşanan olumsuz bir gelişmenin birey tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanması muhtemel bir durumdur. Bu yüzden devlet teknolojiyle paralel olarak çok hızlı şekilde karar almalıdır. Bazı devletler bu hıza yetişebilmek için yetkilerini ve karar alma mekanizmalarını yaymaktadırlar.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışı nedenleri düşünüldüğünde, yıkılışın çok uzun bir zamana yayıldığı, bu aşamalar arasındaki geçişkenliğin o günün teknolojiyle oldukça yavaş ilerlediği söylenebilir. Geçişkenlik dünyanın birçok yerinde çok hızlı

ilerlerken, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi devrimini kaçırmaması nedeniyle burada yavaş ilerlemiştir. İmparatorluğun dağılmasındaki nedenlerden birisi de dış başarısızlıklar yüzünden devlet bürokrasisinin zafiyete uğramasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bireyin veya toplumsal alt grupların güvenliğine bakılmadığı ölçüde, uluslararası sisteme de bakılmamıştır.

Küreselleşme ile beraber uluslararası sistem nasıl algılanır sorusuna iki cevap vermek mümkündür. Uluslararası sistemi yukarıdan aşağı veya aşağıdan yukarı bir sistem olarak görmek şeklinde iki yaklaşımdan bahsedilebilir. Birinci modele yani yukarıdan aşağı sistemin belirlenmesine 1945 ile 1990 yılları arası devletlerarası sistem verilebilir. Piramidin üstünde egemen devletler bulunmaktadır. Burada devletlerarası sistemin temel amacı egemen devletlerarasındaki barışın sürdürülmesidir. Yoksa barış, birey, bireyin güvenliği, bireysel özgürlükler ve haklar vb. unsurlar devletlerarası sistemin temel değeri değildir. Egemen devletler kendi topraklarında temel gücü oluşturmakta, devletlerin diğer devletlerin toprak bütünlüğüne karışmama hakkını gözetmektedirler. Piramidin en altında birey yer almaktadır. Yani bir noktada demokrasi ve birey devlete karşı feda edilmektedir. Sadece devletlerin iş birliği yapması söz konusudur.

İkinci model aşağıdan yukarıya belirlenen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990'lı yıllardan günümüze devletlerden çok toplumlar tarafından oluşturulan bir sistemin varlığından bahsedilebilir. Toplumlar arasında daha güçlü olup diğerine hükmeden bir yapı olmadığı için de post hegemoniktir. Bu toplumsal yapılar küresel sivil toplumun birer bileşenleri olarak konumlanmıştır. Bu toplumsal yapılar arasında bir federasyonun varlığının altı çizilmektedir. Kendi beklentileri ile ilgili kararların yine kendileri tarafından alındığı, belli bir devletin içerisinde yer almalarına karşın harekete geçmek ve karar almak için devlete ihtiyaç duymadıkları bir pratik olarak değerlendirilebilir. Devletten bağımsız karar alınıp bunun uygulandığı, temel değerlerin demokrasi ve adalet olduğu, bireyin devlete karşı korunduğu, devletin meşru şiddet yetkisinden korunduğu bir model olarak da ifade etmek mümkündür. Buna yeni çok taraflılık diyenler de bulunmaktadır. Bu modelde işbirliği yapanlar devlet dışı aktörlerdir. 1990'lı yıllardan sonra devletin bir yandan da

varlığının gerekli ve meşru olduğunu kanıtlamaya çalıştığına tanık olunmaktadır. Bu durumda devlet ne işe yarıyor sorusu ortaya çıkmaktadır. Devlet dışı aktörler bireysel ve toplumsal sorunların çözülmesinde, devlete kıyasla daha başarılı ve etkili oldukları görülmektedir. Bu nedenle anılan aktörler daha başarılı olmak için karar alma süreçlerinde devletten daha bağımsız ve özerk olmalıdır yaklaşımı ortaya çıkmaktadır.

Devlet dışı aktörlerin özerklik arayışında üç sonuca ulaşılır. Birincisi uluslararası ilişkilerin temel aktörü olmak için egemen bir aktör olmaya gerek bulunmadığı hususudur. Uluslararası sorunları çözmek için sadece devletlerin devreye girmesi zorunlu değildir. Diplomasi sadece egemen devletler tarafından yapılmamaktadır. 1990'lı yılların başında İrlanda'da barış süreci inşasında IRA'nın silah bırakması istenmiş, müzakerelerin başlaması ve IRA'nın silah bırakması için bileşenleri farklı ülkelerden oluşan bir sivil toplum kuruluşu ile anlaşılmıştır. IRA militanlarını ikna etmek için herhangi bir hükümet bağlantısı olmayan bir komisyon oluşturulmuştur.

İkincisi devlet dışı aktörlerin dünyası özerklik kavramını gündeme getirmiştir. Otonomi, devlet dışı aktörlerin üzerlerindeki denetim imkânlarını gittikçe azaltmıştır. Çok merkezli dünyada devletin denetleme imkânı zayıflamış, devlet dışı aktörler gittikçe devletten bağımsız karar almaya ve uygulamaya başlamışlardır. Bu nedenle uluslararası politikada koordinasyon imkânsız hale gelmiştir. Önceden devletlerarası sistemde öngörülebilirlik mümkünken ve bu bir bakıma iyi bir özellik olarak değerlendirilirken günümüzde koordinasyonun devlet tarafından sağlanamaması nedeniyle belirsizlikler artmıştır. Diplomasi artık devlet dışı aktörler tarafından da kullanılabilir hale gelmiştir. Devlet dışı aktörlerin daha çok kendi çıkarları için hareket etmesi nedeniyle ulusal çıkarın tanımını yapmak da bir hayli zorlaşmıştır. Diğer bir deyişle ulusal çıkar kavramı anlamını yitirmiştir.

Üçüncüsü toprağın, belirli bir coğrafi alana olan bağlılığın önemini kaybetmesi durumudur. Çevreyi korumak ve barışı desteklemek amacıyla var olan bağımsız küresel bir kuruluş olarak Greenpeace'in bir devlete veya toprağa bağlılığı bulunmamaktadır. Dünyanın herhangi bir noktasındaki sorun için bir yerden izin veya

direktif almasına gerek olmadan harekete geçebilmektedir. Üstelik eyleme geçtikleri ülkede örgütlenmiş olmaları gerekmemektedir. Liberallerin devlete bakış açıları nedeniyle devletin gerilemesi, devletlerarası sınırların kalkması hatta devletin ortadan kalkması onların en çok istedikleri hususlardır. Belirli bir ülkenin sınırlarında hareket etme zorunluluğu olmadığı için devlet dışı aktörler arası etkileşim de devletlerin kontrolünden ve denetiminden çıkmaktadır. ABD ile Meksika arasında yaşanan göçü engellemek için ABD tarafından bir duvar inşa edilmiştir. Ancak ABD bu göçü yine de engelleyememektedir. Eğer birey eylemde bulunma iradesini gösterebiliyorsa, devletlerin bunu engellemekte güçlük çektiği kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Devletler göçe karşı önlem aldıklarında en çok bu alanda varlıklarını ve güçlerini göstermeye çalışmaktadırlar. Devletlerin geri çekilmesi, devletten bağımsız olmak devlet dışı aktörlerin en başta olan hedefidir. Fakat bu devlet dışı aktörlerin tamamen bağımsız hale gelmek istediklerini göstermez. Devlet dışı aktörlerin çıkarları devlet çıkarları ile de bağdaşabilir, yani her zaman çıkarları devlet ile uyumsuz olmak zorunda değildir.

Küresel sistemde ulus devlet sınırları birbirine eklemlenmiş ve teğet durumdadır. Dolayısıyla oluşan tehdit algıları ve tehdit üretme biçimleri bir diğer devleti kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Uluslararası sistemde devletlerin kendi güvenliklerini sınırdaş devletlere rağmen sağlamaya çalışması ve diğeri ile ilişkisini çıkarı doğrultusunda yürütmesi bir güç mücadelesini doğurmaktadır. Bu da Kant'ın ebedi barışın mümkün olmayacağı tezini doğrulamaktadır.³⁹⁰

1.1.3. Güvenlik ve Kimlik

Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenliğe ilişkin dar kapsamda ele alınan geleneksel güvenlik anlayışı ile geniş kapsamda konu edilen eleştirel güvenlik anlayışları arasında tartışmalar devam etmektedir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik anlayışının merkezinde ulus devlet yer almakta iken, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile güvenlik çalışmalarının nesnesi olarak birey güvenliği, toplumsal güvenlik vb.

³⁹⁰ Jhon Baylis, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, ss. 71-72.

kavramlar gündeme gelmiştir. Yeni/eleştirel güvenlik yaklaşımları, geleneksel güvenlik anlayışında tehdidin özellikle rakip devletten gelen askeri tehdit olarak nitelendirilmesini eleştirmişler, Benjamin Miller'in ele aldığı şekli ile temel güvenlik tehdidinin insan haklarını etnik, dinsel ve cinsel olarak aşındıran etnik şiddete ve kitlesel yok oluşlara sebebiyet veren devletlerin kendisinden kaynaklandığını vurgulamışlardır.³⁹¹

Soğuk Savaş sonrası farklı toplumsal ve kültürel kimliklerin gün yüzüne çıkma eğiliminde olması, kimliğin bazen devlet bazen de etnik ve dinî topluluklar için bir güvenlik nesnesi haline gelmesi, kimlik sorunsalının güvenlik çalışmalarında ele alınması zorunluluğunu doğurmuştur.³⁹² “Biz kimiz?” sorusu ile karşılaşıldığında ona verilebilecek en iyi cevap, tarih, coğrafya, biyoloji, kültür, kolektif hafıza ve birtakım dinsel inanışları barındıran bir cümle olacaktır.³⁹³ Kültürün kimliğin oluşumunda ve şekillenmesinde hatırı sayılır bir yere sahip olduğu göz önüne alındığında kültürel kimlik hem birey hem de topluluklar için önemli hale gelmektedir. Kimlik kavramı, insanın hayatta kalma, iyi yaşama ve özgürlük gibi unsurların bireyin yaşamsal ihtiyacına hitap etmesi ve tartışılmaz olması nedeniyle yeni tehditlerin algılanmasında anahtar bir role sahiptir. Bir topluluğu belirleyen kimliğin özellikleri engellendiğinde, geciktirildiğinde çatışma hali gündeme gelecek, düşmanlıklar artacaktır.³⁹⁴ Yeni/eleştirel güvenlik anlayışında referans nesnesi olan devlet, güç dengesi, anarşi vb. kavramlar, yerini kültür, kimlik gibi nosyonlara bırakmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışı kimlik, etnik milliyetçilik, göç gibi temaları irdelememiştir. Bireylerin toplulukları tanımlayan özne olma hali aynı zamanda topluluk eylemlerinin bir dinamosu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu bakımdan kimlik temalı güvensizliklerin ve tehditlerin yarattığı şiddet derinlemesine

³⁹¹ Benjamin Miller, *The Concept of Security: Should it be Redefined?*, The Journal of Strategic Studies, Vol: 24, No: 2, 2001, ss. 18-19.

³⁹² Bill McSweeney, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

³⁹³ Manuel Castells, *The Power of Identity* (İkinci Baskı), Blackwell, Oxford, 2004, p. 7.

³⁹⁴ Johan Galtung, *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek, Çatışma Çözümüne Giriş*, çev. Havva Kök, USAK Yayınları, Ankara, 2009, ss. 4-5.

tartışılmalıdır.³⁹⁵ Dolayısıyla din, inanç, dil ve etnik köken gibi kolektif kimliğin bir nesnesi haline gelmekte ve güvenlik konusu yapılmayı gerekli kılmaktadır.

Reform hareketi ile beraber 16. yüzyılda uluslararası sistemde “dinsel azınlıklar” kavramı ortaya çıkmıştır. Dinsel azınlıkları korumak üzere 1598 yılında Katolik Fransa tarafından çıkartılan “Nantes Fermanı” ilk belgedir. 1615 tarihli antlaşma ile Avusturya’nın, İmparatorluktaki Katoliklerin dinsel özgürlüğünü koruması, 1856 Paris Antlaşması ile büyük devletler aracılığıyla koruma kolektifinin Hristiyan azınlıkların haklarını koruması ve 1920 Milletler Cemiyeti’nin üstlendiği uluslararası korumadır. Lozan Antlaşması’nın azınlık koruma hükümleri o dönemde üretilmiştir.³⁹⁶

1.2. Toplumsal Güvenlik ve Kopenhag Okulu

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte değişmeye başlayan güvenlik anlayışında Kopenhag Okulu’nun katkıları görmezden gelinemez. İki kutuplu yapının sona ermesi ile nükleer tehdidin yarattığı yüksek tansiyon etkisini yitirmiş, merkezinde askeri güvenliğin yer aldığı güvenlik çalışmaları alansal olarak genişleme sürecine girmiştir. Geleneksel güvenlik yaklaşımlarına eleştirel bir bakış açısı ile alternatif güvenlik yaklaşımları gündeme gelmiş, genişlemeci/derinleştirmeci karakter ön plana çıkmaya başlamıştır. Kültür, kimlik, çevre, ekonomi, sağlık, etnisite vb. konular bilim adamlarının çalışma alanlarına daha fazla yansımıştır.³⁹⁷ Kopenhag Okulu uluslararası güvenlik çalışmaları alanında üç önemli kavram ve yaklaşımla yerini almıştır: güvenlikleştirme/güvenlik-dışlaştırma teorisi, sektörel güvenlik yaklaşımı ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi.³⁹⁸

³⁹⁵ Michael C. Williams, *Culture and Security: Symbolic Power and the Politics of International Security*, Routledge, London, 2007.

³⁹⁶ Baskın Oran, *Lozan’ın “Azınlıkların Korunması” Bölümünü Yeniden Okurken*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 49 Sayı: 3 Yayın Tarihi: 1994, ss. 284-285.

³⁹⁷ Baysal, B., Lülecı, Ç., *Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi*, Güvenlik Stratejileri, Sayı:22, 2011, s. 69.

³⁹⁸ Baysal-Lülecı, a.g.e., s. 70.

Genişleyen güvenlik anlayışı askeri tehdit ve devlet merkezli yapının ötesinde kavramsallaşarak yeni alanları gündeme almıştır. 1983 yılında ortaya çıkan Buzan'ın *People, States and Fear* başlıklı kitabı ile Ullman'ın *Redefining Security* başlıklı makalesi güvenlik kavramını askeri tehditlerin ötesinde ele almışlardır. Buzan, devletlerin tehdit edilmesinde beş sektörün varlığından bahsetmiştir. Bunlar askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlar şeklinde sıralanmıştır. Ullman da ise “bir devlette yaşamlarını sürdüren bireylerin konforunu etkileyen veya bir devletteki özel, hükümet dışı birimler (birey, grup, şirket) ile hükümetlerin politika tercihlerini daraltan tehditleri güvenlik tehdidi olarak” tanımlanmıştır.³⁹⁹ Güvenlik sektörleri ilgili oldukları alana göre şu şekilde tasnif yapılmıştır: Askerî; baskı ilişkileri, Siyasi; otorite, yönetim statüsü ve tanıma ilişkileri, Ekonomik; ticaret, üretim, finans ilişkileri, Toplumsal; kolektif kimlik ilişkileri ve Çevresel; insan faaliyetleri ve gezegenin biyosferi ilişkileri.⁴⁰⁰

1.2.1. Kopenhag Okulunun Toplumsal Güvenlik Yaklaşımı

Waever'e göre toplumsal güvenlik, siyasi güvenlikle ilişkili olmakla birlikte tamamen onu karşılayan bir terim değildir. Siyasi güvenlik daha çok ülkelerin idari yapılanmasının istikrarı, iktidar işleyişleri, iktidara ve devlete meşruiyet kazandıran düşünceler bütünü yani ideolojileridir. Toplumsal güvenlik ise bir kimliğin maruz kaldığını telakki ettiği bir tehdide karşı savunulması şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁰¹

Weaver, dil teoriminden yola çıkarak güvenlik nedir sorusuna, güvenliğin bir “sözylem” olduğu biçiminde bir yanıt vermiştir.⁴⁰² Bu anlamda güvenlik, var olan bir nesneye aktarım yapan bir imgelem değil, kendisini davranış olarak tanımlayan bir söylem şeklinde değerlendirilmiştir. Siyasi bir elit güvenlik kelimesini gündeme getirerek yani telaffuz ederek herhangi bir özel alandaki gelişmeyi tehdit olarak öne

³⁹⁹ Sinem Akgül-Açıkmeşe, *Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), s. 48.

⁴⁰⁰ Baysal-Lüleci, a.g.e., s. 72.

⁴⁰¹ Ole Waever, *Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s. 153.

⁴⁰² Ole Waver, “Security, the Speech Act Analysing the Politics of a Word”, unpublished paper, presented at the Research Training Seminar, Sostrup Manor, 1989, s. 42.

sürmekte ve bunun engellenmesi yönünde tüm tedbirleri almak için yetki istemektedir.⁴⁰³ Güvenlik kavramına sözeylemsel yaklaşımda üç farklı aktörden bahsedilmektedir. Varoluşsal olarak tehdit altında olan referans nesnesi veya başvuru nesnesi, birşeyin varoluşsal olarak tehdit altında olduğunu dile getiren, sorunu güvenlikleştirmek isteyen güvenlikleştirici aktör ve bu kapsamda gelişmeleri etkileyen aktörler yani kendisi referans nesnesi yahut güvenlikleştirici aktör olmaksızın referans nesnesinin varlığını idame etmesine ilişkin güvenlik talep eden işlevsel (fonksiyonel) aktörlerdir.

Güvenlikleştirmenin analiz birimlerinden olan ve yukarıda bahsedilen referans nesnesi bir bakıma güvenliğine kast edilen şeydir. Bu referans nesnesi bir kişi, küçük bir topluluk (inanç veya etnik) yahut büyük bir kitle olabilir. Güvenlikleştirici aktörler arasında, daha çok devlet ve hükûmet başkanlarından oluşan siyasi liderler olabildiği gibi etkili bürokrat veya bakanlar, baskı grupları, lobiler ve seyrek de olsa sivil toplum örgütleri, kanaat önderleri ve inanç topluluğu liderleri sayılabilir. Medya, siyasal güç vb. baskı araçlarına sahip aktörlerin, güvenlikleştirmeyi kendisine bahşedilmiş bir yetki gibi kullanmaya meyilli oldukları görülmektedir.⁴⁰⁴ “Seçilmiş Sevr Travması Anlatısı” bölümünde değinildiği üzere bu büyük korku çeşitli kavramsallaştırılmış söylemlerle (Sevr sendromu, Sevr travması, Sevr paranoyası, Sevr dehşet korkusu, Sevr mukaddes korkusu, Sevr fobisi vb.) güvenlikleştirmede meşruiyet repertuarına dâhil edilmektedir.

Toplumsal güvenliğin ilgilendiği alanlardan birisi de dindir. Dinî toplulukların, varoluşsal sebepleri kolektif kimlikleri yani “biz” duygusudur. Söz konusu gruplar, bir otoriteye ve kurumsal yapıya tabi olmaları hasebiyle toplumsal güvenlik için referans nesnesi olabilirler. Bu bakımdan, dinler bazı özellikleri açısından devlet gibi davranırlar ve siyasi alanla da iç içe olurlar. Fakat bir dinle ilgili güvenlik eylemi hayata geçirildiğinde, tehdit, öncelikle toplumun varlığını değil de inancın varlığını tehlikeye atıyormuş gibi ortaya konulduğunda, dinin siyasal yönünün öne çıkması ve

⁴⁰³ Ole Waever, “Securitization and Desecuritization”, Ronnie D. Lipschutz (Ed.), *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995, s. 46-87.

⁴⁰⁴ Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, Londra, 1998, s. 36.

dinsel yönünün ise arka planda kalma riski ile karşılaşmaktadır. Dinsel alanda inancı savunmayı öncülleyen çok güçlü bir güvenlikleştirme yaklaşımı vardır. İnanca karşı var olan tehditlerin bir çatışmaya dönüşmesi durumunda topluluğun biz ve onlar karşıtlığında davranacakları, bağlılarını düşman tehlikesine karşı koruyacakları ve topluluğun uyumuyla ilgili kaygılanacakları toplumsal ve askeri güvenlik meselelerine benzer bir aşama burada da devreye girecektir. Ancak toplumsal güvenlik dinamiklerini bu yönde ele almak dini, topluluğa indirgeyerek inanç boyutu arka plana atılacağı için olayın odağı kaçırılmış olacaktır. Diğer taraftan dinin farklı çatışma türlerinden ayırt edilmesi de önem arz etmektedir. Etnik çatışmaların dinî çatışma olarak tanımlanması eski Yugoslavya örneğinde olduğu gibi gündeme gelebilir. Çoğunlukla Hırvatların Katolik, Sırpaların Ortodoks ve Bosnalılar ile Kosovalıların Müslüman oluşları sebebiyle, bu gruplar arasında farklı bir tanımlama yapmak kolay değildir. Bu durumu bazı devletler din yüzünden yapılan bir çatışma gibi göstermeye çalışmaktadır. Ancak bu doğru değildir; çünkü eski Yugoslavya'daki çatışmalarda taraflar birbirlerini dinî inançlarından farklı olarak etnik kimliklerini öne sürerek katletmişlerdir. Bu bakımdan çatışmanın temelindeki nedenlerin dinî karakterli olup olmadıklarının ayırdına varılabilmesi için cereyan eden olayın yakından incelenmesi gerekmektedir.⁴⁰⁵

Buzan toplumsal güvenliği, dil, kültür, din, ulusal kimlik ve geleneksel özelliklerinin sürdürülebilirliği şeklinde ele almıştır. Toplumsal güvenliği tanımlamada karşılaşılan zorluklardan birisi de toplum kavramının tanımlanmasıdır. Ortak kimlik duygusuyla hareket eden bireyler bütünü topluluk olarak nitelendirebiliriz. Kuşaklar arasındaki değer aktarımı, toplumun sahip olduğu normlar ve kurumsal altyapılar aracılığı ile gerçekleşmektedir. Toplumsal güvenlik tanımlanmasında kullanılan toplum belirli bir kimliğe sahip dar çerçeveli kimlik gruplarını işaret etmektedir. Var olan toplumsal grupların birçoğunun ya devleti yoktur ya da imparatorluk dönemlerinden ulus devlete geçişte mevcut sınırları tarihsel sınırları ile uyuşmayan bir yapıda sonuçlanmıştır. Waever'e göre, "*Toplumsal güvenlik kendi başına önemlidir. Çünkü devleti olmayan etnik gruplarda da önemli gerçeklikler*

⁴⁰⁵ Selim Kurt, *Toplumsal Güvenliğin Yükselişi*, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 37, Ağustos 2015, ss. 459-476.

olup bu grupların kendi kimliklerine karşı tehditlere verdikleri karşılıklar da politik olarak önemlidir.”⁴⁰⁶

Devlet, kendi tabiiyetinde otoritesini inşa ederken baskın bir kimlik grubunu referans alıyor ve diğer kimlik gruplarını dışlıyorsa, konumunu ikincil derecede yaşayan veya bu yönde bir kaniya sahip olan diğer kimlik grupları, egemen kimlik grubu karşısında kendilerini öteki konumda görebilmektedirler.⁴⁰⁷

Kopenhag Okulu’nun sektörel güvenlik yaklaşımı, geleneksel güvenlik yaklaşımını devre dışı bırakmayıp ilişkisini devam ettirmektedir. Sektörel yaklaşım, egemenlik, refah, kimlik ve sürdürülebilirlik gibi farklı değerlerin güvenliğin referans noktaları olabileceğini göstermektedir. Yani bireylerin ne yaptıklarını yansıtmaktadır. Güvenlik sektörleri, genişleyen güvenlik ajandasının özellikleri olan güvenliğin farklı özelliklerinin içselleştirilmesine imkân tanımaktadır.⁴⁰⁸

1.2.2. Toplumsal Güvenlik ve Medya

Waever’e göre toplumsal güvenlik kavramının yukarıda da ifade edildiği gibi, *“Bir topluluğun kimliğine yönelik algılanan bir tehdide karşı savunulması”* olarak değerlendirildiği ve kimlik kavramının da, kişinin hayatında kendi için belirlediği ve kabullendiği bir rol olarak tanımlandığı düşünüldüğünde toplumsal güvenlik kavramının, toplumda var olan farklı kimliklerin korunmasına yönelik bir kavram olduğu hususunun altı çizilebilir.

1.2.3. Kopenhag Okuluna Göre Söyleme Dayalı Güvenlikleştirme

Kopenhag Okuluna göre güvenlik tehditleri söylemle ortaya konulur ve şekillendirilir. Bir bakıma güvenlikleştirme, söyleme/metin analizine dayalı bir

⁴⁰⁶ Taha Baran-Elçin Macar, *Değişen Güvenlik Yaklaşımları Örneğinde Kopenhag Okulu’nun Toplumsal Güvenlik Yaklaşımı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Sayı 54, 2017, s. 256.

⁴⁰⁷ Bülent Sarper Ağır, *Güvenlik Çalışmaları Alanında Kopenhag Okulunun Toplumsal Güvenlik Kavramsallaştırılması Çerçevesinde Bir Etnik Çatışma Örneği Olarak Kosova Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013, ss.

⁴⁰⁸ Ağır, a.g.e., s. 52.

süreçtir. Söylem analizi yaklaşımı ile Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisini benimseyen postyapısalcılar, postmodernler, feministler ve sosyal inşacılar bu teorisini var olduğu alanı keşfetmeye çalışırlar. Dolayısıyla burada Kopenhag Okulunun baktığı husus metindir. Metnin sesli veya yazılı olmasına dikkat edilmeksizin sadece içeriğine bakılır. Söylem analizi, aktörün gizli ajandası ve perde arkası düşünceleri ile değil, kamu metinleri ile ilgilenir. Wæver'e göre söylem analizi, kamu metinleri üzerinden çalışır, aktörlerin düşüncesini, niyetini, gizli planlarını anlamaya çaba göstermez. Burada ilgilenilen konunun bireysel karar alıcıların gerçekte neyi düşündükleri ile bir grubun ortak düşünceleri değil, aktörlerin ilişkilerinde hangi kodları ele aldıklarıdır. Güvenlik kavramının kullanıldığı durumlarda var olanın ele alınmasından çok gerçekliğin yeniden üretilmesine şahit olunur. Bu aslında Kopenhag Okulunun Derrida bakış açısıyla hareket ettiğinin yani güvenlik tehditlerinin içinde bulunduğu objektif koşullardan bağımsız söylemle yeniden gerçeklik kazandırıldığının bir göstergesidir. Aktörler arasındaki problemler, aktörlerin söylemi sonucunda bir tehdit kimliği kazanır. Kopenhag Okulu, güvenlikleştiren aktörü, bir nesnenin varlığına karşılık bir tehdit olduğunu ortaya koyarak problemleri güvenlikleştiren birim olarak betimlemektedir. Güvenlik söyleminde bulunabilen aktörler arasında siyasi liderler, bürokrasi, hükûmet, lobi ve baskı grupları sayılabilir. Güvenlikleştirme, diğer taraftan özellikleri bakımından *Arendt'in "polis" yaklaşımı ile benzerlik arz eder; fakat bu benzerliğin en çok belirginleştiği nokta siyasal eylemin süjeler arasında karar verilen niteliğidir. Tıpkı siyasal eylem gibi güvenlik edimi de güvenlikleştiren ve dinleyici kitle arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, ilgili kitle varlığı dair tehdit sunumuna ikna olmalı ve normal şartlarda uyulacak kurallara uyulmamasını öngören olağan dışı tedbirlerin alınmasına müsamaha göstermelidir. Aksi takdirde güvenlikleştirme değil, "güvenlikleştirme adımı" bahsedilecektir. Dolayısıyla, kitle ikna olmazsa bir sorun güvenlik tehdidi olarak nitelendirilemeyecektir. İlgili kitlenin ikna edilmesinin ilke olarak güvenlikleştirmenin olmazsa olmaz koşulu olarak ileri sürülmesi, bu yaklaşımın özünde Schmitt ötesinde Arendt'in siyasal anlayışının izlerinin bulunduğunu gösterir.*⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ Sinem Akgül-Açıkmeye, *Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), s. 43-73.

2. PATRİKHANE TALEP REPERTUARINI YAYGINLAŞTIRMA STRATEJİLERİ

2.1. Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporları

Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Avrupa Birliği Türkiye ilerleme raporları neredeyse Patrikhanenin talep repertuarını tamamen içeren dokümanlardır. Bartholomeos'un göreve gelmesi ile gösterdiği çabanın neticesinde Patrikhanenin talep repertuarının düzenli olarak her yıl bu raporlara söz konusu olması Patrikhanenin talep repertuarını bir yaygınlaştırma stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin ilerlemesine yönelik Komisyon görüşlerini dile getiren ilk "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu" 4 Kasım 1998 tarihinde yayımlanmıştır.⁴¹⁰ *"Din özgürlüğü bakımından, Lozan Antlaşması ile tanınan dinsel azınlıklar ve diğer dinsel azınlıklar arasında bir muamele farklılığı hâlâ mevcuttur"* ifadesi, 13 Ekim 1999 tarihinde yayımlanan "1999 Düzenli Raporu"na yansımıştır. Türkiye'nin, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesini hâlâ imzalamadığı ve Lozan Antlaşması ile tarif edilenlerden başka azınlıkları tanımadığı hususlarına ise 8 Kasım 2000 tarihinde açıklanan "2000 Düzenli Raporu"nda rastlanmaktadır. 13 Kasım 2001 tarihinde yayımlanan "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu"nda din özgürlüğü alanında bazı gayrimüslim topluluklara karşı hoşgörünün arttığı, kiliselerin ve azınlık vakıflarının diğer mallarının yenilenmesi için artık izin almaya gerek bulunmadığı, ancak bazı azınlık vakıf mallarının mülkiyet sorunun bulunduğu, bazı kiliselerin yasal statüsünün tanınmadığı, 1971 yılında kapatılan Heybeliada Ruhban Okulunun açılmasında hiçbir gelişme olmadığı gibi hususların altı çizilmiştir.⁴¹¹

20 Kasım 2002 tarihinde yayımlanan ilerleme raporunda, din özgürlüğünün teminat altında olmasına rağmen Lozan Antlaşması ile tanınsın veya tanınmasın

⁴¹⁰ https://www.ab.gov.tr/siteimages/2017_08/kronoloji.pdf, Erişim Tarihi: 14.05.2019.

⁴¹¹ <https://www.bumko.gov.tr/TR,1169/ilerleme-raporlari.html>, Erişim Tarihi: 14.05.2019.

Müslüman olmayan dinî toplulukların Türkiye’de tüzel kişiliklerinin, mülkiyet edinme ve din adamı yetiştirme haklarının olmadığı hususları önemle vurgulanmıştır.⁴¹² 5 Kasım 2003’te yayımlanan ilerleme raporunda ise azınlıkların bazı ayrımcı uygulamalara tabi tutulduğu, dinî topluluklara ilişkin tüzel kişilik, eğitim, din adamı yetiştirme ve mülkiyet hakkından tam olarak yararlanılmadığı, bu konularda kısıtlamalar bulunduğu, din özgürlüğü konusunda uyum paketleri ile getirilen değişikliklerin yeterli etkiyi yaratamadığı konusu öne çıkarılmıştır.⁴¹³ Önceki yıllarda yer alan hususlara 6 Ekim 2004 tarihinde yayımlanan ilerleme raporunda da değinilmiştir. Önde gelen dört Hristiyan topluluğun mevcut sorunların çözülmesi amacıyla 2003 yılı Eylül ayında yapılan çağrıya olumlu yanıt verilmiş, Türk makamları ile 2004 yılında diyalog başlatılmıştır. Fakat somut sonuçlar elde edilememiştir.⁴¹⁴ 9 Kasım 2005 tarihli Türkiye İlerleme Raporu’nda dini özgürlüklere ilişkin mevzuat ve uygulamada çok sınırlı gelişmenin kaydedildiği aktarılmıştır. Raporda ayrıca 2004 yılının Ekim ayında İstanbul’daki Patrikhanede bir bombalı saldırı olduğu, olayın ölüm ve yaralanma ile sonuçlanmadığı bilgisi verilmiştir.⁴¹⁵ 8 Kasım 2006 tarihli Türkiye İlerleme Raporunda, din adamlarının eğitimi ve yabancı din adamlarının Türkiye’de çalışmaları konusundaki kısıtlamaların süregeldiği, Türk mevzuatının gayrimüslim dinî topluluklar için özel çerçevede yüksek dinî öğretim imkânı sağlamadığı, Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulunun kapalı olduğu ve Ekümenik Patriğin dinî unvanının kamusal alanda kullanımının mümkün olmadığı vb. konu başlıkları yer bulmuştur.⁴¹⁶ 6 Kasım 2007 tarihinde yayımlanan ilerleme raporunda, gayrimüslim dinî grupların tüzel kişiliklerinin olmaması ve sınırlı mülkiyet hakları gibi sorunlarla karşılaştıkları, vakıflarının idaresinde ve mülklerini yargı

412

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

413

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

414

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

415

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

416

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

yoluyla geri almalarında sorunlar yaşandığı hususları belirtilmiştir. 2007 yılının Haziran ayında, Yargıtay’ın, Ekümenik Patrikhanenin Sen Sinod’una karşı açılan dava hakkında karar verdiği, anılan kararda; *“Türk mevzuatında Patrikhaneyi ekümenik kılan hiçbir dayanağın bulunmadığına, Patrikhanenin tüzel kişiliği bulunmayan bir dinî kurum olduğuna, Patrikhanede yapılan dinî seçimlere katılanların ve seçilenlerin Türk vatandaşları olmaları ve seçim tarihinde Türkiye’de çalışıyor olmaları gerektiğine”* hükmedildiği raporun satırlarına dökülmüştür.⁴¹⁷ 5 Kasım 2008 tarihli Türkiye İlerleme Raporu’nda; İçişleri Bakanlığı’nın 19 Haziran 2007 tarihli Gayrimüslim Türk vatandaşlarının dinî özgürlüğüne ilişkin yayımladığı genelgesinin istenen sonucu sağlamadığı belirtilmiştir. Gayrimüslim cemaatlerin yukarıda yer alan sorunlarının devam ettiği, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2008 yılı Ocak ayında “Ekümeniklik” sıfatının kullanımının devletin karar verdiği bir konu olmaması gerektiğini açıkladığı belirtilmiştir.⁴¹⁸ 14 Ekim 2009 tarihinde yayımlanan ilerleme raporunda, Şubat 2008 yılında kabul edilen Vakıflar Kanunu’nun uygulanmasına Rapor döneminde sorunsuzca devam edildiği, Aralık 2008’de Ekümenik Patrikhanenin yabancı din adamı çalıştırma başvurularının olumlu sonuçlandığına değinilmiştir. *“Ekümenik Patriğin, “ekümeniklik” unvanını her durumda kullanamadığı, Haziran 2007’de Yargıtay’ın, Patrikhane seçimlerine katılan ve seçilen kişilerin Türk vatandaşları olmaları ve seçim sırasında Türkiye’de çalışıyor olmaları gerektiğine hükmettiği”* bilgileri söz konusu rapora yansımıştır.⁴¹⁹ 9 Kasım 2010 tarihli rapora, “Ekümenik” Patrik Bartholomeos’un, yaklaşık doksan yıl sonra 15 Ağustos’ta Trabzon-Sümela Manastırı’nda ayin (Theotokos’un Ölümü Kutsal Ayini) gerçekleştirdiği, Türk makamlarınca 14 Rum Ortodoks din adamına Türk vatandaşlığı verildiği, bunun da Sen Sinod’un çalışmalarını kolaylaştırdığı bilgileri konu olmuştur.⁴²⁰ 12 Ekim 2011 tarihinde yayımlanan raporda, Patriğin, dinî unvanını her

417

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

418

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

419

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

420

https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf
Erişim Tarihi: 14.05.2019.

durumda kullanamadığı ve bu hakkın kullanılmasına yönelik herhangi bir müdahalenin AİHS'nin 9'uncu maddesine göre Ortodoks kilisesinin özerkliğini ihlal edeceğine ilişkin 2010 Venedik Komisyonu kararının uygulanmadığı satırlara yansımıştır.⁴²¹ 10 Ekim 2012 tarihinde açıklanan Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu'nda, *“Rum Ortodoks Patriği Bartholomeos'un, Ağustos ayında, yaklaşık 90 yıl sonra, üçüncü defa Trabzon ilindeki Sümela Manastırında ayin gerçekleştirdiği, Türk makamlarına göre Patriğin, “ekümenik” unvanını kullanma konusunda serbest olduğu, bununla birlikte Patrikhanenin, bu kullanıma yönelik olarak resmî makamlardan bir işaret almadığı ve Türkçe başlık olarak hâlâ “Fener Rum Patrikhanesi” ibaresi kullanıldığı”* öne çıkan hususlardır.⁴²² Vakıf mallarının iadesine ilişkin ise mülkiyet hakları ile ilgili olarak, Vakıflar Kanunu'nun Geçici 11'nci maddesinin uygulanmasına ilişkin yönetmeliğin 2011 yılında Ekim ayında yayımlandığı, bu düzenleme ile gayrimenkullerin tapu kaydı için başvuru şartları ve tazminat ödenmesine yönelik koşullar belirlenmiştir. Anılan cemaat vakıfları adına tapu tescilinin yapılmasına dair taleplerin başvurusunun en son 27 Ağustos 2012 tarihine kabul edilmesi karara bağlanmıştır.⁴²³ 16 Ekim 2013 tarihli raporda önceki raporlardan farklı olarak yeni bir hususun eklenmediği gözlenmiştir.⁴²⁴ 8 Ekim 2014 tarihinde yayımlanan raporda; 2008 tarihli Vakıflar Kanunu'nda değişiklik yapan ve 2011'de yürürlüğe giren düzenlemenin uygulamasına, taşınmazların iadesi veya taşınmazlar için tazminat ödenmesi yoluyla devam edildiği belirtilmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi Venedik Komisyonunun konuya ilişkin 2010 tarihli tavsiyelerinin uygulanması gerekliliği tekrar hatırlatılmıştır.⁴²⁵ 10 Kasım 2015 tarihinde açıklanan Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporunda, Patrikhanenin “ekümenik” unvanını kullanacağına dair bir işaret almadığı, Venedik Komisyonu tavsiyesinin uygulanmadığı ve Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması konuları aynı cümlelerle gündeme gelmiştir.⁴²⁶ 9 Kasım 2016 tarihli raporda Hristiyanlara ve

⁴²¹ https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 14.05.2019.

⁴²² https://ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 14.05.2019.

⁴²³ <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/CemaatVakiflariVakaAnaliziTR.31.10.13.pdf>, Erişim Tarihi: 12.12.2018.

⁴²⁴ https://ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 14.05.2019.

⁴²⁵ https://ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2019.

⁴²⁶ https://ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2019.

Musevilere yönelik nefret söylemi ve nefret suçlarının tekrar tekrar bildirilmeye devam ettiği, dinler arası diyalogun, bu alanda önemli bir unsur olduğu hususları öne çıkarılmıştır.⁴²⁷ 17 Nisan 2018 tarihinde yayımlanan Türkiye Raporunda, dinler arası diyalogun güçlendirilmesinin gerekliliği, Venedik Komisyonunun Türkiye’deki dinî cemaatlerin statüsü ve Ortodoks Patriğinin “ekümenik” unvanını kullanma hakkı ile ilgili tavsiyelerinin henüz uygulanmadığı, Heybeliada Ruhban Okulunun açılması konusunda adım atılmadığı istikrarlı bir biçimde yer almaya devam etmiştir. “25 Nisan 2017 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularındaki ciddi endişeleri ele alınıncaya kadar, Türkiye’nin 2005’te çıkartıldığı denetim sürecine yeniden alınmasına karar vermiştir.”⁴²⁸

29 Mayıs 2019 tarihinde açıklanan 2019 Türkiye Raporunda; Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü alt başlığının bulunduğu 35. sayfada, ibadet özgürlüğüne büyük oranda saygılı olduğu ifade edilmiştir. Önceki raporlarda yer aldığı gibi Venedik Komisyonunun Ortodoks Patriğin “ekümenik” sıfatını kullanabilmesi hakkına ilişkin tavsiyesinin uygulamaya dökülmediğinin altı tekrar çizilmiştir. Azınlıkları hedef alan nefret ifadeleri ve tehditlerin büyük bir problem olmaya devam ettiği, bu durumun yazılı ve görsel basında, ulusal, etnik ve dinî topluluklara yöneltilen nefret söylemlerini de kapsadığı vurgulanmıştır. Desteklerin azalmasına karşın görüşmelerin sürdüğü, örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, “Ekümenik” Rum Ortodoks Patriğini misafir ettiği ve Patriğin İstanbul Büyükkada’da bulunan Rum yetimhanesinin korunması ve restorasyonuna ilişkin destek talebinin karşılık bulduğu aktarılmıştır. Gayrimüslim azınlıkların mülkiyet haklarına yönelik düzenlemelerin gözden geçirilmesinin tamamlanmadığı, gayrimüslim cemaatlerin tüzel kişilik elde etmelerini sağlayacak mevzuatın yapılmadığı Raporda yer alan diğer ifadelerdir.⁴²⁹

⁴²⁷ https://ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim tarihi: 15.05.2019.

⁴²⁸ https://ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2019.

⁴²⁹ https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-tr.pdf Erişim Tarihi: 18.12.2019.

2.2. Uluslararası Dinî Özgürlükler Faaliyet Raporları

Patrikhanenin talep repertuarının düzenli olarak dile getirildiği bir diğer mecra da ABD’de açıklanan Uluslararası Dini Özgürlükler Raporlarıdır. Aşağıda 2007 yılından başlamak üzere 2018 yılı da dâhil bahse konu raporlar konumuza ilişkin hususları içeren kısımları yer almaktadır. Bu raporlardan da anlaşılacağı üzere Patrikhanenin talep repertuarı istikrarlı bir şekilde gündeme getirilmekte ve sistematik biçimde takip edilmektedir.

ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (USCIRF), Dışişleri Bakanlığından bağımsız olarak, Amerika dışındaki din veya inanç özgürlüğü alanlarında yaşanan sorunları ele almakta ve ABD siyasi yönetimine tavsiyelerde bulunmaktadır. USCIRF, 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Kanunu (IRFA) ile kurulmuş, bağımsız, çift partili bir ABD federal hükûmeti komisyonudur. Söz konusu komisyon ihlallerin tespitinde uluslararası standartları kullanmakta, Başkana, Dışişleri Bakanına ve Kongre’ye siyasi önerilerde bulunmaktadır. Komisyon üyeleri ve profesyonel kadrolar tarafından hazırlanan faaliyet raporları bir önceki yılın ocak ayından aralık ayına kadar olan dönemi içermektedir. Bazen dönem dışı önemli olaylara da yer verildiği gözlenmektedir.

2007 yılı Türkiye Faaliyet Raporunda, Ankara’nın Ekümenik Patrikhanenin Vatikan’a benzer Ortodoks Hristiyan statü ile yeni bir Patriklik inşa edeceğine inandığı, Ekümenik Patrik Bartholomeos’un bu durumun Ortodoks teolojiye aykırı olduğu, devlet içinde bir devleti öngören bu yaklaşımı kesinlikle ve apaçık reddettiği hususları yer almaktadır. Komisyon raporun sonunda dinî toplulukların hukuki bir tüzel kişiliğe sahip olmasına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması konularında da politika önerisinde bulunmuştur.⁴³⁰

Komisyonun düzenlediği 2008 Yıllık Raporunun Türkiye başlığında, Türk makamlarının Patrikhanenin “ekümenik” sıfatını kullanmasına izin vermediği, Patrikhaneyi sadece Türkiye’deki 2500 civarındaki Rum’un temsilcisi olarak

⁴³⁰ https://www.uscirtf.gov/sites/default/files/resources/AR_2007/turkey.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2019.

nitelendirildiğinin altı çizilmiştir. Ekümenik Patrikhanenin ve Ortodoks Rum cemaatinin hayatta kalmasının riskte olduğuna dikkat çekilmiştir.⁴³¹ ABD Komisyonunun Uluslararası Dini Özgürlükler Konulu 2009 Yılı Raporunun Türkiye bölümüne yansıyan hususlar şu şekildedir: Bu rapor süresi boyunca izleme listesine eklenen ülkelerden birisinin de Türkiye olduğu vurgulanmıştır. Rum cemaatinin Patrikliği, İstanbul'un fethinden bu yana Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yetki sınırları içinde olsa da Türk yetkililerin, Ekümenik Patrikliği hâlâ tüzel bir kişilik olarak tanımadığı, sadece Türkiye'deki Rum Ortodoks cemaatinin lideri rolünü kabul ettiği belirtilmiştir. Dönemin Başbakanı Erdoğan, 2008 yılında TBMM'de yaptığı konuşmada Patrik Bartholomeos'un "ekümenik" sıfatının "dâhili" bir sıfat olduğunu ve devletin buna karışmayacağını belirtmiş olmasına rağmen Türk hükûmetinin, Patrikliğin "ekümenik" statüsünü henüz resmî olarak tanımadığının önemle altı çizilmiştir.⁴³²

USCIRF tarafından açıklanan 2010, 2011, 2012 ve 2013 yılı raporlarında da benzer hususlara değinildiği, Sümela Manastırı'nda düzenlenen ayin, Sen Sinod'a yabancı uyruklu üyelerin seçilmesi vb. pozitif konu başlıklarına yer verildiğine şahit olunmuştur. 31 Ocak 2014 ila 31 Ocak 2015 tarihleri arasını kapsayan 2015 Faaliyet Raporunun Türkiye başlığında, dinî toplulukların sayıca az olmasına karşın tarihsel ve kültürel olduğu, Türk makamlarının Sen Sinod'a sadece Türk vatandaşlarının üye olabilmesine izin vermesini dinî toplulukların iç işlerine müdahale olarak telakki edildiği, öneriler alt başlığında ise *"İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin tamamen uygulanması ve 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması'nın tüm dinî azınlık cemaatlerine eşit hakların verileceği biçimde yorumlanmasının zorunluluğu ile Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun tekrar faaliyete geçeceğine dair özel olarak ve devlet yetkililerinden verilen sözlerin yerine getirilmesi ve diğer dinî grupların da kendi ruhban okullarını açmasına ve işletmesine izin verilmesi"* gibi hususlara yer verildiği görülmüştür.⁴³³ USCIRF, 2016 yılı raporlama süresince yaşanan olumlu gelişmelere karşın Türkiye'de devam

⁴³¹ <https://www.uscirtf.gov/sites/default/files/resources/AR2008/turkey.pdf> Erişim tarihi: 15.05.2019.

⁴³² <https://www.uscirtf.gov/sites/default/files/resources/AR2009/turkey%20in%20turkish.pdf> Erişim Tarihi: 15.05.2019.

⁴³³ https://www.uscirtf.gov/sites/default/files/Turkey%202015_Turkish.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2019.

eden din özgürlüğü kısıtlamalarını temel alarak Türkiye’yi 2016 yılında tekrar ikinci seviyeye koymuştur. 1971 yılından bu tarafa hâlâ kapalı tutulan Heybeliada Ruhban Okulu’nun yeniden açılmadığı vurgulanarak, öneriler bölümünde bu konuda devlet temsilcilerince ilk ağızdan verilen taahhütlerin tutulması ve ruhban okulunun şartsız biçimde tekrar faaliyete geçmesi raporun ağırlıklı bölümüdür.⁴³⁴

Türkiye’ye ait 2017 ve 2018 senelerini kapsayan faaliyet raporlarında, USCIRF tarafından, “*Uluslararası Din Özgürlüğü Kanunu (IRFA) çerçevesinde ‘yakın ilgi gerektiren ülke’ veya CPC olarak ‘sistemik, sürekli, dikkat çekici’ tanım standardının unsurlarından en az birini karşılayan din özgürlüğü ihlallerine iştirak etmesinden veya tolerans göstermesinden dolayı 2017 ve 2018 yıllarında Türkiye hükûmeti yeniden ikinci seviyeye konulmuştur.*” Yabancı metropolitlere çifte vatandaşlık hakkı verilmesi, Rum Ortodoks Epifani kutlaması düzenlenmesi izni ve azınlık anaokulu açılması gibi olumlu gelişmeler ifade edilmekle birlikte kronik hale gelen ve çözüme kavuşturulmayan hususlar raporda istikrarlı bir şekilde yeniden ele alınmıştır.⁴³⁵ USCIRF’un 2019 Yıllık Raporu’nda değerlendirilen 2018 yılında Türkiye’deki dinî özgürlüklerin durumunun endişe verici olduğu ve gelecek yıllarda da daha da kötüleşeceği öngörüsünde bulunulmuştur. Sen Sinod’a üye seçileceklerin Türk vatandaşı olması zorunluluğu, Heybeliada Ruhban Okulu’nun yeniden açılmasına ilişkin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Patrik Bartholomeos’un 2018 yılı Nisan ayında buluşmaları sonrasında 2018 yılı Eylül ayında okulun yeniden açılacağına dair beklentinin gerçekleşmemesi vb. hususlar rapora konu olmuştur.⁴³⁶

2.3. Bartholomeos’un Uluslararası Temasları

Bartholomeos’un patrikliğe seçildiği ilk yıllardan başlayarak bugüne kadar gerçekleştirdiği yurt dışı gezileri ile yurt içi kabullerini, Patrikhanenin talep repertuarını yaygınlaştırma stratejisi olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Patrik Bartholomeos’un Avrupa Parlamentosu’nda 19 Nisan 1994 tarihli

⁴³⁴ https://www.uscirtf.gov/sites/default/files/Turkey%202016_Turkish.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2019.

⁴³⁵ <https://www.uscirtf.gov/sites/default/files/Turkey.chapter.Turkish.translation.pdf> Erişim Tarihi: 15.05.2019.

⁴³⁶ https://www.uscirtf.gov/sites/default/files/Turkey%202019_Turkish%20translation.pdf Erişim Tarihi: 16.05.2019.

konuşması, Avrupa Birliği'nde Daimi Temsilcilik açılması, 11-18 Kasım 1994 tarihleri arasında Benelüks ülkelerine kapsamlı bir ziyaretin düzenlenmesi, 1994 yılının Ekim ayında uzun süren On İki Adalar gezisi, 29 Haziran 1995 tarihli Vatikan ziyareti, 8 Ekim 1997 tarihinde Selanik'te Atatürk Evi ziyareti, 22 Ekim 1997, 5 Mart 2002 ve 3 Kasım 2009 tarihli Amerika ziyaretleri ile 28 Haziran 2004 tarihinde ABD Başkanı George W. Bush ile Türkiye'de görüşmesi, 27 Haziran 2004 tarihinde NATO zirvesi için İstanbul'a gelen Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis ile görüşmesi, Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Prodi ile Brüksel'de 3 Ekim 2002 tarihinde bir araya gelmesi, Karamanlis'in 23 Ocak 2008 tarihinde Fener'de kabulü, 7 Nisan 2009 tarihinde Patrik Bartholomeos'un ABD Başkanı Barack Obama ile özel görüşmesi, Papa II. John Paul ile 29 Haziran 2004'te görüşmesi, Papa 16. Benedict'in 28 Kasım – 1 Aralık 2006 tarihleri arasında Türkiye ziyaretinde bir araya gelmesi, AB Komisyonu Başkanı Barroso'nun 12 Nisan 2008 tarihinde Patrikhanede kabulü, 28 Haziran 2008 Vatikan'ı ziyareti, Almanya Protestan Kilisesi Başkanı Piskopos Wolfgang Huber'in kabulü, Moskova ve Tüm Rusya Patriki Kirillos'un kabulü, ziyaret ve kabullerinden bazılarıdır.

Patrik Bartholomeos Avrupa Parlamentosu'nun daveti üzerine 19 Nisan 1994 tarihinde Parlamento kürsüsünden Avrupa milletvekillerine bir konuşma yapmıştır.⁴³⁷ Bartholomeos konuşma öncesinde Avrupa Parlamentosu başkanından aldığı bu davetin gerçekten de önemli bir olay olduğu, kendisinin bir devlet lideri olmadığı ve aynı zamanda devlet işleri ile politikaya karışmadığı için, ona yapılan davetin iki açıdan önemli olduğu kanısını taşıdığını ifade etmiştir. Birincisinin Avrupa'da siyasi konulardan sorumlu olanların, sorunlara çözüm getirebilmek için sorunların siyasi, ekonomik ve teknik özellikleri yanında bir manevi özelliğe de sahip olduklarını bildikleri, bu nedenle Avrupa'nın yeni durumlar için yüzyıllar boyunca Avrupa halklarını besleyen ve yetiştiren manevi geleneklere ihtiyaç duyduklarının farkında oldukları saptamasını yapmıştır. Bartholomeos, Ekümenik Patrikhanenin, geçmişte olduğu gibi, bugün de bu kutsal gelenekleri muhafaza etmeye çalıştığını belirtmiştir. İkinci olarak kendisine yapılan bu davetin, Avrupa'nın geleceğinin Ortodoksların

⁴³⁷ Sinan Tosun, *Rum Patriği: Devlet Başkanı Sıfatım Yok*, Milliyet, 19.04.1994. <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/fener-in-yesil-patrigi-38582538>, Erişim Tarihi: 10.05.2019.

Avrupa'daki gelişmelere ilgisiz kalmalarıyla güvence içinde olmayacağının idrak edilmesinden kaynaklandığı hususlarını sıralamıştır.

Bartholomeos, Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors'un da hazır bulunduğu Strasburg'daki Avrupa Parlamentosu'nda, "devlet başkanı" töreniyle karşılanmış, konuşmasının başında, *"Avrupa halklarının birleşmesini organize etmek gibi büyük bir tarihi görevle yükümlüsünüz, bunu barış, adalet ve demokrasi ile başarabilirsiniz ki, bütün bunların amacı dayanışma ve sevgidir, bu daha iyi bir dünya için ortak çaba gücünü ifade eden bir görevdir. Halkların arzusunu temsil eden sizlerin tüm gücünüzle çalıştığınız birleşik Avrupa konusu bize yabancı değildir"* dediği belirtilmiştir.

Bartholomeos konuşmasının devamında, Ekümenik Patrikhanenin 17 yüzyıllık tarihi gidişatına ve Hristiyanlığın etkin olması için yaptığı mücadelelere değinmiş, ancak Patrik, "Yeni Roma İstanbul Patrikhanesinin" eski Roma'daki eşdeğeri ile bir birliği sağlayamadıklarını, bu amacın gerçekleşebilmesi için ortak çaba sürdürdüklerini de sözlerine eklemiştir.

Patrik Bartholomeos'un, eski Yugoslavya'da meydana gelen Ortodoks, Katolik ve Müslümanların çatıştıkları savaşa değinmiş, Ortodoks kilise ve Ekümenik Patrikhanenin milli geleneklere ve halkların hassasiyetlerine saygılı olduğunu vurgulamış, *"Her türlü fanatikliği, kaba gücü nereden gelirse gelsin kınıyoruz. Halkların serbest bir şekilde birbirleriyle temas etmeleri, karşılıklı saygı, halkların barış içinde bir arada yaşamaları konularına "Boğaziçi Bildirisinde" ifade edildiği gibi saygılıyız"* şeklinde konuşmuştur.

Patrik Bartholomeos, Avrupa milletvekillerinden her türlü azınlıkları korumalarını talep etmiş, bölgelerin kalkınmaları konusundaki eşitsizliğe değinmiş, kuzey ile güney arasındaki kalkınmada dengenin zorunlu olduğunu vurgulayarak, eşitsizliğin insanlığın geleceği açısından tehlikeli olduğunu belirtmiştir.

Milliyet gazetesinin 12 Kasım 1994 tarihli sayısında “Patrikhane Brüksel’de Büro Açıyor” başlığı altında yayımlanan haberde, Patrikhanenin Avrupa Birliği ile resmî nitelikte bir ilişki arayışında olduğu, bilgi-belge alışverişi için bir bilgilendirme ofisini açmak istediği, daha sonra bu büronun diplomatik temsilciliğe dönüşeceği, ilk etapta Türkiye’nin bu durumdan rahatsızlığının gözlenmediği bilgileri yer almıştır.⁴³⁸

Patrik Bartholomeos’un 11-18 Kasım 1994 tarihleri arasında Benelüks ülkelerine (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) yaptığı ziyaret 11 Kasım günü özel bir uçakla Brüksel Zaventem havalimanına ulaşmasıyla başlamıştır. Bir Ortodoks kilisesi olan Saints Archanges katedralini ziyaret etmiş, Belçika metropoliti Panteleimon ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. 12 Kasım’da Türkiye Büyükelçiliğini ziyaret ettikten sonra Gant’a hareket etmiş, burada yine Ortodoks Saint Apôtre André kilisesini görmüş, ardından Malines’de (Mechelen) Saint Rambout katedralinde ekümenik duayı yönetmiş ve Kardinal Godfried Danneels ile bir araya gelmiştir. Aynı günü, Anvers’de St. Egidio topluluğu ile beraber yaptığı kısa dua ile bitirmiştir. 14 Kasım’da hem Belçika Kralı II. Albert, hem de Avrupa Topluluğu Komisyon Başkanı Jacques Delors ile görüşerek Lüksemburg’a hareket etmiştir. Akşam Roma Katolik Katedrali’nde ekümenik duaya iştirak etmiştir. 15 Kasım’da önce Türkiye Büyükelçiliğine gitmiş, sonra Lüksemburg Büyük Dükü Jean ve Lüksemburg Başbakanı Jacques Santer ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bartholomeos, Avrupa Birliği Adalet Divanı’na yaptığı ziyaret sonrasında Belçika’ya geçmiştir. 16 Kasım’da Belçika Başbakanı adına yardımcısı Melehior Wathelet ile bir araya gelmiş ve akabinde Hollanda, Rotterdam’a hareket etmiştir. 17 Kasım’da ise Hollanda Kraliçesi Beatrix ile görüştüktan sonra Utrecht’e geçmiş burada önce Ortodoks kilisesini sonrasında Willemsplatsoen eski Katolik kilisesini ziyaret etmiştir. 18 Kasım’da da Türkiye’ye doğru yola çıkmıştır.⁴³⁹

Milliyet gazetesinin 16 Ekim 1994 tarihli sayısının “Fener Patriği’nden 12 Adalar’a Ziyaret” başlığı altında yayımlanan haberde, Fener Rum Ortodoks Patriği 1. Bartholomeos’un, 17-28 Ekim 1994 tarihleri arasında Oniki Adalar’a resmî bir ziyarette bulunacağı, Rum Patrikhanesi’nden yapılan yazılı açıklamada, söz konusu

⁴³⁸ Dış Haberler Servisi, *Patrikhane Brüksel’de Büro Açıyor*, Milliyet, 12.11.1994.

⁴³⁹ De Sa Sainteté le Patriarche OEcuménique Bartholomée Au Benelux, Rapport de la Visite, 11-18 Novembre 1994, ss. 22-25.

adalardeki metropolitliklerin, doğrudan İstanbul Rum Patrikhanesi'ne bağlı olduklarının hatırlatıldığı, bu ziyaretin geçen yıl aynı tarihlerde gerçekleştirilmesinin planlandığı, ancak Yunanistan'daki erken seçimlerin, ziyaretin bu yıla ertelenmesine neden olduğu kaydedilmiştir. Açıklamada, ayrıca bazı yerli basın organları tarafından bu ziyaretin, siyasi amaç güttüğü yönündeki ifadelerinin Patriği ve Patrikhane mensuplarını son derece üzdüğü, söz konusu ziyarette siyasi bir taraf varsa, bu sadece Türk ve Yunan halkları arasındaki dostluk ve iş birliği bağlarını kuvvetlendirmekten ibaret olduğu, anılan ziyaretin Patriğin tüm öteki ziyaretleri gibi, dinî ve manevi amaçlı olduğu ve hiçbir siyasi içeriği gütmeyeceği hususlarına yer verilmiştir.

Ayrıca, Rum Patrikhanesinin, son yıllarda çevre konuları ile ilgili hassasiyetini devamlı gündeme getirdiği, bunu konferanslar, toplantılar ve bildiriler aracılığıyla gösterdiği, Midilli Adası'nda yerleşik Ege Üniversitesi Çevre Fakültesi tarafından Patrik Bartholomeos'a çevre sorunları alanındaki çaba ve faaliyetleri için verilecek fahri doktora unvanının törenine katılmak üzere, Patrik ve maiyetinin, 27 Ekim 1994 tarihinde de Midilli Adası'na da uğrayacakları ve Patrik Bartholomeos'un, 28 Ekim günü deniz yolu ile İstanbul'a döneceği bilgisi kaydedilmiştir.⁴⁴⁰

Yunanistan Cumhurbaşkanlığı'nın Askeri Dairesi Yetkilisi Korgeneral M. Lazaridis'in, Cumhurbaşkanı Karamanlis'in *"Bugün, bütün Yunanistan'ın sizi karşılarken duyduğu sevinç duygularını belirtmek isterim. Sizden Yunan ulusunu takdis etmenizi rica ediyorum. Yunanistan'daki mevcudiyetiniz, kesinlikle inancın muhafaza edilmesine, ayrıca ulus ve din adamlarının, ortodoksluğun güç verici kaynakları ile yeniden vaftiz edilmesine katkıda buluyor. Yunan halkı, her zaman sevgi, barış ve halklar arasında iş birliğinden ilham alan kişiliğinizde, Ortodoks Hristiyanlığın ekümenik özelliğinin garantörünü görmektedir"* satırlarını içeren mesajını Patrik Bartholomeos'a ileteceği ifade edilmiştir.⁴⁴¹

Kathimerini gazetesinin 10 Nisan 2009 tarihli sayısında, İlias Maglinis tarafından "Ermeniler ve Amerikalılar" başlığı altında yayımlanan yorum yazıda,

⁴⁴⁰ Milliyet Haber, *Fener Patriği'nden 12 Adalar'a Ziyaret*, Milliyet, (16.10.1994).

⁴⁴¹ *Patrik, Patmos'da*, Apoyevmatini, 18.10.1994.

ABD Başkanı Barack Obama'nın Türkiye ziyareti, Ekümenik Patrik Bartholomeos'la on dakikalık bir görüşme gerçekleştirerek, zevahiri kurtarma çabasıyla sona erdiği, sanki Beyaz Saray'ın, Türk hükûmetini rahatsız etmemek için olayı örtbas etmeye çalıştığı sitemkâr bir yaklaşımla satırlara aktarılmıştır.⁴⁴²

Kathimerini gazetesinin 3 Kasım 2009 tarihli sayısında, Athanasios Ellis imzasıyla ve “Bartholomeos Beyaz Saray'da” başlığı altında yayımlanan haberde, Ekümenik Patrik Bartholomeos'un uzun ABD gezisinin en önemli durağının Washington'da Barack Obama ile görüşmenin oluşturduğu, bu görüşmenin ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen dinî özgürlüklerle ilgili yıllık raporun açıklanmasından bir hafta sonra gerçekleşeceği, söz konusu raporda Ekümenik Patrikhanenin düzenli çalışmalarına konulan engeller nedeniyle Türk hükûmetinin eleştirildiği ve Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması yönündeki çağrının tekrarlandığı, buna benzer vurgulamaların daha önce Temsilciler Meclisi tarafından oy birliğiyle alınan kararda da yer aldığı ifade edilerek, Bartholomeos'un kişiliği övülmüş, dünya çapında oynadığı önemli rolün altı çizilmiştir.⁴⁴³

Patrikhanenin talep repertuarının yaygınlaşmasına destek veren unsurlardan birisi de Bartholomeos'un uluslararası temaslarıdır. Kimi zaman yurt dışı ziyaretler, kimi zaman da yurt içi kabuller şeklinde gerçekleşen görüşmeler, dinî ve siyasi aktörlerle olabildiği gibi bazen kurumlarla yapılmıştır. Özellikle uluslararası politik aktörlerin Patrikhanenin talep repertuarının dile getirilmesinde siyasetin araçsallığından yararlandıkları, bu talepleri daha kolayca dile getirdikleri müşahade edilmektedir.

⁴⁴² İlias Maglinis, *Ermeniler ve Amerikalılar*, Kathimerini, 10.04.2009. <http://www.kathimerini.gr/713991/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/armenioi-kai-amerikanoi> Erişim Tarihi: 11.02.2019.

⁴⁴³ Athanasios Ellis, *Bartholomeos Beyaz Saray'da*, Kathimerini, 03.11.2009. <http://www.kathimerini.gr/375011/article/epikairothta/politikh/ston-leyko-oiko-o-var8olomaiois> Erişim Tarihi: 06.06.2018.

2.4. Bartholomeos'un Medyada Yer Alan Demeçleri

Bartholomeos Milliyet gazetesinden Yasemin Çongar'a verdiği ve 23 Aralık 1994 tarihinde yayımlanan demecinde, Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılmasının gerekli olduğunu belirtmiş, bir buçuk yıl önce talep ettiği Başbakan Çiller'le görüşmesinin gerçekleşmesi halinde, kendisinden bunu isteyeceğini söylemiştir. Bartholomeos, ABD Başkanı Clinton ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Karolos Papulyas'ın Patrikhane için özel statü isteyip istemediklerine dair bir soruyu cevaplandırırken, bunun Clinton'a sorulması gerektiğini, Patrikhanenin dinî ve ruhani görevlerini serbest bir şekilde yerine getirmek istediğinin altını çizmiştir. Patrik Fener'de Vatikan gibi devlet kurulmasının düşünüldüğüne dair suçlamaların ise gülünç olduğunu, Ortodoks eksen, cephesi veya paktı ile ilgili olarak da bunun Moskova tarafından ortaya atıldığını, kendisinin buna karşı olduğunu satırlara dökmüştür. Ayrıca Patrikhanenin Brüksel'deki Temsilciliği konusunda, bunun Avrupa Ortodoksları tarafından istendiği için kurulacağını belirten Bartholomeos, bu konuda Türk hükûmetinin izni olmadan ilerlemeyeceklerini açıklamıştır.⁴⁴⁴

To Vima gazetesinin 6 Ekim 1996 tarihli sayısında, "Patrik Bartholomeos: 'Tanrı ve Tarih Bizim Yanımızda'" başlığı altında Bartholomeos tarafından Tina Politi'ye verilen demeçte, Bartholomeos'a Ortodoks ana kilisesinin lideri ve aynı zamanda tehlikeli bir ortam içinde geleneklerin bekçisi olan bir insan olarak, gün geçtikçe sayıları artan etrafınızdaki aşırı dincilerden korkmuyor musunuz sorusu yöneltilmiştir. Soruya cevaben Patrik, *"Hayır, gerçekten Patrikhane şimşekleri sık sık üzerine çekiyor. Ancak biz korkmuyoruz. Tanrı ve tarih bizim yanımızdadır. Burası bizim vatanımızdır ve burada tarihi haklara sahibiz. Patrikhane ve soydaşlar 17 yüzyıldır buradadır bu nedenle de birçok kez Yunanistan'da söylendiği veya yazıldığı gibi başka bir yere gitmemiz için ortada hiçbir sebep yok. Böyle bir şeyi ne tartışabilir ve ne de düşünebiliriz. Bazı sorunlara rağmen biz burada kalmaya kararlıyız. Patrikhane diğer özelliklerinin yanı sıra aynı zamanda uluslararası uygarlığa çok büyük değerli hizmetler veren bir uygarlık geleneğidir. Patrikhane, Bizans dönemindeki kutsal çalışmaları ile Slav ırklarının ortodoksluğu kabul etmelerine*

⁴⁴⁴ Yasemin Çongar, *Vatikan Olmayacağız*, Milliyet, 23.12.1994.

sebepe olmuştur. Demek ki Doğu Avrupa ve Avrupa bugün Hristiyan ise, bu sadece ve sadece Patrikhaneden kaynaklanan bir olaydır. Bugün dünyanın çeşitli yerlerindeki din görevlileri sadece dinî veya kilise görevleri ile yetinmeyip, neslimizin uygarlığını da kanıtlamaktadırlar” demiştir.

Evet, ama burada farklı dinsel görüşler mevcut yönündeki tespite, Patrik, “Sayın Erbakan’ın iktidara gelmesinden bu yana çok az bir süre geçti, ancak Ankara’nın aleyhimize bir tutum benimsediğini görmedik, geçmişte nasıl ise şimdi de öyleyiz. Geçenlerde Patrik ve Patrikhaneyi tehdit ettiler, ancak geçmişte de bu tür olaylar olmuştur. Yani Sayın Erbakan başbakan oldu diye bu olayların gerçekleştiğini söyleyemeyiz. Sayın Yılmaz ile de yaptığım gibi, ben kısa bir süre içinde Sayın Erbakan’ı ziyaret etmeyi talep edeceğim. Daha önce başbakan olan Bayan Çiller ile de görüşmek istedim, ancak beni kabul etmemiştir. Arası dinle ve dolayısıyla din temsilcileri ile iyi olan Sayın Erbakan’ın beni kabul edeceğine ve kendisine Patrikhane ile ilgili sorunları izah edeceğim inancını taşıyorum. Halklarımız coğrafi konumları nedeniyle kardeş gibi bir arada yaşamaya, iş birliği içinde olmaya ve karşılıklı olarak bölge ve tüm dünyada barışın yerleşmesi için katkıda bulunmaya mecburdurlar. Elbette bunu yaparlarken çıkarlar veya iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu olduğu zamanlar azınlık olarak iyi günler geçireceğimiz için değil de, yeni şartlar ve uluslararası alandaki yeni durumlar nedeniyle bu böyle olmalıdır” yorumunda bulunmuştur.

Tina Politi’nin “Başka halkların barış içinde bir arada yaşama şeklindeki çabalarından etkileniyor musunuz?” sorusunu Patrik, “Elbette, düşman olan halkların bugün geçmişi unutup ellerini birbirlerine uzattıklarını görünce, Ege’nin iki yakasında yaşayan bizlerde neden aynı şey olmasın diye düşünüyorum. Türkiye’de bulunan Ekümenik Patrikhane iki halk arasında bir barış köprüsü olmayı arzu ediyor. Ben yanlış anlaşılmadan da kesinlikle korkmadan her iki halkın birbirlerine yavaşmaları için çalışmaya devam edeceğimi söylemek istiyorum.” şeklinde cevaplamıştır.

Yanlış anlaşılmadan söz etme nedenini soran Tina Politi’ye Bartholomeos, “Birçok kez Türk-Yunan yakınlaşmasının zorunlu olduğundan söz ettim. İki ülke

arasında bir güven ortamı olmalıdır. Bugün ne liderlerde, ne de iki ülke arasında bir güven ortamı mevcut. Bu tür bir ortamın temin edilebilmesi için sürekli irtibat halinde olunmalıdır. Çünkü uzaklaşmak ve her iki taraftan söylenen acı sözler ne sorunları çözebilir, ne boşluğu doldurabilir, ne de güveni temin edebilir.” demiştir.

Patrik Bartholomeos ile Türk-Yunan ilişkilerinin analizi için buluşmadıklarını, Patrikhane himayesinde her iki yılda bir yapılan kutsal toplantı sebebiyle Eylül ayında davet edildiklerini, bu toplantıda ele alınan konunun Batı uygarlığı karşısında Ortodoks kilisesinin tutumu olduğu, bu konunun da ilginç olarak değerlendirilmesi üzerine Patrik’le de görüşmek istediklerini belirten Tina Politi, Patriğin onları büyük bir memnuniyetle kabul ettiğini, görüşmeleri sırasında birçok konuya değindiklerini, 1 Eylül gününün kilisede yılbaşı demek olduğu ve her iki yılda bir kez olmak üzere kutsal toplantının bu tarihte gerçekleştirilmesine karar verildiğini aktarmıştır.

Patrik Dimitrios döneminde başlayan bu ilkenin Patrik Bartholomeos tarafından da sürdürülmekte olduğu, Patrik Dimitrios’un inisiyatifi ile de 1 Eylül’ün Çevre Günü olarak ilan edildiği, çevre konularındaki hassasiyeti ile bilinen Patrik Bartholomeos’un, bu konuya daha da büyük bir ilgi göstererek, 1 Eylül günü kiliselerde çevre için okunan bir ilahi yazdırdığı bilgisi yer almıştır.

Ortodoksluğun Batı uygarlığına karşı nasıl bir tutum izlediği sorusu üzerine Patrik, *“Ortodoksluk, bu uygarlığa karşı sürekli olarak gerçeğin arayışı içinde bulunuyor. Buna rağmen Ortodoksluk batı toplumları içinde bir getto haline gelmek istemiyor. Amacımız tarihin gidişatını etkilemektir. Ortodoksluk manevi güçlere sahiptir. Ortodoksluk Batı uygarlığının tüm kesimlerde ilerlemesine neden olan çıkmazların çözümlenmesine katkıda bulunabilir”* yorumunda bulunmuştur.

Bazı çevrelerin kilisenin insanların sorunlarından uzak olduğunu söylemesi üzerine Patrik, *“Kilise faaliyetlerini dinî konuların dışına da çıkarmalıdır. Kilise sosyal ve kültür konularla ilgilenmelidir. Elbette yetkileri çerçevesinde bu konulara ilgi duymalıdır. Bu konudaki görüşlerimi Avrupa Parlamentosunda da sergiledim. Büyük bir üzüntü ile 20. yüzyılda Avrupa’yı sarsan konuları vurguladım. Avrupa’daki*

Ortodoks nüfusların dinleri ne olursa olsun komşuları ile savaşmaları dehşet verici bir konudur. Ulus ve etnik kavramların açıkça yeniden saptanması gerekmektedir. Birleşik Avrupa şeklindeki hayaller tek bir sosyal politika ve Avrupa halklarının uyum içinde verimli bir işbirliği yapmalarını gerektirmektedir. Eşitlik ve insan hakları ilkeleriyle sorunların çözümlenmediği anlaşıldı. Öte yandan sosyal politikanın gün geçtikçe kısıtlanmasına ilişkin maalesef bu sorun işsizlik trajedisi nedeniyle daha da büyüyor. İnsanı değerleri dikkate almadan geliştirilmekte ve ne olduğu bilinmeyen tüketim mallarına önem verilmektedir. Artık bencillikten uzaklaşıp kişisel verimliliğe önem vermek zamanı gelmiştir. Çağdaş Avrupalıyı tüketim zevkinden vazgeçmesi için de dini geleneklerdeki tecrübeleri olan kişiler ikna edebilir” demiştir.⁴⁴⁵

Bartholomeos Avriani gazetesine verdiği diğer demeçte ise, “Biz hiçbir zaman Patrikhaneyi ikinci bir Vatikan yapmayı düşünmedik. Aksine bu, Ortodoks kilisesinin ilkelerine ters düşen bir konudur. Ekümenik Patrikhane devlet olmayı arzu etmiyor. Biz sadece kilise olarak kalmayı arzu ediyoruz. Ancak biz her tarafın saygı göstereceği, dinî ve ruhsal insani değerleri öğreten ve her yöne doğru sevgi ve barışı ilan eden, özgür bir kilise olmak istiyoruz. Çünkü sevgi Tanrısı tarafından kurulan kilisede, barış mefhumu çok etkindir. Biz barış yanlıyız. Biz Cenabı Hakk’ın sevgiyi temsil ettiği inancını taşıyoruz. Çünkü mükemmel bir sevgi her zaman korku ve endişeleri bertaraf eder”.⁴⁴⁶

Der Standard gazetesinin 21 Haziran 2004 tarihli sayısında, gazetenin dış politika bölümü başkanı Gudrun Harrer’in Fener Patriği 1. Bartholomeos ile yaptığı “Avrupa Birliği’ni Zenginleştirecek İslam” başlıklı söyleşisinde, halkının çoğunluğu Müslüman olan Türkiye gibi bir ülkenin AB’ye katılımı için çaba harcıyorsunuz. Hristiyan Kilisesi’nin ruhani liderlerinden biri olarak, Avrupa Birliği Anayasası’nda Hristiyanlığa yer verilmemesini nasıl buluyorsunuz?” sorusuna Bartholomeos, Biz Hristiyanlar, yani Ortodokslar, Katolikler ve Protestanlar, Anayasa’da Hristiyan dinine, Hristiyanlığın köklerine ve Hristiyanlık mirasına yer verilmesini isterdik, ancak bu Hristiyan kilisesine dâhil olmayan diğer ulusların dışarıda bırakılmasını

⁴⁴⁵ Tina Politi, *Patrik Bartholomeos: Tanrı ve Tarih Bizim Yanımızda*, To Vima (BYEGM), 06.10.1996.

⁴⁴⁶ Yorgos Bakos, *Barış Yanlısı Bartholomeos*, Avriani (BYEGM), 14.11.1993.

istediğimiz anlamına gelmemeli. Tarihi nedenlerden ve tarafsızlığı vurgulamak için, ille de metnin içinde değil de, en azından önsözde Tanrı'ya ilişkin bir paragrafın bulunmasını isterdik. Avrupa tarihiyle ilgilenen hiçbir kimse, Avrupa'nın Hristiyan kökleri olduğu gerçeğini yadsıyamaz” cevabını vermiştir.

Bu yaklaşımın bir “Hristiyan Kulübü” olarak belirlenmesi anlamına gelip gelmeyeceğinin sorulması üzerine Bartholomeos, *“Bugün Avrupa Birliği'ni bir Hristiyan Kulübü olarak algılayamayız. Biz Avrupa ailesi içinde Hristiyan olmayanların da yeri olduğuna inanıyoruz. Örneğin bugün Almanya'da üç milyon Müslümanın yaşadığı bir gerçektir, Fransa'da bu sayı daha da fazladır. Ayrıca Avrupa'da Yahudiler de yaşıyor. Biz diğer kültür ve dinlerin Avrupa Birliği'ni zenginleştireceğine inanıyoruz. Ayrıca Hristiyanlarla daha yakın temas halinde olmak, Müslümanları da zenginleştirecektir.”* yorumunu yapmıştır.

Avrupa'daki İslamlaşma korkusunun oldukça büyük olduğunun hatırlatılması üzerine Bartholomeos, *“Bu birbirimizi iyi tanıyamamamızdan ileri geliyor. Burada Avrupa'nın da biraz suçu var. Bundan otuz-kırk yıl önce, Türkiye'den Avrupa ve Avusturya'ya ilk misafir işçilerin geldiği zamanlarda, sevgiyle karşılanmadılar, entegre edilmediler, aksine gettolarda izole olmuş bir şekilde yaşamaya zorlandılar. O zamanlar bu fırsattan yararlanılmadı. İkinci bir hata da, İslam'ın terörizm ile özdeşleştirilmesi. Hâlbuki yalnız İslam'da değil başka kültür ve dinlerde de teröristler var. Bu, kültürleri ve insanları birbirine yakınlaştırmak için dinler arası diyalogun ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Fener Patrikhanesi daha bundan 20 yıl önce, bütün bunların bugünkü kadar alışıl gelmiş olmadığı zamanlarda, İslâm ve Yahudilik ile bir diyalog başlattı. Bugüne kadar İslâm ile on, Yahudilerin ruhani liderleriyle beş, ayrıca iki kez de tek tanrılı diğer dinlerle uluslararası toplantılar yapıldı. 1994'te İstanbul'da Boğaz Açıklaması, 11 Eylül'deki feci olayların ardından da Aralık 2001'de Brüksel'de Brüksel Açıklaması bunlara birer örnektir. Önümüzdeki Ekim ayında, birinci toplantının yıldönümünde, İstanbul'da yeni bir toplantının daha yapılması planlandı. Ayrıca biz Fener Patriği olarak İslâm ülkelerini ziyaret ediyoruz”* ifadelerini sıralamıştır.

Harrer'in, *"Ama bu diyalogların bilim adamları düzeyinde olumlu sonuçlar vermesine karşılık, halk düzeyinde hiçbir iz bırakmadığını söyleyebilir miyiz? İslam toplumlarının bazı kesimlerinin, özellikle de Irak Savaşı sonrasında, radikalleştiklerini inkâr edemeyiz"* saptamasına Patrik, *"Medyada izlediğimiz, Suudi Arabistan'daki rehinenin kafasının uçurulması gibi sahneler, politikacıları sorumluluklarının bilincine varmaları yolunda etkilememizin ne kadar gerekli olduğunu bize gösteriyor. Her iki taraftan da bize emanet edilen insanların aydınlatılması ve eğitilmesinden biz sorumluyuz. Biz insanlarımızı, kendilerinden farklı olanları oldukları gibi kabul etme ve onlara saygı duyma yönünde eğitmeliyiz"* şeklinde cevap vermiştir. Son olarak İslam ile teolojik bir diyalogun mümkün olup olmadığının sorulması üzerine Bartholomeos cevaben, *"Biz Hristiyanlar kendi aramızda teolojik bir diyalogdan bahsederken, Yahudilik ve İslam ile diyalog söz konusu olunca akademik bir diyalogdan bahsediyoruz. Bu diyalog çerçevesinde salt teolojik konular değil de, toplumsal siyasi ve sosyal konular ele alınıyor, çünkü teolojik bağlamda bir uzlaşmaya varmak çok güç olurdu ve biz çözemediğimiz teolojik sorunlarla uğraşırken, diğer fîli sorunlar giderek büyüüp çoğalırdı. Ama bizim bu sorunları çözmemiz gerekiyor, sorunlar hepimizin birlikte çözüm getirmesini bekliyorlar"* demiştir.⁴⁴⁷

Fileleftheros gazetesinin 20 Nisan 2008 tarihli sayısında, *"Gelin Cesaret Alın, Gelin Ümit Edin... Ekümenik Patrik Bartholomeos'tan Fileleftheros'a Özel Açıklama"* başlıklı haberinde, Patrik Bartholomeos'la gerçekleştirilen mülakatta, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin politik iktidardan isteklerine ilişkin soru karşısında Patriğin, *"Hükûmetimizden, dünyanın herhangi bir devletinde her vatandaşın hakkı olandan fazlasını istemiyoruz"* cevabını verdiği ve isteklerini şu şekilde aktardığı belirtilmiştir.

- 1.Fener Rum Patrikhanesinin ekümenik sıfatının ve tüzel kişiliğinin tanınması.
- 2.Patrik seçimine dair uygulamalardaki engellerin kaldırılması.
- 3.Heybeliada Ruhban Okulunun tekrar açılması.
- 4.Vakıf mallarının iadesi meselesi.

⁴⁴⁷ Gudrun Harrer, *Avrupa Birliği'ni Zenginleştirecek İslam*, Der Standard, 21.06.2004

Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Avrupa Birliği Türkiye ilerleme raporlarında, Türkiye’den, dinî vazifelerini ve amacını bağımsız bir biçimde yerine getirebilmesi için Patrikhanenin isteklerine karşı olumlu cevap vermesi istenmektedir. Mülakatta Bartholomeos’un *“İstanbul Rumlarının geleceğini ancak Tanrı bilir. Biz Tanrı’ya inanıyoruz. Bu nedenle ümitsizliğe düşmüyoruz. Uluslararası ilişkileri belirlemeye yetkili değiliz, ancak Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin ileri gitmesi için bütün gücümüzle çalışıyoruz. Türkiye’nin, Avrupa Birliğinde, büyük Avrupa ailesi içinde yeri olduğuna inanıyoruz. Oldukça olumlu adımlar atıldı, daha gerekenlerin de atılmasını umuyoruz. Türkiye’nin üye olmaması ne Türkiye’nin ne de Avrupa’nın çıkarına olur”* dediği gazete haberine yansıtılmıştır.⁴⁴⁸

Kathimerini gazetesinin 21 Şubat 2012 tarihli sayısında, “Bartholomeos TBMM’de” başlıklı haberde, Ekümenik Patrik Bartholomeos’un, yeni Anayasa çalışmaları çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren TBMM Komisyonundan eşitlik, Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması, dinî özgürlük ve ibadet özgürlüğü talep ettiği, Bartholomeos’un söz konusu komisyona hitaben yaptığı tarihî konuşmasında, gayrimüslim azınlıkların taleplerini aktardığı ve “İkinci sınıf vatandaş olmak istemiyoruz!” dediği cümlelerine yer verilmiştir. Ekümenik Patriğin, Türkiye’de azınlıkların karşılaştıkları haksızlıklar hakkında konuştuğu ve durumun yavaş yavaş değiştiğini ifade ettiği, sonrasında yaptığı açıklamada ise *“Türk vatandaşları olarak fazla bir şey istemiyoruz. Eşitlik istiyoruz, ayırım istemiyoruz. Burada doğduk, askerlik görevimizi yaptık, vergi ödüyoruz ve oy kullanıyoruz. Haksızlıkların tekrarlanmamasını ve bunun, yeni anayasayla garanti altına alınmasını talep ettik”* dediği yansıtılmıştır.⁴⁴⁹

Patrik Bartholomeos’un ulusal ve uluslararası gazetelere yansıyan beyanlarından Patrikhanenin talep repertuarını net biçimde ifade ettiği, bunu bir Türk vatandaşı olarak istediği, söylemlerinde popülist ifadelerden kaçındığı, çatışmacı bir

⁴⁴⁸ Gelin Cesaret Alın, Gelin Ümit Edin... Ekümenik Patrik Bartholomeos’tan Fileleftheros’a Özel Açıklama, Fileleftheros, (20.04.2008). <https://www.ab.gov.tr/41703.html>, Erişim Tarihi: 19.12.2019.

⁴⁴⁹ Bartholomeos TBMM’de, Kathimerini, (21.02.2012). <http://www.kathimerini.gr/451057/article/epikairothta/politikh/o-kk-var8olomaio-s-sthn-e8nosyneleysh>, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=120737 Erişim Tarihi: 09.09.2017.

dilden sakındığı, kurumsal taleplerini ifade ederken pozitif bir dil kullandığı, taleplerinde tutarlılığı ve sürekliliği sağladığı vb. hususları tespit etmek yerinde olacaktır.

2.5. Talep Repertuarının Uluslararasılaşması

Patrikhanenin talep repertuarını oluşturan dört temel hususun uluslararası aktörler tarafından sıklıkla dile getirilerek uluslararasılaştırıldığı dikkatle takip edilen bir konudur. Gerek Avrupa Birliği bünyesinde üretilen raporlarda gerekse ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (USCIRF) tarafından düzenlenen faaliyet raporlarında talep repertuarı bir bütün şeklinde ele alındığı gibi uluslararası aktörler tarafından da bu taleplerin ortaya konulmasında aynı yöntem izlenmektedir.

3 Ağustos 1982 tarihli Amerikan Kongresi tutanağında, Cumhuriyetçilerin Teksas temsilcisi James M. Collins'in aynı gün Temsilciler Meclisine sunduğu Kuzey-Güney Amerika Rum Ortodoks Kiliseleri Birliğinin, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesine yönelik kabul ettiği bir karar tasarısının tutanağa alınmasını istediği bir bildiriye yer verilmiştir. Collins bu bildiride, Kuzey-Güney Amerika Rum Ortodoks Kiliseleri Birliğinin iki yılda bir gerçekleştirilen toplantılarının yirmi altıncısının San Francisco'da yapıldığı, bu toplantıda İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesine dair bir karar tasarısına imza atıldığı, bu tasarının Temsilciler Meclisinde incelenmesi için aynen tutanağa geçirilmesini talep etmiştir. Söz konusu karar tasarısında İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Hristiyanlığın ilk günlerinden beri dinî bir merkez olduğu, varlığının ve faaliyetlerinin serbestçe ifa edilmesinin uluslararası antlaşmalarla güvence altına alındığı belirtilmiştir. Patrikhanenin Ortodoksluğa inananlar tarafından bir ilham kaynağı olarak değerlendirildiği, Kuzey-Güney Amerika Rum Ortodoks Kiliseleri Birliği'nin doğrudan buraya bağlı olduğu ifade edilmiştir. Ancak Türk hükûmeti tarafından uzun süredir Patrikhaneye, Patrikhaneye bağlı diğer kiliselere ve okullara baskı uygulandığı, Uluslararası Af Örgütü, Dünya Kiliseler Konseyi, Avrupa Konseyi gibi kurumlar tarafından Türkiye'nin "insan hakları ve dinî özgürlükler" alanlarındaki kısıtlamaların belgelendirildiği, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesinin dinî görevlerini tam olarak yerine getirmesinin engellendiği hususları belirtilmiştir.

Karar tasarısının devamında Türk hükûmetinden Türkiye’deki dinî azınlıkların haklarının güvence altına alınması, ABD’den Türk hükûmetine dinî özgürlüklere ilişkin çeşitli uluslararası antlaşmalar ve sözleşmelere uyması için baskı uygulanması yönünde çaba gösterilmesi istenilmiştir. Ayrıca dünyadaki çeşitli dinî kuruluşlara ve insan hakları örgütlerine, Türkiye’de dinî özgürlükler alanında var olduğu savunulan engellemelerin kaldırılması yönünde çağrıda bulunulmuştur.⁴⁵⁰

1991 yılı Aralık ayında Amerika Birleşik Devletleri’ne bir ziyaret için giden Yunanistan’ın o dönemki Başbakanı Mitçotakis, yetkililerle yaptığı görüşmelerde Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılmasına yönelik Türkiye’ye baskı yapılması dileğini iletmış ve 1992 yılının Şubat ayında da Türkiye’den aynı isteklerini gündeme getirmiştir.⁴⁵¹

20 Mart 1994 tarihinde ABD Başkanı Bill Clinton, dönemin Türkiye Başbakanı Tansu Çiller’e bir mektup gönderdiği, mektupta ülkesinin Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması meselesine ilgi duyduğunu belirterek, Ruhban Okulunun yeniden açılmasına ilişkin Türkiye ve Yunanistan’ın aralarında bir anlaşmaya varmaları talebinde bulunmuştur.⁴⁵²

Milliyet gazetesinin 3 Mayıs 1996 tarihli dış haberler bölümünde “Patrik’ten Ruhban Okulu Kampanyası” başlığı ile yayımlanan haberde, Atina’da düzenlenen Avrupa Halk Partisi toplantısında Avrupa Halk Partisi Başkanı ve Belçika eski Başbakanı Wilfried Martens ile yardımcısı AB milletvekili Yorgos Anastasopoulos 25 yıldır kapalı olan Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması için Bartholomeos’un talebi üzerine parti olarak mücadele edeceklerini bildirmişlerdir.⁴⁵³

⁴⁵⁰ <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1982-pt14/pdf/GPO-CRECB-1982-pt14-4-3.pdf> Erişim Tarihi: 10.09.2018. <https://www.congress.gov/senate-communication/97th-congress/petition-or-memorial/1154?q=%7B%22search%22%3A%5B%22orthodox%22%5D%7D&s=9&r=4> Erişim Tarihi: 10.09.2018.

⁴⁵¹ Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ankara, Ocak Yayınları, 1999, s. 60.

⁴⁵² Athanasios Anagnostopulu, *Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi, Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim ve 19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayri Müslimler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 72.

⁴⁵³ *Patrik’ten Ruhban Okulu Kampanyası*, Milliyet, (03.05.1996).

Taki Berberakis'in 12 Kasım 1998 yılında Milliyet gazetesinde "Heybeliada Manastırı Yine Sorun Oldu" başlığı ile Atina çıkışlı verdiği haberinde, Heybeliada'da Fener Rum Patrikhanesine ait Aya Triada Manastırının (Heybeliada Ruhban Okulu da burada bulunmaktadır.) mütevelli heyetinin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından feshedildiği bildirilmiştir. Patrikhane yetkililerince Washington ve Brüksel'de yoğun diplomatik girişimlerin başlatıldığı, Bartholomeos'un Fener'i ziyaret eden ABD'nin Ankara Büyükelçisi Mark Parris'e durumu aktardığı habere yansıtılmıştır. Diğer taraftan Patrikhaneye bağlı ABD'deki Rum Kilisesi ruhani lideri Başpiskopos Spiridon'un ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Mark Grosman ile Washington'da görüşerek kararın iptal edilmesini talep edeceğinin altı çizilmiştir. Beyaz Saray sözcüsü John Lockhart'ın Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili olarak Türk hükûmeti ile temasa geçtiği bilgisi satırlarda kendine yer bulurken, beş Yunan Avrupa Parlamenterinin Avrupa Birliği Komisyonu Dış ilişkiler Komiseri Hans Van Den Broek'e mektup gönderdikleri, konu ile ilgili bir tutum belirlenmesi talebinde bulundukları belirtilmiştir.⁴⁵⁴

Soğuk Savaş'ın başladığı yıllarda Atlantik Bölgesi'nin savunulması amacıyla 4 Nisan 1949 tarihli Washington Antlaşması⁴⁵⁵ ile kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ABD'de 11 Eylül olaylarının yaşanması neticesinde askeri olarak yeni bir yapılanmaya gitmiştir. NATO'nun 28-29 Haziran 2004 tarihinde ilk defa 26 müttefik ülke liderinin katılımıyla yapılan İstanbul Zirvesi NATO için bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁵⁶ Söz konusu zirveye katılmak üzere Türkiye'ye gelen Yunanistan Başbakanı Konstantinos Karamanlis 27 Haziran 2004 tarihinde, Fener Rum Patrikhanesinde Patrik Bartholomeos ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Diğer bir görüşme 28 Haziran 2004 tarihinde Patrik Bartholomeos ile yine NATO Zirvesi için Türkiye'de bulunan ABD Başkanı George Bush arasında gerçekleşmiştir. Haber kanalı CNN Türk'e göre, Ortodoks Ekümenik Patriği 1. Bartolomeos'un Bush ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamada, Heybeliada Ruhban Okulunun açılması konusunun, Bush'un Ankara'da Türk yetkililerle yaptığı

⁴⁵⁴ Taki Berberakis, *Heybeliada Manastırı Yine Sorun Oldu*, Milliyet, (12.11.1998).

⁴⁵⁵ <http://www.mfa.gov.tr/nato-tarihce.tr.mfa> Erişim Tarihi: 03.05.2018.

⁴⁵⁶ İlhan Uzgel, *İstanbul NATO Zirvesi*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 59, Sayı:3, 2004, ss. 256-260.

görüşmelerde ele alındığını belirttiği, İstanbul Heybeliada'da bulunan bu okulun 1971'de kapatıldığı, Bartolomeos'un, yıllardır bu okulun açılmasını istediği, Türk hükûmetinin ise, Avrupa'nın demokrasi ve kişisel özgürlüklere saygı gösterilmesi normlarına yaklaşmak için kurumu yeniden açmak istediğini bir süredir söylediği ifade edilmiş, yüzde 99'u Müslüman olan Türkiye'de başta İstanbul'da olmak üzere 45 bin Ermeni, 35 bin Musevi, 20 bin Süryani ve 4 bin Ortodoks Rum'un yaşadığı bilgileri aktarılmıştır.⁴⁵⁷

2007 yılında ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesinin 50 üyesinden 42 üyesinin imzaladığı Erdoğan hükûmetine hitaben yazılan mektupta; komitenin başkanı Tom Lantos'un nitelemesiyle, *“dünyanın en eski ve en büyük hazinelerinden birisi”* olan Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin dinî özgürlükler alanındaki bütün sınırlamaların kaldırılması talep edilmiştir. Komite mensuplarınca Türk hükûmetinden, tüm dünyada kabul gören Patrikhanenin *“ekümenik”* konumunun tanınması, vakıf mallarının iadesi, Heybeliada'da bulunan Ruhban okulunun tekrar faaliyete geçmesi ile *“seçilecek kişinin Türk vatandaşı olması yönünde devam eden ısrar”* dâhil olmak üzere, patrik seçimi prosedüründeki bütün kısıtlara son verilmesi hususları talep edilmiştir.⁴⁵⁸ Patrikhanenin talep repertuarını oluşturan dört temel talebin bahse konu Komite tarafından aynen dile getirildiği görülmektedir.

Almanya Protestan Kilisesi Başkanı Piskopos Wolfgang Huber, 12 ila 16 Mart 2009 tarihleri arasında Rheinland Bölgesi Protestan Kilisesi Başkanı Nikolaus Schneider, Müdürü Marlehn Thieme, Almanya Protestan Kilisesinin Dış İlişkiler Başkanı Martin Schindehütte, Almanya Protestan Kilisesinin Federal hükûmet ve Avrupa Birliği nezdindeki temsilcisi Bernhard Felmberg'in yer aldığı bir heyet eşliğinde Türkiye'ye gelmiştir. Heyet, çok sayıda siyasi görüşmelerle birlikte, ziyaret kapsamında Patrik I. Bartholomeos ile bir araya gelmiştir. Yapılan bu görüşmede, genel olarak Avrupa'daki kiliseler arasındaki ekümenik iş birliğinin yanı sıra Türkiye ile ilgili somut kilise konuları ele alınmış, bu çerçevede Almanya Protestan Kilisesi,

⁴⁵⁷ Bush, *Türkiye'deki Dini Liderlerle Görüştü*, Agence France Press (AFP), 28.06.2004.

⁴⁵⁸ Nicholas Gage, *Ortodoksluk Hristiyanlık Tehdit Altında*, International Herald Tribune, (08.09.2008). https://www.ab.gov.tr/_42186.html, Erişim Tarihi: 01.09.2019.

1971 yılından beri kapalı olan Heybeliada'daki Rum Ortodoks Ruhban Okulunun yeniden açılması yönündeki Patrikhanenin çabalarını desteklediğini ifade etmiştir.⁴⁵⁹

Kathimerini gazetesinin 22 Mart 2009 tarihli sayısında, Dora Antoniu'nun kaleme aldığı "Heybeliada Okulu Ön Planda" başlıklı haberde, diplomatik kaynaklara atıfta bulunularak Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması konusunda kısa zamanda ilerleme olabileceği, Dışişleri Bakanlığının edindiği bilgilerin okulun açılması hususunda bir gelişmenin gündeme gelebileceği yönünde olduğu vurgulanmıştır. Ruhban okulunun yeniden faaliyete geçmesine yönelik engellerin kaldırılmasında politik iktidarın davranışlarında bir yumuşamanın olabileceği düşüncesi aktarılmıştır. ABD Başkanı Barack Obama'nın 6-7 Nisan 2009 tarihlerinde yapacağı Türkiye gezisiyle iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeyinin yukarıya taşınmasından doğacak "yan çıktının" bu olabileceği ifade edilmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un, Ankara ziyareti sırasında Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan ile Heybeliada konusunu ele aldığı, verdiği beyanatlarda bu husustan bahsettiği vurgulanmıştır. Diğer taraftan Başkan Barack Obama'nın Illinois Senatörü olduğu dönemde Heybeliada Ruhban Okulunun faaliyete geçmesi ve daha çok Ekümenik Patrikhanenin talep repertuarını destekleyen konularda görüşler ortaya koyduğu öne sürülmüştür. Yunanistan Dışişleri Bakanlığının Ankara'dan edinilen hususları dikkate alarak, Türkiye'nin ABD ile diyalogundaki yeni bir dönemin başlaması ve ABD Başkanının Türkiye'ye ziyareti sırasında Ekümenik Patrik Bartholomeos ile bir araya gelmesi kapsamında bir "iyi niyet gösterisinde" bulunmasının söz konusu olduğu ve Avrupa Parlamentosu'nun son kabul edilen ilerleme raporunda Heybeliada Ruhban Okulunun en kısa zamanda açılmasını istediği vurgulanmıştır.⁴⁶⁰

Kathimerini gazetesinin 4 Kasım 2009 tarihli sayısında, Nikos Papahristos imzasıyla ve "Obama Fener'i ve Heybeliada Ruhban Okulunun Yeniden Açılmasını Destekliyor" başlığı altında yayımlanan haberde, Ekümenik Patrik Bartholomeos ile

⁴⁵⁹ Klartext von Wolfgang Huber EKD - Delegation reist in die Türkei, Evangelische Kirche in Deutschland, (16.03.2009). https://archiv.ekd.de/aktuell/edi_2009_03_16_rat_tuerkei.html

⁴⁶⁰ Dora Antoniu, Heybeliada Okulu Ön Planda, Kathimerini, 22.03.2009. <http://www.kathimerini.gr/353243/article/epikairothta/politikh/sto-proskhnio-h-sxolh-ths-xalkhs>, https://www.ab.gov.tr/_42922.html Erişim Tarihi: 05.08.2018.

ABD Başkanı Barack Obama arasında Beyaz Saray’da yapılan görüşmede, Ekümenik Patrikhanenin sorunları ve Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması konularının ele alındığı, görüşmeden sonra Beyaz Saray’dan yapılan açıklamada, Başkan’ın, dünya çapında bir lider olan Ekümenik Patriğe ve Haybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması konusuna olan desteğini tekrarladığı ifade edilerek Washington’un, Fener’in ekümenikliğini ve Heybeliada Ruhban Okuluna ilişkin talebi tanıdığı netleştirildi denilmiştir.⁴⁶¹

Yenişafak gazetesinin 28 Mayıs 2011 tarihinde Gündem bölümünde “Türkiye Ruhban Okulunu Derhal Aç” başlığı ile verilen haberde, ABD Kongresi’ndeki Helsinki Komisyonu Eş Başkanı, Demokrat Parti’den Maryland Senatörü Benjamin Cardin tarafından ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesine 196 sayılı bir tasarı sunulduğu belirtilmiştir. Bu tasarıda 15 Ağustos 2009 tarihinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Bartholomeos arasında yapılan tarihi görüşmeden memnuniyet duyulduğu, Sümela Manastırı’nda 88 yıl aradan sonra ilk kez ayin düzenlenmesine ve Büyükada Rum Yetimhanesinin Fener Rum Patrikhanesine iade edilmesine izin verilmesinin olumlu olduğu hususlarının altı çizildiği ifade edilmiştir. Tasarıda “Heybeliada Ruhban Okulunun koşulsuz olarak daha fazla geciktirilmeden biran önce açılması talebinde bulunulmuştur.”⁴⁶²

Aljazeera Turk’ün internet sitesinde 20 Kasım 2013 tarihinde “ABD’den Türkiye’ye Ruhban Okulu Çağrısı” başlığı ile bir haber yayımlanmıştır. Haberde ABD Kongresi’nin alt komisyonlarından birisinde Ankara’ya, 1971 senesinde kapatılan Heybeliada Ruhban Okulunu yeniden faaliyete geçirilmesi yönünde bir çağrının yapıldığı belirtilmiştir. Ruhban okulunun ‘şartsız ve gecikmeden’ açılmasını isteyen tasarının, Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu’na bağlı Avrupa, Avrasya ve

⁴⁶¹ Nikos Papahristos, *Obama Fener’i ve Heybeliada Ruhban Okulu’nun Yeniden Açılmasını Destekliyor*, Kathimerini, 04.11.2009.
<http://www.kathimerini.gr/375103/article/epikairotha/politikh/o-ompama-yposthrizei-to-fanari-kai-thn-epanaleitoyrgia-ths-xalkhs> Erişim Tarihi: 14.08.2018.

⁴⁶² *Türkiye Ruhban Okulunu Derhal Aç*, Yeni Şafak, 28.05.2011.

Yükselen Tehditler Alt Komisyonu'nda kabul edildiği bilgisi haberin satırlarına yansımıştır.⁴⁶³

Kathimerini gazetesinin 16 Mayıs 2014 tarihli nüshasında, Panagis Galiatsatos imzalı ve “Merkel'den Ayasofya Öfkesi” başlığı altında yayımlanan yazıda, Deutsche Welle gazetesi referans verilerek Merkel'in, Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi planının kabul edilemez olarak nitelendirdiği ifade edilmiştir. Angela Merkel'in, Berlin'de Ekümenik Patrik Bartholomeos ile görüşmesi sırasında Ayasofya'nın camiye dönüşmesi aleyhinde görüş belirttiği ifade edilmiş, ayrıca ülkenin Meclis Başkanı Norbert Lammert ile de görüştüğü, görüşmeden sonra Lammert'in, Heybeliada Okulunun kapalı olmasının, dinî özgürlükler için gerçekten engel oluşturduğu şeklinde açıklama yaptığı haberin satırlarına yansımıştır.⁴⁶⁴

Patrikhanenin talep repertuarının uluslararası kamuoyunda, uluslararası aktörler tarafından birey ve kurum düzeyinde ele alındığı, çeşitli vesilelerle dile getirildiği, talep repertuarının uluslararası metinlere yansımalarının sağlandığı, böylelikle talep repertuarının uluslararasılaştırıldığı görülmektedir. Bu yolla talep repertuarının karşılanmasında Türk politik elit üzerinde bir baskı oluşturulmak istendiği hususu dikkati çekmektedir.

⁴⁶³ ABD'den Türkiye'ye Ruhban Okulu Çağrısı, Aljazeera Turk, 20.11.2013. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-turkiyeye-ruhban-okulu-cagrisi>, Erişim Tarihi: 19.12.2019.

⁴⁶⁴ Panagis Galiatsatos, Merkel'den Ayasofya Öfkesi, Kathimerini, 16.05.2014. <http://www.kathimerini.gr/767291/article/epikairothta/politikh/orgh-merkel-gia-agia-sofia> Erişim Tarihi: 01.07.2018.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi talep repertuarının değişimi, dönüşümü, meşrulaştırma ve yaygınlaştırma stratejileri ile politik iktidarın bu talepler karşısında izlediği tutumlar, tarafların güvenlik/tehdit algıları bağlamında kültürel yaklaşım analizi ile ele alınmıştır. Lozan tartışmalarından günümüze Patrikhanenin talep repertuarının içeriğinin değişmediği, sürekliliğini devam ettirdiği gözlenmektedir. Ancak talep repertuarının Cumhuriyet dönemi boyunca değişen siyaset gündemlerinde, Mübadele Sözleşmesi, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyaları, 1934 Trakya Olayları, 1942 Varlık Vergisi Kanunu, 6-7 Eylül 1955 Olayları, 1964 Sürgünü başta olmak üzere önemli olaylardan etkilendiği, bu çerçevede tarafların güvenlik/tehdit algılarının hızla dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin, Cumhuriyet döneminin büyük bir bölümünde Patrikhanenin talep repertuarını ulusal güvenliğine tehdit olarak algıladığı, söz konusu taleplerin karşılanmasındaki isteksizliğini 2000'li yıllara kadar katı bir şekilde devam ettirdiği görülmektedir. Patrikhane ise kendi bakışı ile “biz” kimliğine tehdit olarak nitelendirdiği tutumları, talep repertuarını meşrulaştırma stratejisi olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan küreselleşmenin, Patrikhanenin talep repertuarına bir manevra alanı sağladığı ve bu repertuarı siyasallaştırdığı söylenebilir. Avrupa Birliği, ABD, Yunanistan gibi uluslararası aktörlerin ve bu aktörlerin bazı kurumlarının Patrikhanenin talep repertuarının sözcülüğünü yapması, takibinde olması talep repertuarının yaygınlaştırma stratejilerine işaret etmektedir.

Bartholomeos döneminde politik iktidarın kendini “dinî kimlik” talep ve referansına dayandırması, modernleşmeci ulus-devlet fikrinin erozyonunu gündeme getirmiştir. Ulus-devletin laik karakterinin tarihsel hafızaya dayalı baskın olduğu dönemlerdeki tarafların tavrı, Bartholomeos dönemindeki politik iktidarın dini yaşamaya ilişkin özlem ve taleplerini yönelttiği “özgürlükçü sistemde” nispeten değişmiştir. Bartholomeos döneminde bu tarihsel kırılma noktasının getirdiği dinamizm ile talep repertuarı yüksek sesle dile getirilebilmiş, az da olsa bu taleplere bir karşılık alınabilmiştir.

Patrikhane kendini ekümenik olarak değerlendirmiş ve bu unvanı her zaman kullanmış, Patrikhane kurumunun işlevsel ve yapısal kimliği açısından bu durumu zaruri görmüştür. Otosefal kiliselerin tarih boyunca özgürlüklerini veren kurum Ekümenik Patrikhane olmuştur. En son Rusya’da, zamanında Çarlık tarafından zorla Moskova kilisesine bağlanan Ukrayna kilisesinin bağımsızlık statüsü, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin imzaladığı bir belge (tomos) ile resmiyete dökülmüştür.

Eşitler arasında birinci (Primus inter pares) unvanına sahip Patrikhane, güçlü ruhani liderlerinden birisi olarak görülen Patrik Athenagoras döneminde, Katolik dünyasının lideri Roma ile başlayan diyalogda Ortodoks dünyası adına söz sahibi olmuştur. Bu sözcülük ve Pan Ortodoks toplantıların düzenlenmesindeki koordinasyon görevi Moskova kilisesi yaklaşımına karşın diğer Ortodoks kiliselerin büyük oranda rıza gösterdiği bir durumdur. Doğu Roma İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletine kadar geçen Osmanlı İmparatorluğu dönemi Patrikhanenin dinî yeri kadar siyasi ve hukuki vasfının da Ortodoks dünyasında önem arz ettiği yıllar olmuştur. Sonrasında Milliyetçilik akımlarının tezahürü ile bir taraftan ulus devletler inşa edilirken diğer yandan imparatorlukların kozmopolit zengin kültürel yapısı tarihin derinliklerine karışmaktan kurtulamamıştır. Bu sancılı dönemin yeni aktörleri “öteki”ler yani azınlıklar, hâkim tarafın iradi seçimleri ile kendilerini tanımlayan kimlikleri aşınmaya devam etmiştir.

Günümüzde artık fiziksel-coğrafi askeri işgal salt güvenlik konusu olmaktan çıkmış, etnik, dinsel ve kültürel toplulukların “biz” kimliğinin tehlikede olduğunu hissetmeleri de bir tehdit algısı olarak güvenlik konusu olmuştur. Bunlar arasında azınlıklara karşı uygulanan dil, eğitim, kültürel ve siyasi alanlardaki kısıtlamalar, ayrımcı politikalar dikkat çekmektedir. Etnik, dinî ve bölgesel sorunları bünyesinde barındıran devletlerde var olan toplumsal güvenlik sorunları uluslararası sistemin de ilgi alanına girmektedir. Kopenhag Okulu güvenliğin hem devlet içi hem de devlet dışı boyutları arasında kesin bir ayrım çizgisi olmadığı düşüncesindedir. Patrikhanenin Bartholomeos döneminde uluslararası kamuoyunda daha görünür hale gelmesinin bir yönü de bu olsa gerektir.

Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası Moskova'nın Slav ırkı olan bölgelerde, yani Balkanlar'da kilise siyaseti ile etkinliğini artırmak isteği hem Avrupa Birliği hem de Amerika Birleşik Devletleri tarafından dikkatle takip edilmekte, mevcut durum Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine verilen açık destekle dengelenmeye çalışılmaktadır. Gerek Patrikhanenin gerekse bu tarihî kurumun doğal, zaruri veya seçili muhatap olduğu ülkelerin istekleri doğrultusunda verdikleri mücadelede söylemler medya aracılığı ile adreslenmektedir. Zaten ideolojiler, söylemler kanalıyla egemen güçler tarafından üretilmektedir. Halka ve uluslararası topluma haber vasıtasıyla sunulan söylemlerin yeniden üretilmesi görevi kitle iletişim araçlarıdır.

Patrikhanenin sürekli gündemde tuttuğu talep repertuarının öne çıkan iki konusu, Patrikhanenin ekümenik sıfatının ve tüzel kişiliğinin tanınması ile Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması meselesidir. Bu konuların Yunanistan ve Türkiye medyasında haber olarak üretilmesinde çoğunlukla benimsenen bakış açısı milliyetçilik ve ırkçılık üzerinedir. Milli mesele uğruna doğruları görmezden gelme ve sübjektif bir yaklaşım söz konusudur. Bir bakıma hükûmetin politikası ile özdeşleşme sağlanmakta, kullanılan dil ve söylem ile haber kışkırtıcı bir hüviyete bürünmektedir. Büyük puntolarla kışkırtma anonsu yapılırken buna sebep olasılıklar küçük punto cümleler ile gizlenmeye çalışılmaktadır. Olaylar üzerine sorgulayan bir iletişim tekniğinden daha çok yargılayan bir medya ile karşı karşıya kalınmaktadır. Söylemde dil aracılığı ile ideoloji ve iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğu ve karşıt imge “öteki”nin nasıl inşa edildiği hususları medyaya yansıyan bu haberlerde gözlemlemek mümkündür.

Zaman zaman “Yeşil Patrik” olarak adlandırılan Bartholomeos, çevreye gösterdiği duyarlılık nedeniyle Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından “dünya koruyucusu” ilan edilmiş, üzerinde sıklıkla durduğu çevre konusunda önayak olduğu programlar ve diyaloglar yoluyla insanoğlu ve tabiat arasında bir uyum tesis edilmesinde yoğun çabalar sarfetmiş ve Patrikhanenin talep repertuarının meşrulaştırma stratejisinin inşa edilmesinde çevre temasını iyi değerlendirmiştir.

Patrik Bartholomeos'un "Vatikan Modeli Devlet İçinde Devlet" yaklaşımının kabul edilmediğini çok kez beyan etmesi, bu olasılığın Ortodoks teolojisi açısından da mümkün olmadığı, tarihte bir örneğinin bulunmadığı yönündeki değerlendirmeleri kayda değerdir. Gerek Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporuna ilişkin kararlarda gerekse ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (USCIRF) tarafından açıklanan Uluslararası Dinî Özgürlükler Faaliyet Raporlarında Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması konusunda Türk makamları tarafından birinci elden verilen sözlerin yerine getirilmesi talepleri yer aldığı bu husus politik aktörler tarafından yalanlanmamıştır. Hatta Patrik Bartholomeos'un 25 Nisan 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından kabulü sonrasında Heybeliada Ruhban Okulunun 2018 yılı Eylül ayında açılacağı beklentisini en üst düzeye taşıması mevcut iktidarın çok zıt noktada olmadığının bir göstergesidir.

Araştırma konusunun odağında yer alan Patrikhanenin talep repertuarının Lozan tartışmaları üzerine temellendiği düşünüldüğünde, taleplerin karşılanmasında kimi zaman Lozan'ın aşındırıldığı kimi zaman da Lozan'ın delinmeden bir çözüm üretilmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Ezcümle Patrikhane bir taraftan Rusya ve Türkiye nazarında, Türkiye'de yaşamını sürdüren birkaç bin Rum'un dinî meseleleri ile iştigal eden yerel bir kilise olarak değerlendirilirken, diğer taraftan uluslararası kamuoyunda ve Ortodoks dünyasında dinî, ruhani ve ahlaki misyonunu yerine getiren ulus üstü ekümenik bir kurum gibi görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap

- Akar, R., **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları** (İkinci Baskı), Belge Yayınları, İstanbul, 2000.
- Akar, R., Demir, H., **İstanbul'un Son Sürgünleri** (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Akgönül, S., **Le Patriarcat Grec Orthodoxe de l'Isolement à l'Internationalisation**, Maisonneuve & Larose, Paris, 2005.
- Akgönül, S., **Les Grecs de Turquie**, L'Harmattan & Bruylant-Academia, Belçika, 2004.
- Akgönül, S., **Religions de Turquie, Religions des Turcs : Nouveaux Acteurs dans l'Europe Elargie**, L'Harmattan, Paris, 2005.
- Aktar, A., **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları** (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, Şubat 2000.
- Aktar, A., **Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Anderson, B., **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- Alatlı, Alev (Der.), 2014, **Batıya Yön Veren Metinler** (Birinci Basım), "*Batı Geleneklerinin Yahudi-Hristiyan Kaynakları*", Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2014, ss. 53-89.
- Anagnostopulu, A., **Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi, Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim ve 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayri Müslimler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Arhondonis, D., **Bir Patrik Çocukken** (Birinci Baskı), Bizim Deniz Yayınları, İstanbul, 2006.
- Arı, T., **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika** (7. Baskı), MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.
- Augustinos, G., **Küçük Asya Rumları 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite** (1. Baskı), Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.
- Barthes, R., **Dilin Çalışma Sesi**, Çeviren. Ayşe Ece, Necmettin Kamil Sevil, Elif Gökteke, İstanbul: Yapı Kredi, 2013.
- Bayramoğlu, N. N., **Türk-Yunan Yakınlaşmasında (1996-2000) Yunan Medyasının Rolü?** (Birinci Baskı), Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2006.

- Benlisoy, F., Aslanoğlu, A. M., Rigas, H. (Der.), (2012), **İstanbul Rumları Bugün ve Yarın** (Birinci Basım), Patrik Bartholomeos, “*İstanbul Patriği Bartholomeos’un Konferansı Açış Konuşması*”, İstos Yayın, İstanbul, Haziran 2012, ss. 13-16.
- Benlisoy, Y., Macar, E., **Fener Patrikhanesi**, (Birinci Baskı), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996.
- Benhabib, S., **Ötekilerin Hakları, Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar** (2. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Berkes, N., **Patrikhane ve Ekümeniklik** (Birinci Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
- Bilgin, F., **Büyük Ortadoğu Projesi** (Dokuzuncu Baskı), İlk Yayınları, İstanbul, 2004.
- Bilgin, Nuri (Ed.), (1997). **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik** (Birinci Basım), Akçam, T. “*Hızla Türkleşiyoruz*”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 143-158.
- Bilgin, Nuri (Ed.), (1997). **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik** (Birinci Basım), Varol, M. “*Kuramda ve Gerçeklikte Yurttaş*”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 131-139.
- Bilgin, Nuri (Ed.), (1997). **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik** (Birinci Basım), Aybars, E. “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ulusal Kimlik Oluşumu ve Batının Etkisi*”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 159-163.
- Bora, Tanıl (Ed.), (2008). **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Milliyetçilik** (3. Baskı). Millas, H. “*Millî Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan)*”, İletişim Yayınları, Cilt 4, İstanbul, 2008, ss. 193-201.
- Bora, Tanıl (Ed.), (2008). **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Milliyetçilik** (3. Baskı). Çağaptay, S. “*Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite*”, İletişim Yayınları, Cilt 4, İstanbul, 2008, ss. 245-274.
- Bozkurt, G., **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)** (Birinci Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 1989.
- Buzan, B., **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, Boulder: Lynne Rienner Pub, 1991.
- Buzan, B., Wæver, O. ve Wilde, J., **Security: A New Framework for Analysis**, Boulder, Lynne Rienner Publishers, Londra, 1998.
- Castellan, G., **Balkanların Tarihi** (Birinci Basım), ONK Ajans, İstanbul, 1993.
- Castells, M., **The Power of Identity** (İkinci Baskı), Blackwell, Oxford, 2004.
- Chomsky, N., **Medya Gerçeği**. Çeviren Abdullah Yılmaz, Osman Akinbay. İstanbul: Everest Yayınları, 2012.

- Cin, T., **Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü** (Birinci Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Clément, O., **Conversations With Ecumenical Patriarch Bartholomew I** (Çeviri Baskısı), St Vladimir's Seminary Press, New York, 1997.
- Clément, O., **L'Eglise Orthodoxe** (Düzeltilmiş 5. Baskı), Presses Universitaires de France, Paris, 1995.
- Clément, O., **Ortodoks Mezhebi** (Birinci Basım), Çev. Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 1993.
- Çavuşoğlu, N., **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları** (İkinci Baskı), Su Yayınları, Ankara, 2001, s. 35.
- Çelik, M., **Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihî Seyri** (Birinci Baskı), Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.
- Çomu, Tuğrul (Ed.), (2010). **Yeni Medyada Nefret Söylemi** (Birinci Baskı). Binark, M. *"Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi"*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 11-54.
- De Sa Sainteté le Patriarche OEcuménique Bartholomée Au Benelux**, Rapport de la Visite, 11-18 Novembre 1994.
- Dedoğlu, B., **Uluslararası Güvenlik ve Strateji** (2. Baskı), İstanbul Yeniüzyıl Yayınları, 2014.
- Demirkürek, İ., **Azınlıklar ve Marjinal Gruplar** (1. Baskı), Kurgu, Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.
- Diehl, C., **Bizans İmparatorluğunun Tarihi**. Çeviren A. Göke Bozkurt. İstanbul: İlgi Yayınları, 2006.
- Ducellier, A., **Byzance et Le Monde Orthodoxe** (3. Baskı), Armand Colin, Paris, 1997.
- Durna, Tezcan (Ed.), (2010). **Medyadan Söylemler** (1. Baskı), Durna, T., Kubilay, Ç., *"Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri"*, Libra Kitap, İstanbul, 2010, ss. 47-82.
- Dvornik, F., **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikana** (Birinci Baskı). Fransızcaya Çeviren Soeur Jean – Marie O.P. Fransızcadan Türkçeye Çeviren Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Erdoğan, İ. **Uluslararası İletişim, Dünyanın Çarpık Düzeni**, Kaynak Yayınları İstanbul, 1995.

- Ergül N., **Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında BM'nin Rolü ve Uygulamaları**, (Editör: Atilla Sandıklı), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Eriksen, T. H., **Etnisite ve Milliyetçilik** (Birinci Baskı), Avesta Sosyal Bilim, İstanbul, 2004.
- Falk, R. **Yırtıcı Küreselleşme**, çev. Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- Galtung, J., **Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek, Çatışma Çözümüne Giriş**, çev. Havva Kök, USAK Yayınları, Ankara, 2009.
- Gellner, E., **Nations and Nationalism**, Oxford, Basil Blackwell Publisher, 1983
- Gökçen, S., **Ortodoks Üçgeni Yunanistan, Patrikhane ve Pontus** (1. Baskı), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Gregory, T. E., **Bizans Tarihi** (Genişletilmiş 3. Baskı), Çev. Esra Ermert: İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Gülen, N., **Heybeliada Tarihi, Coğrafyası, Yaşamı**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Güler, A., **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ankara, Ocak Yayınları, 1999.
- Gültekin, M., **Algı Yönetimi ve Manipülasyon** (1. Baskı), Pınar Yayınları, İstanbul, Mayıs 2016.
- Gündüz Ş., **Hristiyanlık**, (3. Baskı), İstanbul, İSAM Yayınları, 2008.
- Gündüz, Ş., (Ed), (2010). **Yaşayan Dünya Dinleri** (3. Baskı), Katar, M. "Ortodoksluk", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 111-121.
- Gürdoğan, E. N., **New York'tan Los Angeles'a Yeni Roma** (3. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Güven, D., **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları** (Birinci Basım), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- Güven, D., **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları** (2. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2006.
- Hale, W., **Türk Dış Politikası 1774-2000** (Birinci Baskı), Mozaik Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Herman, E. S., **Medyada İkiyüzlülük Propaganda Çağında Haberleri Deşifre Etmek** (Birinci Baskı), Çev. Nur Nirven. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, Ekim 2004.
- Hobsbawm, E. J., **Millletler ve Milliyetçilik** (Dördüncü Basım), Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Istavridis, V. T., **Prerogatives of the Byzantine Patriarchate in relation with the Other Oriental Patriarchates**, Roma.

- İnci, S., **Heybeliada Ruhban Okulu** (Birinci Baskı), Yedirenk Yayınları, İstanbul, 2010, s. 80.
- Kabasakal Arat, Zehra F. (Ed.), **Human Rights in Turkey**. Oran, B., “*The Minority Concept and Rights in Turkey: The Lausanne Peace Treaty and Current Issues*”, University of Pennysylvania Press, 2007.
- Karlsson, I., **Avrupa’nın Üvey Evlatları** (Birinci Basım), Çev. Turhan Kayaoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Karpat, H. K., **Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik** (Üçüncü Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Karpat, H. K., **Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik** (Birinci Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Keane, J., **Medya ve Demokrasi** (İkinci Basım), Çev. Haluk Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Koçoğlu, Y., **Azınlık Gençleri Anlatıyor**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Köse, E., **Yunanistan ve Bitmeyen Kin** (Birinci Baskı), İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- Laqueur, W. Z., **Communism and Nationalism in the Middle East** (Birinci Baskı), Routledge&Kegan Paul, London, 1956.
- Lichbach, M. I. & Zuckerman, A. S. (Der), (1994), **Comparative Politics – Rationality, Culture and Structure** (1. Baskı), Ross, M. H., “*Culture and Identity in Comparative Political Analysis*”, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, ss. 42-81.
- Lipschutz, Ronnie D. (Ed.), (1995), **On Security** (Birinci Baskı), Waeber, O., “*Securitization and Desecuritization*”, Columbia University Press, New York: 1995, ss. 46-87.
- M. Nicol, D., **Bizans’ın Son Yüzyılları** (1. Baskı), Çev. Bilge Umar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Macar, E., **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi** (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Macar, E., Gökaçtı, M. A., **Heybeliada Ruhban Okulu’nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler**, Tesev Yayınları, İstanbul, Aralık 2005, s. 13.
- Mantran, R., **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (Altıncı Basım), Adam Yayınları, İstanbul, 2002.
- McCarty, J., **Ölüm ve Sürgün** (Birinci Baskı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.

- McLuhan, M. **Understanding Media - The Extensions of Man**, McGraw-Hill, London and New York, 1964.
- McSweeney, B., **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Meray, S. L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Takım: 1, Cilt: 1, Kitap:1, Sayı: 291, Ankara, 1969
- Minnerath, R., **Histoire des Conciles** (Birinci Baskı), Presses Universitaires de France, Paris, 1996.
- Parla, T., **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Radford, B., **Medya Nasıl Yanıltıyor?** (Birinci Basım), Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Şahin, M. S., **Fener Patrikhanesi ve Türkiye** (3. Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.
- Okay, Y., (Ed.), 2014, **Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler** (1. Baskı). Yıldırım, M. C. *"Türk-Yunan İlişkilerinde Yumuşama Döneminin Öğrettikleri"*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 13-28.
- Olca, O., **Sevres Andlaşmasına Doğru** (Birinci Baskı), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.
- Oran, Baskın (Der.), (2004). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar - Cilt 1**, Fırat, M. *"1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I"*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 596-598.
- Oran, B., **Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama** (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Oran, B., **Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar** (Yayına Hazırlayan: Ülkü Özen). İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Oran, B., **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu** (1. Baskı), Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986.
- Ortaylı, İ., **Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi** (2. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ostrogorsky, G., **Bizans Devleti Tarihi** (2. Baskı), Çev. Fikret İşıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- Orwell, G., **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört** (42. Basım), Çev. Celâl Üster, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

- Ökte, F., **Varlık Vergisi Faciası** (Birinci Basım), Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.
- Özyılmaz, E., **Heybeliada Ruhban Okulu** (Birinci Baskı) Tamga Yayınları, Ankara, 2000.
- Özyurtkan, Ö. **Patrikhane Dosyası Başlangıçtan Günümüze** (Birinci Baskı), Elif Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Roger, Antoine (Ed), (2008). **Milliyetçilik Kuramı**, Çev. A. Ufuk Kılıç, Gellner, E. “*Bir Kültürel Homojenizasyon Mantığı*”, Versus Yayınları, 2008, İstanbul.
- Runciman, S., **The Great Church in Captivity**, Cambridge University Press, London, 1968.
- Sander, O., **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü** (6. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2010.
- Sander, O., **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e** (31. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2016.
- Smith, P. (Der.), (1995). **Latin America in Comparative Perspective**. Geddes, B. “*Uses and Limits of Rational Choice*”, Westview, Boulder, 1995, ss. 81-108.
- Sönmezoğlu, F. **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, 1. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2000.
- Tarrow, S., **Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Fiyat İstatistikleri (1933-1943)**, Ankara, 1944.
- Tezel, Y. S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)** (2. Baskı), Yurt Yayınları, Ankara, 1986.
- Tilly, C., **Demokrasi** (2. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara, Şubat 2014.
- Tilly, C., **From Mobilization to Revolution**, Reading, MA: Addison-Wesley, 1978.
- Tilly, C., **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Yayınevi, Ankara, 2001.
- Tilly, C., **Toplumsal Hareketler 1768-2004**, Çev. Orhan Düz, Babil Yayınları, Erzurum, 2008.
- Tilly, C., Sidney Tarrow, **Contentious Politics**, Paradigm, Chicago, 2007.
- Türkmen F., **Kırılğan İttifaktan “Model Ortaklığa” Türkiye ABD İlişkileri** (Birinci Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Uluç, G., **Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı, Olanaklar-Sorunlar-Tartışmalar** (Birinci Basım), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Ünlü, B., **Türklük Sözleşmesi** (3. Baskı), Dipnot Yayınları, Ankara, 2018.
- Waltz K. N., **Theory of International Politics**, New York, Random House, 1979.

- Williams, M. C., **Culture and Security: Symbolic Power and the Politics of International Security**, Routledge, London, 2007.
- Yerasimos, S., **Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu** (6. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Yıldırım, S., Sofuoğlu, A., **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi** (1. Baskı), Köksav Yayınları, Ankara, 2010.
- Yılmaz S., **21'inci Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, İstanbul, Alfa Basımevi, 2006.
- Yüksel, E., **Medya ve Habercilik**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Nisan 2010.

Sürekli Yayınlar

- Akgül-Açıkmeşe, S., **Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri**, Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), s. 43-73.
- Aktürk, Ş., **Etnik Kategori ve Milliyetçilik**, Doğu Batı, Sayı: 38, 2006, ss. 23-56.
- Aktürk, Ş., **Türkiye’de Ulus Devletin Dönüşümü: Çok Kültürcü Açılımların Sebepleri ve Sonuçları, 2004-2013**, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, 2018, ss. 101-74.
- Alptekin, H., **Toplumsal ve Siyasal Değişim Kavramı Üzerinden Karşılaştırmalı Siyaset Teorilerinin Analizi**, İnsan & Toplum, 2019, ss. 1-24.
- Avrupa’nın Tehlike Altındaki 7 Kültürel Miras Alanı’ndan Biri de Büyükaada Rum Yetimhanesi**, Mimarlık Dergisi, Sayı: 400, İstanbul, 26.03.2018.
- Aydın, M., **Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1986, ss. 123-148.
- Aydın-Düzgit, Senem, **Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Uluslararası İlişkiler, Cilt 12, Sayı 46, s. 153-168.
- Aytaş, G. S., **Vakıflar Kanunu Bir Ayrıcalık Belgesidir**, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 82, Sayı: 2008/2, Mart-Nisan, ss. 779-799.
- Bali, R. N., **“Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı”**, Tarih ve Toplum, İstanbul, Kasım 1998, Sayı: 179, ss. 260-274.
- Balkanlı, A. S., **Lozan, Müftülük, Batı Trakya**, Sebülürreşad, Sayı: 1024, Ocak 2018.
- Baran, T., Macar, E., **Değişen Güvenlik Yaklaşımları Örneğinde Kopenhag Okulu’nun Toplumsal Güvenlik Yaklaşımı**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Sayı 54, 2017.
- Batı Trakya’da Müftülük Seçimlerine İlişkin Sorular**, Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB), Yıl: 15, Sayı:1-2, 1995, s. 196.
- Baylis, J., **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı**, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008.
- Baysal, B., Lüleci, Ç., **Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi**, Güvenlik Stratejileri, Sayı: 22, 2015.
- Bayram, Y., **Küreselleşme Sürecinde Medya Sektörünün Değişen Doğası ve Türk Medya Sektörüne Yansımaları**, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 2, Yıl: 2, Sayı: 3, 2013.

- Bedir, Ş. F., **Reformasyon'dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık**, Birey ve Toplum, Cilt:3, Sayı: 6, Güz 2013.
- Benlisoy, F., **Mini Pogromlar ve Münferit Linçler Arasında 6-7 Eylül**, Duvardibi, İstanbul, Sayı:4, Eylül 2018, ss. 9-16.
- Benlisoy, S., **Türk-Yunan İlişkileri Gelgitinde Azınlık Siyasetine Bir Örnek Kilise İhtilafı**, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Yıl: Bahar - Yaz 2008, Sayı: 7 (247), ss. 101-127.
- Bilgin, B., **Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 39, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1999, ss. 1-25.
- Booth, K. **Security and Emancipation**, Review of International Studies, Vol. 17, No. 4, October 1991.
- Bozkurt, G., **Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1995, ss. 49-59.
- Buzan B., **New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century**, International Affairs, 67 (3), 1991.
- Cin, T., **Batı Trakya'da Mevcut Müftülükler Sorununa İlişkin Yunanistan Danıştay Kararlarının Tahlili**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 9, Sayı: 1, 2007.
- Çağatay, M., **Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu**, TBB Dergisi, Sayı: 96, 2011, ss. 91-148.
- Delirdiniz mi? Türk Tabiiyetine Mensup Yunan Metropolit Olur mu?**, Pontiki, 24.02.2010.
- Dürgen, B., **Türkiye'deki Yabancı Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 7 Sayı: 2, 2016, ss. 111-130.
- Efiloğlu, A., **İttihat ve Terakki'nin ve Yunanistan'ın Mübadele Politikaları**, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Yıl: Bahar 2011, Sayı: 12, ss. 47-70.
- Eker, H., **Cumhuriyet Döneminden Günümüze Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Sayı: 383, Ankara, 2005.
- Elöve, M. E., **Türkiye'de Din İmtiyazları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1953, ss. 185-280.

- Eroğlu, A. H., **Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 2000, ss. 309-325.
- Gökçen, S., **Fener Rum Patrikhanesi'ndeki Metropolit Revizyonu, Mevcut Statüye Rağmen Neden Yapıldı?**, Ülkü Ocakları, Sayı: 19, 2004, s. 18-20.
- Hall, P., ve Rosemary C. R. Taylor, **Political Science and the Three New Institutionalism**, Political Studies, Cilt: 44, 1996, s. 936-937.
- Houtin, A., **Hristiyanlığın Kısa Tarihi**, Çeviren: Abdurrahman Küçük. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, Yayın Tarihi: 1982, ss. 437-455.
- Hristodoulos: Türkiye Avrupa'dan Dışarı... Bartholomeos: Yakınlaşmaya 'Evet'**, Pontiki, 08.05.2003, s. 18.
- İnci, S., **Heybeliada Ruhban Okulu'nda Yapılan Tezler**, International journal of History, Cilt: 5, Sayı: 6, Kasım 2013, ss. 183-206.
- Karabulut, K., **11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt:11, Sayı: 27, Erzurum, 2005, s. 326.
- Kaya, H., **Azınlıkların Göçe Zorlanması**, DuvarDibi, İstanbul, Sayı:4, Eylül 2018, ss. 21-23.
- Kurt, S., **Toplumsal Güvenliğin Yükselişi**, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 37, Yayın Tarihi: Ağustos 2015, s. 459-476.
- Kurubaş, E., **Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki**, Doğu Batı Cilt: 11 Sayı: 44, İstanbul, 2008, ss. 11-39.
- Levi, A., **1934 Trakya Yahudileri Olayı Ahnamayan Ders**, Tarih ve Toplum, Temmuz, 1996, Cilt: 26, Sayı: 151, ss. 10-17.
- Macar, E, ve Mehmet Ali Gökaçtı (2005). **Heybeliada Ruhban Okulu'nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler**, İstanbul: Tesev Yayınları, 2005.
- Miller, B., **The Concept of Security: Should it be Redefined?**, The Journal of Strategic Studies, Vol: 24, No: 2, 2001, ss. 18-19.
- Miş, N., **Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi**, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, ss. 345-381.
- Oran, B., **Lozan'ın "Azınlıkların Korunması" Bölümünü Yeniden Okurken**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 49 Sayı: 3, 1994, ss. 283-301.
- Ortaylı, İ., **Ukrayna Kiliselerindeki Gelişmeler**, Avrasya Etüdleri, Cilt:3 Sayı:3, Sonbahar 1996, ss. 48-56.

- Suğur, N., **Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**, Birikim Dergisi, Mayıs-1995.
- Sümela Manastırı... Büyük Ayin, Büyük Kaygı**, Pontiki, 29.07.2010.
- Şener, B., **Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye'nin Güvenlik Endişesini Anlamak Üzerine Düşünceler**, Turkish Studies, Cilt: 9 Sayı:5, Ankara, Bahar 2014, ss. 1835-1847.
- Tilly, C., **Les Origines du Répertoire de l'Action Collective Contemporaine En France et En Grande-Bretagne. Vingtième Siècle**, Revue d'Histoire, Sayı: 4, 1994, ss. 89-108.
- Tilly, C., **Speaking Your Mind Without Elections, Surveys or Social Movements**, The Public Opinion Quarterly, Sayı: 4, 1983.
- Tsiliyianni, S., **Ekümenik Patrik Bartholomeos: Akdeniz'de Barış**, An Dergisi, 29.05.1995.
- Uzgel, İ., **İstanbul NATO Zirvesi**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 59, Sayı:3, 2004, ss. 256-260.
- Ürer, L., **Woodrow Wilson'un "İdeal" Dünya Tasarımının, Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş Felsefesine Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, İstanbul, Sayı: 28, 2003.
- Vasiliadis, M., **Eritme Programının Bir Halkası Olarak 6 Eylül 1955 Olayları**, Duvardibi, İstanbul, Sayı:4, Eylül 2018, ss. 5-8.
- Waever O., **Securitization and Desecuritization**, in Ronnie D. Lipschutz (ed.), On Security, Chapter 5, New York, Columbia University Press, 1995.
- Waever, Ole, **Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi**, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), ss. 151-178.
- Walt S. M. **The Origins of Alliances**, New York, Cornell University Press, 1987.
- Yardımcı, S., Aslan, Ş., **1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, iskân ve Ulus'un İnşası**, Doğu Batı, Ankara, Sayı: 44, Nisan 2008
- Yunan Parlamentosu'ndan Kanunsuzluğa Onay**, Batı Trakya'nın Sesi, Yıl: 4, Sayı: 26, Ocak 1991, s. 14.
- Yunanistan Kilisesi ile Patrikhane Arasındaki Anlaşmazlık**, Pontiki, 30.11.1995.

Gazete

- Antoniou, D., **Erdoğan Büyükkada'da, Gözü İse Avrupa'da**, Kathimerini, 24.08.2009.
- Antoniou, D., **Heybeliada Okulu Ön Planda**, Kathimerini, 22.03.2009.
- Arıncı'nın Fener Ziyareti Dönüm Noktası**, Kathimerini, 04.01.2011.
- Arsu, Ş., **Papa Türkiye'de Orta Doğulu Hristiyanların Korunması İçin Çağrıda Bulundu**, The New York Times, 30.11.2014
- Bakos, Y., **Barış Yanlısı Bartholomeos**, Avriani, 14.11.1993.
- Bali, R. N., **Vatandaş Türkçe Konuş**, Birgün, 23.06.2006.
- Bartholomeos-Hristodulos Arasında Yoğun Kriz**, Kathimerini, 22.03.2007.
- Bartholomeos ile Gayri Resmî Baş Başa Ancak Esaslı Görüşme**, Eleftheros Tipos, 08.04.2009.
- Bartholomeos TBMM'de**, Kathimerini, 21.02.2012.
- Bush Patrikhane'nin Dinamik Bir Rol Üstlenmesini İstedi**, Apoyevmatini, 06.07.1990.
- Büyükkada Yetimhanesi Olayı Korku Filmi Oldu**, To Vima, 09.11.2004.
- Cimas, S., **Erdoğan Türk Milliyetçilere Karşı**, Kathimerini, 17.08.2011.
- Dall, E., **Dimitrios, Washington'daki Ayasofya Kilisesinde Yapılan Dini Ayine Katıldı...**
Patriğin Türk Büyükelçisini Ziyareti, Ethnos, 05.07.1990.
- Delatolla, A., **Patrik Bartholomeos: Güç Yıllar Geliyor... Türklerin Gökçeada, Bozcaada ve İstanbul'daki Rum Azınlığı ile İlgili Tutumları Demokrasilerinin Kriterlerini Oluşturuyor**, Ethnos, 10.04.1994.
- Ekümenik Patrikhanenin Rolü**, Kathimerini, 06.11.1995.
- Ellis, A., **Bartholomeos Beyaz Saray'da**, Kathimerini, 03.11.2009.
- Ellis, A., **İkimizin de Ege'de Çıkarları Var**, Kathimerini, 24.06.2007.
- Galiatsatos, P., **Bartholomeos, Heybeliada Ruhban Okulu'nun Yeniden Açılmasını İstiyor**, Kathimerini, 10.05.2014.
- Galiatsatos, P., **Merkel'den Ayasofya Öfkesi**, Kathimerini, 16.05.2014.
- Gelin Cesaret Alın, Gelin Ümit Edin... Ekümenik Patrik Bartholomeos'tan Fileleftheros'a Özel Açıklama**, Fileleftheros, 20.04.2008.
- Grigoriadis, **Sümela Manastırı'ndaki Ayinin Anlamı**, Kathimerini, 13.10.2010.
- Götz, T., **Türkiye'de Kaybolan Kardeş**, Kleine Zeitung, 27.11.2014.
- Harrer, G., **Avrupa Birliği'ni Zenginleştirecek İslam**, Der Standard, 21.06.2004.

- Hermann, R., **AB Türkiye'deki Ortodoks Hristiyanlar İçin Kurtarıcı Olabilir**, The Los Angeles Times, 12.07.2003.
- Kallidonis, L., **Baspiskopos Yakovos Gazetemize Konuştu: Fener'den Işık Bekliyorum**, Apoyevmatini, 23.01.1995.
- Kambouris, A., **Demokrasi Azınlıklardan Geçiyor**, Ta Nea, 07.08.2014.
- Kampilis, T., **Büyükada'daki Ahşap Patrikhane Binasının Uzun Bir Tarihi Var**, Kathimerini, 17.06.2010.
- Kantunis, K., **Fener: Bartholomeos-Erdoğan**, Apoyevmatini, 08.09.2010.
- Korkunç Metodlar**, Apoyevmatini, 26.08.1991.
- Kottakis, M., **İstanbul'da Gizli Yemek**, Apoyevmatini, 12.06.2004.
- Kourkoulas, A., **Avrupa, Türkiye ve Ortodoksluk**, To Vima, 14.10.2004.
- Kourkoulas, A., **Bartholomeos: Papa Barış Yanlısı Faaliyetlerde Bulunsun**, Kathimerini, 01.12.1994.
- Kourkoulas, A., **Bartholomeos-Yakovos Görüşmesi**, Kathimerini, 21.03.1995.
- Kourkoulas, A., **Ekümenik Patriğin Önemli Temasları**, Kathimerini, 16.05.1995.
- Kourkoulas, A., **Fener'de Yapılan Görüşmelerde Olumlu Bir Ortam Hâkim**, Kathimerini, 16.06.1998.
- Kourkulas, A., **Patmos'un Mesajı: Ortodoks Kiliseler Birliği**, Kathimerini, 01.10.1995.
- Kourkoulas, A., **Patrik Dimitrios, Özal ile Görüşecek**, Kathimerini, 15.12.1989.
- Kourkoulas, A., **Patrik, Başpiskopos Yakovos'un Verdiği İzahattan Memnun Oldu**, Kathimerini, 22.03.1995.
- Kourkoulas, Y., **Yakovos-Patrikhane İlişkilerinde Kriz**, Kathimerini, 30.01.1995.
- Lakasas, A., **Papa Fransuva Lesvos'ta**, Kathimerini, 06.04.2016.
- Ligeros, S., **Heybeliada'nın İçi Boş Gömleği**, Kathimerini, 14.04.2009.
- Liolis, T., **Patrik Anlaşmazlıkları Halledemedi**, Kathimerini, 05.12.1995.
- Maglinis, İ., **Ermeniler ve Amerikalılar**, Kathimerini, 10.04.2009.
- Makris, D., **Ukraynalılar Patrikhaneye Tabi Olacaklar**, Kathimerini, 14.03.1995.
- Marinos, Y., **Bartholomeos'a Övgü**, To Vima, 30.10.1994.
- Ortodoks Hristiyanlar Daha Fazla Dinî Özgürlük Talep Ediyor**, The Washington Times, 20.02.2012.
- Ortaylı, İ., **Kavgadaki Manidar Hediye**, Hürriyet, 21.10.2018.
- Ortodoksluk Zirve Toplantısı... Fener-Kudüs Anlaşmazlığı**, Kathimerini, 29.07.1993.

- Panayiotarea, A., **Bu Filmi Daha Önce de Görmüştük**, Apoyevmatini, 27.08.1991.
- Papa Francisco Kasım Ayının Sonlarında Türkiye'yi Ziyaret Edecek**, La Razon, 12.09.2014.
- Papahelas, A., **ABD'deki Soydaşlar Bartholomeos-Yakovos Sürtüşmesi Nedeniyle İkiye Bölünüyorlar**, Kathimerini, 26.01.1995.
- Papahristos, N., **Erdoğan'dan Bartholomeos'a Güvence**, Kathimerini, 13.11.2009.
- Papahristos, N., **Obama Fener'i ve Haybeliada Ruhban Okulu'nun Yeniden Açılmasını Destekliyor**, Kathimerini, 04.11.2009.
- Papahristos, N., **Barthalomeos: 'Yakovas'ın İstifası Kesin'**, Ta Nea, 27.11.1995.
- Papahristos, Y., **Ekümenik Patriğin Himayesinde Çevrenin Korunmasıyla İlgili Sempozyum**, Ta Nea, 21.09.1995.
- Rusların, Francis ve Bartholomeos Hoşnutsuzluğu**, Kathimerini, 20.05.2014.
- Sümela Manastırı 2019'da Faaliyete Başlayacak**, Kathimerini, 26.11.2016.
- Tavşanoğlu, L., **Fener Patrikhanesi'ne 2. Hayat**, Cumhuriyet, 27.11.1989.
- Tzimas, S., **Sümela'daki Ayin İçin Ilımlı Tonlar**, Kathimerini, 04.07.2010.
- Tzogopulos, Y., **Hayal Kırıklığı ve Öfke**, Apoyevmatini, 21.12.2009.
- Zisis, V. **17 Kasım'ın Katilleri Türk mü? İnterpol, Yunan Güvenlik Makamlarına Üç Teröristin Almanya'dan Atina'ya Geldiklerini Bildirmişti**, Elefteros Tipos, 15.10.1991.

Haber Ajansı

Balan, A., **Ortodoks Patriği'nin ABD'ye Yapacağı Ziyaret, Türkiye'de Karışıklık Yaratıyor**, Associated Press (AP), 30.06.1990.

Balan, A., **Rum Ortodoks Patrikhanesindeki Gösteri Sürüyor**, Associated Press (AP), 26.08.1991.

Fener Patrikhanesi'nden Savunma: "Haberimiz Olmadan Türkiye Aleyhtarı Siyasete Karıştırıldık", Anadolu Ajansı (AA), 13.07.1990.

Fener Rum Patriği ABD'ye Gitti... Patrik Dimitrios: Gezimin Hiçbir Siyasi Tarafı Yok... Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan da Uyarı Almadım, Anadolu Ajansı (AA), 02.07.1990.

Helicke, J. C., **Ekümenik Patrik, Türkiye'ye, Türk Olmayanların da Patrik Olmasına İzin Verilmesi Çağrısı Yaptı**, Associated Press (AP), 09.09.2003.

Öztürk, Ç., **AİHM: Rum Yetimhanesi Patrikhaneye Devredilsin, BİA Haber Merkezi**, Strazburg, 15.06.2010.

Ross, S., **Bush, Ortodoksların Ruhani Lideri I. Bartholomeos ile Biraraya Geldi**, Associated Press (AP), 06.03.2002.

Rum Ortodoks Patrikhanesi 48 Yıl Aradan Sonra Bugün Yeniden Açıldı, Reuters, 17.12.1989.

Sarıoğlu, A., **Türkiye, Bir Görevlinin Öldürülmesinin Ardından Yunanistan'ı Husumet Yapmakla Suçladı**, Reuters, 07.10.1991.

Simpson, V. L., **Papa, Rum Ortodoks Patriğini Memnuniyetle Karşıladi**, Associated Press (AP), 29.06.2004.

Torchia, C., **Türklerden Osmanlı Mirasına Yeni Bakış**, Associated Press (AP), 17.08.2010.

Tzortzi, E., **Ortodoks Kilisesi Anlaşmazlığı Yetki Savaşına Dönüştü**, Reuters, 27.04.2004.

Yunanistan'dan Gelen Etnik Türkler, Rum Ortodoks Patrikhanesinde Oturma Eylemine Başladılar, Associated Press (AP), 25.08.1991.

Yunantistan Türkiye'yi, Rum Patrikhanesinin İşgal Edilmesi Nedeniyle Tüm Önlemleri Almaya Davet Etti, Agence France Press (AFP), 26.08.1991.

Watson, I., **Son Patrik mi?** CNN, 03.01.2011.

İnternet Kaynağı

Akgönül, S., **Les relations Gréco-Turques au Tournant du Siècle : Ruptures, Evolutions et Permanences**, *Cahiers balkaniques* [En ligne], 33 | 2004, mis en ligne le 04 juin 2013, URL : <http://journals.openedition.org/ceb/4613> Erişim Tarihi: 28.11.2018.

Avrupa'nın Tehlike Altındaki 7 Kültürel Miras Alanı'ndan Biri de Büyükada Rum Yetimhanesi, Mimarlık Dergisi, Sayı: 400, İstanbul, 26 Mart 2018, s. 5. <http://www.mo.org.tr/mimarlikDergisiDocs/pdf/MIMARLIK400.pdf> Erişim Tarihi: 04.11.2018.

Aydın, F., **Hristiyanlık ve Yayılış Tarihi**, Sakarya, 2015, ss. 1-89, http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/58755/33472/ilitam-h%C4%B1ristiyanl%C4%B1k_2012-13.pdf Erişim Tarihi: 30.11.2018.

Bardakçı, M., **Ekümenik Patrikhane**, Habertürk Gazetesi, 23.12.2013, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/905970-ekumenik-Patrikhane>, Erişim Tarihi 25.10.2018.

Bardakçı, M., **Yakında Mum da Dikeriz!**, Habertürk Gazetesi, 06.07.2012 <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/756731-yakinda-mum-da-dikeriz#>, Erişim Tarihi 25.10.2018.

Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Temmuz 1990, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/Turkce/haber/temmuz-1990/3645>, 18.03.2018.

Berberakis, S., **Atina Büyükelçiliği Basın Ataşesi Yardımcısı Çetin Görgü Şehit Edildi**, Cumhuriyet, 08.10.2018. <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1991/10/8/3.xhtml> Erişim Tarihi: 05.11.2018.

Ekümenik Patrik Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Azınlıkların Taleplerini İletti, www.in.gr-İnternet Haber Portalı, 20.02.2012.

İstihbarat Servisi, **Rum Ortodoks Patriği Öldü**, Milliyet Gazetesi, 04.10.1991. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/39562/001520950006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 05.11.2018.

Mega Revma (Arnavutköy), <http://www.megarevma.net/patrikhane.htm>, Erişim Tarihi: 11.12.2018.

- Milas, H., **Herkül Millas: 6-7 Eylül 1955**, İstanbul, 14.09.2019.
<https://yakindoguyazilari.com/herkul-millas-yazi-6-7-eylul-1955-istanbul/>, Erişim Tarihi: 14.10.2019.
- Misto, M., Tok, L., Temizer, S., **İtalya YPG/PKK'ya Destek İçin Asker Gönderdi**, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italya-ypg-pkky-destek-icin-asker-gonderdi/1172573>, Erişim Tarihi: 13.06.2018.
- Lambriniadis, E., **İlber Ortaylı İle Zaman Kaybolmaz**, Haber Türk Televizyonu Programı, <https://www.youtube.com/watch?v=PmzFRvCVpWs&t=1273s>, Erişim Tarihi: 25.10.2018.
- McLuhan, M., **The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man**, University of Toronto Press, Kanada, 1962 ss. 31-32.
<https://books.google.com.tr/books?id=y4C644zHCWgC&printsec> Erişim Tarihi: 2.11.2018
- McLuhan, M. **Understanding Media - The Extensions of Man**, McGraw-Hill, London and New York, 1964. <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> Erişim Tarihi: 2.11.2018.
- Oran, B., **1964 Sürgünleri: Kıbrıs Meselesi mi, «Prensip» Meselesi mi?**, 27.05.2019, <https://yakindoguyazilari.com/baskin-oran-1964-surgunleri-kibris-meselesi-mi-prensip-meselesi-mi/> Erişim Tarihi: 25.08.2019.
- Oran, B., **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne ve Özellikle de Ekümenikliğine İlişkin Mütalaamdır**, 14.08.2007.
<https://baskinoran.com/belge/EkumenikPatrikhaneMutalaasi.pdf> Erişim Tarihi: 26.05.2019.
- Örmeci, O., **Vamık Volkan'dan Etnik Çatışmalara Psikolojik Görüş Açısından Yaklaşım**, Uluslararası Politika Akademisi, 28.03.2016.
<http://politikaakademisi.org/2016/03/28/vamik-volkandan-etnik-catismalara-psikolojik-gorus-acisindan-yaklasim/> Erişim Tarihi: 26.10.2019.
- Papa'dan Mültecilere Dayanışma Mesajı... Yunanlılara Teşekkür Ederim**, Mega Tv İnternet Sitesi, <http://www.megatv.com>, 16.04.2016.
- Schiefer, Y., **When State Rules, Church Dwindles**, The Christian Science Monitor, 26.08.2004. <https://www.csmonitor.com/2004/0826/p14s01-lire.html> Erişim Tarihi: 27.7.2018.

- Tulun, M. O., **Dünya Kiliseler Konseyi Nedir?** Avrasya İncelemeleri Merkezi, AVİM Rapor No:5, 2014, <https://avim.org.tr/images/uploads/Rapor/RAPOR-5.pdf> Erişim Tarihi: 25.10.2018
- Tulun, M. O., **Hristiyan Dünyasında Ekümenizm Sekteyi mi Uğruyor?**, Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2018/26 Numaralı Analiz, 21.09.2018, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/HRISTIYAN-DUNYASINDA-EKUMENIZM-SEKTEYE-MI-UGRUYOR>, Erişim Tarihi: 25.10.2018.
- Turkey's Dwindling Greek Christians**, World's Untold Stories (CNN), 23.08.2010, <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/europe/08/23/wus.show/index.html>, Erişim Tarihi: 06.11.2018.
- Türkmen, İ., **Patrikhane Tartışması**, Hürriyet, 1 Kasım 2005, <http://www.hurriyet.com.tr/Patrikhane-tartismasi-3468664>, Erişim Tarihi: 25.10.2018.
- Wunner, B., **The Last Orthodox Patriarch in Turkey?** World's Untold Stories (CNN), 29.08.2010, <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/europe/08/26/wus.patriarch/index.html>, Erişim Tarihi: 06.11.2018.
- Yavuz, M., **İsa İçin mi, İsrail İçin mi?**, Doğru Haber, 18.05.2018, <https://dogruhaber.com.tr/yazar/mehmet-yavuz/10580-isa-icin-mi-israil-icin-mi/>, Erişim Tarihi: 03.11.2018.

Diğer Kaynaklar

- Ağır, B. S., **Güvenlik Çalışmaları Alanında Kopenhag Okulunun Toplumsal Güvenlik Kavramsallaştırılması Çerçevesinde Bir Etnik Çatışma Örneği Olarak Kosova Sorunu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Atılğan, O., **Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerinde Rum Azınlıklar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010
- Aydın, M., **Konsillerin Hristiyanlıktaki Yeri ve Önemi**, Dinler Tarihi Araştırmaları III (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği), Dinler Tarihi Derneği Yayınları /3, Ankara, 2002.
- Baran, T., **Türkiye’de Güvenlik Söyleminin Kuruluşu: TBMM Tutanakları Üzerinden Bir İnceleme (1978-2002)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2018.
- Baş, H., **Varlık Vergisi’nin Türk Siyasal Yaşamına Yansımaları (1942-1957)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 2006.
- Cemaat Vakıflarının Mallarının İadesi ve Tazminat Ödenmesine Dair Değişiklikler Vaka Analizi**, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), İstanbul, 31.10.2013.
- Dilek, A., **Antakya ve Doğu Tüm Süryanî Ortodoks Patrikliği: Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Disk Basın-İş Medya Analiz Raporu, **Medyada 10 Ekim Katliamı** (Birinci Baskı), Özçetin, B., Demir, I. “Mağdurun Sesi Duyuluyor mu? Kanal D Analizi”, Ankara, 2016, ss. 65-74.
- Eren, Güler (Ed.), 1999. **Osmanlı Toplum** (Birinci Baskı). Cilt: 4, Braude, B. “*Millet Sisteminin İlginç Tarihi*”, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 245-254.
- Eren, Güler (Ed.), 1999. **Osmanlı Toplum** (Birinci Baskı). Cilt: 4, Khan, A. “*Osmanlı İmparatorluğu: Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı*”, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 229-235.
- Eren, Güler (Ed.), 1999. **Osmanlı Toplum** (Birinci Baskı). Cilt: 4, Kurat, Y. T. “*Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu*”, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 217-222.
- Eren, Güler (Ed.), 1999. **Osmanlı Toplum** (Birinci Baskı). Cilt: 4, Küçük, C. “*Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*”, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 208-215.

- Eren, Güler (Ed.), 1999. **Osmanlı Toplum** (Birinci Baskı). Cilt: 4, Özdemir, H. “*Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klasığı: 1453 İstanbul Sözleşmesi*”, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 223-228.
- İnci, S., **Dinler Tarihi Açısından Heybeliada Ruhban Okuluna Genel Bir Bakış**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Macar, E., **Kilise Siyaset İlişkisi Açısından İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1918-1999)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.
- Karahasanoglu, C.O., **1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum - Ortodoks Patrikhanesi**, HFSA (Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi) Sempozyumu, İstanbul, 2-4 Ekim 2019.
- Kazarian, N., **Les Minorités Religieuses Dans La Turquie Contemporaine**, Institut de Relations Internationales et Strategiques (IRIS, 04.12.2014.
- Kazma, A., Winchester, D., Germen, M., Büyüktaşçıyan, H., **206 Odalı Sessizlik: Büyükada Rum Yetimhanesi Üzerine Etüdler Sergisi**, Galata Rum İlkokulu, 9 Ekim – 10 Kasım 2018.
- Oran, B., **Azınlıklar**, İstanbul Ansiklopedisi, NTV Yayınları, İstanbul, 2010, ss.159-165
- Pakalın, M. Z., **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 10. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.
- Sofuoğlu, A., Seyfi Yıldırım, **Lozan Antlaşması ve Sonrasında Dış Politika Ekseninde İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: II Ankara, 2015, ss. 1073-1088.
- Şahin, A., **Lozan Barış Antlaşması’nın 90. Yıldönümünde, Lozan, Hukuki Kapitülasyonlar ve Uluslararası Tahkim Anlaşmaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: II Ankara, 2015, ss. 771-802.
- Şahin, M. S. **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt No: 12, Ankara, 1995.
- Tarhan, S., **1950’den Günümüze Rum Azınlık Sorunları Ve Fener Rum Patrikhanesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IV, Cilt: 23, İçtima: 3, 14 Haziran 1934.
- Tekeli, İ., **Adalar**, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt I, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 1993.

- Türkan, A., **Trabzon’da Hristiyanlık Tarihi ve Sümela (Meryem Ana) Manastırı’nın Hristiyanlıktaki Yeri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisansı, Selçuk Üniversitesi, 2003.
- Waever, Ole, **Security, the Speech Act Analysing the Politics of a Word**, Araştırma Eğitimi Seminerinde Sunulan Yayınlanmamış Bildiri, Sostrup Manor, 1989, s. 41-45.
- Yıldırım, Y., **Yeni Toplumsal Hareketlerin Siyasal Olanı Belirlemedeki Rolü: Avrupa Sosyal Forumu Ve Hareketlerin Avrupasını Kurmak**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

06.07.1970 Eskişehir doğumluyum. Lisans eğitimimi Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde; Yüksek lisans eğitimimi ise yine Galatasaray Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında tamamladım. Galatasaray Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı görevini yapmaktayım. 2015 yılında Beykent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında, doktora eğitimime başladım.

Özel ilgi alanlarım, Avrupa Birliği, Din-Devlet İlişkileri, Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Türk Siyasal Yaşamı'dır.

Yabancı dilim Fransızca ve İngilizce olup, evli ve iki çocuk babasıyım.

Yusuf GOCUK

